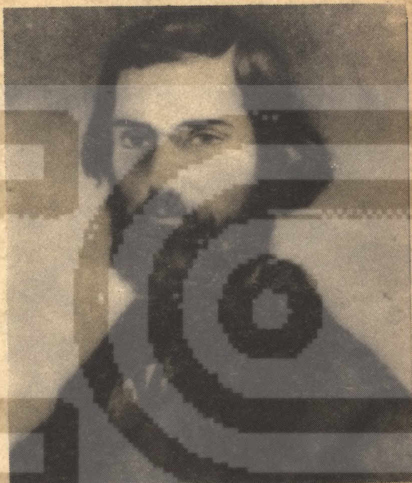
jules vallès

«I-ai plîns pe toți, cugetător
Divin!...
C-un zîmbet cartea-ți se începe
Și se sfîrșește c-un suspin...

Ne-ai zugrăvit pe toți acei
Pierduți,
Murind de frig, murind de foame
Și pentru toți necunoscuți...»

TRAIAN DEMETRESCU

(Jules Vallès, 1894)

editura minerva

Vol. I, II, III, Lei 15

655

jules vallès

jules vallès

jacques vingtras

I. COPILUL

Iustrația copertei : *Boboia Emilia*

jules vallès

jacques vingtras

*

COPILUL

ROMAN

TRADUCERE DE AL. PHILIPIDE,
PREFAȚĂ ȘI TABEL CRONOLOGIC DE
SILVIAN IOSIFESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1971
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

JULES VALLÈS
Jacques Vingtras
Les Éditeurs Français Réunis,
Paris, 1950

VALLÈS PROZATORUL

Jules Vallès și-a redobîndit popularitatea. Cititorii fiind stratificați, există cazuri relativ rare de romancieri sau poeți a căror acceptare — căci nu e vorba de prestigiul numelor venerate de la distanță — să includă toate treptele și toate tipurile. În ultimele decenii Vallès a fost retipărit și larg tradus. Dar cînd nu pornesc de la o recitire proaspătă, aprecierile se referă mai ales la curajul și la consecvența — incontestabile — ale combatantului. Numele lui e legat de cauza pentru care și-a cheltuit toată energia, din vremea cînd — adolescent — el s-a smuls prima oară din familia micului profesor provincial și a debarcat la Paris. E legat mai cu seamă de participarea la Comună și de cei cinsprezece ani care au urmat, ani exemplari prin tăria cu care, pînă în ziua din 1885 cînd i s-a oprit inima, Vallès a refuzat compromisul, a rămas credincios adolescenței sale și omului din 1871.

Omul și scriitorul Vallès sînt cu adevărat inseparabili, lucru nu foarte frecvent pentru artiștii prezenți în viața socială și politică. Dar în ceea ce s-a denumit cam neprecis „literatura Comunei“, Vallès ocupa un loc aparte. Vitalitatea prozei lui a surprins periodic pe cîte un critic de anvergură. Două exemple: în a sa *Histoire de la littérature française contemporaine,* care la vremea ei

(1921) a răsturnat polemic valori, René Lalou i-a consacrat cîteva pagini ce nu se feresc de superlative. Constatînd că nu i se pot aplica lui Vallès *„măsurile obişnuite ale criticii literare“*, Lalou vorbeşte de *„intensitatea tulburătoare“* a *„simfoniei revoltate“* pe care o constituie trilogia *Vingtras*, de *„ciudata luciditate“* a scriitorului şi de relieful cărţilor [1]. După cinsprezece ani, altă istorie literară, cea apărută postum a lui Thibaudet, critic fără simpatii deosebite pentru activitatea şi ideile lui Vallès, îl apreciază succint şi mai puţin adjectival, dar cu vădită stimă. E pus în lumină drumul deschis de Vallès — textul îl include într-un subcapitol *„Romanul personal“* — şi influenţa asupra lui Jules Renard, cu privire la care Thibaudet îşi arată mirarea că nu l-a menţionat în jurnalul său pe antecesor. E remarcată în trecere şi noutatea convertirii literare a autobiografiei pe care au practicat-o — în ordine şi cu probabilă filiaţie — Stendhal, Vallès şi Renard. Gruparea poate fi discutată. Incandescenţa stilistică şi sarcasmul lui Vallès îmi par a avea alte puncte de pornire literară decît Stendhal. Dar aserţiunea lui Thibaudet valorifică semnificativ : *„să extragi din autobiografia obişnuită pe un Brulard, pe un Vingtras, pe un Poil de Carotte reprezintă un tur de forţă al experimentării literare, asemenea experienţei ce transformă în lichid aerul pe care-l respirăm“* [2].

Astfel de încercări de a lumina şi redescoperi opera lui Vallès au fost rare în ultimele decenii ; izolarea scriitorului care şi-a convertit autobiografia într-o proză puţin mutilată de timp, de această materie autobiografică, ar fi un exces de sistem, pe care l-ar practica doar adepţii contemporani ai austerei menţineri la text. Proza

---

[1] René Lalou, *Histoire de la littérature française contemporaine de 1870 à nos jours*, Crès, 1922, p. p. 133—136.

[2] Albert Thibaudet, *Histoire de la littérature française de 1789 à nos jours*, Stock, 1936, p.p. 441—442.

lui Vallès e simptomatică pentru o linie stilistică pe care acelaşi Renard şi alţii aveau s-o prelungească, linie în care l-au precedat fraţii Goncourt şi pe care mai virulent, mai puţin cochet, Vallès a modificat-o. O analiză stilistică care s-ar mărgini doar la petele de culoare şi la stilul sacadat ar fi o operaţie parţială şi ar risca să devină un foarte şcolăresc exerciţiu. Dar azi reducerea trilogiei sau a paginilor de publicistică la texte documentare l-ar nedreptăţi în egală măsură pe prozatorul Vallès.

RĂZVRĂTITUL

Jules Vallès s-a născut în 1832 la Puy, în regiunea Auvergne. Era fiul unui profesor dintr-o măruntă școală provincială. Anii aceștia sînt gravați în trilogia *Jacques Vingtras.*

Copilul a crescut în mizeria lustruită a vieţii dăscăleşti, umilit la fiecare pas și îndîrjindu-se. Cînd, după luarea bacalaureatului, e trimis la studii la Paris, se simte ca un deţinut eliberat. La Paris îl așteaptă însă, în locul mizeriei disimulate de acasă, mizeria acută. Atunci începe și acţiunea lui politică.

În anii aceştia de după 1849, cînd Vallès își începea studiile, Franţa conservatoare era în căutarea unui dictator. Lovitura de stat a viitorului Napoleon al treilea şi imperiul acestuia se profilau la orizont, salvatoare pentru titlurile de rentă. După cum a observat Marx, printr-o destul de comică parodiere a istoriei, erau folosite veșmintele din 1789, vechile denumiri. Existau chiar montagnarzi. Burghezii cu pîntece sferice se jucau de-a tribunii.

În comitetele secrete republicane, Vallès s-a lovit de vagul programatic, în contrast cu tonul marţial, și de o foarte reală prudenţă, generatoare de momente vodevilești. Studenţimea republicană aclama cursurile lui Michelet, se răfuia cu adversarii. Dar la 2 decembrie

1851, cînd Louis Bonaparte a dat lovitura de stat, comitetele secrete republicane au rămas pasive. Cuvîntul lor de ordine pare scos din Labiche: *„Cetățeni, vă aduc cuvîntul de ordine al rezistenței. Nimeni să nu pornească, toți să aștepte;* să lăsăm trupele să obosească". Cîțiva deputați în frunte cu Hugo încearcă să ridice populația. Vallès și alți membri ai comitetelor cer lupta. Rămîn izolați. Masele pariziene n-au uitat represiunea lui Cavaignac din iulie 1848 și sînt neîncrezătoare. Jacques Vingtras primește din partea unui muncitor, pe care-l chemase să construiască o baricadă, răspunsul: *„...tinere burghez, cine ne-a împușcat și ne-a deportat la 48, tatăl dumitale sau unchiul dumitale?"*

Cele aproape două decenii ale imperiului sînt pentru Vallès ani de zbatere pentru pîine. Ajunge ceea ce el însuși a denumit, un „refractar". Sub pulpana imperială se țeseau afaceri veroase, multe spinări deveneau flexibile; Vallès refuză să depună jurămînt lui Napoleon al III-lea, și nu poate fi profesor — funcționar public. Trece prin cele mai diverse profesiuni, unele foarte bizare. Ni le descrie în paginile tragi-comice din *Bacalaureatul*, al doilea volum al trilogiei. Participă fără prea mari iluzii la un complot împotriva lui Napoleon al III-lea. Complotul este descoperit înainte de a fi dus pînă la capăt. Vallès e arestat și eliberat din lipsă de probe.

După destul de mulți ani, răzbate în presa vremii. Verva, observația acidă, atrag atenția cîtorva directori de gazete. Dar verva și aciditatea lui Vallès erau ale unui răzvrătit. Articolele lui produc scandal. Scenele din Parisul de la 1860, lumea marii finanțe, — Vallès a făcut un timp reportaj de bursă — foamea și îndîrjirea „refractarilor" sînt subiectele lui principale.

Henri Murger scrisese despre viața boemei o carte în care sărăcia era învăluită în farse, chefuri și pitoresc. Vallès își consacră primul articol adevărului despre

boemi. Gustase cinsprezece ani din această existență păl-torească. „...*Am salvat onoarea a o mulțime de tineri care citiseră* Scene din viața de boem *și care credeau în viața aceasta senină și fără griji, bieți păcăliți cărora le-am spus adevărul!*" avea să scrie în *Răzvrătitul.*

Angajat la un mare ziar, în condiții nesperate, e concediat după o săptămînă. Încearcă să scoată singur cîteva gazete. Apărute cu mari greutăți bănești și bucurîndu-se de atenția deosebită a cenzurii imperiale sînt publicații cu viață scurtă : *Strada* în 1867, *Poporul* în 1869, *Refractarul* în 1870.

Primele sale volume datează din aceiași ani : culegeri de articole, portrete, foiletoane populate de poeți care-și vînd la bîlci plachetele cu versuri. Sînt consacrate mai ales celor care se înrudeau spiritual cu scriitorul : „refractarilor", nonconformiștilor, celor rămași consecvenți cu ei înșiși, care refuzau idealul de parvenire și distonau în atmosfera primului deceniu al imperiului lui Napoleon al III-lea. Printre ei se afla un personaj ciudat, dar cu relief moral, criticul Gustave Planche, al cărui secretar a fost o vreme Vallès.

Aceste prime volume contraziceau violent proza medie de la 1860. În romanele lui Octave Feuillet tinerii săraci și de familie bună sfîrșeau prin a se căsători cu moștenitoare bogate. Vallès vorbește despre foame, și-i descrie, cu minuție fiziologică, tortura prelungită.

Vallès a întîmpinat cu ostilitate războiul din 1870. Din nou, închisoarea. E eliberat, cînd încep dezastrele militare. Se temuse de triumful ce-ar fi putut întări regimul bonapartist, dar a privit cu ochi încețoșați afișele care anunțau invazia.

Napoleon al III-lea e luat prizonier și al doilea imperiu se prăbușește. Înspăimîntat de presiunea populară guvernul din Versailles pertractează cu invadatorii. Este o stare de spirit pe care o exprimă caracteristic frazele prin care — mai tîrziu — Francisque Sarcey avea

să-și clameze bucuria de a fi ajuns în teritoriul ocupat, de-a fi păzit de trupele germane. În răspunsul monosilabic al unui ofițer prusac, Sarcey, în delir, descifrează fraze liniștitoare. *„Părea că spune: «Da, sărmane francez, sîntem aici, nu te mai teme...»"*. Sarcey adaugă: *„Acum opt zile a umblat zvonul că germanii vor pleca. A fost o dezolare generală."*

Cu cîteva luni înaintea Comunei, Vallès ia parte la o acțiune populară eșuată: ocuparea primăriei din Belleville. E judecat, condamnat la închisoare, evadează din sala tribunalului. Urmărit, se ascunde. Astfel îl găsește 18 martie. Arondismentul al XV-lea îl alege ca membru al Comunei — Vallès fusese cîndva funcționar de stare civilă la primăria locală.

A luat parte la Comună de pe poziții de franctiror. *„M-ai văzut totdeauna pășind alături de popor* — îi va scrie el în 1883 lui Benoît Malon. *Dar, de asemenea, m-ai văzut totdeauna trăind alături de el ca un soldat liber, fără număr de regiment la chipiu."* Franctirorul a stat mereu în primele rînduri, fără concesii, fără mici și comode autojustificări, incapabil să accepte conformismul de orice fel și să-și reprime luciditatea.

Membru în conducerea Comunei — a prezidat ședința tragică din mai, în care s-a anunțat că versaillezii au spart frontul — a fost în special principalul ei gazetar. *Strigătul poporului* a atins tirajul, neobișnuit pentru epocă, de trei sute de mii de exemplare. Lissagaray povestește în cunoscuta lui *Istorie a Comunei din 1871* că, desfăcînd gazeta, parizienii căutau în primul rînd articolele pe care, cu o scurtă întrerupere, Vallès le-a publicat zilnic.

Înfrîngerea îl află printre ultimii apărători ai unei baricade. Scapă ajutat de cîțiva oameni care-și riscă viața — un birjar, o cantinieră. Ajunge la Londra, unde va trăi mai bine de un deceniu.

Sînt ani grei. Solidaritatea revoluţionară îi ajută pe comunarzi să capete de lucru. Dar Vallès nu se adaptează. În anii aceştia începe să-şi scrie trilogia. Primele două volume — *Copilul* şi *Bacalaureatul* — au apărut sub pseudonim, în două publicaţii ale vremii. Vallès, proscris, nu putea semna.

După amnistie, scriitorul se reîntoarce în Franţa. *Strigătul poporului* apare din nou în 1883. După doi ani, boala îl răpune, înainte de a sfîrşi ultimul volum din ciclul *Vingtras*. *Răzvrătitul*, cartea Comunei a fost publicată postum de către Séverine, secretara sa.

Funeraliile răzvrătitului au avut amploarea unei vaste manifestaţii populare. Au consemnat-o cîteva versuri ale lui Eugène Pottier, autorul *Internaţionalei*.

FORMAREA UNUI REFRACTAR. ALT TIP DE AUTOBIOGRAFIE

Vallès s-a afirmat ca gazetar. Istoria literară l-a consemnat — atunci cînd l-a consemnat — ca autorul unei singure opere, trilogia autobiografică. Cititorul contemporan acceptă ierarhizarea, dar află în foiletoanele adunate în volume — de Vallès însuşi ori după multe decenii — altceva decît publicistica plină de vervă din care Franţa sfîrşitului de secol ne oferă cîteva memorabile tipuri. Proza despre refractari şi trilogia autobiografică se completează prin ton şi atmosferă. Articolele nu rămîn doar un detaliu biobliografic. Contemporanii lui Vallès — fie fraţii Goncourt care i-au schiţat şi portretul în memoriile lor, fie Villemessant, director de mare gazetă — au fost perspicaci cînd au intuit noutatea foiletonistului. Dar principala noutate este cea semnalată prea fugitiv de către Thibaudet, în modul de tratare a materiei autobiografice.

Romanul unei formaţii, al unei „educaţii sentimentale" sau de orice fel era destul de solid prezent în proza

franceză de la 1880. O scriere monumentală a lui Flaubert a impus tipul de pe la 1870. Literatura autobiografică renunțase la tumultul confesiunii romantice. Adopta uneori masca obiectivă a unui personaj evident apropiat de scriitor. Ciclul lui Vallès, aflat la antipozii mărturisirilor romantice, este foarte diferit și de asemenea transpuneri potolite ale comunicării autobiografice. Îl distinge de *Étienne Meyran* al lui Taine nu numai coeficientul de viață absent din literatura criticului. Violent personală, trilogia capătă progresiv capacitate de detașare. Dar răzvrătitul rămîne mereu agresiv pe primul plan.

Dedicațiile din fruntea celor trei volume sînt revelatoare. *Copilul* e dedicat *„tuturor acelora care au plesnit de urît la liceu sau care acasă au plîns din pricina familiei, care în copilărie au fost asupriți de profesori sau bătuți de părinți"*. Dedicația *Bacalaureatului* sună sarcastic: *„Celor care, hrăniți cu greacă și latină, au murit de foame"*. În sfîrșit, *Răzvrătitul* e închinat *„celor care au murit în 1871, tuturor acelora care, victime ale nedreptății sociale, au luat armele împotriva unei lumi rău alcătuite și au format sub drapelul Comunei marea federație a durerilor"*. Protestul alternează cu simpatia, luciditatea cu patosul demitizator. Agresive, paginile fîlfîie ca niște drapele. Dar Vallès refuză emfaza, pe cît îi e cu putință se străduiește să-și rețină tonul, preferă adesea travestire comică.

Thibaudet a vorbit de aceste cărți la rubrica „romanului personal". Roman sau nu? Întrebarea e oțioasă. Vallès nu e un constructor. Cele trei etape ale existenței lui Jacques Vingtras se încheagă din fragmente policrome, din scene și portrete îngroșate caricatural. În intonațiile cu adresă directă, în vivacitatea stilistică, în butadele, întorsăturile mușcătoare ale frazei, gazetarul e mereu prezent. A remarcat-o critica zilelor noastre.

Se constată însă şi înrudiri cu policromia stilului fraţilor Goncourt, mai ales din evocările istorice. Cîte odată un exces de pastă, contraste mai stridente de culori generează artificialitatea pe care nu au evitat-o nici cei doi fraţi, creatori ai „stilului-artistic". Dar autenticitatea experienţei se comunică tonului, face să dispară impresia de cochetărie, lăsînd să persiste nervul publicistic. Şi aici, nu numai prin atitudinea lui Jacques Vingtras faţă de familie şi îndeosebi faţă de mama sa, Vallès îl prevesteşte pe Renard.

Vallès a debutat polemic, căutînd să dizolve mitul boemei pitoreşti, mizere dar voioase. În trilogie, respectiv în *Bacalaureatul*, se percep aceleaşi intenţii de răfuială cu cromolitografiile comode, cu artiştii flămînzi care fac farse şi se ospătează pe socoteala proprietarilor şi respectabililor din provincie. Punctul de pornire poate părea astăzi minor. În ciuda popularităţii pe care au adus-o *Scenelor din viaţa boemei* opera şi bel-canto-ul, cartea lui Murger nu se mai citeşte nici de către puţin pretenţioasele categorii de public care l-au cultivat în trecut. Poate pe nedrept. Cu duioşii de romanţă, cu degradarea naivă a paradoxurilor în circulaţie, proza lui Murger are culoare şi haz. Dar inamicul literar cu care s-au răfuit aceste momente ale scrisului lui Vallès este astăzi uitat.

Declanşată astfel, construită cu scînteierile dar şi cu fragmentaritatea gazetarului, trilogia reuşeşte să recreeze formaţia unui răzvrătit. Păstrîndu-şi în toate trei volumele vehemenţa tonului şi individualitatea stilului, scriitorul ia treptat distanţă faţă de fapte, substituie viziunii copilului prizonier într-o încăpere irespirabilă, o înţelegere matură. Vinovaţii aparenţi sînt văzuţi şi ei ca victime.

Este principala deosebire de atitudine dintre trilogie şi *Poil de Carotte* a lui Jules Renard. În cartea lui Renard, ostilitatea copilului pe care o maniacă persecuţie

maternă l-a făcut precaut și disimulat se păstrează intactă pînă la ultima pagină. Ranchiuna stăruitoare — subiect propice comentariului psihanalitic — a păstrat-o însuși Renard. O însemnare din jurnalul scriitorului ne arată cum o scenă între mama și soția lui, în care a recunoscut răutatea maladivă a doamnei Lepic, l-a hotărît să scrie cartea.

Față de doamna Lepic Renard e implacabil. Atitudinea lui Jacques Vingtras se modifică în primele două părți ale tripticului. Copilul este tratat după o străveche pedagogie a nuielei (ni se spune că vecinii își potriveau ceasurile după vacarmul bătăii cotidiene pe care mama i-o administra la ore fixe; tatăl, profesor, îl bătea preventiv pe Jacques, atunci cînd l-a avut elev în clasă, pentru a-și dovedi imparțialitatea). Narațiunea se nuanțează. În primul volum, cei doi părinți sînt plăsmuiți ca niște monștri, văzuți numai cu masca pe care o păstrează în fața lui Jacques.

Perspectiva adolescentului, apoi cea a omului format, vor îndepărta fantasmele. Părinții sînt măsurați cu o privire care nu-i flatează, le percepe prejudecățile, micimile, dar surprinde tot mai limpede, cu compasiune, pe victimele care au simulat cu bune intenții rolurile de despoți. În *Bacalaureatul*, mama care își trimite băiatul la Paris atașîndu-i la bagaje un întreg buletin de stare civilă e doar mica burgheză timorată și fără bucurii, abandonată de soț. Iar tatăl trece prin aventura lui extraconjugală cu remușcări care îl vor ucide prematur. Jacques — adolescent — nu mai poate trăi alături de ei, dar nici nu-i mai poate urî.

Formația răzvrătitului se înfăptuiește din ciocniri succesive, dintr-o succesiune bizară de meserii descrise cu detaliile lor grotești pe un fond permanent de mizerie. Pînă la reușita în gazetărie, Jacques nu poate aspira decît la profesii mărginașe și temporare. Ca și

creatorul său, Jacques a refuzat să depună jurămîntul de fidelitate faţă de imperiu.

Refractarul acceptă cele mai ciudate ocupaţii, face reclamă unei gazete : *Nimfa, ziarul băilor*. Are misiunea să se scalde în diferite băi publice. După ce a intrat în apă, cere ziarul *Nimfa* şi cînd nu-l găseşte, îşi arată zgomotos indignarea. Scrie versuri satirice pentru un Mecena, care vrea să se răzbune pe un portărel. Compune epitafuri. Redactează termeni de dicţionar, mizerabil plătiţi şi nu ezită să improvizeze citate din clasici pe care le aude apoi repetate cu veneraţie.

Incapabil de compromisuri în acest univers al imperiului al doilea cu îmbogăţiri rapide şi cocote milionare, Vingtras încearcă de cîteva ori să simuleze conformismul. Jucate cu puţină convingere, aceste roluri nu se prelungesc prea mult. Foamea îl sileşte să devină supraveghetor — „pion" — într-o şcoală particulară, cu toată oroarea sedimentată din copilărie pentru meseria umilitoare a tatălui său. Dar, după o perioadă de cuminţenie, la prima lecţie pe care o supleneşte îşi sfătuieşte elevii : *„Părerea mea este că nu trebuie să învăţaţi nimic.* Nimic din *ceea ce vi se spune că trebuie să învăţaţi."*

Miracolul cărţii este cel al omeniei conservate într-un peisaj zoologic. Experienţele acestea îl pun pe Jacques în contact cu spiritul disperat de concurenţă. Salahorii de la dicţionar îl privesc cu ură cînd solicită o colaborare : *„I-am întrebat dacă n-ar mai fi niscai fărîmituri şi pentru mine ; cuvinte grele, scîrboase... S-au uitat la mine ca la un hoţ... Nici gînd să pot scoate vreun ban de-aici. Pluta e plină ; parcă-s gata să tragă la sorţi pe care să-l mănînce întîi."*

Îndîrjirea refractarului e progresivă, înăsprirea lui, doar aparentă. Un gest de solidaritate, un contact mai cald contribuie la restabilirea unei încrederi aproape ingenue. Vorbind de bătăile încasate sistematic, represiv sau preventiv, în copilărie, naratorul spusese că bătaia

i-a întărit pielea şi oasele. Inima nu... Observaţia e valabilă şi pentru loviturile pe care le primeşte. Vingtras adolescentul apoi pentru umilinţele şi mizeria suportate de omul matur. Prin sarcasmul naraţiunii sacadate se percep pînă la capăt o căldură, o vitalitate ce nu vor să se lase descurajate. În afară de foarte puţine pasaje care traduc cu exces sentimental această afirmare stăruitoare a omului, contrastul între ton şi subtext dă cărţii tonicitate.

Ştim că Vallès nu şi-a putut publica singur *Răzvrătitul,* ultimul volum al trilogiei. Nu l-a putut nici sfîrşi. Există în carte goluri, întreruperi. Eroul îşi păstrează numele fictiv, dar la alte personaje Vallès n-a mai avut răgazul să sfîrşească transpunerea literară şi apar numele reale.

Cartea nedusă pînă la capăt rămîne un text unic de memorialistică transpusă cu privire la zilele Comunei. Paginile de jurnale scriitoriceşti, care vorbesc despre această perioadă, sînt fie produsul pur al prejudecăţilor şi al spaimei (Sarcey), fie încercări sporadice de a controla prejudecăţile din perspectiva istoricului, de a da consemnării o anumită obiectivitate documentară (Goncourt). Încercările creează doar tonuri contradictorii. Astfel a reacţionat Edmond de Goncourt în faţa teroarei versailleze. Cîte un accent de condamnare, de compasiune e reprimat şi justificarea execuţiilor sumare se face pe tonul vindicativ al rentierului ameninţat.

Scriind la zece ani după evenimente, Vallès, exilatul politic, nu a simulat detaşarea. Cartea respiră pasiunea partizanului. Sacadarea obişnuită cu care scrie şi construieşte Vallès este accentuată aici de caracterul incomplet, nefinisat. Temperatura naraţiunii creşte şi prin această discontinuitate. Dar inamicul emfazei îşi compune tabloul din momente răzleţe, din detalii colorate. Înregistrează şi stîngăciile, erorile. Sesizează adesea măreţia. Sînt portrete : Ranvier, ros de boală, a cărui pa-

loare poartă de la început pecetea unei vieți de durere și a unui sfîrșit tragic. Îndată ce deschide însă gura și vorbește, un zîmbet de copil îi luminează fața și glasul, răgușit de ftizie, „e simpatic... Rouiller e cizmar și revoluționar: încalță oamenii și descalță caldarîmurile (pentru baricade).

Datorită trilogiei, scrisul lui Vallès a aflat ecouri literare, imediate și chiar mai îndepărtate. S-au detectat influențe asupra lui Jean Richepin, Lucien Descaves, Octave Mirbeau, Charles Louis Philippe. Înrudiri sensibile se remarcă la prozatorul și dramaturgul care la apariția primelor două volume din *Jacques Vingtras* își încheia adolescența. Afinitățile dintre Jules Renard și înaintașul său nu se datoresc numai unei experiențe asemănătoare care i-a făcut să se întoarcă spre o prea puțin idealizată copilărie. Am constatat diferențele în modelarea acestei experiențe. Dar și atitudinile comportă puncte comune. Mai neîncrezător, mai izolat, fără robustimea lui Vallès, Renard are o asemănătoare îndîrjire și sinceritate. Nonconformist, păstrează și el *„masca nepăsării și peruca ironiei"*. Cu un plus, uneori cu un exces de metafore, stilul lui Renard practică — fără a pastișa — sacadarea, formula concentrată și cu poantă.

E de notat printre asemenea ecouri, cel care poate fi ușor observat în *Dinu Milian* (1887), romanul autobiografic al lui Constantin Mille. Scriitorul român va fi citit primele două volume din *Jacques Vingtras* pe cînd se afla la studii la Bruxelles și Paris.

Publicistica lui Vallès merită mai mult decît o consemnare fugitivă. O parte a ei e anticiparea și diversificarea lumii din *Bacalaureatul.* Apar figurile — nereductibile la pitorescul mizeriei — de refractari. Nu sînt simpli inadaptați, nici excentrici. Schițate cu o artă a portretului în mișcare, pe care, fără referiri la Vallès, avea s-o teoretizeze peste două decenii, în jurnalul său, Edmond de Goncourt, figurile acestea diverse trăiesc

toate sub semnul refuzului de a capitula şi de a se păta. Sînt adesea artişti sau critici (Gustave Planche) savanţi (orientalistul Chaque).

Peisajul social pe care-l surprind foiletoanele despre *Strada la Londra* are o specială intensitate. Este Londra victoriană cu duritatea inegalităţilor sociale şi a puritanismului. Se percepe în tabloul monocrom şi inadaptarea emigrantului — sensibil totuşi la ospitalitatea politică ce i s-a oferit. Se percepe şi sensibilitatea la nedreptate şi la suferinţă. Paginile acestea păstrează amprenta stilistică a lui Vallès. Îi păstrează şi timbrul atît de caracteristic, îmbinarea de sarcasm şi de căldură.

SILVIAN IOSIFESCU

TABEL CRONOLOGIC

1832 Se naşte la 11 iunie la Puy, Jules Vallès fiul unui profesor care va fi mutat prin diferite oraşe ale Franţei.

Au loc la Paris răscoalele împotriva regimului lui Louis Philippe, răscoale urmate de o represiune sîngeroasă. Peste treizeci de ani Hugo avea să consacre acestor evenimente o mare parte din *Mizerabilii.*

Se reprezintă piesa lui Hugo, *Regele petrece.* Piesa e interzisă după premieră. George Sand publică *Indiana.* Stendhal scrie *Amintiri egotiste.*

1833—1849 Jules Vallès învaţă la Colegiul din Nantes, apoi la cel din Saint-Ètienne. Sînt anii care vor inspira primul volum al trilogiei ***Jacques Vingtras.***

1842 Moartea lui Stendhal.

1843 Căderea piesei lui Hugo *Burgravii* marchează refluxul romantismului în teatru.

1848 Revoluţia din iulie, căderea lui Louis Philippe.

10 decembrie. Prinţul Louis-Napoleon este ales preşedinte al celei de-a doua republici franceze.

1849 Jules Vallès îşi trece bacalaureatul şi vine la Paris pentru a prepara concursul la Şcoala Normală.

Renunţă la proiect şi îşi începe activitatea politică.

1850 Moare Balzac.

1851 *2 decembrie.* Louis-Napoleon dizolvă Adunarea Naţională şi preia puterea absolută printr-o lovitură de stat.

1852 Louis-Napoleon se proclamă împărat sub numele de Napoleon al III-lea.

1853—1855 Războiul Crimeii.

Participarea lui Vallès la o conspiraţie împotriva lui Napoleon care se soldează cu o scurtă perioadă petrecută în închisoarea Mazas.

1856 Apare la Nantes prima carte a lui Vallès, *Banii.*

1857 Se publică *Florile răului* de Baudelaire şi *Doamna Bovary* de Flaubert ; amîndouă apariţiile se soldează cu procese în faţa justiţiei imperiale.

1861 După debuturi gazetăreşti obscure — cronica bursei în ziarul *Figaro* — apare în acelaşi ziar *Duminica unui tînăr sărac* care înseamnă pentru gazetarul Vallès începutul notorietăţii.

1861—1865 Vallès colaborează la cîteva principale publicaţii ale timpului : *Presa, Revista europeană, Epoca, Libertatea, Evenimentul.*

1864 Se naşte Jules Renard.

1865 Apare romanul *Germinie Lacerteux* de Edmond şi Jules de Goncourt. Prefaţa acestui volum prefigurează programul estetic al naturalismului.

1866 Apare volumul *Refractarii.*

1867 Vallès fondează săptămînalul *Strada.* În același an își adună o serie de articole în volumul cu același titlu.

1869 Vallès scoate gazeta *Poporul.* Este candidatul socialiștilor în alegerile din acel an.

1870 Izbucnește războiul franco-prusian. Considerat suspect politic pentru publicistica și pentru întreaga sa activitate, Vallès e implicat în mișcările populare provocate de primele înfrîngeri ale armatei franceze (ocuparea primăriei din Belleville). E condamnat. Evadează. La 4 septembrie reintră în viața politică, în urma răsturnării lui Napoleon al III-lea, aflat în acel moment prizonier, după ce se predase prusienilor.
După 4 septembrie 1870, Vallès se afiliază la Internaționala socialistă și scoate ziarul *Strigătul poporului.*

1871 *18 martie.* La Paris e proclamată Comuna. Vallès e ales în conducere (membru al Comisiei pentru învățămînt și al Comisiei pentru relațiile externe). Își desfășoară principala activitate în coloanele *Strigătului poporului.*
Prezidează ședința din mai a conducerii Comunei în care se anunță pătrunderea în Paris a trupelor versailleze.
28 mai. Înfrîngerea Comunei. Vallès luptă pe baricadele celui de al XI-lea arondisment, printre cei din urmă apărători.
E condamnat la moarte în contumacie. Reușește să fugă și ajunge în Anglia.

1871—1883 Vallès trăieşte în exil în Anglia. Devine corespondentul cîtorva ziare pariziene, printre care *Secolul.*

1879 Apare *Copilul.*

1880 În Franţa se acordă amnistie condamnaţilor politici.

1881 Apare *Bacalaureatul.*

1882—1883 Vallès publică în presă foiletoanele care vor forma cuprinsul unei culegeri apărute postum, după o jumătate de secol : *Tabloul Parisului.*

1883 După trei ani de la amnistie Vallès se reîntoarce în Franţa. Reapare *Strigătul poporului.*
Apare volumul *Strada la Londra.* Vallès îl dedică secretarei lui Sévérine : *„Născută în tabăra celor fericiţi... ai dezertat cu curaj pentru a veni... în tabăra săracilor, fără să te temi că-ţi vei murdări dantelele...“*

1885 Moare Jules Vallès (în acelaşi an cu Victor Hugo).

1886 Apare postum *Răzvrătitul,* ultimul volum al trilogiei *Jacques Vingtras.*

S. I.

Tuturor acelora care au plesnit de urît la liceu sau care acasă au plîns din pricina familiei, care în copilărie au fost asupriţi de profesori sau bătuţi de părinţi, închin această carte.

JULES VALLÈS

Londra

I

MAMA

M-a alăptat mama ? M-a alăptat o țărancă ? Nu știu. Oricare ar fi fost sînul de la care am supt, atîta doar îmi aduc aminte că nu m-a dezmierdat nimeni cînd eram copil : n-am fost alintat, mîngîiat, sărutat. Am fost bătut.

Mama spune că nu trebuie să răsfeți copiii și mă bate în fiecare dimineață. Cînd n-are timp dimineața, lasă bătaia pe la amiază, foarte rar după patru.

Domnișoara Balandreau mă oblojește.

E o fată bătrînă, de vreo cincizeci de ani, foarte cumsecade. Locuiește la etajul de jos. La început era mulțumită ; cum nu are ceasornic, bătaia care o căpătam eu îi arăta cîte ceasuri sînt : „Poc ! Trosc ! Pliosc ! aha ! îl bate pe băiețașul de sus ; trebuie să-mi fac cafeaua cu lapte".

Într-o zi însă cînd, pentru că mă ustura prea tare, tocmai îmi ridicasem cămășuța și stăteam în curent, între două uși, domnișoara Balandreau m-a văzut. Popoul meu a înduioșat-o.

Întîi a vrut să-l arate la toată lumea, să adune vecinii ; pe urmă s-a gîndit că asta nu mă poate salva și a născocit altceva.

Cînd o aude pe mama că-mi spune : „Jacques, am să te bat !“ domnişoara strigă :

— Doamnă Vingtras, nu te mai obosi, las' că-l bat eu.

— O domnişoară dragă, eşti foarte amabilă !

Domnişoara Balandreau mă ia cu dînsa. Dar în loc să mă bată, pocneşte din palme ; eu ţip. Seara, mama mulţumeşte locţiitoarei.

— Pentru puţin ! răspunde femeia asta de treabă şi îmi dă pe furiş o bomboană.

Cea dintîi amintire a mea e o bătaie. Cea de-a doua e plină de mirare şi de lacrimi.

Stăm lîngă foc, în faţa unui cămin vechi ; mama împleteşte într-un colţ ; o vară de-a mea, care ţine loc de servitoare în casa noastră săracă, aşază pe nişte rafturi roase cîteva farfurii de faianţă albastră pe care sînt zugrăviţi cocoşi cu creastă roşie şi coadă vînătă.

Tata ciopleşte cu un cuţit o scîndură de brad. Aşchiile cad galbene şi mătăsoase ca nişte bucăţi de panglică. Îmi face o căruţă din scîndurele de lemn verde. Roţile sînt gata ; sînt nişte rotocoale de cartofi, cu cercul lor de coajă pămîntie care închipuieşte şina roţii... Acuşi-acuşi e gata şi căruţa. Aştept plin de emoţie şi cu ochii mari deschişi, cînd deodată tata scoate un ţipăt şi îl văd că îşi ridică mîna plină de sînge. S-a tăiat la un deget. Mă îngălbenesc şi mă duc repede spre el ; o lovitură zdravănă mă opreşte ; mi-a dat-o mama ; e cu pumnii strînşi şi face spume la gură.

— Din pricina ta s-a tăiat tata.

Şi mă dă afară pe scara întunecoasă după ce mă mai izbeşte şi cu capul de uşă.

Eu țip, cer iertare și-l strig pe tata ; în groaza mea de copil mi se pare că îl văd cu mîna atîrnînd ciopîrțită ; și asta din pricina mea ! De ce nu mă lasă să intru să văd ? După aceea pot să mă bată dacă vor. Strig dar nimeni nu-mi răspunde. Aud un zgomot de sticle, de sertare trase ; desigur că îi leagă rana.

— Nu-i nimic, îmi spune vară-mea împăturind o bucată de pînză pătată cu roș.

Eu mă înec de plîns. Mama iese și mă împinge în odăița în care dorm și în care mi-i frică noaptea.

Trebuie să am vreo cinci ani și mă și cred paricid.

Și totuși nu e vina mea !

L-am silit eu pe tata să-mi facă căruța ? N-aș fi vrut oare mai bine să mă fi tăiat eu și el să nu fi avut nimic ?

Da... și îmi zgîrii mîinile ca să mă doară și pe mine.

Mama îl iubește foarte mult pe tata, de asta s-a mîniat așa de tare.

Învăț să citesc pe o carte în care e scris cu litere groase că trebuie să asculți de tata și de mama : bine a făcut mama că m-a bătut.

Casa în care stăm e pe o stradă murdară, care urcă pieptiș și din capătul căreia vezi toate împrejurimile, dar pe care nu merg trăsuri. Numai carele vin pînă aici, trase de boi mînați cu biciul. Merg cu capul în jos, cu gîtul încordat și lunecă pe pietre ; scot limba de un cot și sînt asudați. Stau în loc întotdeauna și mă uit la ei cînd aduc lemne și făină la brutăria care e pe la mijlocul urcușului. Mă uit și la băieții din brutărie și la cuptorul cu gura roșie în care pîinea e vîrîtă pe niște lopeți mari ; miroase a prăjit și a jăratic.

Închisoarea e la capătul străzii şi jandarmii duc uneori într-acolo deţinuţi cu cătuşe la mîini, care merg fără să se uite în lături, cu ochii ţintă, cu chipuri de bolnavi.

Femeile le dau cîţiva gologani pe care ei îi strîng în mîini, dînd din cap în semn de mulţumire.

Nu par deloc să fie răi.

Odată pe unul l-au adus pe targă ; un cearşaf alb îl acoperea din cap pînă-n picioare ; furase şi după aceea îşi tăiase încheietura mîinii cu un ferăstrău. Cursese atîta sînge încît credeau că are să moară.

Temnicierul, ca vecin, e un prieten al casei. Vine din cînd în cînd la masă la chiriaşii de jos şi băiatul lui mi-i tovarăş de joacă. Cîteodată mă duc la închisoare pentru că acolo e mai frumos. Sînt o mulţime de copaci. Ne jucăm, rîdem. Este acolo un deţinut bătrîn de tot, care vine de la ocnă şi care face biserici din dopuri şi coji de nucă.

Acasă la noi nu rîde nimeni niciodată şi mama bombăneşte într-una. O ! mult mai bine petrec eu cu bătrînul acela şi cu încă unul, înalt, căruia îi zic braconierul şi care a omorît un jandarm la bîlciul din Vivarais !

Unii primesc buchete pe care le sărută şi le ascund la piept. Trecînd odată prin vorbitor am văzut că nişte femei le dădeau buchetele.

Altora, mamele lor le aduc portocale şi prăjituri ca şi cum ar fi copii. Eu sînt copil şi nimeni nu-mi dă portocale şi prăjituri.

Nu-mi aduc aminte să fi văzut vreodată o floare în casă. Mama spune că încurcă locul şi că peste o zi sau două miroase urît. Zilele trecute m-am înţepat cu un trandafir şi ea mi-a spus : „Aşa ! să te înveţi minte !"

Întotdeauna cînd se spune rugăciunea îmi vine să rîd. Degeaba vreau să mă țin și mă rog lui Dumnezeu înainte de-a mă pune în genunchi și mă jur că nu de el rîd ; îndată ce sînt în genunchi, nu mă mai pot stăpîni. Unchiu-meu are niște negi care îl mănîncă ; se scarpină și îi mușcă ; eu izbucnesc în rîs. Mama nu observă întotdeauna, din fericire, dar Dumnezeu, care vede toate, oare ce spune ?

Totuși deunăzi n-am rîs. Aveam la masă pe mătușa mea din Vourzac și pe unchii mei din Farreyrol. Tocmai începusem să mîncăm plăcinta cînd deodată s-a întunecat. Fusese cald de te înăbușeai ; toți își scoseseră hainele. Deodată a bubuit tunetul și ploaia a început să cadă repede ; picăturile mari făceau pleosc în colbul din curte. S-a răcorit ca într-o pivniță și mirosea a praf. Pe stradă au început să curgă șuvoaie clocotind ca o leșie și geamurile au început să se cutremure ; cădea grindină.

Unchii și mătușile mele s-au uitat unii la alții și unul din ei s-a ridicat ; și-a scos pălăria și a început să spună o rugăciune. Toți stăteau în picioare cu capul gol, cu chipurile lor tinere sau bătrîne pline de mîhnire.

Se rugau lui Dumnezeu să nu fie prea crud cu pămînturile lor și să nu le doboare holdele cu gloanțele lui albe.

Un bob de grindină a intrat pe fereastră în clipa în care unchiu-meu spunea amin și a căzut într-un pahar.

Noi ne tragem din țărani.

Tata e fiul unui țăran care a fost mîndru și a vrut ca fecioru-său să meargă la învățătură și

să se facă preot. L-a dat pe fecioru-său unui unchi preot ca să-l învețe latinește și pe urmă l-a trimis la seminar.

Tata — omul care avea să fie tatăl meu — n-a rămas la seminar, a vrut să dea bacalaureatul, să ajungă sus. Și atunci iată-l că se instalează într-o odăiță în fundul unei străzi întunecoase, din care iese, ziua, ca să dea lecții cu cincizeci de bani ora, și în care se întoarce, seara, ca să facă curte unei țărance care va fi mama și care, deocamdată, își îndeplinește îndatoririle ei de nepoată devotată pe lîngă o mătușă bolnavă.

Tata, din pricina asta, se ceartă cu unchiu-său, preotul, și spune rămas bun bisericii ; se logodește și se însoară. Se supără și cu părinții lui pe care trebuie să-i oblige să consimtă la căsătoria asta a sărăciei și a mizeriei.

Eu sînt cel dintîi copil al acestei legături binecuvîntate. Vin pe lume pe un pat vechi de lemn care are ploșnițe de țară și purici de seminar.

Casa e a unei doamne de cincizeci de ani care n-are decît doi dinți, unul galben și altul vînăt, și care rîde într-una. E cumsecade și dragă tuturor. Bărbatu-său s-a înecat într-o cadă de vin ; asta mă face să-mi fie frică de căzi dar în același timp să-mi fie drag vinul. Trebuie să fie foarte bun dacă domnul Garnier — așa-l chema — a băut atîta pînă a murit. Doamna Garnier bea duminica din vinul acesta care are gustul bărbatului care i-a fost drag. Pantofii mortului se odihnesc și ei pe un raft ca două ulcele goale.

În casa în care locuim, mai toată lumea bea. Un preot care stă ușă în ușă cu noi, se scoală întotdeauna de la masă cu ochii ieșiți din cap, roșu la față și cu urechile stacojii. Răsuflarea îi

miroase a poloboc şi nasul i-i ca o pătlăgică jupuită. Cartea lui de rugăciuni miroase a plachie.

Are o menajeră, domnişoara Henriette, la care se uită cu coada ochiului cînd e afumat. Lumea vorbeşte de ei cu înţeles.

La etajul al doilea, domnul Grélin. E locotenent de pompieri și la Joia Verde, conduce parada în piaţa oraşului. Domnul Grélin e arhitect dar lumea spune că nu se pricepe, că „din cauza lui cartierul Breuil e mereu inundat, că oraşul a cheltuit pentru asta cincizeci de mii de franci şi *dacă n-ar fi nevastă-sa*"... Nu ştiu ce se tot spune de nevastă-sa. E drăguţă, cu ochi mari negri, dinţişori albi, un pic de mustaţă ; cînd merge îşi umflă întotdeauna fusta şi bocăneşte cu botinele. Are accent meridional şi noi o imităm cîteodată, ca să facem haz.

Lumea spune că are „amanţi". Nu ştiu ce-i asta, dar ştiu că e bună cu mine, că mă ciupeşte uşor de obraji şi că îmi place să mă sărute fiindcă miroase frumos. Cei din casă parcă ar cam ocoli-o, dar fără să-i arate.

— Zici că se are bine cu ajutorul de primar ?

— Da, da, bine de tot !

— A ! A ! Și bietul Grélin ?

Aud asta din cînd în cînd şi mama mai spune cîteva vorbe pe care eu nu le înţeleg.

„Noi, femeile cinstite, murim de foame. Dar astea au tot ce le trebuie, bărbaţii lor au slujbe bune şi ele rochii scumpe."

Oare doamna Grélin n-o fi cinstită ? Ce face ? Ce să fie oare ? Bietul Grélin !

Grélin însă pare foarte mulţumit. Amîndoi îşi dezmiardă copiii, le dau jucării ; mie nu mi se

dau decît palme, nu mi se vorbește decît de iad și mereu mi se spune că țip prea tare.

Aș fi mult mai fericit dacă aș fi băiatul lui Grélin ; da, dar atunci ajutorul de primar va veni la noi cînd mama ar fi singură acasă... Ei și ? N-are decît să vie !

Doamna Toullier stă la al treilea : e o femeie cinstită.

Doamna Toullier vine la noi cu un lucru de mînă și mama și cu dînsa stau de vorbă despre chiriașii de jos, despre chiriașii de sus și despre o mulțime de alți oameni de prin Raphaël și din Espailly. Doamna Toullier prizează tabac, are păr în urechi și bătături ; e mai cinstită decît doamna Grélin. Dar e și mai proastă și mai urîtă.

Ce amintiri mai am eu de cînd eram copil mic ? Mi-aduc aminte că iarna vin păsări în fața ferestrei să scormonească prin zăpadă, că vara îmi murdăresc pantalonașii într-o curte care miroase urît, că în pivniță un chiriaș ține niște curcani. Mă pune să fac gogoloașe de tărîță muiată cu care îi îndoapă, aproape să-i înăbușe. Bucuria mea cînd îi văd cum se îneacă și se învinețesc ! Se pare că-mi place culoarea vînătă.

Mama iese cîteodată ca să mă urechească și să-mi tragă cîteva. E spre binele meu. Cu cît mă urechește și mă pălmuiește mai tare, cu atît sînt mai convins că e o mamă bună și că eu sînt un copil nerecunoscător.

Da, nerecunoscător ! Pentru că uneori, seara, cînd îmi frec cucuiele, mi s-a întîmplat să nu-i aduc mulțumiri și abia la sfîrșitul rugăciunii mă rog lui Dumnezeu să-i dea sănătate ca să vegheze asupra mea și să aibă grijă de mine.

Sînt mare şi merg la şcoală.

O! ce şcoală mică şi frumoasă! O! ce stradă frumoasă! Şi ce hărmălaie pe stradă în zilele cînd e piaţă!

Caii care nechează; porcii care se tîrîie grohăind legaţi de un picior; puii care piuiesc în cuşti; ţărăncile cu şorţuri verzi şi fuste roşii; brînzeturile albăstrii, pătlăgelele roşii, proaspete, panerele cu fructe; ridichile roze; varza verde!...

Lîngă şcoală era un han unde veneau adesea căruţaşi să descarce fîn.

O, fînul în care te înfundai pînă la gît, din care ieşeai zbîrlit şi asudat, cu fire prinse de ceafă, de spate, de picioare şi care te înţepau ca nişte ace!

Îţi pierdeai în stogul de fîn cărţile, centironul, ghiozdanul, un pantof... Toate bucuriile unei petreceri, toate emoţiile unei primejdii... Ce clipe!

Cînd trece o căruţă cu fîn îmi scot pălăria şi mă iau după ea.

II

FAMILIA

Două mătuşi din partea mamei, mătuşa Rosalie şi mătuşa Mariou. Acesteia îi spun tăntica, nu ştiu de ce, poate pentru că e mai drăgăstoasă. Văd şi acum rîsul ei luminos şi blînd pe faţa oacheşă : e slabă şi destul de graţioasă, e femeie.

Mătuşa Rosalie, sora ei mai mare, e mătăhăloasă şi o leacă aplecată din spate ; seamănă cu un dascăl ; seamănă cu moş Jauchard, brutarul, care cîntă duminica la biserică şi începe imnurile la procesiuni. În gospodărie ea e bărbatul. Soţul ei, unchiul Jean, nu înseamnă nimic pe lîngă dînsa ; se mulţumeşte numai să-şi scarpine un neg mititel care joacă rolul de aluniţă pe faţa lui boţită, trasă, zbîrcită. Am observat mai tîrziu că mulţi ţărani au faţa la fel, şireată, bătrînicioasă, colţuroasă. Au în ei sînge de actori sau de curteni care vor fi nimerit într-o seară la vreo petrecere cu teatru într-o şură sau la vreun han ; de aceea au în ei ceva de cabotin, de fost nobil, care iese şi mai ciudat la iveală în mirosul de cotineaţă şi de bălegar ; sfrijiţi din moşi-strămoşi, pe cîmp şi la soare, par piperniciţi.

Bărbatul tănticăi Mariou, în schimb, e un ţăran adevărat. Un plugar chipeş şi blond, înalt cît

ușa, fără barbă, dar cu păr lucitor pe gît, un gît rotund, gras, auriu. Pielea e de culoarea paielor, ochii sînt ca niște albăstrele și buzele ca macul. Poartă cămașa desfăcută la piept, o jiletcă vărgată cu galben și nu-și scoate niciodată pălăria cu margini late și cu panglică tricoloră. Am văzut în tablouri zei cîmpenești care îi seamănă.

Două mătuși din partea tatei.

Mătușa Mélie e mută — și totuși vorbăreață, vorbăreață !

Ochii, fruntea, buzele, mîinile, picioarele, nervii, mușchii, carnea, pielea, totul la ea se mișcă, sporovăiește, întreabă, răspunde ; te hărțuiește cu întrebări și cere răspunsuri ; pupilele ochilor se dilată, se strîng ; obrajii se umflă, se scofîlcesc ; nasul îi tremură. Te atinge cînd domol, cînd brusc, cînd meditativ, cînd repezit ; nu-i chip să isprăvești vorba cu dînsa. Trebuie să-i răspunzi, să ai un semn pentru fiecare semn de-al ei, un gest pentru fiecare gest, să dai replica la timp, vie ; să te uiți cînd în tavan, cînd în podele, să-i prinzi gîndul cum poți, de cap, de coadă, în sfîrșit să te devotezi cu totul acestei conversații, în timp ce cu cumetrele care au limbă, doar asculți și atîta ; nu-i nimeni mai vorbăreț decît un surdomut.

Săraca ! n-a găsit cu cine să se mărite, bineînțeles. Trăiește greu din ce cîștigă cu lucrul de mînă ; nu c-ar duce lipsă de ceva, dar vezi, mătușa Amélie e cochetă !

Trebuie s-o auzi cum mîrîie, s-o vezi și să-i urmărești privirea cînd încearcă vreo bonetă sau vreo broboadă. Are gust, știe să-și agațe un trandafir după urechea ei moartă și să-și înnoade pe

piept panglica cea mai potrivită cu culoarea bluzei, lîngă inima ei care vrea să vorbească.

Mătuşa Agnès, soră cu bunica.

Îi zice cuvioasa.

Sînt o mulţime de fete bătrîne cărora le zice aşa.

— Mamă, ce înseamnă asta, cuvioasa ?

Mama caută o definiţie şi nu găseşte. Îmi vorbeşte de sfînta fecioară, de viaţa neprihănită.

Neprihănirea. Mătuşa Agnès înfăţişează neprihănirea, inocenţa ? Va să zică aşa e inocenţa ?

Are şaptezeci de ani şi desigur că e cu părul alb. Dar nu ştiu, nimeni nu ştie, pentru că poartă mereu o basma neagră pe cap care i se lipeşte de ţeastă ca un plasture. Barba însă îi e căruntă. Ici un smoc de păr, colo o şuviţă zbîrlită, şi o mulţime de negi ca nişte coacăze care parcă fierb pe faţă.

Sau şi mai bine : capul în partea de sus seamănă, din pricina basmalei negre, cu un cartof ars, iar în partea de jos, cu un cartof stricat ; am găsit mai deunăzi sub plită unul umflat şi vînăt care semăna ca două picături de apă cu mătuşa Agnès.

„Viaţă neprihănită."

Mama explică aşa de prost încît încep să cred că e urît să fii cuvioasă şi că unei cuvioase ori îi lipseşte ceva ori are ceva prea mult.

Cuvioasă ?

Sînt patru „cuvioase" de astea care stau împreună ; nu toate au negi roşii pe o piele cenuşie cum are mătuşa Agnès, care e cochetă, dar toate au un pic de mustaţă sau un început de favoriţi, şi nelipsita basma pe cap, plasturele negru.

Din cînd în cînd mama mă trimite la mătuşa Agnès.

Stă la capătul unei străzi pustii, pe care creşte iarbă...

Mătuşa Agnès e naşa mea şi îşi iubeşte finul.

Vrea să mă facă moştenitorul ei, să-mi lase ce are — sper că nu basmaua.

Se pare că are cîţiva bani la ciorap. Cînd se vorbeşte faţă de dînsa de o vecină la care s-a găsit un săculeţ de bani într-un borcan de unt, rîde în barbă.

Nu prea îmi place la dînsa, deocamdată, pînă s-o găsi borcanul !

E întuneric în odaia asta mare, un fel de hambar, cu grinzi în tavan care sînt făcute parcă din dopuri vechi, aşa de găunoase sînt şi de putregăite !

Fereastra dă într-o curte de unde vine un miros de noroi dogorît.

Numai perdelele patului îmi plac, e tot ce-mi trebuie pentru a mă distra. Sînt pe ele oameni, cîini, copaci, un porc ; sînt pictaţi cu violet pe stofă ; e acelaşi subiect repetat de zeci de ori. Dar îmi place să-l privesc din toate părţile şi cînd m-aplec şi mă uit printre picioare văd o mulţime de lucruri pe perdelele mătuşii.

Vînătoarea — fiindcă acesta-i subiectul — îmi apare atunci în toate culorile. Cred şi eu ! Sîngele mi se urcă la cap ; creierul mi-i ca un fund de poloboc ; mai-mai să-mi plesnească. Trebuie să mă trag singur de păr, să-mi scot capul dintre picioare să mi-l îndrept ca pe-o sticlă din care ai turnat şi care nu-i goală încă.

La mătuşa-mea se fac rugăciuni foarte des ! Amin ! Amin ! înaintea napilor şi după ou.

Napii sînt mîncarea de căpetenie care se servește cînd mă duc pe la cuvioasa; îmi dă un nap crud și unul fiert.

Rad cu cuțitul pe cel crud care parcă mustește, are gust de alune și-i rece ca gheața.

Mănînc cu mai puțină plăcere napul cel fiert pe sobița pe care mătușa o ține mereu între genunchi și care e nelipsită la cuvioase. Opt picioare de cuvioase: patru sobițe — care slujesc de bisactea vara și în care iarna scormonesc jeraticul cu cheia.

Din cînd în cînd este și cîte un ou.

Mătușa scoate oul acesta dintr-un săculeț ca pe un număr de loterie și îl pune să fiarbă, nenorocitul! E o adevărată crimă, un *ovucid,* pentru că întotdeauna în ou este și un puișor.

Mănînc acest fetus cu recunoștință, pentru că mi s-a spus că nu toată lumea mănîncă asemenea ouă, că e un lucru rar de care mă bucur numai eu, și totuși fac asta fără entuziasm pentru că nu-mi place să mănînc pui cu lingurița.

*

Iarna cuvioasele lucrează la lumina unei lumînări pe care o așază între patru globuri umplute cu apă ceea ce dă o lumină albă, scurtă și aspră, cu reflexe aurii.

Vara își mută scaunele în stradă în fața ușii și își urmează acolo lucrul; împletesc dantele și ceaprazuri pe niște perne cu ciocănele.

Cu fișiile ei de stofă verde, cu panglicuțele roze, cu acele cu gămălii de perle, cu firele care par niște dîre de bale argintii pe un buchet, cu înfățișarea ei de corsaj bogat, cu ciocănelele care pocnesc mereu, fiecare pernă e o mică lume plină de viață și de veselie.

Trebuie s-o auzi cum gîngureşte, pe genunchii dantelierelor, pe străzile cu cuvioase, în zilele calde de vară, în pragul caselor tăcute. E destul să se adune cinci sau şase la un loc şi se iscă un zgomot de stup şi de pîrău; iar cînd vine amiaza, se face deodată tăcere!

O clipă degetele se opresc, buzele se mişcă, o babă rosteşte o scurtă rugăciune. Cînd a isprăvit, toate spun duios amin şi sulurile încep din nou să sporovăiască.

Unchiu-meu Joseph — nenea Joseph cum îi spun eu — e un ţăran care s-a făcut lucrător. Are douăzeci şi cinci de ani şi e voinic ca un taur; seamănă c-un flaşnetar. E brun, cu ochii mari, cu gura mare, cu dinţi frumoşi, cu barba neagră, păr stufos, un gît de marinar şi nişte mîini acoperite de negi — negii pe care şi-i scarpină în timpul rugăciunii!

E calfă de tîmplar şi e breslaş, are un baston împodobit cu panglici şi mă ia cîteodată cu dînsul la hanul calfelor de tîmplar. Acolo toţi beau, cîntă, îşi încearcă puterile, luîndu-se la întrecere să vadă care-i mai tare. Unchiu-meu mă apucă de mijloc, m-azvîrle în sus, mă prinde şi m-azvîrle iar. Îmi place dar mi-i şi frică. Pe urmă mă urc pe genunchii calfelor; pun mîna pe metri şi pe compasuri, gust din vin şi mă oţărăsc, mă împiedic de cîte-un obiect lucrat de vreunul ca să-şi cîştige titlul de maistru, răstorn scînduri, şi cînd mă iau în braţe, colţurile gulerelor lor înalte îmi intră în ochi şi cerceii lor mă zgîrie. Toţi poartă cercei. Mă întreabă:

— Ia spune, Jacques, îţi place mai bine să stai cu domnii de la şcoală decît cu noi?

— Nu ! nu !

„Domnii de la școală“ sînt institutorii, profesorii, dascălii de latină și de desen care vin uneori la noi și care vorbesc de școală tot timpul ; în ziua cînd vin mi se poruncește cu măreție să fiu cuminte, n-am voie să-mi pun coatele pe masă, nu mi-e îngăduit să dau din picioare și să mănînc partea grasă din porția celor cărora nu le place gras. Mă plictisesc grozav cu domnii de la școală și sînt atît de fericit cu tîmplarii !

Dorm împreună cu unchiul Joseph și el nu se culcă fără să-mi spună o poveste — știe o mulțime — pe urmă bate stingerea cu degetele pe pîntece. Dimineața mă învață cum să dau cu pumnul și se cinchește ca să-l pot lovi în piept ; încerc să izbesc și cu piciorul si cad aproape întotdeauna.

Cînd mă lovesc, nu plîng, ca să nu vină mama.

Unchiul pleacă dimineața și se întoarce seara. Toată ziua îl aștept. Număr ceasurile pînă cînd trebuie să vină acasă.

După cină mă ia în brațe și, pînă la culcare, mă duce jos într-un atelier mititel în care lucrează seara pe seama lui, cîntînd cîntece care îmi plac grozav și împroșcîndu-mă cu așchii. Eu curăț, cînd trebuie, mucul luminărilor și unchiul mă lasă să-mi bag degetele în borcanul cu lac.

Uneori vin tovarăși de-ai lui și stau de vorbă cu dînsul, rezemîndu-se de ușă cu mîinile în buzunar. Sînt prietenoși cu mine și unchiul spune mîndru : „Știe toate literele. Jacques, ia spune alfabetul !“

Într-o bună zi unchiul Joseph a plecat.

O istorie întreagă ! Și tristă !

Doamna Garnier, văduva bețivului care s-a ine-

cat în cada cu must, avea o nepoată pe care o adusese din Bordeaux cînd murise bărbatu-său.

O brună înaltă, cu nişte ochi mari, negri, negri de tot şi arzători. I se mişcă în cap aşa cum mişc eu în clasă un ciob de oglindă ca să arunc lumină în toate părţile ; aşa şi ochii ei pătrund prin toate ungherele apoi se ridică iar spre cer și te iau cu dînşii.

Se pare că m-am îndrăgostit de ea. Zic „se pare" pentru că nu-mi aduc aminte decît de o scenă de pasiune, de cumplită gelozie. Și gelos faţă de cine ? Chiar faţă de unchiul Joseph care făcuse curte domnişoarei Céline Garnier şi nu ştiu cum făcuse, dar isprăvise prin a o cere în căsătorie şi a se însura cu ea.

Ea îl iubea ?

Astăzi nu pot răspunde la întrebarea asta ; astăzi, cînd mintea mi-a venit la loc şi cînd timpul şi-a întins zăpada peste acele emoţii adînci. Atunci însă — în clipa cînd domnişoara Céline s-a măritat — eram orbit de pasiune.

Deci avea să fie soţia altuia ! Iar pe mine mă respingea, pe mine care eram atît de curat ! Nu ştiam încă ce deosebire este între o doamnă şi un domn şi credeam că pe copii îi aduce barza.

Mă uitam la berze cînd veneau primăvara şi mă gîndeam că şi eu aş putea să fiu tată...

Dar oricum, tresăream cînd mătuşa-mea mă mîngîia pe obraz şi vorbea cu mine cu accentul ei din Bordeaux. Cînd se uita la mine într-un anumit fel mă cuprindea ameţeala ca atunci cînd la un bîlci, la Breuil, m-am urcat într-un scrînciob.

Eram mare acuma : zece ani. Asta îi şi spuneam : „Nu te mărita cu unchiul Joseph ! Acuşi-

acuşi am să fiu şi eu mare. Aşteaptă-mă, jură-te c-ai să m-aştepţi! Nu-i aşa că nunta de azi e numai în glumă?"

N-a fost în glumă deloc; a fost o nuntă în lege şi după aceea au plecat amîndoi.

I-am văzut plecînd.

Gelozia mea veghea. Am auzit cheia întorcîndu-se în broască.

Mi-a răsucit inima în piept cheia aceea! Am tras cu urechea, am stat la pîndă. Nimic! nimic! Am simţit că eram pierdut. Am intrat în odaia ospăţului şi *am băut ca să uit.*

De atunci nu mai îndrăzneam să-l privesc în faţă pe unchiul Joseph. Totuşi cînd a venit să ne vadă înainte de a pleca la Bordeaux n-a pomenit nimic de rivalitatea noastră şi şi-a luat rămas bun de la mine cu dragoste de unchi şi nu cu gelozie de soţ.

Mai este şi vară-mea Apollonie; toţi îi zic Polonie.

Aşa au găsit cu cale să-şi boteze fata ţăranii aceştia!

Draga mea vară! înaltă şi domoală, cu ochi albaştri ca cicoarea, cu păr lung castaniu, cu umeri ca zăpada; un gît alb pe care îl curma o panglică neagră şi lucioasă de care atîrnă o cruciuliţă de aur; zîmbetul e dulce şi glasul moale. Cînd rîde se face roză şi cînd te uiţi la ea se înroşeşte toată. O mănînc din ochi cînd se îmbracă şi — nu ştiu de ce — mă simt foarte tulburat cînd o văd cum îşi apucă cu dinţii şi îşi saltă pe umărul rotund cămaşa care alunecă, în zilele cînd se culcă la noi în odăiţă ca să fie cea dintîi la piaţă, dimineaţa, cu boţurile ei de unt tari şi albe ca şi globurile rotunde pe care le are pe piept. Untul Poloniei are multă căutare.

Uneori mă pişcă uşor de ceafă sau se preface că vrea să mă gîdile la subţioară. Rîde, mă dezmiardă şi mă sărută. Eu, apărîndu-mă, o strîng. Odată chiar am muşcat-o. N-am vrut s-o muşc, dar pielea ei mirosea a zmeură şi nu m-am putut opri şi-am strîns din dinţi... Ea a ţipat : Răutăciosule ! şi mi-a dat o palmă peste obraz, cam tare. Eu am crezut că-mi vine să leşin şi am oftat cînd i-am răspuns. Simţeam o duioşie în piept şi în ochi...

M-a lăsat şi s-a aruncat pe pat spunîndu-mi că a răcit. Din spate seamănă cu mînzul cel alb pe care călăreşte băieţaşul prefectului.

M-am gîndit la dînsa mereu în timp ce-mi făceam lecţiile.

Trece, cîteodată, multă vreme, pînă să vie iar pe la noi. Stă acasă, în sat. Apoi deodată soseşte într-o dimineaţă ca vîntul. Spune :

— Eu sînt ! Am venit să te iau la noi ! Vrei să vii ?

Şi mă sărută. Îi ating cu gura obrajii trandafirii, îmi scufund buzele în gîtul ei alb şi le las să alunece pe pieptu-i cu vinişoare albăstrii.

Mereu mirosul de zmeură.

Îmi dă drumul şi eu mă duc repede să-mi adun lucrurile şi să-mi schimb cămaşa.

Îmi pun o cravată verde şi fur de la mama nişte pomadă ca să miros şi eu frumos şi să-şi lase capul pe creştetul meu.

Bocceaua mi-i gata, m-am uns cu pomadă şi mi-am pus cravata. Dar cînd mă uit în oglindă mi se pare că sînt prea urît şi îmi zbîrlesc părul din nou. Îmi înfund cravata în buzunar şi descheiat

la guler, cu cascheta pe ceafă, mă duc repede să mai capăt o sărutare.

Numai la asta mă gîndeam, dar nu-i spuneam.

Rîndaşul bate uşurel peste crupă calul, un cal galben cu smocuri de păr deasupra copitelor ; e calul tănticăi Mariou, pe care îl încalecă numai cînd are de adus la tîrg unt şi brînză mai multă. Merge în buestru cu tot trupul dintr-o dată şi cu gîtul întins parcă gata să se rupă iar coama de culoarea muşchiului i se lasă peste ochii mari ca nişte inimi de oaie.

Mătuşă-mea şi vară-mea călăresc băieţeşte ; pulpele mătuşii sînt slabe ca nişte fuse negre, pulpele vară-mii par durdulii şi molatice în ciorapii de lînă albă.

Hi ! Dia ! Prr !

Jean, rîndaşul, pune şaua ; calul şi-a căpătat porţia de ovăz şi acum nechează rînjind şi arătîndu-şi dinţii galbeni.

I-a pus şaua.

— Dă-mi-l pe Jacquinou, spune Polonie care a izbutit să-şi tragă peste genunchi fusta de barchet şi s-a aşezat din plin pe şaua de piele lucioasă. Mă ajută să mă aşez la spatele ei.

Iată-mă sus.

Deodată îmi aduc aminte că mi-am uitat hainele, în cîrciumă, făcute ghem într-o boccea, pe o masă plină de urme rotunde de vin tivite cu muşte.

Cineva îmi aduce bocceaua.

— Jean, leagă-le de oblînc... Jacquinou dragă, ia-mă de mijloc şi strînge-mă bine.

Bietul cal are mers aspru şi ciolane tari ; dar îmi dau seama că fabula pe care am învăţat-o pe de rost e adevărată.

Dumnezeu ştie el ce face !

Mama tot bătîndu-mă mi-a înăsprit și mi-a tăbăcit pielea.

— Strînge, îți spun ! Strînge-mă mai tare !

Și eu o strîng și prin broboada cu floricele ca niște cărăbuși de aur îi simt căldura dulce a pielii și moliciunea trupului. Mi se pare că trupul acesta se încoardă cînd îl apăs cu degetele și adineauri cînd ea s-a uitat la mine cu buzele întredeschise și umflîndu-și gîtul, mi s-a urcat sîngele la cap frigîndu-mi rădăcina părului.

Mi-am desfăcut o leacă brațele în strada Saint-Jean. Pe acolo trec vitele și de aceea mergem la pas. Eram foarte mîndru. Mi se părea că toată lumea se uită la mine și mă făceam că știu să merg călare : mă suceam în loc pe crupă sprijinindu-mă în palmă, dădeam cu călcîiele în burta calului și spuneam hi ! ca un geambaș.

Am trecut prin mahala și am lăsat în urmă ultima curelărie.

Sîntem acum în Expailly !

Nu mai sînt case ! numai ici și colo cîte una, în cîmp ; flori care se agață de ziduri ca niște boboci de trandafir de-a lungul unei rochii albe ; un deal cu vii și la poalele lui rîul care se întinde ca un șarpe pe sub copaci, tivit pe margine cu o fîșie de nisip galben, mai fin decît spuma laptelui și presărat cu pietricele care strălucesc ca niște diamante.

În fund, munții. Cu spinarea lor neagră, înverzită de părul zbîrlit al brazilor, taie albastrul cerului pe care norii pun smocuri de mătase ; o pasăre, vreun vultur fără îndoială, s-a avîntat în înaltul cerului și atîrnă acum în văzduh ca un cocoloș legat de o sfoară.

Am să-mi aduc aminte de pădurile acelea întunecate, de rîul care tremura la soare, de aerul călduţ şi de vulturul acela mare...

Uitasem că şedeam cu inima bătînd de emoţie la spatele Poloniei. Vară-mea părea că nu se gîndeşte la nimic, iar eu nu-mi aduc aminte să fi auzit decît tropotul calului şi mugetul unei vaci...

III

LICEUL COMUNAL

Liceul comunal. Dădea ca toate liceele, ca toate închisorile, pe o stradă dosnică, dar care nu era departe de Martouret, piaţa noastră cea mare, unde erau primăria, piaţa de fructe, piaţa de flori, locul de întîlnire al tuturor ştrengarilor, veselia oraşului. La capătul acestei străzi era întotdeauna gălăgie, erau cîrciumi cu cîte un mănunchi de crengi deasupra uşii, drept firmă. Din cîrciumile acestea se auzea vuiet de ceartă şi ieşea din ele un miros de vin care mi se urca la cap, îmi aţîţa simţurile şi mă făcea mai vesel şi mai tare.

Mirosul acela de vin ! — mirosul plăcut de pivniţă ! — cînd îmi aduc aminte îmi zvîcnesc şi acuma nările şi mi se umflă pieptul.

Cei care beau făceau larmă şi nu păreau să aibă vreo grijă ; cheflii, cu panglici la biciuşcă şi cu bluza plină de găitane, strigau şi băteau palma întărind cu o sudalmă vînzarea unui porc sau a unei vaci.

Mai sare un dop, mai izbucneşte un hohot de rîs, şi garăfile îşi ciocnesc burţile în mîinile cîrciumarului ! Soarele aruncă aur în pahare, aprinde un nasture pe o vestă, dogoreşte nişte muşte adu-

nate într-un colț. Cîrciuma vuiește, miroase frumos, duhnește, e plină de abureală și zumzăie. La două minute depărtare, liceul comunal mucezește, chiftește plictiseală și miroase urît a cerneală ; oamenii care intră și cei care ies își sting privirea, glasul, pașii, ca să nu zdruncine disciplina, ca să nu tulbure tăcerea și să nu curme studiul.

Ce miros de bătrînețe !...

Mă duce la școală domnișoara Balandreau. Mama e bolnavă. Mi se pune de mîncare într-un paner înainte de plecare și stau la școală pînă la opt seara cînd vine domnișoara Balandreau să mă ia acasă. De multe ori mi-i inima grea și îi spun toate necazurile, plîngînd.

Tata e pedagog la clasa întîia [1], a elevilor de la matematică, de la retorică și de la filozofie [2]. Nu-i iubit, toți zic că e cîine.

A căpătat de la director îngăduința să mă țină cu dînsul în sala de meditații. Șed chiar lîngă catedră. Îmi fac lecțiile în timp ce el se prepară pentru examenul de capacitate.

N-a făcut bine că m-a luat cu dînsul. Băieții cei mari nu se poartă prea rău cu mine ; văd că sînt timid, sperios și silitor. Nu-mi spun nimic care să mă necăjească, dar aud ce vorbesc de tata și aud ce nume îi dau. Rîd de nasul lui mare, de paltonul lui vechi, îl fac ridicol în ochii mei

---

[1] Ordinea claselor în Franța e tocmai invers de cum e la noi. Clasa I corespunde cu ultima clasă a liceului și numărătoarea merge descrescînd (n. t.).

[2] Clasele superioare ale liceului (n.t.).

de copil şi eu sufăr din pricina asta fără ca el să ştie.

Cîteodată, în asemenea clipe, mă repede : „Ce ai de stai aşa ?... Ce-i mutra asta nătîngă ?"

Tocmai auzisem cum îl înjurau şi încercam să-mi înăbuş un suspin şi să-mi înghit o lacrimă păcătoasă.

Mă trimite cîteodată în timpul meditaţiei de seară să cer vreo carte sau să spun ceva altui pedagog care e la capătul celălalt al curţii, departe... E întuneric, bate vîntul ; din cînd în cînd urc şi cobor cîte un etaj. Pe urmă e un coridor lung, o scară întunecoasă, o călătorie întreagă. Băieţii s-ascund pe după colţuri ca să mă sperie. Fac pe viteazul, dar nu mi-i îndemînă decît cînd mă întorc iar în sala de meditaţii, unde e un aer care te înăbuşă.

Uneori rămîn aici singur cînd domnişoara Balandreau întîrzie. Elevii s-au dus la masă sub conducerea tatii.

Ce lung mi se pare timpul ! Sala e goală, nu s-aude nici un zgomot şi nu vine nimeni decît lampagiul care nici el nu-l poate suferi pe tata, de ce, nu ştiu ; e un moşneag cu o bolfă pe faţă cu o şapcă de piele şi o vestă cenuşie ca aceea a deţinuţilor ; miroase a ulei, bombăneşte mereu, mă priveşte aspru, îmi trage scaunul de sub mine fără să-mi spună, pune lampa pe caietul meu, îmi zvîrle jos paltonaşul, mă împinge în lături ca pe un cîine şi iese fără un cuvînt. Nu vorbesc nici eu de asta cînd se întoarce tata. Mi s-a spus că nu trebuie să pîrăsc şi n-am să pîrăsc niciodată tot timpul cît am să fiu în liceu, şi din pricina asta am să am de îndurat multe din partea

4

profesorilor. Și pe urmă nu vreau, dacă cineva mi-a făcut un rău, să sufere și tata din pricina asta. Nu-i spun că cineva se poartă rău cu mine pentru ca să nu se certe cu nimeni din cauza mea. Copil așa cum sînt îmi dau seama că am o datorie de îndeplinit ; pricep că sînt fiu de ocnaș, mai rău ! de temnicer ! și îndur fără să crîcnesc bădărănia lampagiului.

Ascult, fără să am aerul că le înțeleg, glumele batjocoritoare pe seama tatei ; e dureros lucru pentru un copil de vîrsta mea.

Cîteodată nu veneau să mă ia la timp acasă și îmi era foame grozav. Din sala de mîncare venea un miros de friptură și se auzea zgomot de tacîmuri.

Ce-o mai blestemam pe domnișoara Balandreau că întîrzie !

Am aflat pe urmă că întîrzia din pricina mamei care făcea asta înadins. Mama spusese tatei că dacă nu ar fi un bleg, ar putea să-mi facă și mie rost să mănînc seara la școală, fie din ce rămîne din porția lui, fie un supliment pe care ar putea să-l ceară.

„Dacă ar fi ea în locul lui, de multă vreme ar fi făcut așa. N-avea decît să puie mîncarea într-o hîrtie. I-ar da și o cutie dacă are nevoie.“

Tata se împotrivise întotdeauna — bietul om ! Se temea să nu-l vadă cineva și să se facă ridicol — îi era rușine ! Mama încerca din cînd în cînd să-l silească lăsîndu-mă pe mine flămînd în sala de meditație la ceasul mesei. Dar el nu se îndupleca, mă lăsa mai bine să rabd puțin, și avea dreptate.

Mi-aduc aminte însă cum, o dată, a venit în fugă din sala de mîncare și mi-a adus o cotletă pe care o băgase într-un caiet de teme ; părea

foarte tulburat. Văd şi acum locul şi mi-aduc aminte de culoarea caietului. Mai tîrziu i-am iertat multe rele tatei în amintirea acestei cotlete pe care o şterpelise într-o seară pentru fiu-său, la liceul din Puy. . .

Pe director îl cheamă Hennequin. A fost mutat disciplinar în colţul acesta de provincie...

A scris o carte : *Vacanţele lui Oscar.* Cartea asta se dă ca premiu. După cele ce am auzit şi am citit despre oamenii care sînt autori, sînt cuprins de-o veneraţie adîncă, de-o admiraţie mută faţă de autorul *Vacanţelor lui Oscar,* care totuşi a binevoit să primească să fie director de şcoală în orăşelul nostru, directorul tatei, şi care o salută pe mama cînd o întîlneşte.

Am citit cu lăcomie *Vacanţele lui Oscar.* Văd şi acum volumul cu scoarţe verzi, cu vine ca marmura, care se înălbea cînd apăsai cu degetul şi îţi încleia mîinile, cu cotorul de piele albă ; era tipărit pe hîrtie de împachetat şi nu se deschidea bine. Şi totuşi din paginile acestea, din cartea aceasta, din cartea aceasta mediocră, se răspîndeşte în amintirea mea o impresie de frăgezime ori de cîte ori mă gîndesc la ea.

E o scenă cu nişte pescari pe care n-am uitat-o.

Un năvod mare se răsfaţă la soare, picăturile de apă se împrăştie ca nişte perle, peştii se zbat în reţeaua năvodului, doi pescari stau în apă pînă la brîu ; şi simţi toată răcoarea rîului.

Ştiuse acel Hennequin, acel director scos din slujbă, acel cîntăreţ al lui Oscar, să tîrîie năvodul acesta de-a lungul unei pagini şi să facă drum rîului într-un colţ de capitol...

Profesorul de filozofie — domnul Beliben — mărunțel, slăbuț, cu craniul cît pumnul, cu trei fire de păr în cap, și cu un pic de oțet în glas.

Îi plăcea să dovedească existența lui Dumnezeu, dar dacă cineva strecura vreun argument chiar în sensul lui, spunea îndată că nu vrea să fie întrerupt ; și avea nevoie de toată masa ca pentru o pasiență.

Dovedea existența lui Dumnezeu cu bucățele de lemn, cu boabe de fasole.

— Punem aici o boabă de fasole, bun ! dincoace, un chibrit — doamnă Vingtras, aveți un chibrit ? Și acum, după ce am pus aici vițiile omului și dincoace virtuțile, venim cu *însușirile sufletului.*

Cei care nu știau despre ce e vorba se uitau spre ușă să vadă dacă nu vine cineva, sau spre buzunarul lui să vadă dacă nu scoate ceva de-acolo. Însușirile sufetului ? Era ceva deosebit, ceva strașnic. Mama era măgulită.

— Iată-le !

Te întorceai, fără să vrei, crezînd că e vorba de niște doamne care tocmai intrau, dar Beliben te lua de nasturele hainei și bătea în masă nerăbdător. Trebuia să fii atent. Ce dracu ! voiai să-ți dovedească existența lui Dumnezeu ori ba ?

— Mie mi-e totuna, dumitale nu ? spunea unchiul Joseph celui care era lîngă dînsul și care făcea sst ! și-și lungea gîtul ca să vadă mai bine.

Unchiul meu își punea iar nepăsător mîinile în buzunar și se uita în tavan.

Dar profesorul de dumnezeire voia să-l tragă de partea lui pe unchiu-meu și îl aducea iar la subiect, prinzîndu-l de amorul propriu și agățîndu-se de meseria lui.

— Chadenas, dumneata, care eşti tîmplar, ştii că cu compasul...

Trebuia să mergi cu el pînă la capăt. La sfîrşit, omuleţul îşi dădea scaunul într-o parte, întindea mîna, arăta spre un colţ al mesei și spunea :

— *Dumnezeu e aici.*

Toţi se înghesuiau să vadă. Fasolele şi chibriturile erau toate îngrămădite la un loc, împreună cu dopurile şi alte necurăţenii care slujiseră la demonstrarea *Fiinţei supreme.*

După cît se pare, virtuţile, viţiile, însuşirile sufletului ajungeau în chip *ne-gre-şit* la grămăjoara aceea. Toate fasolele sînt aici. Deci Dumnezeu există. Tocmai ceea ce trebuia demonstrat.

IV

ORĂŞELUL

Poarta Pannesac, una din barierele oraşului.

E de piatră poarta asta şi tata îmi spune că pot să-mi dau seama, privind-o, cum erau monumentele romane.

Simt mai întîi un fel de veneraţie, pe urmă mă plictisesc ; încep să mă cam dezgust de monumentele romane.

Dar strada, în schimb !... Miroase a grîu.

Sacii de grîu se pleoştesc şi se îngrămădesc pe lîngă ziduri. Pluteşte în aer o pulbere subţire de făină şi un vuiet de piaţă veselă.

Aici vin să se aprovizioneze brutarii şi morarii, oamenii care fac pîinea.

Respect pîinea.

O dată am aruncat o coajă de pîine şi tata a ridicat-o. N-a vorbit cu mine aspru aşa cum vorbeşte de obicei.

— Dragă băiete, mi-a spus el, nu trebuie s-arunci pîinea ; pîinea se cîştigă greu. N-avem prea multă nici pentru noi şi dacă am avea prea multă am da-o la săraci. Poate că o dată ai să duci lipsă

de pîine şi atunci ai să vezi cît preţuieşte. Să-ţi aduci aminte întotdeauna de ce-ţi spun acuma.

N-am uitat niciodată.

Observaţia asta care, întîia oară poate în copilăria mea, mi-a fost făcută fără mînie dar cu demnitate, m-a pătruns pînă în fundul sufletului ; şi de atunci am respectat pîinea.

Holdele au fost sfinte pentru mine ; niciodată n-am călcat în picioare un fir de grîu ca să culeg un mac sau o albăstrea ; niciodată n-am ucis floarea pîinii !

Ce mi-a spus despre săraci m-a impresionat de asemeni şi, datorită poate vorbelor acestora rostite atît de simplu, am respectat întotdeauna pe cei care sufăr de foame şi le-am luat întotdeauna apărarea.

„Ai să vezi cît preţuieşte."

Am văzut.

Pe la uşi sînt băieţi de brutărie cu fuste cum poartă femeile, cu pulpele goale, cu bluze scurte, albastre.

Au obrajii albi ca făina şi barba blondă ca o coajă de pîine. Trec strada ca să bea un păhărel şi umplu de făină mîna unui prieten pe care îl întîlnesc în drum sau umărul unui domn pe care îl ating uşor în treacăt.

Patronii sînt la tejghea unde cîntăresc pîinea şi au şi ei haine alburii sau de culoarea secarei. În vitrine sînt pe lîngă pîine şi prăjituri : brioşe ca nişte nasuri rumene şi borcănate şi tarte ca de hîrtie moale.

Pe lîngă fasole şi boabele de tot felul, cărnoase ca nişte fructe, sau sclipitoare ca nişte pietricele de rîu, negustorii aveau şi alice în blide de lemn.

Va să zică acestea se puneau în puşcă? acestea omorau iepurii şi străbăteau prin inima păsărilor? Se spunea chiar că o încărcătură mai mare era ca un glonte şi putea să zdrobească un braţ sau o falcă de om.

Îmi băgam degetele în alice aşa cum adineauri îmi băgasem mîna în sacii de grîu şi simţeam cum alicele îmi curgeau printre încheieturile degetelor ca nişte picături de apă. Culegeam ca pe nişte moaşte tot ce cădea din blide şi din saci.

La Pannesac erau şi unelte de pescuit.

Tot ce avea tonuri vii şi culori tari, fie că era cît un bob de mazăre, fie că era cît o portocală, tot ce înfăţişa o pată de culoare puternică sau veselă, toate acestea se întipăreau în ochii mei de copil trist şi văd şi acuma dopurile de plută lustruite cu roş şi undiţele frumoase, lucioase ca o mătasă galbenă.

Ce bine e să ai o undiţă, s-o arunci în apa rece a unui rîu, şi să scoţi un peşte care străluceşte la soare ca o foaie de zinc şi se face auriu cînd îl prăjeşti în unt!

Un caras pescuit de mine!

Toată închipuirea mea plutea pe aripioarele lui.

Am să trăiesc din pescuit: ca locuitorii din insulele Oceaniei despre care citisem în călătoriile căpitanului Cook.

Citisem de asemeni că puneau la colibele lor geamuri din clei de peşte şi vedeam de pe acum ziua cînd voi aşeza geamuri la toate ferestrele familiei mele; mă gîndeam să strîng solzi şi oase de peşte şi să le bag în buzunarul meu cel larg.

Mai tîrziu chiar aşa am şi făcut, dar toate acestea putrezind în buzunar au dat nişte rezultate

neaşteptate în urma cărora am ajuns un obiect de scîrbă pentru cei dimprejurul meu.

Asta a zdruncinat încrederea mea în istorisirile călătorilor şi în mintea mea s-a ivit îndoiala.

La capătul străzii Pannesac era o băcănie care adăuga la mirosurile domoale ale pieţei un miros greoi, cald, puternic, pe care îl împrăştiau peştele sărat, brînzeturile, seul, untura şi piperul. Mirosul de peşte sărat era cel mai tare şi îmi aducea aminte mai mult decît oricînd de oamenii din insulele Oceaniei, de colibe, de clei de peşte şi de foci afumate.

Mai aruncam o privire asupra străzii şi asupra porţii de piatră.

Mă dam repede la o parte ca să las să treacă căruţele largi care duceau tot belşugul de la ţară, grădinile în pungi de hîrtie, holdele în saci. Căruţele acestea parcă erau nişte trăsuri de carnaval italian, cu oameni albi de făină şi cîte un Pierrot spătos ca un Hercule.

Sus de tot în deal e Şcoala normală.

Băiatul directorului vine să mă ia cîteodată ca să mă joc cu el.

În spatele şcolii e o grădină, cu un scrînciob şi un trapez.

Mă uit cu admiraţie la trapez şi la scrînciob, dar n-am voie să mă ating de ele.

Mama a spus părinţilor băieţaşului să nu mă lase să mă dau în scrînciob şi să mă agăţ de trapez.

Doamna Haussard, soţia directorului, nici nu se gîndeşte să ne păzească toată vremea ; m-a pus

însă să-i făgăduiesc că am să ascult de mama. Ascult.

Doamna Haussard îl iubeşte pe fecioru-său tot aşa de mult cum mă iubeşte mama pe mine şi totuşi îi dă voie să facă ceea ce mie nu mi se îngăduie să fac.

Văd pe alţii, care nu-s mai mari decît mine, că se dau în scrînciob.

Au să-şi rupă oare gîtul ?

Da, fără îndoială ; şi mă întreb dacă părinţii care îşi lasă copiii să se joace în felul acesta nu sînt cumva nişte oameni care vor ca odraslele lor să moară. Nişte ucigaşi fără curaj, nişte monştri care nu îndrăznesc să-şi înece copiii şi îi trimit la trapez şi la scrînciob !

Pentru că altfel, de ce m-ar fi condamnat mama să nu fac ceea ce fac ceilalţi ?

De ce să mă lipsească de o bucurie ?

Sînt mai şubred decît colegii mei ?

Am fost lipit ca un castron spart ?

O fi ascunzînd trupul meu vreo taină ?

Mi-i poate şezutul mai greu decît capul ?

Nu pot să-l cîntăresc separat, ca să fiu sigur.

Pînă una-alta, dau tîrcoale trapezului pe care îl ating cu degetul sărind ca un cîine după o bucăţică de zahăr care e prea sus.

O, cum aş vrea să stau o clipă cu capul în jos !

O, mamă ! mamă !

De ce nu mă laşi să mă sui pe trapez şi să mă atîrn cu capul în jos ?

Numai o dată !

După aceea poţi să mă baţi dacă vrei !

Dar chiar melancolia asta îmi vine în ajutor şi mă face să mi se pară mai frumoase şi mai dulci

serile în piaţa largă din faţa şcolii unde mă duc mîhnit atunci cînd m-am săturat să tot văd cum trapezul şi scrînciobul îmi întind zadarnic braţele în grădină !

Vîntul molcom îmi scutură părul de pe frunte şi duce cu el supărarea şi durerea mea.

Cîteodată şed tăcut pe o bancă, aşa cum şed moşnegii, scormonind pămîntul cu un băţ sau ridicînd deodată capul, ca să privesc cum se stinge focul apusului...

— De ce stai aşa ? mă întreabă băiatul de la şcoala normală ; la ce te gîndeşti ?

— La ce mă gîndesc ? Nu ştiu.

Nu mă gîndesc nici la mama, nici la Dumnezeu, nici la şcoală. Şi deodată mă ridic şi încep să sar şi să mă zbenguiesc ! Parcă aş fi un animal pe cîmp, care şi-a rupt frînghia cu care era legat. Şi behăi şi zburd ca un ied spre marea mirare a tovarăşului meu care se uită la mine cum mă zbînţui şi s-aşteaptă să mă vadă că pasc !

Aproape că îmi vine să fac şi asta.

V

HAINELE DE GALĂ

Odată, un călător în drum pe la noi m-a luat drept o ciudățenie de pe aceste meleaguri și văzîndu-mă de departe și-a pornit calul în galop și a venit spre mine. Mare i-a fost mirarea cînd și-a dat seama că sînt viu. S-a dat jos de pe cal și a rugat-o respectuos pe mama să-i dea adresa croitorului care mi-a făcut hainele.

— Eu i le-am făcut, a răspuns ea roșie de mîndrie.

Călărețul a plecat și nimeni nu l-a mai văzut de-atunci.

Mama mi-a pomenit de multe ori de omul acela care s-a întors din drum ca să știe cine îmi face hainele.

Sînt foarte des în negru, „nimic nu te prinde așa de bine ca negrul" ; am frac și joben ; parcă aș fi o sobă de fontă.

Fiindcă i se pare că hainele mele se strică prea repede, mama mi-a cumpărat de la țară o stofă galbenă, flocoasă, cu care mă înfășor. Parc-aș fi un ambasador lapon. Străinii mă salută ; savanții mă privesc cu curiozitate.

Dar stofa din care mi-s făcuţi pantalonii se strînge, se scorojeşte şi mă zgîrîie pînă la sînge.

Vai ! N-am să mai trăiesc, am să mă tîrîi.

Toate jocurile copilăriei îmi sînt interzise. Nu pot să mă joc de-a prinselea, să sar, să alerg, să mă bat. Mă tîrăsc singur calomniat de unii, căinat de alţii, de prisos ! Şi aşa, mi-i dat să îndur, la doisprezece ani, chiar în oraşul meu de baştină, stingher în pantalonii aceştia, chinurile ascunse ale exilului.

Cîteodată doamna Vingtras mă îmbracă în chip cu totul poznaş.

Fusesem invitat în timpul carnavalului la un bal de copii. Mama m-a costumat în cărbunar. Cînd să mă ducă la bal a fost nevoită să meargă în altă parte. M-a însoţit însă pînă la poarta domnului Puissegat la care se dădea balul. Nu ştiam bine drumul şi m-am pierdut prin grădină. Am strigat.

A venit o servitoare şi mi-a spus :

— Tu eşti Choufloux, băieţaşul care trebuie să mă ajute la bucătărie ?

N-am îndrăznit să spun că nu şi am fost pus să spăl vasele toată noaptea.

Cînd a venit mama dimineaţa să mă ia, tocmai isprăveam de spălat paharele. I s-a spus că n-am fost zărit nicăieri ; mă căutaseră peste tot.

Am intrat în sală şi-am vrut să mă arunc în braţele ei ; dar la vederea mea fetiţele au început să ţipe, cîteva cucoane au leşinat ; apariţia acestui pitic care se strecura printre atîtea rochii curate a părut ciudată tuturora.

Mama nu mai voia să mă cunoască. Am început să cred că sînt orfan.

N-aveam decît s-o duc cu mine într-un colţ şi să-i arăt pe trupul meu un loc plin de dungi vi-

nete pentru ca ea să strige îndată : „E băiatul meu !“ O rămășiță de rușine m-a oprit. M-am mulțumit să-i tot fac semn și am izbutit să mă fac înțeles.

M-a luat așa cum tragi perdeaua peste o ciudățenie.

Peste trei zile e împărțirea premiilor.

Tata, care cunoaște tainele zeilor, știe că voi fi premiat, că băiatul lui va fi chemat pe estradă, că i se va pune pe cap o cunună prea mare pe care n-are s-o poată scoate decît zgîriindu-se și că va fi sărutat pe amîndoi obrajii de vreo autoritate oarecare.

Doamna Vingtras știe și ea și se tot gîndește...

Cum oare să-și îmbrace odorul, pe băiețașul ei, pe Jacques al ei ? Trebuie să strălucească, să-l ia în seamă lumea... Om fi noi săraci, dar avem gust.

— Eu asta vreau, băiatul meu să fie bine îmbrăcat.

Și începe să scotocească în dulapul cel mare în care e rochia de nuntă, învelitoarele de umbrelă, resturi de fuste vechi, cupoane de mătase.

În sfîrșit, își agață mîna de o stofă care fîșîie cînd o iei în mînă și care lucește ca un tigru la soare — o stofă ca o pilă, care îți zgîrie degetele cînd o atingi și care în lumină strălucește ca o tingire ! O stofă frumoasă, într-adevăr ; e de la bunică-mea și a fost plătită cu aur. „Da, dragul meu, cu aur, pe vremuri !“

— Jacques, am să-ți fac o redingotă, uite, mă lipsesc de ea pentru tine !

Și mama încîntată, mă privește cu coada ochiului, clatină din cap, zîmbește cu zîmbetul unei sacrificate fericite.

— Mi se pare că te cam alintăm, domnişorule !

Şi zîmbeşte iar şi clatină iar din cap şi ochii i-s copleşiţi de duioşie.

— Ştiu că-i o nebunie, dar am să-i fac din asta lui Jacques o redingotă.

Aseară mi-a încercat redingota şi urechile mi-s zgîriate pînă la sînge iar unghiile roase. Stofa asta îţi ia vederile şi gîdilă dureros pielea !

„Doamne ! scapă-mă de haina asta !"

Cerul nu m-aude ! Redingota e gata !

Nu, Jacques, nu-i gata. Mamă-ta e mîndră de tine ; mamă-ta te iubeşte şi vrea să-ţi dovedească că te iubeşte.

Îţi închipui tu că are să te lase să pui redingota asta fără să adauge o aluniţă, un fiong, un fleac oarecare la rever, în spate, la mîneci ! N-o cunoşti pe mamă-ta, Jacques !

Şi n-o vezi cum saltă în palmă, delaolaltă mîndră şi modestă, nişte sîmburi verzi ?

Mama chiar, de veselă ce-i, îl ciupeşte pe Jacques uşurel de obraz.

El nu rîde. Sîmburii aceştia îl sperie !...

Sîmburii aceştia sînt nişte nasturi verzi, verzi deschis, lucioşi, în formă de măsline şi pe care — după cum vezi, doamna Vingtras nu face nici o economie ! — pe care are să ţi-i coasă de sus pînă jos, *după moda poloneză.* După moda poloneză, Jacques !

O ! dacă mai tîrziu a fost aspru cu polonezii, de ce să vă miraţi ? Numele acestei naţiuni, vedeţi dumneavoastră, a rămas la dînsul cusut de o amintire cumplită... redingota de la împărţirea premiilor, redingota cu sîmburi, cu nasturi ovali ca nişte măsline şi verzi ca nişte castraveţi.

Pe lîngă asta mi-au mai dat și un joben pe care îl periasem în răspăr și care se înălța pe capul meu ca o amenințare.

Unii credeau că era chiar părul meu și se întrebau ce mînie îl făcuse să se zbîrlească așa. „A văzut pe Satana", șopteau cuvioasele închinîndu-se...

Aveam niște pantaloni albi. Mama se spetise în cheltuieli !

Niște pantaloni albi cu supieuri.

Supieuri care parcă erau niște aparate pentru un om cu picioarele strîmbe și care întindeau pantalonii să plesnească.

Plouase și pentru că venisem repede, aveam potloage de noroi pe pulpe și pantalonii mei albi erau uzi pe-alocurea, lipiți de coapse.

— Fiul meu, spuse mama cu o voce triumfătoare cînd ajunse la poartă și mă împinse înainte.

Cel care primea invitațiile era mai-mai să cadă jos și m-a căutat pe sub pălărie ca să vadă unde sînt, mi-a cercetat redingota și a ridicat apoi brațele spre cer.

Am intrat în sală.

Îmi scosesem jobenul apucîndu-l de fund. Mă recunoșteau toți, eu eram, nu exista nici o îndoială, nu se putea înșela nimeni în privința asta, și de aceea mai tîrziu n-am putut să invoc niciodată un alibi.

Dar, cînd am vrut să trec peste o bancă și să ajung acolo unde era clasa mea, iată că un supieu plesnește și un crac al pantalonilor se trage în sus ca un elastic. Mi se vede fluierul piciorului ; de data asta parcă aș fi în izmene. Cucoanele, pe

care cinismul meu le jignește, se ascund după evantalii...

Cei de pe estradă au observat că în fundul sălii lumea se frămîntă.

Autoritățile își șoptesc la ureche, generalul se ridică și se uită ; toți se întreabă ce s-a întîmplat de-i atîta larmă.

— Jacques, trage-ți în jos pantalonii, îmi spune mama în clipa asta cu un glas care izbucnește în tăcerea sălii și mă străpunge ca un glonte.

Toate privirile se îndreaptă spre mine.

Trebuie totuși ca scandalul să înceteze. Un ofițer mai energic decît ceilalți dă un ordin :

— Luați băiatul acela cu castraveții !

Ordinul se execută discret ; mă scot de sub banca sub care mă piteam desperat, iar nevasta cenzorului care e acolo, mă ia împreună cu mama și mă duce pînă la spălătorie unde mă dezbracă. Mama mă contemplă mai mult cu milă decît cu mînie.

„Nu ești făcut să porți haine de gală, măi băiete !"

Vorbește de asta ca de o infirmitate, cu tonul unui medic care părăsește un bolnav fără speranțe.

Le las să facă ce știu. Îmi dau hainele unui băiețaș, dar și băiețașul acesta e prea mare, pentru că hainele lui așa mi-s de largi încît pot să mă învîrt în ele. Cînd mă întorc în sală lumea începe să creadă că e o mistificare.

Adineauri parcă eram un leopard, acum parcă aș fi un moșneag. Aici se ascunde ceva, să știi !

Se răspîndește în sală zvonul că eu sînt băiatul scamatorului care tocmai a sosit în oraș și care vrea probabil să-și facă reclamă cu o șmecherie

nouă. Explicația asta își face drum; din fericire mulți mă cunosc, o cunosc pe mama; trebuie să se închine în fața evidenței; zvonurile cad de la sine și lumea, în sfîrșit, uită de mine.

Ascult discursurile în tăcere și îmi bag degetele în nas, cu greutate, pentru că mînecile îmi sînt prea lungi.

Din pricina furtunii împărțirea premiilor are loc într-un dormitor — un dormitor din care paturile au fost scoase și îngrămădite împreună cu așternuturile într-o sală alăturată. În sala aceasta te uiți printr-o ușă cu geamuri, care ar trebui să aibă o perdea dar nu are; se pot vedea niște vase unele peste altele, niște vase care în timpul anului sînt folosite, dar care sînt scoase de sub paturi în timpul vacanței. Au făcut din ele o piramidă albă.

E locul cel mai vesel; o rază șireată de soare și-a ales pîntecele unui vas ca să-și facă mendrele, ca să se oglindească, să se răsfețe, să danseze, zburdalnica, și acum se zbenguiește cît poate mai tare!

Spate în spate cu sala asta e estrada cu personalul barăcii, vreau să spun al liceului: episcopul la mijloc, prefectul în stînga, generalul la dreapta, galonați, vopsiți cu violet, panașați cu alb, împlătoșați cu aur ca niște călăreți de la circul Boutor. Din păcate nu se vedea nici o cămilă.

Mi se pare însă la un moment dat că văd un elefant. E un înalt funcționar care are capul, pieptul, pîntecele și picioarele de culoarea elefantului dar care e vameș de meserie sau căpitan de jan-

darmi, nu mai știu bine. E gros ca un butoi și gîfîie ca o focă.

Cununa mi-o pune el și-mi dă premiul pentru istoria sfîntă. Îmi spune : „Bine, dragul meu“. Eu credeam că are să spuie „papa“ și are să se scufunde iar în ciubărul lui.

VI

VACANȚĂ

În timpul vacanței, mai petrec și eu puțin cu Soubeyrou și la Farreyol.

Domnul Soubeyrou e un zarzavagiu de prin împrejurimi.

De trei ori pe săptămînă tata dă lecții fiului acestui grădinar și fiindcă băiețașul e bolnăvicios și nu prea iese din casă, tată-su i-a rugat pe ai mei să mă trimită din cînd în cînd să stau cu dînsul.

Ca s-ajung acolo iau drumul cel mai lung.

Așadar sînt liber !

De data asta nu mă duc să tîrgui ceva, după ce mi s-a poruncit cu străşnicie să mă întorc repede şi să nu sparg nimic ; scobor strada fără să mă însoțească, să mă păzească şi să mă grăbească nimeni și îmi dau drumul s-alunec pe balustrada de fier.

Nu, acum am timp, o după-amiază, o după-amiază întreagă !

— Îți place să te duci la domnul Soubeyrou ? mă întreabă mama.

— Da, mamă.

Un *da* spus agale, un *da* cu o strîmbătură.

Dacă i-aş spune că-mi place ar fi în stare să nu mă mai lase.

Cînd e vorba de un lucru care mă necăjeşte, de care mi-i silă şi care ar putea să mă chinuiască pînă la lacrimi, mama îmi spune îndată să-l fac. „Copiii nu trebuie să aibă voinţă. Trebuie să se obişnuiască cu orice. Nu pot suferi copiii alintaţi ! Părinţii sînt de vină că-i lasă să-şi facă de cap..."

Spun „da, mamă" în aşa fel încît să creadă că e *nu* şi în timp ce mă îmbracă şi mă dăscăleşte eu fac pe morocănosul.

Mă scobor devale în oraş.

Nu mă opresc la Martouret pentru că mama ar putea să mă vadă de la ferestrele locuinţei noastre, cocoţată sus de tot la ultimul etaj al unei case care e cea mai înaltă din oraş. Fac pe cumintele şi pe grăbitul cînd trec prin piaţă, dar cînd ajung în strada Porte-Aiguière mă dau după primul bărbat mai spătos pe care îl întîlnesc şi intru în curtea hanului la „Calul alb".

Din curtea asta văd strada piezis şi pot să-mi ospătez privirile în vitrina curelarului unde sînt o mulţime de ciucuri şi de zurgălăi, pampoane albastre, bice mari de culoarea ţigărilor de foi şi hamuri care strălucesc ca aurul.

Stau ascuns pînă cînd văd că mama a plecat de la fereastră şi nu mă mai păzeşte. Apoi, cînd mă simt liber, ies din curtea „Calului alb" şi încep să mă uit pe la prăvălii cît îmi place.

Mai întîi este un căldărar care tocmai ciocăneşte nişte aramă frumoasă, roşie, pe care ciocanul lasă

urme așa că seamănă cu o crupă de cal rotat ; la fiecare lovitură geamurile zăngănesc și mie mi se încrețește pielea și clipesc din ochi.

Pe urmă e prăvălia lui Arnaud cizmarul, cu o cizmă verde drept firmă, o cizmă mare și bine întinsă cu un pinten și un canaf de aur ; în vitrină se răsfață botine de satin albastru, de mătasă roză, sau de culoarea prunei, cu funde ca niște buchete și care parcă-s vii.

Alături, niște papuci care seamănă cu niște pantofi de Crăciun.

Dar m-așteaptă băiatul grădinarului.

Mă smulg din această mireasmă de cremă de ghete și din această strălucire de piele lustruită.

O iau prin Breuil...

Este aici un văcsuitor pe care toată lumea îl știe și pe care îl cheamă Mustață.

Visul meu e să-mi fac o dată botinele la Mustață, să vin la el ca un om mare, să-i întind piciorul — fără să tremur de emoție, dacă aș fi în stare — și să par că sînt obișnuit cu acest lux, pe urmă să scot alene paralele din buzunar spunînd, așa cum fac domnii care îi aruncă zece bani :

— *De-un rachiu, Mustață !*

N-am să izbutesc niciodată. Totuși încerc.

— *De-un rachiu, Mustață !*

Am încercat toate inflexiunile vocii ; m-am ascultat, am ciulit urechea, m-am studiat în oglindă, am făcut și eu gestul :

— *De-un rachiu...*

Nu, nu pot !

Dar de cîte ori trec prin fața lui Mustață, mă opresc să mă uit la el ; mă obișnuiesc cu focul,

mă tot învîrt pe lîngă lădița lui de văcsuitor; o dată chiar mi-a spus :

— *Facem ghetele, domnule ?*

Era mai-mai să leșin.

N-aveam zece bani — nu i-am avut pentru asta decît mai tîrziu, în alt oraș — așa că a trebuit să dau din cap, să răspund printr-un semn cu un zîmbet stins ca acela al unei femei care ar vrea să spună : „N-am voie să iubesc !“

În Breuil, tocmai la capăt, e tăbăcăria cu maldăre de tizic, cu piei puse la uscat, cu miros acru.

Îmi place grozav mirosul acesta năvalnic, muștăros, verde — dacă se poate spune verde — ca pieile care dospesc la umezeală sau care își usucă sudoarea la soare.

Ori de cîte ori m-am întors la Puy după aceea, ghiceam și simțeam încă de departe tăbăcăria din Breuil. Ori de cîte ori am întîlnit pe drumurile mele vreo tăbăcărie am adulmecat-o de la o poștă și mi-am întors în partea aceea nasul cu recunoștință...

Nu mai țin minte drumul, nu mai știu pe unde treceam, unde se isprăvea orașul.

Mi-aduc aminte numai că mă pomeneam deodată pe lîngă un șanț care mirosea urît și că mergeam printre o mulțime de buruieni și de plante care nu miroseau frumos.

Eram în țara grădinarilor. Urîtă-i țara zarzavagiilor.

Pe cît îmi erau de dragi pășunile verzi, apa sprintenă a rîului, gardurile vii, pe atîta nu-mi plăceau locurile acestea cu copaci scunzi, cu plante gălbejite ca barba bătrînilor și care cresc pe un pămînt nisipos și gloduros, la marginea orașelor.

Cîteva frunze gălbui, uscate, răpănoase, atîrnau ca niște urechi de ofticoși.

Murdărie în toate părțile. La fiecare pas stîrneam un roi de insecte care se ospătau cu vreun cîine mort.

Nici un pic de umbră !

Pepeni care parcă-s niște ghiulele înfierbîntate ; varză roșie, vînătă — parcă apoplectică — și un miros de praz și de ceapă !

Ajung la domnul Soubeyrou.

Stau în seră cu băiețașul cel bolnav.

E palid, cu un zîmbet larg și dinți lungi, cu pete galbene în albul ochilor. Îmi arată o mulțime de cărți pe care i le-au cumpărat ca să nu-i fie urît.

Un *Esop* cu gravuri colorate.

Țin minte și acum una din gravurile acestea care înfățișa pe Boreas, soarele și un călător.

Călătorului îi curgea pe față o sudoare de culoarea șocolății și purta o mantie mare, stacojie.

— Vrei să m-ajuți să ud varza, știu că-ți place, îmi spune Soubeyrou care are o stropitoare în fiecare mînă și de azi dimineață tot umblă prin grădină cu pantalonii suflecați, cu pulpele goale și desculț.

Pulpele lui, păroase și arse de soare, seamănă cu niște picioare de porc pîrlite ; cămașa i-i udă și picături de apă alunecă pe pieptul lui flocos.

Nu, nu-mi place deloc și nu vreau să-l ajut să ude varza !

Dacă lui îi place, n-are decît s-o ude !

Nu vreau să-l lipsesc de-o plăcere pe domnul Soubeyrou şi îi răspund cu o minciună :

— Am căzut ieri şi m-am lovit la şale.

Îmi place varza, dar fiartă.

N-am fugit de ligheanul matern, de vasele de-acasă, ca să mă duc să scot apă la străini.

Scot eu apă destul toată săptămîna şi miros destul a ceapă.

Nu, domnule Soubeyrou, n-am să mă duc cu dumneavoastră pînă la fîntîna ceea de colo ; n-am să întorc roata ca să trag ciutura, n-am să mă îndeletnicesc cu munca cinstită a grădinăriei.

Puteţi să spuneţi că sînt corupt, ticălos !

Dar n-am poftă să scot apă.

La „Cafeneaua poştei"

La întoarcere, fac un ocol şi trec pe la „Cafeneaua poştei".

Firma e făcută din litere care alcătuiesc fiecare cîte o figură : o femeie, un ţăran, un soldat, un preot, o maimuţă.

Sînt zugrăvite cu galben pe un fond cenuşiu şi înfăţişează o poveste care începe cu *C* de la Cafeneaua şi se isprăveşte la *I* de la poştei.

N-am avut niciodată vreme să le pricep.

Trebuia să mă întorc repede acasă.

Şi pe urmă, în timp ce mă uitam la firmă şi curiozitatea mea aţîţată cerceta fusta femeii, gulerul tare al ţăranului, cartuşiera soldatului, plastronul preotului, coada maimuţei, împrejurul meu grăjdarii înhămau caii, spălau trăsurile ; rîndaşul, poştalionul şi surugiul îşi făceau fiecare treaba, care cu ţesala, care cu biciul sau cu cornul.

Călătorii veneau să-şi ia bilet, să-şi oprească un loc bun.

Eram acolo cîteodată cînd venea poşta. Diligenţa trecea prin Breuil cu un zgomot infernal, stîrnind nori de praf, sau împroşcînd cu stele de noroi.

Era asaltată de o mulţime de hamali care se certau din pricina bagajelor şi azvîrlea din pîntecele ei galben oameni înţepeniţi care îşi dezmorţeau picioarele tropăind pe pavaj.

Cădeau în braţele vreunei rude, ale vreunui prieten ; îşi strîngeau mîinile, se îmbrăţişau ; pretutindeni numai adio şi la revedere ; nu se mai isprăvea.

Unii făcuseră cunoştinţe pe drum ; domnii salutau cu părere de rău doamnele care răspundeau cu prudenţă.

— Unde o să am plăcerea să vă revăd ?

— Poate ne mai vedem. A ! uite-o pe mama !

— Uite-l pe bărbatu-meu !

— Iată-l pe frate-meu cu cumnată-mea.

Erau şi englezi care nu spuneau nimic şi voiajori comerciali care vorbeau mult. Toţi se agitau, alergau de colo-colo, dădeau buzna în toate părţile ca gîndacii, cînd ridicam vreun bolovan de pe răzoare.

Am văzut şi alţii care stăteau pe loc, scormonind cu privirea bulevardul, aşteptînd pe cineva care nu mai venea.

Unii înjurau, alţii plîngeau.

Mi-aduc aminte de o femeie tînără cu o faţă gingaşă, palidă şi trasă.

A aşteptat mult.

Cînd am plecat, ea era tot acolo şi aştepta.

Dar cel care nu venea nu era bărbatu-său pentru că pe geamantanaşul de lîngă dînsa era scris „Domnişoara"...

Am întîlnit-o peste cîteva zile în fața poștei ; florile de la pălărie erau ofilite, rochia ei de merinos negru avea tonuri roșietice, mănușile erau roase la degete. Întreba dacă n-a venit o scrisoare pe numele cutare, post-restant.

— V-am spus că nu.

— Azi nu mai vine poșta ?

— Nu.

A spus bună ziua, cu toate că funcționarul fusese mojic, a oftat și s-a dus să se așeze pe o bancă, unde a stat așa pînă cînd ofițerii care tot treceau pe acolo au făcut-o cu privirile și zîmbetele lor să se ridice și să plece.

Peste cîteva zile am auzit pe cei de acasă spunînd că pe malul rîului era cadavrul unei femei care se înecase. M-am dus și eu să văd. Era fata aceea cu fața palidă și trasă...

•

Mă duc la mătușile mele de la Farreyrol.

Ajung de multe ori în clipa cînd se așază la masă.

E o masă mare cu cîte un sertar la fiecare capăt și cu o bancă lungă de fiecare parte. În sertare sînt cuțite, ceapă verde, pîine. Pe coaja pîinii sînt pete verzi ca și cocleala pe niște gologani vechi.

Pe bănci se prăvălesc familia și servitorii.

Mănîncă între două rugăciuni.

Unchiul Jean spune rugăciunea.

Toți stau în picioare, cu capul gol și se așază spunînd amin !

Amin ! e cuvîntul pe care l-am auzit cel mai des cînd eram copil.

Amin ! și zgomotul lingurilor de lemn începe ; un zgomot domol, nătîng.

Pe urmă taie pîine cu niște mișcări largi, parcă ar mînui secera. Cuțitele au mînere de corn cu ținte mici cercuite cu galben ; ai zice că-s ochii de aur ai broaștelor.

Cînd mănîncă le curg balele ; deschid gura în lung, își suflă nasul în degete și și-l șterg de mînecă.

Își dau ghionturi în coaste, în chip de dezmierdare.

Rîd ca niște copii ; cînd izbucnesc în hohote, sforăie ca niște măgari sau mugesc ca niște boi.

Au isprăvit. Pun cuțitul cu ochi de broască în buzunarul larg și lung pînă la genunchi, se șterg la gură cu dosul mîinii, își mătură buzele cu limba și își scot picioarele de sub masă.

Apoi se duc să se plimbe prin curte, dacă e soare, să stea la taifas sub bolta grajdului dacă plouă, abia ridicîndu-și papucii de lemn care par niște butuci în care și-au înfundat picioarele.

Mi-s așa de dragi cu pălăriile lor cu margini late și cu șorțurile lor lungi de piele ! Mîinile, barba și chiar pieptul lor păros sînt pline de țărînă ; pielea lor parcă-i o scoarță de copac și vinele parcă-s niște rădăcini.

Uneori, cînd n-au șorț, vîntul le desface cămașa la piept și sub triunghiul de pîrleală cu vîrful la linguric se vede pielea albă și moale ca o spinare de oaie tunsă sau de purcel.

Mă apropii și pun mîna pe dînșii, așa cum o pui pe un animal ; ei se uită la mine ca la o dihanie de lux, un animal de bîlci, doar sînt de la oraș !! Unii mă asemuiesc cu o veveriță și aproape toți cu o maimuță.

Nu mă mîndresc din pricina asta și merg cu ei la cîmp și le cer biciul ca să îndemn boii.

Mă înfund pînă la genunchi în brazde la vremea aratului, mă tăvălesc prin iarbă cînd e vremea coasei, pitpălăcesc ca prepeliţele care zboară de pe brazde şi mă dau de-a rostogolul ca puii care cad din cuiburi cînd trece plugul.

O ! ce clipe frumoase am petrecut pe o pajişte, pe malul unui pîrîu cu flori galbene al căror lujer tremura în apă, cu pietricele albe pe fund şi care ducea cu el crengile şi frunzele de soc aurii pe care le aruncam în valuri.

Mamei nu-i plăcea să stau aşa, tăcut, cu gura căscată şi să mă uit cum curge apa.

Are dreptate, pierd vremea.

— Mai bine ţi-ai lua gramatica latină şi ţi-ai face lecţiile !

Apoi făcînd pe emoţionata şi arătînd o mare grijă :

— Dacă se poate una ca asta ! Cu hainele mînjite, cu pantofii plini de noroi... las' că-ţi mai cumpăr eu ţie pantofi noi ca să-i murdăreşti în halul ăsta ! Hai ! pleacă acasă şi deseară nu mai ieşi !

Ştiu foarte bine că pantofii se strică pe cîmp şi că trebuie să-mi pun papuci de lemn, dar mama nu vrea ! Mama îmi dă o educaţie aleasă, nu vrea să fiu ţăran ca ea.

Mama vrea ca Jacques al ei să fie un *domn.*

De asta i-a făcut ea redingotă cu nasturi verzi, i-a cumpărat joben şi i-a pus supieuri, ca să ajungă iar la bălegar şi să se întoarcă la grajd să-şi pună papuci de lemn ?

Eu însă aş prefera papucii de lemn !

Îmi place mai mult mirosul lui Florimond plugarul decît acela al domnului Sother, profesorul de la întîia ; îmi place mai mult să strîng fîn

decît să învăţ gramatică şi mai bine îmi pun noroi pe pantofi decît pomadă în cap.

Îmi place numai să leg snopi, să dau la o parte bolovani, să strîng vreascuri, să aduc lemne !

Poate sînt menit să fiu servitor !

E groaznic ! da, sînt menit să fiu servitor ! văd bine că aşa este ! simt că este aşa !!

Doamne, fă ca mama să nu ştie !

Aş vrea să fiu Pierrouni, un băieţaş care e văcar, şi, cu o creangă în mînă, muşcînd dintr-un măr verde, să mă duc cu vitele la păşune, prin preajma murelor, nu departe de livadă.

Sînt pe acolo tufe de măcieşi roşii şi sus, pe o ramură, un smoc de fire — un cuib. Sînt buburuji, ca nişte boabe de fasole care zboară şi printre flori, muşte verzi care parcă-s bete.

Pierrouni poate să-şi descheie cămaşa cînd i-i cald şi să umble nepieptănat dacă are poftă.

Nu stă nimeni pe capul lui să-i tot spună :

„Lasă mîinile în pace. — De ce ţi-e strîmbă cravata ? — Stai drept. — Ce, eşti ghebos ? — Uite-l că e ghebos ! — Încheie-te la vestă ! — Suflecă-ţi pantalonii ! — Ce-ai făcut cu nasturele ? Nasturele cel verde ! — Vai, copilul ăsta îmi mănîncă zilele !"

Pînă şi servitorii sînt mai fericiţi decît tata !

N-au nevoie să poarte veste încheiate pînă sus ca să nu se vadă că au o cămaşă de trei zile.

Nu li-i frică de unchiul Jean aşa cum i-i frică tatei de director. Nu se ascund ca să se veselească şi să bea un pahar cînd au parale. Cînd lucrează la cîmp cîntă din toată inima cît îi ţine gura ; duminica, fac gălăgie la han.

În fundul pantalonilor au un petic ca un plasture : verde, galben ; dar asta e culoarea ţărînei, culoarea frunzelor, a crengilor şi a verzei.

Tata, care nu e servitor, își păzește ca ochii din cap, cu o grijă care-ți face rău, niște pantaloni de cașmir negru care au înghițit deja zece mosoare de ață, au ucis douăzeci de ace, dar care tot subțiați și șubrezi au rămas !

De abia poate să se aplece, mîine aproape că nici n-are să mai poată saluta...

Dacă nu salută pe cutare... și pe cutare... (trebuie să-și scoată pălăria ba în fața directorului, ba în fața cenzorului etc.), dacă nu salută cu plecăciuni pe care fundul pantalonilor nu le îngăduie, atunci repede va fi chemat la director !

Și acolo va trebui să dea explicații — nu ca un servitor, nu ! ca un profesor. Va trebui să-și ceară scuze.

Lumea vorbește, rîde, elevii își bat joc de dînsul, colegii la fel. I se plătește simbria (mama spune „leafa") și iată-l mutat disciplinar și trimis cine știe unde ca să-și repare pantalonii mai bine, împreună cu nevastă-sa care nu poate suferi pe țărani, cu fiu-său... căruia țăranii îi mai sînt încă dragi...

M-am luat odată la bătaie cu Viltare, băiatul profesorului de la a doua.

Un calamandros întreg !...

A fost chemat tata, a fost chemată mama ; s-a amestecat și nevasta directorului ; au trebuit s-o împace pe doamna Viltare care striga : Va să zică așa : băieții de pedagogi asasinează pe băieții de profesori !

Viltare aruncase în mine cu cerneală, îmi pătase pantalonii și îmi pusese niște smoală în ceafă : nu l-am asasinat dar i-am dat un pumn și i-am pus piedică... A căzut și și-a făcut un cucui.

Cucuiul acesta a fost dus în fața directorului (care nici nu se sinchisește de asta și căruia puțin îi pasă atît de domnul Viltare cît și de domnul Vingtras) dar care trebuie să „supravegheze disciplina și să-i facă pe elevi să respecte ierarhia“ : mereu îl aud spunînd așa. M-a chemat și pe mine și a trebuit să cer scuze domnului Viltare, doamnei Viltare, pe urmă să-l îmbrățișez pe Viltare fiul și în sfîrșit să mă întorc acasă ca să capăt o chelfăneală zdravănă.

Mama mi-a spus să fiu acasă la cinci fără un sfert.

La Farreyrol nu-i așa.

M-am bătut deunăzi cu băiatul care îngrijește porcii. Ne-am tăvălit pe jos, ne-am smuls părul, am dat unul în altul cît am putut, mi-a tras un pumn în ochi, i-am stîlcit o ureche, ne-am ridicat de jos și iar ne-am înhățat !

Și după aceea ?

După aceea — ne-am acoperit iar chica, el cu pălăria, eu cu șapca și cei de primprejur ne-au pus să ne dăm mîna. Seara, la cină toți au rîs de s-au prăpădit, între cele două rugăciuni, iar eu în loc să mă ascund de unchiu-meu i-am arătat batista plină de sînge.

Azi e sărbătoare mare în sat, sărbătoarea reginei. S-alege o regină și un rege.

Sosesc împodobiți cu panglici. Panglici la pălăria regelui, panglici la pălăria reginei.

Sînt călări amîndoi și urmați de flăcăi chipeși, feciori de fermieri care în ziua asta și-au umplut punga ca să aibă cu ce face daruri fetelor.

Trag cu puşca, strigă ura! şi îşi joacă caii în faţa primăriei la uşa căreia parcă ar fi un steag verde : e numai o ramură stufoasă.

Jandarmii sînt în mare ţinută, cu puşca în bandulieră şi unchiu-meu zice că li-s cartuşierele pline. Sînt palizi şi fiecare se întreabă dacă deseară n-are să se aleagă cumva cu capul spart sau cu coastele rupte.

Este unul mai ales, care e urît de tot ţinutul, şi care hotărît că nu s-ar mai întoarce viu acasă dacă l-ar întîlni singur pe drum feciorul lui Souliot braconierul sau băiatul mătuşii Maichet, care a fost condamnată la închisoare pentru că a muşcat şi a zgîriat pe cei care au venit s-o aresteze fiindcă a cules vreascuri în pădure.

Cînd se întorc de la biserică se pun la masă. Cel mai sărac şi tot are litrul lui de vin şi strachina lui de orez cu lapte, chiar Jean Slăbănogu care stă în bordeiul de colo.

Au slănină şi pîine albă — pîine albă !...

Paharele se umplu pînă-n vîrf ; cînd nu mai sînt pahare iau ulcele şi beau vin de *vivarais*[1] ca laptele — un *vivarais* spumos pe care îl mulg dintr-o balercă care e în grajd lîngă vaci.

Vinele se umflă, nasturii sar !

Toţi sînt de-a valma ; stăpîni şi rîndaşi, fermiera şi servitorii, argatul şi băieţaşul care păzeşte porcii, unchiul Jean, Florimond plugarul, Pierrouni văcarul, Jeanneton mulgătoarea şi verişoarele care şi-au pus bonetele cele mai arătoase şi cingători verzi, late.

---

[1] Vin produs în regiunea Vivarais din sudul Franţei (notele neurmate de vreo menţiune aparţin redacţiei B.P.T.).

După masă, dans pe pajiştea din faţa şurii.
Păzea, fetelor !

Flăcăii le fugăresc şi le răstoarnă în fîn sau se aşază cu de-a sila lîngă ele pe trunchiul de stejar răsturnat care e în faţa fermei şi care slujeşte de bancă.

Ele îşi ridică întotdeauna cotul tocmai la timp ca să le săruţi zdravăn pe obraji.

Joc şi eu *la bourrée*[1] şi sărut cît pot mai tare.

Un tropot de cai. Trec jandarmii în galop !

Se duc la cîrciuma lui Destougnal, în celălalt capăt al satului. Au venit cei din Sansac şi s-au luat la bătaie.

Bătaie pe viaţă şi pe moarte.

— Să mergem repede, băieţi ! Toţi cei din Farreyrol !

Sărim peste şanţuri, aplecîndu-ne să luăm pietre din fugă şi rupînd crengi noduroase din tufişurile peste care sărim ; unul din noi are chiar şi o puşcă veche ! Nu strigă nimeni, toţi aleargă gîfîind şi palizi...

Iată cîrciuma !

S-aude un zgomot de sticle sparte, strigăte de durere : „Săriţi ! Săriţi !“ ca un horcăit.

Bugnon cel păros strigă aşa.

S-au aruncat asupra cîrciumii ca nişte muşte pe o murdărie ; aşa cum am văzut într-o seară pe pajişte un taur repezindu-se la un şorţ roş.

Roşu ! Pretutindeni numai roşu, geamurile cîrciumii sînt pline de roşu şi gurile ţăranilor la fel...

Ce curge ? Vinul de *vivarais* sau sîngele celor din Farreyrol ?

[1] Joc popular din Auvergne cu un ritm vioi (n. t.).

M-am înfierbîntat pentru că -şi eu am sînge din Farreyrol în vinele mele de copil.

Vreau să mă bag şi eu între ei, şi să mă bat !

Dar cineva mă trage de haină, mă opreşte deodată şi, întorcîndu-mă cad în braţele mătuşi-mi care şi-a lăsat feciorii să se ducă la cîrciuma lui Destougnal dar care nu vrea ca nepotu-său să se bage şi el în măcelul acesta !

Nu-i nimic ! Dacă pot de după un copac s-arunc cu pietre în jandarmi, apoi las' pe mine ! Ce dragă mi-ar fi viaţa asta de muncă, de petrecere şi de luptă !

VII

BUCURIILE CĂMINULUI

1 ianuarie

Colegii tatii și cîțiva părinți de-ai elevilor vin în vizită la noi și mi-aduc cadouri.

— Mulțumește, Jacques ! Ce stai ca un prost ?

După ce au plecat musafirii iau în mînă o jucărie, o bomboană, cutia cu surprize, punga cu praline ; bat toba și suflu, suflu în trompetă, cînt dintr-o muzicuță pe care o țin între dinți și care mi-i face să scîrțîie, în sfîrșit să înnebunesc de plăcere nu altceva !

Dar mama nu vrea să înnebunesc ! Îmi ia trompeta și toba. Mă reped la bomboane și le ling. Dar mama nu vrea să prind apucături de lingușitor : „Întîi lingi burta bomboanelor și pe urmă lingi..." Se oprește și se întoarce către tata ca să vadă dacă și el e de aceeași părere și dacă înțelege ce vrea să spună ; și într-adevăr, tata dă din cap și arată că a înțeles.

Nu mai am din ce să șuier, în ce să bat darabana și cu ce să-mi fac dinții să scîrțîie ; mi s-a dat voie numai să-mi lunec limba pe bomboanele fine ; și mi s-a spus să fac asta numai cu vîrful limbii !

Eugénie și Louise Rayau care erau de față au început să rîdă și s-au înroșit. De ce oare ?

S-a isprăvit cu lacul albastru de pe jucării care se lipește pe degete și miroase frumos, s-a isprăvit cu trompetele care cînd le pui la gură au un gust de coajă verde.

Pe toate mi le-au luat și le-au încuiat în dulap.

— Mamă, lasă-mă numai astăzi, lasă-mă să mă joc cu ele, n-am să fac zgomot, zău, numai azi, pînă deseară, și mîine am să fiu cuminte !

— Cred și eu c-ai să fii cuminte ! Dacă n-ai să fii am să te bat. Auzi colo, mă rog, să-i dau murdarului jucării frumoase ca să le strice !

Culorile vesele ale jucăriilor, clinchetul lor, trompetele, bomboanele cu corset de dantelă, pralinele ca niște nasuri de bețiv, zugrăveala țipătoare a jucăriilor și gustul delicat al zaharicalelor, soldații de plumb care nu se țin pe picioare, cofeturile care se topesc, acest ospăț al ochilor și această îmbuibare a gurii, mirosul de clei, parfumul de vanilie, crailîcul acesta al nasului și această răzvrătire a urechilor, zbenguiala asta, înfrigurarea asta, ah ! ce bun lucru, măcar o dată pe an ! Ce păcat că mama nu-i surdă !

Ce mă necăjește e faptul că toți ceilalți copii sînt așa de mulțumiți ! Mă uit pe fereastră și văd în casa din fața noastră darabane sparte, cai care au rămas numai cu un singur picior, un Vasilache frînt în două ! Și văd pe toți copiii cum își sug degetele ; li s-a dat voie să-și strice jucăriile și și-au înfulecat toate bomboanele !

Și ce tărăboi fac !

Am început să plîng. Nu-mi place numai să mă uit la jucării și să n-am dreptul să le iau și să

fac cu ele ce vreau, să le desfac şi să le stric, să suflu în ele şi să le calc în picioare dacă am poftă...

Nu-mi plac decît dacă sînt ale mele şi nu-mi plac dacă sînt ale mamei. Îmi plac tocmai pentru că fac zgomot şi îmi zgîrie urechile ; dacă stau pe masă ca nişte capete de mort nu-mi plac. Şi de bomboane puţin îmi pasă dacă mi se dă una pe an ca răsplată cînd sînt cuminte. Mie îmi plac numai cînd am mai multe decît îmi trebuie.

— Eşti ţicnit băiete ! a strigat mama odată cînd i-am spus asta. Mi-a dat însă o pralină.

— Na ! s-o mănînci cu pîine.

La şcoală mi s-a vorbit de filozofii care pun într-un cuvînt o întreagă învăţătură. Mama are astfel de expresii fericite şi ştie să-mi aducă aminte cu ajutorul vreunui amănunt, al vreunui fleac oarecare, cum trebuie să fie orînduită o viaţă aşezată, o minte chibzuită.

Mănînc-o cu pîine !

Asta înseamnă : „Nechibzuitule ! Erai să mănînci prosteşte bomboana asta ! Uiţi că eşti sărac ! şi ce folos ai fi avut ? Ia spune ? Pe cînd aşa, îţi faci din ea un fel de mîncare, o porţie, o mănînci cu pîine !“

Îmi place mai mult pîinea goală.

De sfîntul Anton

Sîmbătă care vine e ziua tatii.

De două săptămîni încoace mama mi-a spus asta de-o sută de ori.

— *E zi-ua ta-tei.*

Şi îmi mai spune o dată cu un ton supărat. I se pare că nu sînt destul de mişcat.

— Pe tată-tu îl cheamă Anton.

Ştiu, dar nu simt nici un fior. Nu văd în asta nici o descoperire a vreunei mari taine care să mă cutremure. Îl cheamă Anton şi gata.

Sînt fără îndoială un copil rău.

Dacă aş fi un copil bun şi tata mi-ar fi drag tare, ceea ce îmi spune mama ar avea mai mult efect asupra mea. Îmi storc creierul, mă bat cu pumnii în piept, mă pipăi şi mă ciupesc ; dar nu mă simt schimbat deloc, mă uit în oglindă şi văd că sînt tot la fel, tot aşa de urît şi de murdar. Şi totuşi sîmbătă e ziua tatei.

— Ai învăţat felicitarea ?

Găsesc că sînt cam mare acum ca să mai învăţ o felicitare... Nu ştiu cum am să îndrăznesc să intru în odaie, ce-o să trebuiască să spun, dacă o să trebuiască să rîd sau să plîng, dacă va trebui să mă arunc în barba tatei şi să-mi frec nasul de ea — după ce mi l-am suflat frumos, bineînţeles ! — dacă va fi un gest filial să mi-l îndes în barbă şi să stau o clipă aşa sau dacă va fi mai bine să-l las repede pe tata şi să fac cîţiva paşi de-a-ndăratelea dînd semne de emoţie şi murmurînd : „Ce zi frumoasă !“

Şi îndată după aceea voi începe :

— *Da, dragă tată...*

De pe acum tremur ; mi-i teamă că am să par prea caraghios... Nu, mi-i teamă să nu se observe că grozav aş vrea să nu fie ziua lui...

Ziua tatei !

Neliniştea mea creşte cînd mama îmi spune că va trebui să ofer un vas de flori.

Greu are să mai fie !

Dar mama ştie cum se exprimă emoţia şi bucuria pe care o simte cineva cînd felicită pe tată-su pentru că îl cheamă Anton.

Facem repetiţie.

Mai întîi stric trei foi de hîrtie pentru scrisori de felicitare. Degeaba scot cu limba şi o învîrt şi o sucesc în timp ce-mi scriu majusculele ; chiorăsc pe cîte un *o*, umplu de cerneală coada lui *g* şi fac de fiecare dată o pată pe cuvîntul „bucurie". M-aleg cu o serie de palme. Ah ! scump mai plătesc eu ziua tatei !

Izbutesc în sfîrşit să aşez între reţelele aurii şi violete purtate de porumbei cîteva fraze care parcă ar fi nişte oameni beţi, cuvintele fiind scrise fiecare altfel din pricină că mă tot opresc la orice silabă ca să rotunjesc literele.

Mama se hotărăşte să pună capăt acestei trebi fiindcă, zice ea, n-are de gînd să cheltuiască o avere cu hîrtia. Semnez — iarăşi o pată — iar o palmă. Am isprăvit !

Mai rămîne să hotărască felul în care se va desfăşura ceremonia.

— Ţii hîrtia aşa, vasul de flori aşa, faci cîţiva paşi înainte...

Fac cîţiva paşi şi sparg două oale care înfăţişează vasul de flori ; asta înseamnă patru palme, cîte două de oală.

E vremea în sfîrşit să sosească şi ziua cea mare. Noaptea visez că merg desculţ pe cioburi şi că sînt tras în ţeapă în fişicuri făcute din scrisori de felicitare şi că mă doare.

Cumpărarea vasului de flori stîrneşte în piaţă o mare tulburare. Mama ia cîte-un vas şi-i miroase parcă ar fi vînat. Încearcă aşa vreo sută pînă se hotărăşte. Florarii încep să se supere. A răscolit galantarele, a pus în neorînduială clasificaţiile, a amestecat familiile ; nici chiar un botanist n-ar mai putea să le dea de rost.

Florarii o insultă, îi aruncă vorbe grosolane, și îi aruncă și fiului ei, căruia nu se sfiesc să-i spună pipernicit și stîrpitură. E vremea să fugim de aici.

Cînd ajungem la capătul celălalt al pieței mama se oprește și îmi spune :

— Jacques, du-te de-l întreabă pe grasul acela — știi, cel care e tocmai la capăt — dacă vrea să-ți dea mușcata cu cincizeci și cinci de bani.

Trebuie să mă întorc iar în hărmălaie, la grasul acela ; e tocmai cel care mi-a spus „stîrpitură".

Mi se încrețește pielea. Dar mă duc. Umblu ca și cum aș căuta ceva pe jos ; merg cu ochii în pămînt, cu șoldurile strînse, ca un resort ruginit care se destinde greu ; ofer grasului cincizeci și cinci de bani.

Grasului i se face milă și îmi dă mușcata fără să rîdă prea mult de mine. Ceilalți nu sînt nici ei prea răutăcioși și pot în sfîrșit să ajung iar lîngă mama cu floarea asta, emblemă a bucuriei noastre :

Primește-această floare
ce-n inimă răsare...

Vineri seara

Vineri seara, repetiție generală, în taină și umbră.

Tata — Anton — chipurile nu știe ce se-ntîmplă. Dar știe tot. Ba chiar ieri a răsturnat mușcata care nu era bine ascunsă și l-am văzut ridicînd fără zgomot floarea și îndreptîndu-i frunzele pe furiș.

Era cît pe ce să calce pe felicitarea scrisă pe o hîrtie scorțoasă și care acuma e puțin îndoită. Și doar o ascunsesem în mesuța de noapte.

Ştie tot, dar, naiv ca un copil şi bun ca un patriarh, se preface că habar n-are. Totul trebuie numaidecît să fie o surpriză.

*

În dimineaţa zilei solemne, mă înfăţişez. E în pat.

— Cum ! E ziua mea ?

Cu un zîmbet, îndreptînd o privire de soţ către mama :

— Aşa de bătrîn am ajuns ? Vino să te sărut !

Şi o sărută pe mama care mă ţine ca Cornelia pe Grachi, sau ca Maria-Antoaneta pe fiu-său. Mă lasă ca să cadă-n braţele soţului ei.

E rîndul meu ; credeam că mai întîi trebuie să spun felicitarea şi că îmbrăţişarea vine după vasul de flori. Se pare că îmbrăţişarea vine înainte şi nu la urmă.

Înaintez.

Ţin în mînă muşcata de cincizeci şi cinci de bani şi sulul, şi din cauza asta e greu să mă sui în pat lîngă tata.

Tata mă ajută, dar nu mă poate ridica bine. Pun un picior şi alunec, tata mă prinde. Trebuie să mă apuce de fundul pantalonilor şi eu mă învîrt o clipă în aer.

Ceea ce are înaintea ochilor nu-i faţa mea ; şi nici eu nu-i găsesc faţa. Ce poziţie !

Şi deodată simt că scap muşcata. Am scăpat-o şi toată ţărîna curge în pat. Plapuma era puţin dată într-o parte.

Mă gonesc din odaie cu cîteva picioare în spate şi nu mai am bucuria curată de-a îmbrăţişa pe

tata și de-a fi îmbrățișat de dînsul la ziua lui; dar în schimb nu mai am nici felicitarea de citit: gata, s-a isprăvit.

În pat este o leacă de gunoi.

Ziua mamei nu-mi stîrnește asemenea emoții; cu ea e mai simplu.

Mama a spus răspicat, încă de multă vreme, că nu vrea să se facă cheltuieli pentru dînsa. Un franc e un franc. Cu banii pe care îi dai pe un vas de flori ea poate să cumpere un salam. Pe lîngă asta cît mai costă și hîrtia pentru felicitare! De ce cheltuiala asta fără nici un folos? Aveți să spuneți că e un fleac. Da, asta n-au decît să spuie cei care nu știu ce înseamnă o gospodărie; dar ea, care știe, care gătește, care conduce toată casa, își dă seama că nu e de loc un fleac. Dacă pui douăzeci de bani pe lîngă un franc, asta face un franc și douăzeci, toată lumea știe.

Cu toate că nici nu-mi trece prin cap s-o contrazic (mă gîndesc la altceva și tocmai acuma mă doare pîntecele), se uită la mine țintă cînd spune asta și e energică, foarte energică.

Și pe urmă, zice ea, plantele se usucă dacă nu le îngrijești.

Are aerul să spună: „Nu le poți bate!"

Distracția cea mai de seamă pe care mi-o oferă e slujba din noaptea de Crăciun pentru că e gratis.

Slujba din noaptea de Crăciun!

Zăpadă pe acoperișuri și pe creasta zidurilor.

Pe stradă s-a topit sub picioarele trecătorilor și calci numai prin noroi.

În văzduh e trist, pe jos e murdar.

La cîrnățărie e o lume nebună.

Toți iau cîrnați pentru astă-seară. Și băcanul nostru a înjunghiat alaltăieri un porc numai pentru asta.

Mirosul puternic și aspru de mezeluri proaspete domină amintirile mele de Crăciun.

O afurisită codiță de purcel se ivește în fața mea pretutindeni, chiar și în biserică.

Firul de ceară din vîrful prăjinei cu care se aprind lumînările, panglica roză care slujește de semn între filele evangheliei și chiar și șuvița de păr a unui vicar, care, stingheră și lălîie, atîrnă ca un sfredel peste o ureche vînătă, chiar și flacăra lumînărilor, fumul care urcă răsucindu-se prin găurile cădelnițelor, toate sînt niște codițe de purcel pe care îmi vine să le trag, să le ciupesc sau să le smulg, ca să le înșurubez în gînd într-un șezut de purceluș gras și roz care mă face să uit învierea lui Isus, Dumnezeu tatăl, fiul, fecioara & Comp.

Trag în piept un miros sărat, ca la marginea mării, răzuiesc în gînd ceara galbenă ca să fac posmag și muștar.

O las pe mama și mă duc cu vecinii la băcănia de lîngă noi.

Mușteriii băcăniței noastre sînt niște păgîni.

Mănîncă la tejghea salam și beau vin alb.

Îmi dau și mie un strop și tăria vinului și gustul mezelurilor mă înviorează.

Vorba lor e pipărată ca salamul.

Nu pricep ce spun, doar atîta văd că vorbesc de rău cerul și biserica și că totuși au o poftă strașnică de mîncare și-s veseli.

— Să mai luăm o felioară, o nafură de usturoi !

— Mai toarnă, doamnă Potin ! Aveam să ne întîlnim în iad, ce zici ? Acolo-s toate femeile drăguțe. Eu cred că lui sfîntul Iosif i-a pus coarne nevasta.

VIII

POTCOAVA

Potcoava...

Mă duc în mahalaua asta cu vară-mea Henriette.

Ea vine aici ca să-l vadă pe Pierre André, şelarul mahalalei.

Acesta e din Farreyrol ca şi ea. Vară-mea îi aduce pesemne veşti de la familia lui, veşti intime pe care eu nu pot să le aflu fiindcă se dau amîndoi de o parte şi ea îi vorbeşte la ureche.

O văd cum s-apleacă ; şi obrajii lor se ating.

La întoarcere, Henriette e pe gînduri şi nu scoate o vorbă.

Mai este şi promenada de la Aiguille, cu plopi înalţi de o parte şi de alta. De departe fac un vuiet ca de pîrîu.

E toamnă. Plopii scutură frunze de aur a căror codiţă e încă verde şi care sînt moi ca nişte pere.

Răscolesc din mers cu picioarele frunzele moarte.

Mai departe sînt nişte castani mari cu castane căzute pe jos.

Îmi umplu buzunarele ca să fac mătănii dar cînd le înşir pe sfoară nu mă gîndesc la Dumnezeu !

Îmi închipui că spintec niște rinichi, rinichi proaspeți, vineți, lucioși așa cum îi văd pe la măcelării.

Îmi place mai cu seamă soarele care străbate printre ramuri și aruncă mănunchiuri de raze care se aștern ca niște pete galbene pe un covor; pe urmă păsările cu picioruşe elastice ca niște sîrme și care își sucesc într-una capul; și mai ales aerul proaspăt și liniștea!

Nu se aude decît clopotul mănăstirii sfînta Maria, și zgomotul pe care-l face o căruță cu zurgălăi, pe drumul alb, departe...

— Domnișoară Balandreau, auzi! Numai eu fac zgomot!

Și dau un chiot sau azvîrl în sus o piatră; cînd cade răsună toată zarea.

E ca un pumn în piept.

Uneori, pe cîte-o bancă mai la o parte, s-așază un domn și o doamnă și stau de vorbă în șoaptă.

Domnișoara Balandreau mă duce repede mai departe dar eu întorc capul.

Strașnic se mai sărută!

Piața Le Plot

Mătușile mele vin aici sîmbăta ca să vîndă brînză, pui și unt.

Mă duc și eu să le văd și de fiecare dată petrec cum nu se poate mai bine.

S-aud strigăte, zgomote de tot felul, rîsete. Unii se îmbrățișează, alții se ceartă.

Sînt certuri care înroșesc ochii, învinețesc obrajii, fac pumnii să se strîngă, smulg părul, sparg ouăle, răstoarnă tarabele, dezvelesc pieptul matroanelor și mă umplu de-o bucurie pură.

Sînt pînă la gît într-o viaţă care-mi place, rodnică, îmbelşugată şi sănătoasă.

Adulmec cu nările larg deschise mirosurile naturii : peştele proaspăt, grajdul, livezile, pădurile...

Sînt miresme aspre şi miresme dulci care ies din panerele cu peşte sau din panerele cu fructe, care se înalţă din grămezile de mere sau din maldărele de flori, din boţurile de unt sau din borcanele de miere.

Şi hainele sînt adevărat haine de la ţară !

Surtucele bărbaţilor se ridică la spate ca nişte cozi de păsări, fustele femeilor stau umflate parcă ar fi o ciupercă dedesubt.

Gulere ca nişte obrăzare de cai, pantaloni cu prohab stacojii, cu nişte nasturi mari cît luna, cămăşi pufoase şi galbene ca o piele de porc, pantofi ca nişte butuci...

Umbrele largi şi roşii, bastoane care parcă au o ceapă la mîner, găini negre care se izbesc de gratii, cocoşi mîndri, cu coada rotată şi cu labe tăpălăgoase...

E arca lui Noe pe uscat, descărcată pe un strat de gunoi, de paie şi de frunze.

Fîntîna limpede aruncă prin gura leilor fîşii de răcoare...

Un om cu cap de nevăstuică, cu faţa tristă şi care nu pare să fie nici lucrător, nici ţăran, ci un cerşetor în haine de sărbătoare sau un deţinut abia ieşit din puşcărie, arată într-un paner pui de lup vii.

Deţinut ! Cerşetor !

Negreşit, e una sau alta.

Fermierii nu vor să-l tocmească argat fiindcă s-a întîmplat ceva cu dînsul.

E fiul vreunui ghilotinat sau al vreunui ocnaş ; sau o fi avut el însuşi de-a face cu jandarmii.

Umblă prin păduri, pe malul rîurilor, prin munţi.

Cînd poate prinde o vulpe, un lup — cîteodată loveşte şi cîte un vultur — îşi arată sălbăticiunile sau puii lor pentru zece bani la oraş şi pentru o bucată de slănină prin sate.

Mie mi-a fost frică de el pînă cînd, odată, unchiul Joseph i-a dat o băncuţă şi l-a întrebat :

— Ce mai faci, Désossé ?

Iar cînd am plecat mai departe, mi-a spus :

— Vai de capul lui ! de multe ori n-are ce mînca.

La Breuil

Multe am mai păţit şi la Breuil.

Într-o bună zi s-a ridicat în mijlocul maidanului un cort de pînză ca un titirez mare cu vîrful în sus. Ducîndu-mă pe acolo am văzut un negru.

S-a aşezat aici Circul Boutor.

Au un elefant şi o cămilă, un taraf de muzicanţi cu chipie şi cu tunici roşii, cu găitane de aur la mîneci şi nişte epoleţi ca nişte plăcinte.

Au colindat prin tot oraşul cu toba mare ; călăreţele sînt îmbrăcate ca nişte amazoane şi călăreţii ca nişte generali.

Ţăranii priveau cu gura căscată ; copiii se ţineau după dînşii.

O călăreaţă şi-a scăpat cravaşa.

Ne-am repezit zece deodată s-o ridicăm şi ne-am luat la bătaie pentru că fiecare voia să i-o dea. Călăreaţa rîdea ; ochii ei i-au întîlnit pe ai mei. Şi am simţit ce simţeam atunci cînd mă săruta mătuşa din Bordeaux...

Vreau s-o mai văd pe femeia asta !

Şi am să mai văd şi elefantul şi cămila.

Pe afiş sînt arătaţi cum se lasă în genunchi, cum dansează în două picioare, cum destupă sticle — şi un clovn îmbrăcat pestriţ face un salt mortal pe deasupra lor.

I-am văzut pe toţi. Clovnul chiar mi-a dat, repezindu-se în glumă la spectatori, o lovitură cu capul în stomac.

— În mine s-a repezit !

— Ba nu, în mine !

— Ba în mine, ia uite, mi-a umplut haina de pudră !

— Da, dar pe tine nu te-a zgîriat, uite eu am o zgîrietură pe obraz ; el m-a zgîriat.

Şi de aici ceartă, fiecare spune că clovnul numai pe el l-a îmbrîncit, la umplut de pudră, l-a zgîriat !

Acum e rîndul călăreţei.

Iat-o că vine !... Numai pe ea o văd ! Mi se pare că se uită la mine...

Trece prin nişte cercuri spunînd : Hop ! Hop !

Pe cap are o basma roză. Se frînge din şale, își joacă şoldurile, face tot felul de figuri ; pieptul îi saltă în corsaj și inima îmi bate în același ritm sub vestă.

— Dar ce ai Jacques ? Eşti alb la faţă ca clovnul.

Sînt îndrăgostit de Paola ! Aşa o cheamă pe călăreaţă.

Vreau s-o mai văd, trebuie ! Dar n-am cincizeci de bani cît costă ultimele locuri.

Totuși am să mă duc.

Mă gătesc, îmi iau pe ascuns din dulap jiletca de duminică, îi pun nişte manşete de-ale mamei şi plec la Breuil după ce spun acasă că mă duc să mă joc cu Grélin.

E noapte. Trec prin piaţă, unde e întuneric beznă şi merg pînă zăresc lampioanele care ard roşii în negură. Muzica a intrat înăuntru. S-a început. Prin pînza care serveşte de zid aud cum pocneşte biciul cel lung de manej.

Ea e acolo !

N-am cincizeci de bani, n-am nimic decît dragostea mea !

Dau ocol circului, mă uit prin crăpături, mă ridic în vîrful picioarelor de-mi rup unghiile ; nici o gaură pe unde să străbată privirea mea arzătoare !

Pe aici...

Pe aici pînza e mai scurtă. Lîngă stîlp e ruptă şi dacă o mai rup puţin...

Am lărgit deschizătura şi am pus piciorul — vreau să spun că mi-am vîrît capul — pe drumul care duce la grajd.

Sînt pe brînci, în noroi, şi mă tîrîi ca un hoţ, ca un asasin, noaptea, într-un circ plin de lume !

Iată-mă ajuns ! Mă strecor pe sub scînduri, mă frec de stîlp, îmi zgîrii mîinile ; mi-am turtit nasul de o bîrnă aşa de tare, că mi-a amorţit ; nu-l mai simt, mi-i teamă că l-am pierdut pe drum ; ce mi-a rămas nu mai seamănă a nas. Nu-i nimic, hai ! încă o sforţare, încă o rană şi de după servitoarea asta dolofană care e în faţa mea voi putea s-o văd cum trece.

Am să mă urc !... Mă urc — dar îmi lipseşte un punct de sprijin... Mă agăţ de ce găsesc...

Un strigăt... Învălmăşeală !

O femeie îşi strînge fustele, strigă ajutor !

Parcă s-ar dărîma circul, nu altceva !

Am prins-o pe servitoare din plin, nu știu de ce anume. A crezut că e maimuța sau trompa rătăcită a elefantului.

Sînt apucat și eu de piele de unde se nimerește, împins la grajd ca o grămăjoară de bălegar, întrebat. Nu răspund !

Toți se îngrămădesc în jurul meu. *Ea* e chiar lîngă mine. *Ea !* O aud dar nu pot s-o văd din pricina nasului care mi s-a umflat.

Ajung acasă la timp ca să mă înțeleg cu doamna Grélin, care o să facă așa ca să nu mănînc bătaie (o, Paola !) și căreia îi spun tot — tot afară de secretul dragostei mele ! Se poate să compromit o femeie ? Am pus totul pe seama cămilei, care rabdă multe și a elefantului a cărui trompă a fost bănuită.

Și cînd uneori încerc să-mi aduc aminte de maidanul de la Breuil, memoria mea s-agață mereu de Paola și de șoldul gras al servitoarei.

Tot Breuil-ul e în circul acela, în tricoul călăreței și sub fusta slujnicei.

IX

SAINT-ÉTIENNE

Tata a fost numit profesor la clasa întîia a liceului din Saint-Étienne, datorită protecției unui prieten. A trebuit să plece în grabă.

Mama și cu mine am rămas la urmă ca să aranjăm treburile, să facem bagajele etc., etc.

În sfîrșit, plecăm. Rămîi cu bine, Puy !

Iată-ne î diligență. E frig. Sîntem în decembrie. Avem ca tovarăși de drum un voiajor comercial, o femeie grasă și un bătrînel.

Femeia are un piept ca un balcon, cu o scobitură la rochie prin care se vede un V de piele albă, dulce la privire, și pe care îți vine parcă s-o ronțăi, ca pe un miez de nucă. Are niște ochi la fel cu ai mătușii-mi, cu gene foarte lungi.

O glumă — din care nu înțeleg nimic — pe care i-o spune voiajorul o face să deschidă gura și să izbucnească în rîs. Din clipa aceea amîndoi o duc numai într-o glumă și chiar se și ghiontesc spre marea indignare a mamei, care se dă într-o parte mai-mai să mă strivească în colțul unde stau și spre marea veselie a bătrînului care își freacă mîinile și face cu ochiul clătinînd din cap.

La stații coboară împreună și îi văd pe ferestrele hanurilor cum își trec unul altuia ridichi — rîzînd mereu — și își dau coate.

Voiajorul oferă grasei un buchet pe care l-a cumpărat de la un cerșetor și îi spune să-l bage în sîn ; și ea îl pune unde vrea el.

Ce veselă e femeia asta față de mama !

Dar ce spun eu ? Mama e o femeie sfîntă care nu rîde, căreia nu-i plac florile, care trebuie să-și păstreze rangul — onoarea, pe Jacques !

Asta e o femeie din popor, o negustoreasă (după cum a spus adineauri cînd s-a urcat iar în trăsură) ; se duce la Beaucaire ca să vîndă pînza și să-și așeze o tarabă la bîlci. Și tu o compari cu mamă-ta, tinere Vingtras.

Ajungem la Saint-Étienne.

E noapte. Tata n-a venit să ne întîmpine.

Așteptăm în picioare printre bagaje. Străzile sînt pline de zăpadă, și eu privesc cum umbra felinarelor iese și mai vîrtos la iveală pe albul acesta tare. Mama scormonește piața cu niște ochi din care țîșnesc fulgere. Umblă încoace și încolo, își mușcă buzele, își frînge mîinile, copleșește pe funcționarii poștei cu aceleași întrebări.

Toți o întreabă dacă vrea să intre sau să iasă, să stea în birou sau afară și dacă are de gînd să mai rămîie multă vreme în ușă cu bagajele, încurcînd drumul.

— Aștept pe bărbatu-meu care e profesor la liceu.

Au aerul că puțin le pasă de asta.

Eu aș vrea să stăm în birou. Mi-au înghețat picioarele, degetele mi-s amorțite, nasul mă ustură. Îi spun mamei.

— Jacques !

Un „Jacques“ care inaugurează prost intrarea noastră în acest oraş. Mormăie printre dinţii care îi clănţănesc :

— Ar fi în stare să lase pe mamă-sa să crape de frig şi el să se lăfăiască la căldură.

Dar poate şi ea să se lăfăiască ! N-o împiedică nimeni, doar au întrebat-o dacă vrea să vie să stea lîngă foc.

Tata soseşte în fugă, gîfîind.

— Am întîrziat... (Îşi şterge fruntea de sudoare.) Aţi călătorit bine ? (Întinde braţele către mama, dar n-o ajunge.)

Se întoarce către mine.

— Ce, crezi că ţi-am adus altul ? spune mama.

Tata zice : „Nu, nu !“ — adică : de, mai ştiu şi eu ?

Vrea să mă îmbrăţişeze şi pe mine, dar nu m-ajunge aşa cum n-a ajuns-o nici pe mama. N-are noroc cu îmbrăţişările şi cu sărutările.

— Eram cu domnul Laurier, intendentul... ştii... credeam că diligenţa...

Nu i se răspunde nimic, nimic, nimic.

Luăm o birjă ca să ne ducem acasă.

În tot timpul drumului, tăcere, tăcere şi zăpadă. Tata se uită pe stradă, mama s-a ghemuit într-un colţ, eu sînt la mijloc şi nu îndrăznesc să mă mişc de frică să nu s-audă cum îmi întorc oasele şi îmi răsucesc capul. Tot lovesc c-un deget un ciucure al umbrelei ; deodată umbrela îmi scapă din mînă. Mă aplec ca s-o prind. Tata, care tocmai s-a întors să vadă ce-i, poc, se izbeşte cu capul de capul meu.

Ne ridicăm ca două păpuşi pe scenă. Iar ne aplecăm şi iar ne lovim, poc, poc ! ritmic.

Zîmbetul silit reapare pe faţa tatei. Pe faţa mea se ivesc schimbări vădite. A fost lupta dintre oul tare şi oul moale. Tata a putut suporta lovitura şi surîde. Rezistentă fire ! Dar eu am un cucui care se umflă şi m-apasă pe frunte ca o casă întreagă. Tata întinde mîna prin întuneric ca să pipăie cucuiul, dar totodată şi din pricină că fruntea mea are aerul să crească şi în curînd are să-l înghesuie. Întinde mîna şi mă nimereşte în nas. Crede că e de datoria lui, că e mai patern şi mai drăguţ, mai potrivit cu demnitatea lui sau mai prielnic pentru sănătatea mea să-şi lase o clipă mîna pe acest nas, pe care parcă l-ar binecuvînta sau l-ar pipăi medical.

În partea unde-i mama nu se vede nimic, nu se aude nimic decît un foşnet de mătasă : sînt unghiile ei cu care-şi zgîrîie supărată cordonul.

Foşnetul acesta în mijlocul tăcerii are ceva cumplit. Pentru auguri ar fi fost o prevestire ; era şi pentru bietul tata ; ne prezicea numai necazuri. Într-adevăr, cel puţin un necaz avea să ni se întîmple sigur în oraşul acesta nins şi trist, prin care trecea birja noastră tăcută.

Casa la care ne oprim e la un colţ de stradă.

Intrarea e urîtă ; lespezile în prag se clatină cînd calci, scara e putregăită şi balustradei de lemn ros îi lipsesc cîteva mădulare.

Lemnul balustradei se hîţîie cînd punem mîna pe el, pardoseala clămpăneşte sub paşii noştri şi asta ne stingehereşte pe toţi. Era o tăcere de

credeam că o să țină așa pîn' la sfîrșitul lumii. Dar tata deodată se face grijuliu.

— Treci pe aici, spune el. Aici e o treaptă. Bagă de seamă că e o gaură. Ține-te de balustradă.

Tot răsucește o cheie atîrnată cu un șnur de degetul cel mic. E o mișcare stingheră și caraghioasă de copilaș.

Eu duc umbrela.

De obicei, cînd cu umbrela asta o lovesc pe mama în coaste sau o agăț de rochie, începe să țipe la mine : împiedicatule ! nătărăule ! Și îmi trage și o palmă.

Mult aș da acum ca să-mi tragă o palmă. Cînd îmi trage o palmă, știu că mama e mulțumită ; asta o înveselește, e ca fîțîiala codobaturei, ca bălăceala în apă a raței ; se întinde și dă de obrazul lui fecioru-său ; ce bucurie pentru o mamă să-l simtă la îndemînă și să-și spuie : iată, aici e copilul meu, rodul meu, obrazul acesta e al meu : poc !

De data asta însă, nu.

Stă cu brațele încrucișate și rămîne cu ele așa, sub șal... Nu ! nu e în toane bune.

Tata strică o mulțime de chibrituri ; se rup cu un trosnet ușor și acesta e singurul zgomot care s-aude în fața acestei uși închise, în coridorul prin care suflă un vînt rece, în care mama și cu mine stăm rezemați de perete ca niște haine la morgă.

Niciodată nu mi s-a părut vremea așa de lungă.

În sfîrșit un chibrit s-aprinde și tata poate să bage cheia în broască...

Intrăm într-o odaie imensă în care pe niște ferestre enorme pătrunde lumina unui felinar care clipește în stradă.

Lumina cade din plin peste mama care stă nemişcată şi tăcută, ţeapănă ca o moartă, nesimţitoare ca un manechin şi solemnă ca un strigoi.

. . . .

Eu însă salvez întotdeauna situaţiile cu capul sau cu şezutul, cu urechile zgîlţîite, cu părul smuls, alunecînd, cinchindu-mă sau tăvălindu-mă pe jos ca paiaţa din pantomime sau ca August prostul dela circ.

Aşa şi acuma, simt deodată că alunec şi cad !

Am călcat pe o coajă de portocală ; ceilalţi îşi dau seama de asta aplecîndu-se asupra mea ca asupra unei probleme. Cu isprăvile mele zăpăcesc pe toţi matematicienii.

Mama, căreia căderea aceasta ce pare o mistificare îi deşteaptă deodată dragostea de fiul ei, zăreşte cea dintîi coaja de portocală.

Îşi încrucişează braţele şi se îndreaptă către tata.

— Va să zică s-au mîncat portocale aici, s-au mîncat portocale...

Şi bate din picior mînioasă... Nu înţeleg ce înseamnă asta.

Stau întins pe podele şi trebuie să ridic capul ca să văd ce se petrece. Situaţia mea de istoriograf seamănă cu aceea a unui olog care a fost adus aici şi trîntit pe duşumele ca un sac prea greu.

Dar nu vreau să mor aici ! Şi pe urmă nu-i frumos ca în timp ce mama vorbeşte stînd în picioare eu s-o ascult în poziţia asta, care îmi dă un aer nepăsător ; hai, Jacques, scoală, ai şezut destul aşa !

Scoală şi stai între discursul mamei şi spaima tatei. Ridică-te, fiu nerecunoscător !

Dar ce-i asta ?

Am vrut să mă mişc... dar nu pot...

Am căzut pe o gravură şi am spart sticla.

Sînt siliţi să vadă că am cîteva răni dureroase, şi cîteva picături de sînge de pe podea slujesc de pretext tatei — şi mamei de asemenea — ca să treacă la o acţiune nouă. Eu tremur de bucurie (atîta cît pot tremura fără prea multă suferinţă, bineînţeles). Dar, oricum, sînt foarte mulţumit că am tulburat tăcerea asta, că am spart gheaţa, o dată cu sticla gravurii ; mama şi tata îmi scot aşchiile şi o dată cu ele înlătură şi gheaţa tăcerii.

Mă spală ca pe un bulgăre de aur ; mă plivesc ca pe o grădină.

Treaba aceasta e migăloasă şi o fac cu multă îngrijire.

În timpul curăţirii, mîinile se întîlnesc, glasurile se cheamă, îşi răspund. Se împacă încet, încet deasupra rănii mele, şi mi se pare chiar că tata o lungeşte cu plivitul ca să dea timp mîniei mamei să se potolească cu totul. Mi-a curs sînge destul de mult ; sînt cînd în patru labe, cînd pe burtă, după cum îmi spun să stau şi după felul cum se prezintă aşchiile ; dar simt că am adus un serviciu familiei şi asta e o mîngîiere, nu ?

În loc să mute fasolele de la un colţ la altul al mesei, domnul Beliben mai bine ar spune aşa : „Uitaţi-vă ce înţelept şi ce bun e Dumnezeu ! Ce-a făcut pentru ca un soţ şi o soţie supăraţi între ei să se împace ? A luat şezutul unui copil, al lui Jacques Vingtras, şi a făcut din el sediul împăcării."

Aş putea să fiu arătat ca exemplu la cursul de filozofie sau de catchism.

M-am îmbolnăvit din căzătura asta, am avut febră. Dar furtuna a trecut. S-au dat explicaţii despre coaja de portocală, în linişte. Tata a găsit

o cauză pentru întîrzierea lui la diligenţă. S-au pus comprese pe mînie; mi-au pus şi mie, în altă parte.

S-a lămurit chestiunea cu coaja de portocală, dar se pare că era totuşi un mister aici.

Tata minţise cînd spusese că-l ţinuse de vorbă domnul Laurier. Am aflat asta cînd l-am auzit vorbind cu un coleg care a venit să-l vadă în timp ce mama, ostenită de călătorie, de aşteptare, de furtună şi mai cu seamă de plivit, dormea.

— Dumneata ai să spui aşa, eu am să spun aşa. Avem să dăm de veste şi lui Cutare. Numai să n-arate *ele* că ne cunosc, cînd ne-or întîlni pe stradă ! Ce zici, e vreo primejdie în privinţa asta ?

Eu aud toate acestea din pat, unde şed întins pe pîntece, întorcîndu-mă puţintel pe cîte o parte din cînd în cînd. Mă tot întreb ce-o fi însemnînd *ele ?*

X

OAMENI CUMSECADE

Aproape că nici n-aş putea să spun cum era locuinţa în care, aşa cum am povestit, am intrat, cu spargerea sticlei de la gravură, cu clipirea felinarului şi cu împăcarea postumă — dacă se poate spune postumă.

De abia ne-am aşezat în locuinţa noastră şi s-a întîmplat ceva foarte însemnat.

Mama a trebuit să plece iar ca să primească sau să se îngrijească de o moştenire — poate că aceea de la mătuşa Agnès ; şi eu am rămas numai cu tata.

E o viaţă nouă. Tata nu-i niciodată acasă, sînt liber şi stau toată vremea jos la parter cu copiii ciubotarului şi cu copiii băcăniţei.

Îmi place straşnic dohotul şi cleiul. Îmi place s-aud cum taie custura pielea groasă şi cum loveşte ciocanul într-o bucată de piele de viţel nouă şi în piatra albastră.

E o plăcere să stai printre grămezile astea de încălţăminte veche. Fratele cel mai mare seamănă cu unchiul Joseph. E şi el calfă şi face parte din breaslă, unde are un grad ; uneori îi leg pangli-

cile de mînerul bastonului și îi perii redingota de gală. De obicei mă lasă și pe mine să bat cuie și să-mi iau petice de marochin roșu.

Aproape că fac parte din familie. Tata m-a dat în pensiune la ei. El mănîncă nu știu pe unde, cu profesorii de la elementară fără îndoială. Eu înghit enorme cantități de supă în străchini știrbe și beau și un deget de vin într-un pahar mare cînd este la masă friptură de capră.

Ce trai fericit e în familia asta ! Toți sînt prietenoși, vorbăreți, cumsecade ! Toți lucrează dar trăncănesc mereu ; se ceartă dar se iubesc între ei. Îi cheamă Fabre.

Tot la parter stă doamna Vincent, care ține o băcănie.

Doamna Vincent e o femeie veselă. De altfel, toți mi se par veseli : toți oamenii aceștia pe care mama îi disprețuiește pentru că sînt țărani, ciubotari sau băcani.

Doamna Vincent nu stă cu bărbatu-său. El a venit odată, îmbrăcat arăbește, cu un burnuz alb, dar n-a zăbovit decît două ceasuri și a plecat.

Se pare că sînt despărțiți — judiciar, nu știu ce înseamnă asta și el e în Africa, în *Algeria,* zice Fabre.

Atunci cînd a fost pe aici, a venit să ia cu dînsul pe unul din băieți. Doamna Vincent care rîde toată vremea, în ziua aceea nu rîdea ! N-avea deloc de ce rîde ! S-auzea prin ușă cum spunea : Nu, nu ! cu o voce aspră și băiețașul zicea plîngînd :

— Vreau să rămîn cu mama.

— Am să-ți dau un cal și un pistol, uite, cum e ăsta !

Un pistol ! Un cal !

O ! dacă tata mi-ar fi făgăduit asemenea lucruri și mi-ar mai fi spus că mă ia de lîngă mama !

Dacă m-ar fi luat cu el, fără redingota cu măsline şi fără pălăria înaltă, ce suspin de uşurare şi de bucurie aş fi scos — dar numai după ce-am fi ieşit din casă, de frică să nu m-audă mama şi să nu mă aducă înapoi ! O ! da, eu aş fi plecat !

Băieţaşul lui Vincent, dimpotrivă, plîngea şi s-agăţa de fustele mă-sii.

Au mai vorbit aşa cîtăva vreme, tatăl supărat, mama ridicînd tot mai tare glasul. Băiatul plîngea mereu... Pe urmă uşa s-a deschis, burnuzul alb a ieşit şi nu s-a mai întors.

Dar mie mi-a fost milă de el, oricum. L-am văzut cum s-a oprit la colţul străzii. Se uita la casa din care tocmai ieşise, în care erau nevastă-sa, copilul. A mai stat aşa cîtva timp, cu o tristeţe pe faţă ; şi mi s-a părut că plîngea.

Taţi care plîng, mame care rîd. La mine acasă nimeni nu plînge, nimeni nu rîde vreodată ; se văicăresc şi ţipă. Dar e drept că tata e profesor, om de lume şi mama mea e o mamă curajoasă şi dîrză care vrea să mă crească aşa cum trebuie.

Familia Vincent, familia Fabre şi băieţaşul lui Vîngtras alcătuiesc o colonie gălăgioasă, jucăuşă, nesuferită.

— Sînteţi nesuferiţi... Jacques, Ernest...

Doamna Vincent vrea să facă pe severa dar nu poate.

Sau moş Fabre, care spune domol cu un zîmbet blînd de bătrîn :

— Nesuferiţilor, să nu cumva să vă mai prind...

Şi tot ne prind mereu şi mereu ne suportă aşa cum sîntem.

Oameni cumsecade. Înjurau, blestemau, rosteau vorbe pipărate, dar toată lumea spunea de ei :

„Buni ca pîinea caldă şi cinstiţi". Respiram, în atmosfera asta de piper şi de dohot, o mireasmă de viaţă şi de sănătate ; aveau mîinile negre, dar inima deschisă ; îşi legănau şoldurile, îşi răşchirau degetele şi vorba lor era numai catifea şi pielărie — aşa cere meseria, zicea moş Fabre. Cînd mă uitam la dînşii, îmi venea poftă să fiu şi eu lucrător ca ei şi să duc şi eu viaţa asta plăcută în care nu-ţi era frică nici de mama, nici de cei bogaţi, ci trebuia doar să te scoli dis-de-dimineaţă, să cînţi şi să dai cu ciocanul toată ziua.

Şi ce plăcut era să lucrezi cu nişte sule frumoase şi ascuţite ; să-ţi lucească în mînă botul lunguieţ al unei ghete, călcîiul zvelt al unei cizme şi să-ţi moi degetele într-o cremă care mirosea puţintel a oţet şi te pişca la nas.

Oameni cumsecade !

Nu-şi băteau copiii — şi dădeau de pomană. Nu ca la noi acasă.

În tot timpul copilăriei mele am auzit-o pe mama zicînd că nu trebuie să dăm de pomană săracilor, că cu banii pe care li-i dăm se îmbată şi mai bine să zvîrlim banii pe gîrlă, cel puţin aşa n-au să ajungă la cîrciumă. Totuşi, n-am putut niciodată să văd un om cerînd un gologan ca să-şi ia pîine, fără să nu simt o greutate pe inimă.

Dar atunci cum se făcea oare că doamna Vincent era mulţumită că băiatul ei scotea un bănuţ din punguliţă şi-l punea în palma vreunui nenorocit ? Îl săruta pe Ernest şi spunea :

— Uite-l ce inimă bună are !

Doamna Vincent voia oare ca fiul ei s-ajungă rău ? Doar îl iubea, căci dacă nu l-ar fi iubit, l-ar fi dat omului cu burnuzul alb.

Mă cam puneau în încurcătură femeile acestea de treabă, mama lui Vincent și mătușa Fabre! Din fericire asta nu dura și nu mai stătea în picioare cînd mă gîndeam puțin!

Ele nu îndrăzneau să-și bată copiii pentru că le-ar fi părut rău să-i vadă plîngînd. Îi lăsau să dea de pomană pentru că asta făcea copiilor plăcere.

Mama avea mai mult curaj. Ea se sacrifica, își înăbușea slăbiciunile, sucea gîtul primului impuls ca să se poată da cu totul celui de-al doilea. În loc să mă sărute, mă pișca. Credeți cumva că asta n-o costa nimic? Odată chiar și-a rupt și unghiile bătîndu-mă. Mă bătea doar pentru binele meu. Mîna îi șovăia de multe ori și atunci dădea cu piciorul.

De multe ori se oprea la gîndul că-și va stîlci mîna de pielea mea. Și atunci lua un băț, o mătură, ceva care să n-o lase să vie în atingere cu pielea copilului ei, a copilului ei adorat.

Simțeam atît de bine cît de nimerite erau motivele și cît de eroice sentimentele care o călăuzeau pe mama, încît mă învinuiam față de Dumnezeu de neascultare și rosteam repede două-trei rugăciuni ca să mă dezvinovățesc. Din fericire, aveam foarte puțin timp liber, și orice *mea culpa* din partea mea rămînea în aer fiindcă Ernest, Charles sau Barnabé, vreun Vincent sau vreun Fabre, mă chema să ne dăm pe gheață, să ne plimbăm sau să ne batem pentru niște cizme sau pentru marmeladă; era întotdeauna vreun butoi, vreun hîrdău, vreun borcan de golit și vreo harță de isprăvit, un prilej să dai o mînă de ajutor în prăvălie sau în atelier, vreo treabă de făcut sau vreo glumă.

Ne duceam cîteodată la etajul al doilea s-o necăjim pe nevasta negustorului care vindea ghips.

Era o femeie înaltă, blondă, cu o înfățișare foarte blîndă, foarte curată — puțin cam bleagă. Ne lăsa cîteodată cînd ne jucam de-a prinselea să dăm buzna în odaia ei, dacă bărbatu-su nu era acasă. Dar îndată ce-l auzea trebuia să ieșim. Închidea ușa și cînd apărea, iar avea o mutră și mai obosită și niște șolduri și mai blegi. Spunea mereu doamnei Vincent că ar vrea să aibă un copil, că „tare îi era teamă că nici de data asta n-a izbutit și că bărbatu-său era foarte necăjit!"

Dacă vreunul din tinerii Fabre, cel de optsprezece ani sau cel de douăzeci și trei, trecea pe-acolo în clipa aceea, deodată tăcea, dar acela îi arunca în glumă o vorbă care o făcea să se înroșească pînă la rădăcina părului ei blond ; încerca totuși să zîmbească, dar părea cam stingherită.

— Uite, ai niște ipsos aici (și tînărul arăta o pată albă pe fustă) și niște puf de pernă dincoace (și îi lua de pe umăr un fulg, clătinînd din cap și rîzînd).

— Vai, domnule Fabre...

— Bine, dar ce Dumnezeu, i-a spus odată unui, doar nu-i aduce barza.

Eram acolo cînd a spus „nu-i aduce barza".

Vorba asta mi-a intrat în cap ca o potricală și s-a lipit ca dohotul.

M-au amăgit oare pînă acuma ?

Mama s-a întors. Afacerea cu moștenirea s-a aranjat, nu prea știu cum. Am căzut iar pe mîna ei și nu mai sînt liber decît atunci cînd întîmplător pleacă de acasă.

De lăsata secului, soția unui coleg a venit pe neașteptate s-o ia la dînsa ca să se sfătuiască în privința unor rochii — are atît de mult gust ! —

şi să stea împreună toată ziua. Mama n-a avut răgazul să mă încuie în casă. Iată-mă stăpîn pe mine însumi, în ziua de lăsata secului !

În ziua asta e obiceiul ca pe fiecare stradă să se ridice o piramidă de cărbuni, un rug în formă de stog, ca o tichie ascuţită de bumbac negru, cu un fitil căruia i se dă foc dimineaţa.

Se zvonise că cei din strada cealaltă au de gînd să vie să ne dărîme edificiul ; între cele două străzi era o ură veche. Un ştrengar, băiatul hangiului de la „Leul de aur", propune să stăm de santinelă cu praştia şi cu pietre în buzunar. Ordinul este să azvîrlim cu praştia dacă duşmanul înaintează în masă şi de la depărtare şi să ţinem piatra în mînă şi să lovim cu ea dacă sîntem luaţi prin surprindere şi prinşi.

Sînt unul dintre cei dintîi care stau de pază. Deodată mi se pare că-l văd pe Somonat, un băiat din strada Marescaut, cum îşi întinde nasul pe după uşa bisericii...

Parcă ar face semn. Să ştii că au să năvălească toţi deodată, am să fiu copleşit, împresurat. Ce are să spună băiatul hangiului şi toată strada mea ? Cum am să mai trec pe stradă dacă nu mă apăr acuma ca un erou ?

Am luat repede o hotărîre. Am o grămăjoară de pietre, îmi încarc praştia şi azvîrl la întîmplare înspre cei din Marescaut o mitralie de pietricele care şuieră prin aer şi aud cum se izbesc de uşile de lemn, în obloanele închise ! Încerc în toate părţile, aşa cum încerci cu tunul pînă nimereşti ţinta care trebuie. Îmi închipui că sînt la asediul

Arbelei[1] sau la Mazagran[2]. Dacă aş avea un drapel tricolor l-aş înfige lîngă mine. Bătălia de la Arbela am tradus-o ieri la şcoală din Quintus Curtius. Bătălia de la Mazagran e proaspătă de tot. Numai de ea se vorbeşte şi de căpitanul Lelièvre.

O ! are să se vorbească şi de mine, nici o grijă !

Bombardez cu pietre un cartier întreg cu riscul de a ucide oamenii şi de a întrerupe existenţa normală a unui oraş.

Lumea iese din casă şi se uită — nu prea mult — fiindcă eu mînuiesc într-una praştia ; încep însă să mă întreb cum are să se isprăvească asediul.

Am auzit geamuri spărgîndu-se, am văzut cum o piatră a intrat într-o odăiţă ; poate am omorît pe careva. Nu ripostează nimeni. Aşadar m-am înşelat ; n-a fost vorba de nici un atac. Acuma am să fiu prins, judecat, tata are să-şi piardă postul.

Ce-i de făcut ?

Am auzit spunîndu-se că pentru încetarea focului se arborează un steag alb. Am o batistă dar e albastră. Să mă retrag ? Aş putea să fac asta, piaţa e pustie, şi dacă o şterg pe-aici la stînga...

O iau la fugă.

Dar ce-am păţit ? Am căzut. Lume împrejurul meu. Mi-am rupt un braţ.

Domnul Dropal, medicul, trece pe-acolo. E chemat. Oare ce are să spuie ?

Dacă cumva nu-i nimic, ce mă fac ? Cum să îndrăznesc să mă înfăţişez mamei ? Şi lapidaţii ce au să-mi facă ?

---

[1] Localitate din Asia Mică ; în apropierea ei, Alexandru Macedon l-a învins pe Darius, regele perşilor, în anul 331 î.e.n.

[2] Localitate în Algeria : aci, în 1840, 123 de francezi, sub comanda căpitanului Lelièvre au rezistat asediului a 12 000 de arabi.

Medicul dă din cap cu un „a“ ! trist. Mă prefac că-s leşinat ca să aud mai bine.

— E grav, grav !

Slavă Domnului ! De s-ar duce careva să-i spuie mamei mai repede ca să nu mă mai mustre şi să nu mă mai bată.

Era grav ; nu puteam să scot o vorbă. Era un noroc pe care nu-l meritam ; unii ziceau că mi-i tăiată limba. Ce bine ! nu trebuie să mai dau nici o explicaţie. Voi fi bolnav multă vreme, probabil, şi pînă am să mă vindec eu, totul se va potoli.

Multă vreme n-am putut să vorbesc, dar cînd am putut n-am vrut. Vedeam că pe măsură ce mă vindecam, mama tot făcea la socoteli.

— Pîn-acuma, de doi franci talion !

Destoinică femeie ! Făcea economie la gospodărie şi nu uita niciodată legile ordinii, care numai ele sînt salvarea familiilor şi fără de care isprăveşti la spital sau pe eşafod !

Eu mă mîhneam cînd mă gîndeam că am să mă vindec !

Vedeam cu teamă clipa în care voi fi tocmai bun ca să fiu pedepsit, deşi n-aveam nevoie de bătaie ca să nu mai am poftă să încep iar. Nu-mi simţeam nici cea mai mică înclinare pentru un nou asediu, o nouă căzătură, un val de emoţii atît de cumplite. Aş fi vrut ca mama să ştie asta, ca tata să înţeleagă — pentru ca să nu mai fiu bătut.

Nu m-au bătut — a fost mai rău.

Ştiau că-mi place să mă duc pe la băieţii lui Fabre. M-au pedepsit luîndu-mi această plăcere.

Pe lîngă asta, mama de multă vreme era geloasă şi ruşinată, suferea cînd mă vedea că umblu cu

nişte ciubotari şi încă de mai multă vreme avea de gînd să mă despartă de dînşii.

Atîta numai că mamei îi plăcea să stea de vorbă şi la Fabre era cine s-o asculte. Blajini şi de treabă cum erau, credeau poate că cucoana asta cu pălărie e mai presus decît ei ; fapt este că o ascultau cu bunăvoinţă şi, cînd venea să mă ia acasă, dădeau politicoşi la o parte dohotul şi cleiul.

Mama voia ca Jacques al ei să nu mai fie prieten cu nişte pantofari, dar nu voia să-şi piardă auditorii.

Întîmplarea de la lăsata secului i-a dat prilej să potrivească bine lucrurile, să împace şi capra şi varza.

Drept pedeapsă nu mi-a mai dat voie să mă duc pe la familia Fabre ; dar nu s-a certat cu dînşii.

— Trebuie să-l pedepsesc pe Jacques, nu ? Trebuie să-l pedepsesc dar a suferit deja destul, bietul copil !

— O, da, spuse mătuşa Fabre care se gîndea că o încuviinţare — chiar din partea unei ciubotărese — va înclina cumpăna spre iertare.

— De aceea nu vreau să-l bat.

Auzeam ce vorbeau, nu că aş fi ascultat, dar eram în odaia de alături ; mama ştia şi voia poate ca să aud ce spune.

Atunci ieşisem întîia oară de cînd fusesem bolnav. Eram încă destul de slăbit ; nu mă întremasem bine ; de două săptămîni nu mîncasem decît supă cam pirpirie ; mama zicea că o supă mai tare face mai mult rău decît bine şi că zeama de vacă te îmbată ca şi zeama de struguri — pentru că zeama era de vacă. „E mai uşoară, zicea ; carnea de vacă e pentru copii, carnea de viţel pentru oameni mari.“

Mă ţineam aşadar numai cu puţintică supă de vacă spălăcită ; tot mai eram hîrbuit din pricina căzăturii şi îmi simţeam capul gol pe dinăuntru ca un glob : nu mai aveam mult sînge. Cît îmi mai rămase tresări deodată şi mi se urcă în obrajii scofîlciţi ; simţeam cum îmi arde faţa.

„Nu voiau să mă bată !"

Voiau mai mult decît atîta.

— Nu vreau să-l bat, spuse iar mama, dar cum ştiu că-i place să se joace cu băieţii dumneavoastră, n-am să-i mai dau voie să vină aici ; asta are să-i fie cea mai bună pedeapsă.

Fabre şi cu nevastă-sa n-au mai spus nimic. Bieţii oameni credeau că n-au dreptul să discute hotărîrile unei soţii de profesor, ba chiar dimpotrivă erau buimăciţi de cinstea pe care mama o făcea copiilor lor, avînd aerul să spuie că lui Jacques, care învăţa latineşte, îi plăcea tovărăşia lor.

Am înţeles tăcerea lor şi am înţeles de asemeni că mama ghicise unde trebuie să mă lovească şi ce anume mă mîhnea. Am plîns de multe ori cînd eram copil ; aţi găsit şi veţi găsi lacrimi pe multe din paginile acestea, dar, nu ştiu pentru ce, de durerea pe care am simţit-o în ziua aceea mi-aduc aminte cu o deosebită amărăciune. Mi s-a părut atunci că mama săvîrşea o cruzime, că era răutăcioasă.

Încă bolnav, aproape schilod, închis de cîteva săptămîni în odaie, cu dureri şi cu febră, aveam acum nevoie să stau de vorbă cu copii ca şi mine, să-i întreb ce noutăţi mai sînt şi să le povestesc ce-am păţit.

Fuseseră foarte de treabă, veniseră sus la mine pe scară și-mi spuseseră cu afecțiune: „Ce tras ești la față!“ În glasul lor era duioșie, aproape chiar prietenie. Ce băieți cumsecade, odrasle sănătoase de ciubotari, copii cu inimă bună! Îmi erau dragi. Mama mai bine m-ar fi bătut și m-ar fi lăsat să mă întîlnesc cu dînșii după ce mi s-a vindecat brațul.

XI

LICEUL

Tata era așadar profesor la clasa întîia, profesor elementar, cum se spunea atunci.

Eram în clasa lui.

Niciodată n-am respirat un aer atît de infect. Clasa asta era lîngă latrine și latrinele acestea erau latrinele elevilor celor mici !

Un an întreg am înghițit aerul acesta împuțit. Fusesem așezat chiar lîngă ușă pentru că era locul cel mai rău și eu ca fiu de profesor trebuia să fiu în linia întîia, la postul de sacrificiu, unde e primejdia mai mare...

Lîngă mine ședea un băiețel care a ajuns un mare personaj, un mare prefect, și care pe vremea aceea era un ștrengar și jumătate, de altfel plin de haz și băiat de treabă.

Trebuie să fi fost într-adevăr băiat de treabă dacă nu m-am supărat pe el din pricină că de cîteva ori tata mi-a tras o bătaie fiindcă în banca noastră se auzise un zgomot comic sau țîșnise un gogoloș de hîrtie muiată în cerneală... Acestea erau isprăvile vecinului meu.

Ori de cîte ori îl vedeam pregătindu-se de vreo poznă, tremuram ; fiindcă, dacă nu se dădea de gol singur prin vreo nebăgare de seamă și dacă

vinovăţia lui nu sărea în ochi, o păţeam eu ; asta însemna că tata se cobora liniştit de pe catedră şi mă trăgea de urechi sau îmi dădea un picior sau două în spate, cîteodată şi trei.

Trebuia să dovedească că nu-şi protejează feciorul, că nu e părtinitor. Mă proteja cu chelfăneli magistrale şi era părtinitor faţă de mine dîndu-mi picioare în spate.

Oare suferea cînd era nevoit să dea astfel în vlăstarul lui ?

Poate că da, dar vecinul meu de bancă, poznaşul, era fiul unui funcţionar superior. Să-l pedepsească, să-l tragă de urechi, însemna să se pună rău cu mamă-sa, o cucoană cochetă care venea să-l vadă pe fiu-său cu o rochie lungă de mătasă foşnitoare şi mănuşi cu trei nasturi, galbene ca untul.

Ca să scape din încurcătură, tata se făcea a crede că vinovatul sînt eu, deşi ştia foarte bine că e tovarăşul meu de bancă.

Nu eram supărat pe tata, zău că nu ! Credeam, simţeam că pielea mea îi era de folos pentru meseria lui, pentru felul lui de a lucra, pentru situaţia lui — şi i-o dădeam. Trage-i înainte, tată !

Îmi ţineam cum puteam locul (otrăvit) printre alţi ţîngăi vicleni care erau gata oricînd să lovească în fiul profesorului cu ura pe care o aveau în chip firesc faţă de tată-său.

Burduşelile publice pe care le căpătam îmi slujeau la ceva : nu mai eram privit ca un duşman, chiar m-ar fi compătimit, dacă copiii ar fi în stare să compătimească !

Cu aerul meu de nepăsare, de altfel, nu stîrneam milă. Mă feream de ghionturi cum puteam şi mai mult de formă ; dar cînd treaba se isprăvea, pe faţa mea nu se vedea nici urmă de frică sau

de durere. În felul acesta nu eram nici victimă, nici ciumat. Nu se fereau de mine, se purtau cu mine ca şi cu un camarad mai puţin norocos decît alţii şi mai bun decît mulţi, pentru că niciodată nu răspundeam : „n-am făcut eu". Şi pe urmă eram voinic, luptele mele cu Pierrouni mă întăriseră, aveam muşchi, cum ziceam noi încordîndu-ne braţul şi umflîndu-ne bicepsul. Mă şi bătusem chiar — cu Rosée, care era cel mai tare din clasele inferioare. În limbajul nostru asta se chema *să mergem*. „*Mergem* cînd ieşim de la şcoală ?"

Asta însemna că ne înţelegeam ca la zece şi cinci sau la patru şi cinci să ne luăm de păr în curtea „Leului roşu", un han la care era un loc unde puteai să te baţi fără să fii văzut.

Îi dădusem lui Rosée cîţiva pumni care făcuseră oarecare zgomot — atît pe nasul lui cît şi la liceu. Unde mai puneţi că pentru trebuşoara asta aveam şi autorizaţia tatei ?

Aflase de cearta noastră — era vorba de un condei furat — şi aflase şi de provocarea la luptă.

Rosée nu avea nici o legătură cu vreo autoritate superioară. Mai mult chiar : unchiu-său, consilier municipal, avusese de furcă cu administraţia. Aşadar puteam să *merg*.

La fiecare pumn pe care i-l trăgeam nenorocitului acestuia îmi închipuiam că arunc o sămînţă, că sădesc o speranţă în ogorul înaintării tatei.

Datorită acestei întîmplări fericite, am scăpat de cea mai cumplită primejdie, aceea de a fi — ca fiu de profesor — prigonit, izolat, bătut. Am văzut pe alţii în starea asta, atît de nefericiţi !

Dar dacă cumva tata nu m-ar fi lăsat să mă bat, dacă cumva Rosée ar fi fost băiatul prima-

rului ; dacă ar fi trebuit, dimpotrivă, să fiu bătut ?...

Trebuie să faci ce poruncesc părinţii. E în joc pîinea lor zilnică. Lasă-te batjocorit şi lovit, suferă şi plîngi, sărmane copil, fiu de profesor...

Şi pe urmă mai sînt şi principiile !

„Ce-ar deveni o societate, zicea domnul Beliben, o societate care... unde... Trebuie principii... Îmi mai trebuie o boabă de fasole..."

Am avut norocul să dau de Rosée.

Oriunde s-ar afla acuma, dacă mai trăieşte, primească nasul lui sincerele mele mulţumiri.

„Potir de nări, sînge al mîntuitorului meu,
Salutaris nasus, încă o sărutare !"

...Odată am fost pedepsit : după cît mi-aduc aminte, din cauză că un elev mai mare m-a împins și eu am căzut tocmai cînd a trecut pe-acolo un pedagog ; acesta s-a împiedicat de mine şi s-a răsturnat pe spate. Şi-a făcut un cucui cît toate zilele şi şi-a spart o sticluţă pe care o avea în buzunar, un şip de coniac din care trage pe ascuns cîte o duşcă, dîndu-şi ochii peste cap. L-am văzut şi eu : parcă se roagă cu ochii la cer şi se freacă cu deliciu pe burtă. Eu sînt cauza şipului spart şi a cucuiului care creşte într-una... Pedagogul s-a supărat.

M-a pus la arest ; m-a închis cu mîna lui într-o sală de meditaţii goală, a întors cheia în broască şi acum iată-mă singur între pereţii murdari, în faţa unei hărţi care are gălbinare şi a unei table mari negre, pe care sînt rotocoale albe şi mutra cenzorului.

Caut prin pupitre : sînt goale. Sala trebuie curăţită şi elevii s-au mutat în alta.

Nimic, o riglă, nişte peniţe ruginite, un capăt de sfoară, un joc de dame, cadavrul unei şopîrle, o agată pierdută.

Într-o crăpătură, o carte; îi văd cotorul; îmi zdrelesc degetele încercînd s-o scot. În sfîrşit, cu ajutorul riglei şi fărîmînd pupitrul, izbutesc. Iau volumul şi citesc titlul :

ROBINSON CRUSOE

Îmi dau seama deodată că e noapte. Cît timp a trecut de cînd citesc cartea asta? Cît e ceasul?

Nu ştiu, dar ia să văd dacă mai pot citi! Mă frec la ochi, îmi ascut privirile, dar literele se şterg, rîndurile se încîlcesc, mai prind pe ici pe colo vreun capăt de cuvînt şi pe urmă nimic.

Gîtul mi-i frînt, mă doare ceafa, am o boştiură în piept. Am stat aplecat pe carte fără să ridic capul, fără să aud nimic, ros de curiozitate, urmărind pas cu pas pe Robinson, cuprins de o nemăsurată emoţie, tulburat pînă în fundul creierului şi pînă în adîncul inimii; şi în clipa asta, cînd luna îşi arată un colţ pe fereastră, văd trecînd pe cer toate păsările insulei şi zăresc creştetul înalt al unui plop pe care îl asemuiesc cu catargul corăbiei lui Crusoe! Umplu spaţiul gol cu gîndurile mele aşa cum umplea el marea cu temerile lui; stau la fereastră, mă gîndesc la singurătatea veşnică şi mă întreb unde am să samăn pîine...

Mi-i foame, mi-i foame grozav.

Voi fi silit oare să mănînc şobolanii pe care îi aud în cala sălii de meditaţii? Dar cum să fac foc? Mi-i şi sete. Nici o banană pe aici! Ah, el avea lămîi proaspete! Îmi place şi mie straşnic limonada!

Clic, clac! Cineva întoarce cheia în broască. O fi Vineri? Or fi nişte sălbatici?

E pedagogul care şi-a adus aminte cînd s-a sculat că m-a uitat şi care vrea acuma să vadă dacă m-au mîncat şobolanii sau dacă i-am mîncat eu pe ei.

E cam stingherit, bietul om ! Mă găseşte îngheţat de frig, zdrobit, cu părul zburlit şi mîinile umede de febră. Se scuză şi el cum poate şi mă duce la dînsul în odaie unde îmi spune să aprind un foc zdravăn şi să mă încălzesc.

Are nişte lacherdă şi „ia să vedem, poate găsim şi ceva de băut pe undeva, o sticlă pe care a adus-o un prieten acum vreo două luni".

E un şip de rachiu, mica lui meteahnă, marota lui lichidă, jucăria lui galbenă.

Dar trebuie să plece la lecţii. Mă lasă singur, singur cu lacherda — peşte de mare, rachiul — mîntuirea marinarului şi cu focul — farul naufragiaţilor.

M-arunc asupra cărţii pe care am ascuns-o în sîn, de-a dreptul pe piele şi o înfulec — cu puţină lacherdă şi un strop de coniac — în faţa flăcării vetrei.

Mi se pare că sînt într-o cabină sau o cabană şi că de zece ani am plecat de la liceu ; poate că am părul cărunt, în orice caz am faţa pîrlită de soare. Ce-o mai fi cu bătrînii mei părinţi ? Au murit fără să mai fi avut bucuria de a-şi îmbrăţişa fiul pierdut ? (Ar fi fost tocmai un bun prilej pentru că înainte nu-l îmbrăţişau niciodată.) O, mamă ! Mamă !

Rostesc „o ! mamă !" fără să mă gîndesc prea mult la ce spun, numai ca să vorbesc aşa cum se vorbeşte în cărţi.

Şi adaug : „Cînd oare am să vă mai văd ? Să vă mai văd o dată şi să mor !"

Voi mai vedea-o dacă *O vrea Dumnezeu.*

Dar cînd avem să ne întîlnim cum am să fiu primit ? Are să mă mai cunoască ?

Dacă cumva nu mă mai cunoaşte ?

Ce grozav lucru să nu te mai cunoască aceea care te-a înconjurat din leagăn cu grija ei, care te-a învăluit cu dragostea ei, cu un cuvînt : mama !

Ce poate înlocui o mamă ?

O, Doamne ! o bîtă ar putea foarte bine s-o înlocuiască pe a mea !

Cum să nu mă mai cunoască ? Doar ştie că-mi lipseşte o şuviţă de păr după ureche, fiindcă ea mi-a smuls-o odată. Să nu mă mai cunoască ? Doar am şi acuma cicatricea rănii cu care m-am ales atunci cînd am căzut, şi din pricina căreia nu mi-a mai dat voie să mă duc pe la băieţii lui Fabre. Toate urmele ocrotirii ei, ale grijii pe care o are faţă de mine se citesc în dungi albe şi în vînătăi. Mă va cunoaşte : îmi va fi dat şi de acum înainte să mai fiu iubit, bătut, ciomăgit şi nu alintat.

Copiii nu trebuiesc alintaţi !

M-a cunoscut ! mulţumescu-ţi ţie, Doamne ! M-a cunoscut şi a strigat :

— A ! ai venit în sfîrşit ! Dacă se mai întîmplă să mă faci să te aştept pînă la două noaptea, să ard lumînarea degeaba şi să ţin uşa descuiată, apoi ai să vezi ce păţeşti de la mine ! Şi mai şi caşti în faţa mamei tale !

— Mi-i somn.

— Cred şi eu, la ceasul ăsta !

— Mi-i frig.

— Da, sigur, am să fac foc anume pentru dumnealui, să ard o grămadă de lemne !

— Domnul Doizy m-a...

— Domnul Doizy te-a uitat, nu ? Dacă n-ar fi căzut din pricina ta, n-ar fi avut de ce să te pedepsească și nu te-ar fi uitat... Mai vrei acuma să te dezvinovățești ! Poftim, uite ce mi-a mai rămas dintr-o lumînare pe care am început-o abia ieri. Şi asta ca să stau de veghe şi să mă tot întreb ce s-a întîmplat cu dumnealui ! Hai, nu mai face pe înghețatul și nu te mai preface că ai friguri. Ia, te rog să nu mai clănțănești așa din dinți ! Chiar aş vrea să te îmbolnăveşti o dată de-a binelea, poate că te-ai mai cuminți...

Nu credeam că sînt așa de vinovat ; într-adevăr e greșeala mea ; dar nu mă pot opri să nu clănțănesc din dinți, mîinile îmi ard și mă scutură fiorii. Am răcit astă-noapte cît am stat în bancă cu capul rezemat de pupitru. M-a tulburat și cititul...

O, aș vrea să dorm ! Am să dorm pe scaun.

— Hai, scoală-te de-aici ! îmi spunea mama trăgînd scaunul de sub mine. Nu se doarme la amiază. Ce-s obiceiurile astea ?

— Nu-i nici un obicei. Îs obosit pentru că n-am dormit în pat.

— Ai să te culci în pat deseară, dacă nu cumva ai de gînd să vagabondezi.

— N-am vagabondat.

— Da ? Dar atunci cum se cheamă cînd nu vii noaptea acasă ? Poftim, acum mai și spune că mamă-sa n-are dreptate. Hai, ia-ți cărțile. Știi lecția pe deseară ?

O, insula pustie, fiarele sălbatice, ploile care nu se mai sfîrşesc, cutremurele, pielea aruncată pe umăr în loc de haină, parasolul, țara sălbaticilor,

toate naufragiile, toate furtunile, canibalii, orice, numai lecţiile pe deseară nu !

Am dîrdîit toată ziua. Dar nu mai eram singur. Aveam prieteni pe Crusoe şi pe Vineri. Din clipa aceea a existat în închipuirea mea un colţ albastru, în proza vieţii mele de copil bătut şi-a găsit loc poezia visurilor, şi inima mea a pornit cu pînzele întinse către ţara în care suferi, în care munceşti, dar în care eşti liber.

De cîte ori n-am citit şi recitit *Robinsonul* acela ! Am căutat să aflu al cui este. Era al unui elev dintr-a cincea, care mai avea şi alte cărţi ascunse în pupitru ; avea un *Robinson elveţian* [1], *Povestirile părintelui Schmidt* [2], *Viaţa lui Cartouche* [3] cu gravuri.

Aici trebuie să vorbesc de o faptă din viaţa mea pe care aş putea s-o ascund. Totuşi, nu ! Îmi dezvălui acum, dar numai acum, taina, aşa cum un muribund cheamă procurorul şi îi încredinţează istoria unei crime. Îmi vine greu să fac această mărturisire dar sînt dator s-o fac pentru onoarea familiei mele, pentru respectul adevărului, pentru Banca Franţei, pentru mine însumi.

Am fost plastograf ! Frica de temniţă, teama să nu-mi îndurerez părinţii care se ştie ce tare mă iubeau au pus pe fruntea mea de plastograf o mască de nepătruns şi pe care nici o mînă n-a izbutit s-o smulgă.

---

[1] *Robinson elveţianul* (1812) de R. Wyss.

[2] *Jean Christophe Schmidt* zis *Părintele Schmidt* (1768—1854), autor bavarez de povestiri pentru copii (*Ouăle de Paşte*, etc.).

[3] *Louis Dominique Bourguignon* zis *Cartouche* (1693—1721), renumit şef al unei bande de hoţi, tras pe roată la Paris, în Place de la Grève.

Mă denunț singur și voi spune în ce împrejurări am săvîrșit această plastografie, cum am ajuns la această rușine și cu cît cinism am pășit pe calea dezonoarei.

Gravuri ! — *Viața lui Cartouche, Povestirile părintelui Schmidt, Aventurile unui Robinson elvețian !*... Toate acestea le avea un camarad de-al meu, un băiat de treisprezece ani cu părul roș.

Ca să mi le dea mi-a pus niște condiții ticăloase : le-am primit îndată !... Mi-aduc aminte chiar că n-am șovăit o clipă.

Iată care au fost temeiurile acestui tîrg mîrșav.

La liceul din Saint-Étienne se dădeau ca la toate liceele scutiri de pedepse. Tata avea dreptul să le dea și la alte clase nu numai la clasa lui, pentru că la fiecare două săptămîni supraveghea cîte o sală de meditație ; trecea deci pe la fiecare rînd pe rînd și avea dreptul să dea pedepse sau scutiri de pedepse. Băiatul care avea cărțile cu poze mi-a spus că mi le împrumută dacă vreau să-i fac rost de niște scutiri de acestea.

Părul mi s-a ridicat în vîrful capului.

— Știi să imiți iscălitura lui tată-tu ?

Mîinile nu mi s-au desprins din brațe, limba nu mi s-a uscat în gură.

— Dă-mi o scutire de două sute de versuri și-ți împrumut *Viața lui Cartouche.*

Inima îmi bătea să se rupă.

— Ți-o dau ! Nu ți-o împrumut ! Ți-o dau !

Răul prinsese, prăpastia se căscase. Mi-am călcat onoarea în picioare, am spus rămas bun vieții în societate, m-am refugiat în plastografie.

Şi aşa, am făcut rost de scutiri de pedepse nici nu-mi vine să socotesc cîtă vreme. L-am îndopat cu iscălituri false pe băiatul acela care scornise, ce-i drept, el cel dintîi această treabă ticăloasă dar al cărui părtaş infernal m-am făcut, cu ochii închişi.

Cu preţul acesta am avut cărţi — toate cărţile pe care le avea şi el : familia lui îi dădea o mulţime de bani aşa că putea chiar să ţină nişte broaşte, pe care le găzduia după nişte dicţionare. Aş fi putut să capăt şi eu broaşte — mi-a oferit — dar dacă eram în stare să dezonorez numele tatei ca să pot citi, pentru că aveam patima călătoriilor şi a aventurilor şi dacă nu putusem să mă împotrivesc acestei ispite, mă jurasem că mă voi împotrivi celorlalte şi n-am pus mîna niciodată pe coada vreunei broaşte, vă rog să mă credeţi pe cuvînt !... Nu voi face mărturisiri pe jumătate.

Şi nu-i oare destul că am înşelat încrederea publică şi că am imitat o iscălitură onorabilă şi cinstită, timp de doi ani ? Da, asta a durat doi ani ! Am încetat osteniţi de crimă sau pentru că nu mai slujea la nimic — am uitat ; dar nimeni n-a aflat vreodată că am fost plastograf. Am fost plastograf şi n-am suferit de loc din pricina asta. S-ar putea crede că sentimentul crimei tulbură şi că remuşcarea roade ; sînt din nefericire criminali pe care nimic nu-i tulbură şi pe care ticăloşia lor nu-i împiedică să se joace cu titirezul şi să pună nepăsători cozi de hîrtie cărăbuşilor.

Aşa s-a întîmplat şi cu mine : o mulţime de cozi de hîrtie şi o mulţime de titirezuri. Poate că asta e un leac fiindcă niciodată n-am arătat aşa de bine la faţă şi n-am avut niciodată o înfăţişare atît de veselă ca în epoca aceea a plastografiei.

Abia astăzi mă cuprinde ruşinea şi fac mărturisiri, roşindu-mă. Da, aşa e: începi cu plastografierea scutirilor de pedepse şcolare şi isprăveşti cu falsificarea hîrtiei-monedă. Nu m-am gîndit niciodată la hîrtia-monedă; poate că din pricină că aveam altceva de făcut, că am fost leneş sau pentru că n-aveam cerneală la mine; dar dacă falsificarea scutirilor de pedepse şcolare duce la temniţă, atunci eu ar trebui să fiu întemniţat. Şi cine ştie dacă n-am să fiu?

XII

FRECAREA DUŞUMELELOR — LĂCOMIE — CURĂŢENIE

Mama mă pune să fac treabă prin casă. „Un băiat trebuie să știe de toate."

Nu-i mare lucru: spăl cîteva farfurii, mătur, șterg praful, șterg tacîmurile. Dar nu-s îndemînatic și din cînd în cînd sparg o strachină, un pahar.

Mama începe să țipe că fac înadins şi că o să ajungem la sapă de lemn, „dacă zăpăcitul ăsta nu se cuminţeşte".

Odată m-am tăiat la un deget — pînă la os.

— Poftim, acuma se mai şi taie! spune ea furioasă.

Nenorocirea este că are ea o metodă... ca Descartes, de care vorbea uneori domnul Beliben: ar trebui să fac buchete de coji de legume.

— Nu te pricepi nici de doi bani!

Şi luînd stropitoarea şi mătura desenează pe duşumele cu apa sau cu praful, legănîndu-se uşor, şăgalnică şi zîmbitoare.

A! eu n-am graţia asta, hotărît că nu!

Alteori îşi arată puterile: ia o bucată de piele, praf de lustruit şi o perie aspră şi începe să frece vreun obiect de metal sau vreun colţ de mobilă. Face: Ha! ca un brutar; icneşte aşa de grozav

încît parcă te-ai aştepta să răsară pîine din podele ; mă trec sudorile cînd o văd.

Dar şi eu sînt voinic, am muşchi, şi îi iau cîrpa din mînă ca să duc mai departe lupta. Mă reped în mobilă sau m-arunc asupra balustradei şi mănînc lemnul nu altceva pînă şterg toată poleiala.

— Jacques, Jacques ! Ce, ai înnebunit ?

Intr-adevăr, mi s-a urcat entuziasmul la cap, am căpătat monomania frecuşului...

— Jacques, isprăveşte o dată ! Ia uite ce sălbatic e, dacă-l laşi e-n stare să dărîme casa !

Sînt foarte încurcat. Ori mă învinuieşte că-s leneş pentru că n-apăs destul, ori îmi spune că-s sălbatic pentru că apăs prea tare.

Nu mă pricep nici de doi bani. E adevărat, ştiu. Nu-s în stare măcar să spăl farfuriile cu graţie! Ce-am să ajung mai tîrziu ? N-am să mănînc decît mezeluri — slănină cu pîine şi şuncă învelită în hîrtie. Am să mă duc să iau masa la cîmp, ca să zvîrl firimiturile în iarbă.

(Oi fi cumva poet ? Îmi place să mănînc pe iarbă !)

Aşa n-am să am farfurii de spălat şi n-o să mă silească nimeni să curăţ găinaţurile păsărelelor.

Ce-i mai cumplit în treaba asta cu farfuriile este că mama îmi pune un şorţ ca la o servitoare. La tata vin uneori părinţi de-ai elevilor şi cei care vin mă zăresc pe uşa de la bucătărie cum frec, spăl, şterg, în costumul meu de Cenuşăreasă. Mulţi mă cunosc şi nu mai ştiu ce să creadă, nu mai ştiu dacă-s băiat ori fată.

Blestem ceapa...

Marţea şi vinerea mîncăm tocană cu ceapă şi

șapte ani în șir n-am putut mînca tocană cu ceapă fără să mă îmbolnăvesc.

Nu pot suferi ceapa.

Ca un bogătaș ! Da, chiar așa ! Eram un mofturos, nu-mi plăcea orice, făceam nazuri cînd îmi dădeau ceva care nu era pe gustul meu. Mă *ascultam*, dar mai ales mă miroseam și mirosul acela de ceapă mă tăia la inimă — sau în sfîrșit la ceea ce numeam eu inimă, pentru că, de ! nu ştiu dacă oamenii săraci au dreptul să aibă inimă.

— Trebuie să *te silești*, striga mama. Faci înadins, adăuga ea ca întotdeauna.

Cu asta îmi închidea gura : „Faci înadins !"

Din fericire mama a fost curajoasă : nu s-a lăsat învinsă și după cinci ani, cînd intram în clasa a șasea, puteam să mănînc tocană cu ceapă. Mi-a arătat astfel că izbutești să faci orice dacă vrei, că voința este mai tare...

Îndată ce am putut să mănînc tocană cu ceapă fără să-mi vie rău, mama n-a mai făcut tocană cu ceapă. De ce să mai facă ? Era o mîncare scumpă și mirosea urît. Bine că metoda ei izbîndise ! Şi după aceea, ori de cîte ori aveam de învins o greutate, îmi spunea :

— Jacques, adă-ți aminte de tocana cu ceapă. Cinci ani ai vărsat cînd ai mîncat-o și după cinci ani ai putut s-o mănînci fără să verşi. Adă-ţi aminte, Jacques.

Îmi aduceam aminte prea bine.

Îmi plăceau prajii.

Ce să fac ? Mi-i smulgea de la gură sum smulgi

pistolul din mîna unui ucigaş, cum iei paharul de otravă unui nenorocit care vrea să se omoare.

— Dar de ce să nu mănînc praz? întrebam eu plîngînd.

— Pentru că îţi place, răspundea femeia asta plină de bun simţ şi care nu voia ca fiul ei să aibă pasiuni.

Ai să mănînci ceapă pentru că îţi face rău, n-ai să mănînci praz pentru că îţi place.

— Îţi place lintea?

— Nu ştiu.

Era primejdios să spun imediat da sau nu şi nu mă hotăram decît după ce mă gîndeam şi cumpăneam bine lucrurile.

Jacques, minţi!

Spui că mamă-ta te sileşte să nu mănînci ce-ţi place.

Îţi place friptura de berbec, Jacques.

Nu-ţi dă mamă-ta friptură de berbec?

Face friptură duminica. — Îţi dă duminica.

Luni, o mănîncă rece. — Nu-ţi dă şi ţie?

Marţea o face cu ceapă — ziua cepii e sfîntă — şi îţi dă două porţii, nu una.

Şi miercurea, Jacques! cine se sacrifică miercurea pentru fiu-său? Şi joia cine lasă copilului său toată friptura de berbec? Cine? Spune!

Mamă-ta — ca pelicanul! Friptura de berbec tu o isprăveşti — tu ai onoarea asta!

— Curăţă bine ciolanul! Poţi să mănînci cît îţi place.

Auzi? Mamă-ta strigă la tine să nu ai nici un scrupul, să mănînci cît vrei, nu vrea să-ţi îngrădească apetitul. „Eşti liber, uite că a mai rămas, nu te sfii!“

Dar și Dumnezeu s-a odihnit în ziua a șaptea. Și, asta-i a opta oară cînd mănînc friptură de berbec! Îmi behăie un berbec în pîntece: îndurare, fie-vă milă!

Nu, nici o îndurare, nici o milă! Îți place friptura de berbec și ai să mănînci.

— N-ai spus că-ți place?

— Ba da, am spus luni...

— Și sîmbătă nu mai vrei! Pune oțet — hai, ultima bucățică! Acuma cred că te-ai ospătat bine!

Da, așa era. Cumpărau o pulpă de berbec la începutul lunii, cînd lua tata leafa. Mîncau din ea de două ori; eu trebuia s-o isprăvesc — cu oțet, cu untdelemn, cu sos, preschimbată în tocană, în chiftele. Se întrebuințau toate mijloacele ca să se acopere această lugubră monotonie; dar de la o vreme simțeam că mă fac oaie, behăiam și mă pîrțîiam cînd cineva spunea: prr, prr!

Baia! Mama făcuse din baie un chin.

Din fericire nu mă lua cu ea ca să mă curățe zdravăn decît o dată la trei luni.

Mă freca cumplit, mă făcea să înghit prin toți porii soda și pucioasa pe care o lăcrima un săpun de Marsilia de zece bani și care putea ca o fabrică de lumînări. Îmi băga săpun în toate părțile; după aceea mă usturau ochii o săptămînă și îi simțeam gustul în gură...

Am urît curățenia din pricina săpunului aceluia de Marsilia.

În fiecare săptămînă eram curățat acasă.

Duminica dimineața parcă eram un vițel. Mă spăla sîmbăta; duminica mă clătea; mama îmi azvîrlea căldări de apă în cap ținîndu-se după

mine ca după Galatea[1] — și eu trebuiam ca și Galatea să fug ca să fiu prins. Mă văd și acuma în oglinda dulapului, pudic în impudoarea mea, alergînd pe pardoseala bucătăriei care cu prilejul acesta era și ea spălată, gol pușcă, ca un amoraș, înger al spălatului.

Îmi mai lipsea o felie de lămîie între dinți și niște pătrunjel în nas ca la capetele de vițel rasol. Aveam chiar culoarea lor vineție, spălăcită și lălîie, dar de curat, eram curat nu șagă !

D-apoi urechile ! Ah, urechile ! Mama răsucea un colț de prosop și mi-l băga în ureche pînă-n fund cum înfigi un sfredel sau cum împlînți un rac într-un dop.

Îmi înfunda colțul de prosop în ureche așa de tare încît mi se umflau amigdalele ; timpanul îmi sîngera, vreo zece minute eram surd cu desăvîrșire, putea să-mi pună și tăbliță pe piept.

Curățenia înainte de orice, băiete !

Să fii curat și să stai drept, asta-i totul !

De curat sînt curat ca o tingire spoită proaspăt. Dar nu stau drept.

De multe ori cînd îmi fac lecțiile, adorm lăsîndu-mi capul pe braț, și gheboșîndu-mă.

Mama vrea să stau drept.

— N-a fost nimeni ghebos în familia noastră. Cred că n-ai de gînd să începi tu cu ghebul.

Spune asta cu un ton amenințător și dacă cumva aș avea de gînd să fiu ghebos mi-ar tăia pofta numaidecît.

---

[1] Nimfă a mării urmărită de uriașul Polyfem, care, gelos, îl ucide pe iubitul ei, păstorul Acis. Galatea se aruncă în valuri și se îndreaptă spre tovarășele ei, Nereidele. Tema se regăsește în Teocrit, Vergiliu, Ovidiu.

XIII

BANII

— Mamă, mi-i rău.
— Ai limbrici, băiete !
— Mi-i rău de tot, mamă !
— Hai, nu mai fi așa de gingaș ! Aș mai înțelege dacă ai avea zece mii de franci rentă. Dacă te doare pîntecele, fă cum făcea tata, tăvălește-te pe jos.

Banii ! Renta !

Mi se făgăduiește și mie, ca tuturor copiilor, un dar dacă am să fiu cuminte și, ori de cîte ori sînt întîiul în clasă, o monedă de argint. Dar credeți că o capăt ? Aș ! mama mă iubește prea mult ca să mi-o dea.

Dar nu făcea asta ca să se îmbogățească. Cei cincizeci de bani nu rămîneau în familie ; se duceau să se culce într-o pușculiță a cărei gură îmi rîdea în nas.

— Uite, e pentru tine, spunea mama — arătîndu-mi moneda înainte de a o băga în pușculiță.

N-o mai vedeam niciodată !

— Asta-i ca să-ți cumperi om în loc cînd ai să te duci la recrutare. [1]

---

[1] *Remplaçant* — odinioară, în Franța, un om care, în schimbul unei sume de bani, făcea stagiul militar în locul altuia (n. t.).

Locţiitorul ascuns în puşculiţa asta îmi înghite toţi gologanii, în timp ce colegii mei şi-i cheltuiesc pe ai lor duminica şi în zilele de bîlci, pe la panorame sau cumpărînd titirezuri şi tunuri de tinichea.

Înţeleaptă ca întotdeauna şi predînd lecţia fără pedantism, mama, care mergea în pas cu vremea, îmi insufla astfel ura faţă de armatele permanente şi mă îndemna să meditez la „impozitul sîngelui". Cîteodată mă împotriveam şi pomeneam de colegii mei care îşi cheltuiau banii în loc să-i păstreze ca să-şi plătească un om în loc.

— Fac aşa pentru că desigur sînt schilozi !

Spunea asta cu mîhnire şi milă faţă de copiii aceia pe care cerul îi schilodise sau îi cocoşase fără ca să se vadă totuşi şi care bine făceau sărmanii că se mai mîngîiau şi ei cum puteau, cheltuindu-şi bănuţii.

„Şi de ce oare?" spunea ea vorbind cu sine şi ajungînd aproape pînă la hulire.

— E o crimă a naturii, aproape o nedreptate a lui Dumnezeu. Pe tine te-a lăsat întreg şi sănătos, urma ea dîndu-mi o palmă în spate ca să-mi arate că nu eram ghebos şi că ea putea, că trebuia chiar — căci acesta era rolul ei de mamă — să continuie să hrănească pe locţiitorul din puşculiţă.

Mie însă, bănuitor şi nerecunoscător cum eram şi avînd poftă să mă urc şi eu pe căluşeii de la bîlci, îmi părea cîteodată rău că nu sînt ghebos şi mă rugam lui Dumnezeu să săvîrşească vreo nedreptate pe care s-o pot ascunde sub cămaşă şi care, scăpîndu-mă de tragerea la sorţi [1], mi-ar

[1] Altădată, recrutarea se făcea prin tragere la sorţi (n.t.).

da dreptul să iau ceea ce a fost pus şi să nu mai pun nimic în afurisita asta de puşculiţă.

În curînd va fi inspecţie la liceu.

Tata îşi muştruluieşte elevii şi îi pune pe cei mai buni să se pregătească de inspecţie. Le distribuie rolurile. Unuia îi dă o materie, altuia alta.

— Tribouillard, ai să faci gramatică. Caillotin, Istoria biblică. Învaţă bine prorocii.

— Dom' profesor, întreabă Caillotin, cum se pronunţă Ezechiel[1] ?

Mama se loveşte peste frunte ca André Chénier.

— Jacques, dacă eşti printre primii trei pînă vine inspectorul am să-ţi dau... Uite ! Pentru tine, numai pentru tine ; ai să faci cu ea ce vrei.

Şi îmi arată ceva straşnic, o monedă de un franc ! O ! de ce să-mi insufle gustul bogăţiei ? O mamă e bine să facă asta ?

În sufletul meu se dă o luptă — nu prea lungă.

— Numai pentru mine ? Am să pot să-mi cumpăr ce vreau ? Pot s-o dau şi unui sărac dacă vreau ?

Unui sărac ? Pe mama o apucă ameţeala ; nebunia mea o înspăimîntă ; totuşi îmi răspunde, în faţa cerului care vede toate.

— Da, numai pentru tine. Dar sper că n-ai s-o dai unui sărac !

Bine, dar asta-i o revoluţie ! Pînă acum nimic n-a fost al meu, nici chiar propria mea piele.

O pun să-mi mai spuie o dată.

---

[1] Joc de cuvinte intraductibil (n.t.).

Trebuie să învăț bine ca să fiu întîiul. Și tocesc cumplit!

Vine sîmbăta.

Intră directorul. Elevii se scoală. Profesorul citește: „Limba elină. Întîiul: Jacques Vingtras."

— Ei? spune mama cînd vin acasă.

— Sînt întîiul.

— A! bun! Vezi, dacă înveți, ce note bune capeți! Mîine am să-ți fac o pașadă.

Pașada e un fel de aluat frămîntat cu cartofi, un moluz galben, fără unt, pe care mama mi-l laudă mereu ca pe o mîncare aleasă. Dar eu nu am poftă de pașadă. Mie îmi trebuie francul pe care mi l-a făgăduit. Dar nici nu mai pomenește de el. Chestiunea e atît de gravă încît nu îndrăznesc s-o ating. Mama îi dă înainte cu pașada și-mi arată un ou mîzgălit de găinaț și-mi spune: „Ce zici, e mare!"

Toate astea-s fleacuri! Vorba e: mi-am cîștigat sau nu mi-am cîștigat francul? Mi l-a făgăduit sau nu? Trebuie poate să i-l cer? A uitat? După giumbușlîcul cu oul și după felul cum zîmbește, parcă în silă, văd că e cam stingherită. Văd foarte bine că-și aduce aminte. Poate că ține să-și păstreze rangul. Se cuvine ca fiul să aducă aminte mamei, ce i-a făgăduit.

— Mamă, da'francul meu?

Nu-mi răspunde îndată. Apoi venind deodată către mine, cu un glas care nu mai este cel pe care-l avea, șăgalnic și dulce, îmi spune arătîndu-mi oul cel mîzgălit de găinaț:

— Jacques, vrei s-o păsuiești puțin pe mama ta?

Este în glasul ei toată demnitatea unei învinse care se închină în fața sorții dar cere un hatîr învingătorului. Nu-și apără punga — iat-o aici!

Francul e pe masă — dar mă roagă s-o mai păsuiesc puţin.

Da mamă, te păsuiesc. O! păstrează, păstrează francul acesta, fie pentru că vrei s-acoperi cu el o lipsă, fie că vrei să-l pui pentru mine în vreo negustorie — şi, fără să-mi spui, avînd mai degrabă aerul că ceri iertare, pui capitalul meu laolaltă cu al tău, mă iei părtaş la afacerile tale, mă faci asociatul casei! Mulţumesc!

Şi se pricepe bine în afaceri mama! Ştie de unde să scoată bani; mi-a spus de multe ori că ea de la vîrsta de patru ani a fost în stare să-şi cîştige existenţa.

A cumpărat mai întîi un porumbel cu treizeci şi cinci de bani pe care-i cîştigase pentru că păzise gîştele. A îngrăşat porumbelul şi l-a vîndut ca să cumpere un miel fătat chiar atunci.

După aceea a vîndut mielul şi şi-a luat un viţel, de aceeaşi vîrstă.

Îndată ce auzea că în vreun grajd sau în vreun staul vreo vită era a făta, mama se ducea repede şi aştepta, plină de curiozitate faţă de fenomenele naturii, cu banii la îndemînă, gata să cumpere.

Eu n-am voinţa ei! Trei gologani să am şi îndată aş da iama în ei şi nu m-aş gîndi deloc să cumpăr un iepure de ţîţă ca să-l vînd mai tîrziu şi să iau cu banii un viţel proaspăt debarcat.

Odată însă am crezut că voi avea doi franci pe care voi putea să-i dau la căluşei şi nu locţiitorului din fundul puşculiţei. Era vorba iarăşi să fiu întîiul de cîteva ori înainte de balul directorului.

Din nou am cîştigat.

De data asta însă am pus condiții. Am întrebat: *„Banii au să fie ai mei? Am să-i păstrez pentru mine?“* Am spus că nu voiam să mai bag suma asta în afaceri, împreună cu celelalte. Pui cinci franci într-o afacere, dar nu pui șapte.

— *Am să-i păstrez* pentru mine?

— *Ai să-i păstrezi.*

Mama și-a ținut făgăduiala. Mi-a dat o monedă de doi franci. Am băgat-o în buzunar. Dar cînd am spus că am să mă duc la călușei, mama mi-a adus aminte de contractul pe care-l încheiasem.

— Ai spus că *ai să-i păstrezi* pentru tine!

Și a adăugat că dacă m-apuc cumva să schimb moneda apoi o să am de-a face cu dînsa. Și cînd eu am protestat, mi-a mai spus:

— Te-ai făcut și mincinos acuma? Asta-ți mai lipsea!

Nu puteam să spun că nu. Mă înfundasem singur. Fiecare pasăre pe limba ei piere.

Am fost silit astfel să tîrăsc cu mine moneda de doi franci, cum își poartă orbul tăblița pe piept. În fiecare seară mama voia s-o vadă.

Iată însă că într-o bună zi n-am mai putut să i-o arăt!...

Mă dusesem în piața Marengo într-un bazar unde toate obiectele erau de șaizeci și cinci de bani.

Am cumpărat niște bretele roz.

Îndată ce-am săvîrșit această greșeală mi-am și dat seama cît era de mare. Schimbasem moneda de doi franci. Aveam bretele de șaizeci și cinci de bani și nu-mi mai rămăsese decît un franc și treizeci și cinci de bani! Ce are să spună mama? Acuma ce-o fi o fi, trebuia să merg pînă la capăt.

Să mă bucur de viață... după mine, potopul!

Mai întîi m-am băgat într-un gang și m-am

dezbrăcat ca să-mi pun bretelele. După cîteva încercări zadarnice, mereu stingherit și privit chiorîș de oameni, care se uitau mirați văzîndu-mă pe jumătate gol în pragul casei lor, am crezut de cuviință că e mai prudent, deși o leacă mai puțin nobil, să intru într-un loc mai retras, cel dintîi pe care-l voi găsi.

Îmi mai rămînea un franc și treizeci și cinci. Niciodată nu avusesem la dispoziția mea o sumă atît de mare. Îmi umfla buzunarele aproape să plesnească. Buf ! deodată gologanii îmi cad pe jos — ba chiar și altundeva !

Groaznic.

N-am găsit decît un franc și zece bani. Îmi pierd capul.

Mă apropii de unul din tirurile din piața Marengo.

„Cinci parale o împușcătură ! Premiu un iepure de casă !"

Iau carabina, o pun la umăr și trag... Trag cu ochii închiși, ca un bancher care își zboară creierii.

— A cîștigat iepurele !

Se iscă larmă, toți se uită la mine, mă iau drept elvețian ; unul zice că în Elveția copiii învață să tragă cu pușca la trei ani și că la zece sînt unii care nimeresc o alună la douăzeci de pași.

— Să-i dea iepurele !

Negustorul nu se prea grăbește. Dar oamenii se apropie, se îndeasă în el și-s gata să-l facă pe dînsul ostropel dacă nu-mi dă iepurele, care în clipa asta ronțăie niște morcovi.

Mi l-a dat ! Mi l-a dat ! Îl apuc de urechi și-l iau cu mine.

S-au adunat o mulțime de oameni. Iepurele se smucește cumplit. Acuș îmi scapă din mîini.

Ca în toate luptele, fiecare luptător îşi are partizanii lui. Unii ţin cu iepurele, alţii cu elveţianul — eu sînt elveţianul — şi simt toată răspunderea care atîrnă asupra capului meu. Uneori iepurele se smuceşte mai tare şi asta îi sperie pe partizanii mei. Aş vrea să-l mai iau şi în cealaltă mînă şi să-l apuc de coadă din cînd în cînd. Nu îndrăznesc, în faţa atîtor oameni.

N-am curajul să întorc capul dar bănuiesc că rîndurile au sporit.

Toţi merg în pas, bătînd talpa.

Sînt în frunte, la cîţiva paşi de coloană, singur ca un profet sau ca un şef de bandă...

În calea noastră lumea se întreabă ce-om fi vrînd, dacă mă mînă un avînt religios sau o idee socială.

Dacă e practică, poate că va prinde, dar deocamdată să las în pace iepurele ! Ce-i cu el ? E un drapel ? Dacă-i aşa, să spun.

Degetele mi se zgîrcesc ; am să rămîn cu urechile în mînă. Iepurele face o sforţare supremă.

L-am scăpat ! Dar mi-a căzut orbeşte în pantaloni, nişte pantaloni de-ai tatei, rău ajustaţi, cu fundul larg, cu cracii strîmţi. Iepurele nu mai are pe unde ieşi.

Lumea, neliniştită, se întrebă ce-i...

Mulţimilor nu le place să rîzi de ele. Nu se ascunde aşa un drapel !

— *Ie-pu-re-le ! Ie-pu-re-le !* — pe aria *Lampioanelor.*

Oamenii ies pe la geamuri ; s-adună o droaie de curioşi.

Iepurele e între piele şi stofă. Îl simt.

O ! Dac-aş putea să fug ! Am să încerc. Uite un gang ! Mă reped în el...

Lumea mă caută, dar eu cunosc bine locurile. Unde să mă duc ? Dau de domnul Laurier, intendentul. I-am făcut de cîteva ori comisioane, i-am dus scrisori la o cucoană. Îi cunosc secretele și sînt gata de șantaj. Trebuie să scap. Îi spun tot.

— Uite, zice el, îți dau o monedă de doi franci. Am să merg cu tine acasă și am să spun că ai fost cu mine. Și acuma dă drumul iepurelui.

Mama crede minciuna noastră,

— Bine, bine, domnule Laurier — dacă a fost cu dumneavoastră. Dar de ce o fi atîta lume pe străzi ? Se zice că minerii au vrut să facă revoluție și au dat foc la o mănăstire.

A doua zi.

— Mănîncă, Jacques, mănîncă ! Ce, nu-ți mai place iepurele ?

A cumpărat azi dimineața un iepure de casă, foarte ieftin, pentru că era cam stîlcit și avea un petic de cămașă între dinți.

Unde-i pielea ?

Mă duc la bucătărie.

El este !...

XIV

CĂLĂTORIA LA ȚARĂ

Jacques are să-și petreacă vacanța acasă la țară. Vestea asta mi-o dă mama.

— Iacă, ți-am iertat toate poznele pe anul ăsta și te trimitem la unchiu-tău. Ai să mergi călare, ai să prinzi păstrăvi, ai să mănînci cîrnați. Na trei franci să-i ai de drum.

Adevărul este că unchiul meu, preotul, care merge pe șaptezeci, a spus că vrea să mă lase moștenitor și a trimis vorbă să mă duc la dînsul în vacanță.

Bătrînul are bani puși deoparte și notarul lui a pomenit de asta tatei într-o scrisoare pe care tata a uitat-o pe masă și eu am citit-o. Așa că știu despre ce e vorba. Are să-mi lase o sumă de... plătibilă cînd am să fiu major : asta e ideea testamentului.

Sînt cu pardesiul pe braț, cu o șapcă fără cozoroc și o ploscă.

— Parcă-i un englez.

Vorba asta mă umple de mîndrie.

Tata (mă alintă !) mă ia cu el la cafenea, ca să bem ceva de plecare.

— Bea, că-i bun !

Dau duşcă rachiul şi strănut după aceea cinci minute în şir, mi-s ochii roşii parc-aş fi plîns toată noaptea. Mă usturà limba de-mi vine s-o moi în canalul de la marginea trotuarului.

— Să te porţi frumos cu unchiu-tău !

Ăsta-i ultimul sfat din partea tatei.

— Să nu-ţi murdăreşti vesta cea nouă !

Acesta-i strigătul suprem al mamei.

Şi-acuma la drum ! Mînă, vizitiu !

Ne-am luat rămas bun, foarte simplu. Trebuie să ajung cît mai repede la unchiu-meu.

Totul fără duioşie.

Cît despre mine, de-abia aşteptam să plec...

Am petrecut noaptea, gustîndu-mi din plin bucuria. Am băut, am dormit, am visat, am luat sirop pe la bufetele staţiilor, am ridicat geamul, m-am dat jos la urcuşuri.

La şase dimineaţa eram la Puy, în faţa „Cafenelei poştei".

Îmi las bagajul la staţie şi mă sui pînă la casa unde am stat şi unde domnişoara Balandreau trebuie să m-aştepte. I-au scris că am să sosesc dar fără să fi spus ziua.

Bat în uşă.

N-aştept mult. Domnişoara iese zbîrlită şi emoţionată, şi mă sărută, mă sărută — aşa cum mama nu m-a sărutat niciodată.

Îmi ia repede calabalîcul, mă întreabă dacă nu-s obosit, dacă n-am răcit cumva pe drum...

— Cred că eşti ostenit. Scoate-ţi pardesiul. Nu se poate, nu eşti tu ! Ce mare te-ai făcut ! Toată noaptea în diligenţă, bietul copil ! Ţi-o fi somn ! Ai dormit ?

— Nici n-am închis ochii.

Mint ca un neruşinat, dar îmi închipui că are să-i pară bine cînd are să afle că favoritul ei n-a închis ochii şi totuşi e aşa de vioi şi de voinic. Acuma e băiat mare şi poate să stea noaptea.

— Vrei să te culci? Culcă-te aici. Nu vrei? Atunci ai să iei o ceaşă de cafea. Ştii cînd îţi dădeam cafea cu lapte pe ascuns, să nu te vadă mama? Culegeai întotdeauna caimacul — spuneai: „Dă-mi pieliţa de deasupra".

Ce mult ţine la mine!

Facem cafeaua împreună. Ea parcă-i o vrăjitoare şi eu un spiriduş, ea cu fiongurile în vîrful capului învîrte rîşniţa şi eu, în cenuşă, suflu-n foc.

Ca toate fetele bătrîne — cărora le place să mănînce bine — îi place grozav cafeaua cu lapte — şi într-adevăr că o face bună! Cu mult caimac, să-ţi lingi buzele! Mi-s obrajii fierbinţi. E tot ceaşca în care îmi muiam pe vremuri botişorul, sorbind în grabă pentru că mama putea să vie în orice clipă şi mama nu voia să m-alinte nimeni altul decît ea; şi pe urmă cafeaua cu lapte nu-i bună pentru copii, „face mucozităţi".

— Hai, veniţi să-l vedeţi!

A chemat cîteva vecine. Printre ele o domnişoară mititică.

— N-o mai cunoşti pe domnişoara Perrinet?

Cum? Asta-i fetiţa care avea nişte pantalonaşi de catifea şi era mereu zbîrlită şi cu care mă băteam şi care mă zgîria — am şi-acuma un semn — căci era grozav de răutăcioasă? Şi uite-o acuma cu o coadă învîrtită pe cap şi prinsă cu un pieptene de baga, cu un fiong albastru la piept

și un guleraș de tul în jurul gîtului rumen, cu un puf ușor brun pe obraji și la buza de sus !

— Hai, sărutați-vă !

Eu nu îndrăznesc, ea așteaptă. Mă împinge de la spate, face și ea cîțiva pași. Nu prea mulți !

M-am înroșit, s-a înroșit și ea ! Altădată ne jucam de-a bărbatul și soția ; mîncam amîndoi la o masă de păpuși ; și zgîrietura aceea de la care am un semn ca un fir de ață albă mi-a făcut-o mi se pare după o scenă de gelozie.

Îmi aduc aminte și poate că nici ea n-a uitat.

Geamantanul meu e la stația de poștă.

Spun asta cu un pic de îngîmfare. Am să mă duc cu un băiat din vecini să-l iau.

— N-ai să-l poți duce singur, spune domnișoara Balandreau.

Am în geamantan lenjerie, cîteva cămăși, vesta cea nouă, un pachet pentru mătușa Rosalie, un pachet pentru unchiu-meu și o piatră pentru un domn.

Domnul acesta e un ipochimen care face colecție de pietre și caută pretutindeni *rinichi*.

De jumătate de an tot aud vorbindu-se acasă de rinichiul ăsta și ori de cîte ori aud mă mir ; în sfîrșit ai mei au găsit o piatră vînătă pe care tata a împachetat-o cu îngrijire și pe care eu acuma trebuie s-o duc colecționarului ; e rudă cu nu mai știu cine de la universitate și cariera tatei s-ar putea agăța de rinichiul acesta.

Numele acesta de rinichi mă cam stingherește totuși și cînd o doamnă care e de față în timp ce îmi desfac bagajele întreabă ce-i pietricica asta vînătă, nu-i spun cum se cheamă.

Mă duc repede cu piatra la cel căruia trebuie să i-o dau. O întoarce, o sucește și o privește în

zare ca pe un ou. Mă duce apoi pînă la ușă și cînd să plec îmi dă cinci franci.

— Asta-i pentru tine, îmi spune.

— Nu pentru tata și mama? întreb eu buimăcit.

— Nu, pentru tine, ca să te distrezi în vacanță.

Am colindat prin oraș, am umblat pe malul rîului, căutînd tot locuri ferite, pentru că simțeam nevoia să fiu singur.

Am o avere! Atît de tînăr și fără să am nevoie să dau socoteală părinților, cu dreptul să fac ce vreau cu ea, s-o risipesc sau s-o păstrez, să pun banii la ciorap sau să-i zvîrl pe fereastră!

Poate s-ascunde vreo crimă în toată treaba asta!

Nu, domnul Buzon, cel cu piatra, e om cinstit, are o mutră de om de treabă — pare chiar puțintel nătărău — și am auzit că răufăcătorii nu par nătărăi. Domnul Buzon are o situație la adăpost de orice bănuială.

Totuși... Nu știu dacă trebuie să păstrez banii domnului acestuia!

O! Rău am făcut! Sînt un păcătos.

— Domnișoară Balandreau, să-i dai banii înapoi, te rog! Să-i spui că i-am luat fără ca el să știe...

O trag de rochie și nu mă las pînă n-o duc la ușa domnului „cu rinichiul".

Mă ascund după colț și mă uit să văd dacă intră.

Cînd iese îmi spune: „Gata". Și mă sărută și se tot freacă la nas.

— De ce plîngi, domnișoară Balandreau?

— Dragul meu drag, spune ea fără să-și mai ascundă lacrimile și ștergîndu-și ochii. Ce om de

treabă, nu voia să ia banii înapoi. I-am spus că trebuie să-i ia. Plîng oare ? Da, plîng fiindcă îmi place c-ai făcut așa. Mititel, dar de pe acuma mîndru !...

Și își șterge iar nasul și genele.

Mie îmi vine s-arunc cu pietre în geamurile domnului aceluia, să-i dau eu pentru cei cinci franci ai lui !

În șa !

Unchiu-meu m-așteaptă mîine. Cîțiva enoriași de-ai lui care au venit la tîrg se-ntorc acasă și mă iau cu dînșii. Unul dintre ei tocmai a cumpărat un cal. Pe calul ăsta am să mă urc și vom porni cu toții în caravană la Chaudeyrol.

Locul de întîlnire e la Marcelin.

Marcelin ține un han la marginea orașului. E vestit la cinci poște împrejur pentru vinul lui alb și friptura de porc la grătar.

Cînd intri te izbește o duhoare caldă de bălegar și de cai asudați, care vine, ca un abur umed, de la grajd. În sala unde lumea bea și mănîncă se simte mirosul de oțet fiert turnat peste fripturile presărate cu pătrunjel.

Miroase tare a brînză.

Tot mirosuri care te înviorează și-ți pișcă nările ; și e un zgomot și o viață !

Oamenii beau pahar după pahar și vorbesc prostii în dialectul lor de la țară.

Eu mă joc cu niște pinteni vechi pe care i-am găsit pe masă și iau în mînă niște bețe groase cu o cravașă de piele în vîrf. Unele din ele au o poveste întreagă.

— Pielea din vîrf e piele de portărel.

Plecăm !

Aud şi-acum zăngănitul scărilor care se ciocnesc în clipa cînd se aduc șeile, clămpănitul șeilor, caii care își rod zăbala și numele lui Baptiste, rîndașul.

Sînt prea mititel : m-așază în șa și scurtează scările.

Nu-i încă destul. Mi-s așa de scurte picioarele ! Acuma-s gata. Cineva îmi pune frîul în mîini.

— Uite, ai să faci așa, pe urmă așa. Ai mai mers călare ?

— Nu.

— Nu-i nimica ! Să nu-ţi fie frică.

Toată lumea e în șa. Sîntem cinci, socotindu-mă și pe mine. Ceilalţi nu prea au grija mea, sînt de părere că-s destul de mare, că știu destul ca să mă lase să mă descurc singur. Sînt așa de mîndru !

Chaudeyrol

Am ajuns rupt de oboseală, dar mă prefac că nu-s obosit.

Primele clipe au fost triste.

Cimitirul e lîngă biserică și nu sînt copii cu care să mă joc. Bate un vînt aspru care aleargă mînios pentru că nu găsește nici un copac stufos în care să se aciuieze. Sînt numai niște brazi sfrijiţi, înalţi ca niște catarguri și în zare văd niște munţi goi și jumuliţi cu spinarea jigărită ca a unui elefant.

Locuri deşarte ; doar ici și colo cîţiva boi tolăniţi ori vreun cal priponit pe o pajiște.

Drumurile sînt pietruite cu un prundiș cenușiu și rîurile cu maluri roșietice, parcă ar fi stropite cu sînge ; iarba e întunecată.

Încetul cu încetul, însă, aerul acesta tare de munte îmi biciuieşte sîngele şi îmi dă fiori.

Deschid larg gura ca să-l sorb, îmi deschei cămaşa ca să mă bată în piept.

Nu-i ciudat? Cînd mă scald în vîntul acesta, privirea mi se face atît de curată şi mintea atît de limpede!

Asta din pricină că viu din ţara cărbunelui unde sînt uzine cu picioare murdare, furnale cu crestele sumbre, suluri groase de fum în aer, mine jegoase şi o ceaţă groasă s-o tai cu cuţitul, s-o urneşti cu măturoiul...

Aici aerul e limpede şi cînd se ridică puţin fum de pe undeva, e o bucurie în văzduh — se înalţă ca un fum de tămîie din vreun foc de vreascuri aprins de un cioban, sau dintr-un foc de curpeni în care suflă un văcar mititel, într-o colibă prin preajma unui pîlc de brazi.

Este şi un iaz în care se varsă spumegînd toate pîraiele munţilor, cu o apă aşa de rece că îţi frige degetele. În iaz sînt peşti jucăuşi. Oamenii au făcut un gard în apă ca să nu-i lase să treacă. De multe ori stau aici şi mă uit cum clocoteşte apa, o ascult cum vine, o privesc cum se duce aşternîndu-se ca o rochie albă pe pietre.

Rîul e plin de păstrăvi. Am intrat odată în el pînă la coapse. Parcă mi-ar fi tăiat cineva picioarele cu un ferăstrău de gheaţă. Acuma îmi place să simt fiorul acesta cînd intru în apă. Pe urmă îmi bag mîinile în găuri şi le scotocesc. Păstrăvii îmi alunecă printre degete. Dar moş Regis e pe aproape şi el ştie să-i prindă şi îi aruncă pe iarbă, unde parcă-s nişte lame de argint cu tivuri de aur şi puchiţei de sînge.

Unchiu-meu are o vacă. Eu cosesc iarba şi îi dau să mănînce. Ce straşnic fîşîie coasa prin iarba grasă după ce am dat-o pe cutea vînătă muiată în apă.

Cîteodată retez un cuib de prepeliţe sau un cuib de şerpi.

Dau de mîncare vacii şi ea mă salută cu capul cînd îmi aude pasul. O duc dimineaţa la cîmp şi seara o aduc înapoi. Ţăranii vorbesc cu mine ca şi cu un om mare şi ciobănaşii mă iubesc ca pe un tovarăş de-al lor.

Sînt fericit !

Ce-ar fi dacă aş rămîne aici şi m-aş face ţăran ?

Spun asta lui unchiu-meu într-o seară cînd stăm la masă în faţa vetrei, după ce bătrînul a băut un păhărel din vinaţul lui. Îmi răspunde :

— Mai tîrziu, după ce-oi muri eu. Ai să poţi să-ţi cumperi o moşioară. Doar nu vrei să fii argat ?

De, ştiu şi eu ?

Cînd plouă şi cînd nu-i chip de mers la pescuit sau la cules coacăze sălbatice la poalele muntelui printre bolovanii rîioşi — sau cînd soarele frige ca o tablă înfierbîntată pe foc şi dogoreşte meleagurile acestea fără umbră — mă închid în biblioteca lui unchiu-meu şi citesc, citesc. Am dat de *Biografia oamenilor iluştri* a părintelui Feletz. Mă reped la pasajele în care e vorba de Napoleon şi visez cu ochii deschişi, închipuindu-mi că sînt la Sfînta Elena. Mă uit pe geam la cîmpurile deşarte, la zarea pustie, şi-l caut pe Hudson Lowe [1]. A ! dac-aş pune mîna pe el !

---

[1] *Sir Lowe Hudson* (1769—1844), general englez, guvernator al insulei Sfînta Elena, locul unde a fost exilat şi a murit Napoleon.

Unchiu-meu aşteaptă pe preoţii din împrejurimi la *conferinţă*.

Sosesc. Se aşază la masă. Îi aud cum vorbesc de rău pe vicarul de la Saint-Parlier, pe preotul de la Solignac. Numai la Dumnezeu nu par să se gîndească !

Unchiu-meu nu prea ia parte la vorbă. Vîrsta lui îl scuteşte. Se face chiar mai bătrîn decît este, se preface că-i surd şi aproape orb. Dar celorlalţi vinul le-a dezlegat limba. Unul gras cu o faţă de beţiv îşi dezbumbă sutana jegoasă şi pătată de vin şi îşi boţeşte plastronul galben de cafea. Unul slab cu un cap de şarpe nu bea decît apă, dar aruncă în dreapta şi-n stînga nişte priviri care mă sperie. Am văzut odată la teatrul din Saint-Étienne un personaj perfid, care punea otravă în pahare ; semăna cu preotul acesta.

Ceilalţi beau şi mănîncă lacom şi cînd au de rostit vreo rugăciune, sînt încă cu gura plină. Li se văd pantalonii sub sutanele murdare.

Jegosul cel gras se întoarce către mine.

— E nepotul dumneavoastră, părinte ? Are poftă de mîncare, ştrengarul ; e voinic !

Şi mă mîngîie pe spate, ceea ce mă scîrbeşte şi mă stinghereşte.

— Şi Maclou, protestantul, ce faceţi cu el ? întreabă unul.

— Acum e la lacul Saint-Front.

— Cu ceilalţi toţi. Acolo îşi fac cuibul.

— Cuib de vipere, şuieră *capul de şarpe*.

Va să zică sînt pe-aici protestanţi ! Am citit despre ei în biblioteca lui unchiu-meu ; protestanţii care au fost arşi pe rug, care sînt trimişi în iad, îmi par nişte lifte blestemate.

Într-o zi mă duc la lacul Saint-Front, singur. E o călătorie întreagă, tot drumul mă gîndesc la noaptea Sfîntului Bartolemeu și văd cruci roșii pe cerul albastru.

Iată locul, cu cîteva luntri printre trestii, cu cîteva colibe împrăștiate pe țărmuri.

Mi s-a spus să mă duc la coliba din stînga, la Jean Robanès ; să spun numai că-s nepotul părintelui și are să-mi dea lapte, și are să-mi arate protestanții.

Sînt bine primit ; „iar cît despre protestanți, îmi spune omul, uite chiar acuma unul, în picioare, colo, pe cîmp".

Are un chip aspru și trist — slab, galben, cu bărbia ascuțită — și țeapăn ca o sabie.

L-or fi păzind jandarmii ? Vorbește cineva cu el ? N-are o ghiulea legată de picior cum au ocnașii ? Mi-aduc aminte că în *Biblie* toți nelegiuiții sînt pedepsiți și în cărțile din bibliotecă li se spune ticăloși. Seara, îl întreb pe unchiu-meu ; îmi răspunde cam în doi peri și eu încep să cred că cu protestanții ticăloși e ca și cu animalele care vorbesc din La Fontaine. Toate acestea-s fleacuri !

Trebuie să plec.

Unchiu-meu are treabă prin împrejurimi, și de altfel și eu trebuie să mă întorc la Saint-Étienne, că acuși începe școala.

Mergem pe același drum pe care am venit, dar de data asta am un cal blînd ; acum mi-au pus izmene duble, m-au vătuit și eu m-am uns mai dinainte cu alifie. De altfel, de o lună tot umblu călare, m-am obișnuit, și simt o mare bucurie cînd mă întorc în șa să-mi iau rămas bun de la locurile acestea. Dau pinteni calului ca să-l pun

în galop și îl desmierd pe gît ca pe un vechi prieten...

Unchiu-meu mă lasă la răspîntia Crucii. Rostește cu blîndețe :

— Să înveți bine !

— Unchiule, să scrii tatei să mă trimită și la anul.

— Tată-tu da ! El are să te lase, dar nu știu cu mamă-ta. Nu ne prea avem bine împreună, mamă-ta și cu mine.

Știu.

A doua zi după ce-am sosit am auzit cum servitoarea îl întreba, în odaia de alături :

— E băiatul doamnei Vingtras ?

— Da.

— Aceea care vă vorbea atît de mult de rău ?

— Acum s-a isprăvit. Am iertat-o ; și băiatul mi-i drag.

Nu era frumos unchiu-meu, avea ochii mici, nas borcănos, era păros, dar avea inimă bună.

Știam că el simțea că eu acasă sînt necăjit, și că plecînd de la dînsul pierdeam libertatea și voia bună. Era și el tot atît de trist ca și mine.

— Drum bun, mi-a spus el, îmbrățișîndu-mă și strîngîndu-mi mîna, ceea ce mi-a făcut și mai mare plăcere decît îmbrățișarea. Ai să găsești ceva în fundul geamantanului dar să nu-i spui mamă-ti.

Mi-a mai întins o dată mîna, a dat din cap și a plecat.

O ! Ce bine ar fi fost ca omul acesta de treabă să fie tatăl meu !

Dar se pare că un preot nu poate să fie tată : de ce oare ?

Am trimis o scrisoare domnişoarei Balandreau în care-i spuneam că vin, o scrisoare pe care a arătat-o la toată lumea.

— Ce bine scrie ! Ia uite literele mari ce frumoase-s !

Mi-a făcut patul într-o odăiţă lîngă odaia ei. O odăiţă cît o cutie, dar am dreptul să încui uşa, să-mi arunc şapca pe pat şi să-mi trîntesc într-un colţ pardesiul, spunînd : uf ! Mă port ca un om mare, fac rînduială în nişte hîrtii, fredonez...

Ce mi-a pus unchiul în geamantan ?

Zece franci !

De la dînsul pot să-i primesc...

Iată-mă deodată bogat.

E o vreme minunată. De la nouă dimineaţa mă scobor devale în oraş, liber, plesnind de fericire că sînt liber ; mă simt tare, calc apăsat şi sorb cu privirea tot ce trece, norii pe cer, soldaţii pe stradă ; mă duc prin piaţă, pe la primărie, mă plimb prin Breuil, cu mîinile la spate, izbind în cîte o pietricică cu vîrful pantofului, ca perceptorul care merge înaintea mea şi pe care-l imit niţel.

N-am lecţii, n-am de copiat, n-am tată, n-am mamă, n-am pe nimeni şi nimic.

Toboşarul oraşului se opreşte pe la răspîntii şi oamenii s-adună în jurul lui. Trec pe lîngă mine ofiţeri cu epoleţi de aur. Pot să mă opresc oriunde e lume adunată, s-ascult şi să văd dacă face careva vreo poză.

În fiecare dimineaţă îmi fac pantofii la Mustaţă. Aşa !

Mi-a fost destul o lună de vacanţă, mi-a fost destul să duc o lună vaca la păşune, să mă zben-

guiesc pe cîmp şi să mă plimb singur, ca să mi se deschidă inima şi mintea !

Seara mergem la cafenea ; sîntem trei sau patru vechi colegi ; jucăm pe-o ceaşcă de cafea sau pe-un păhărel de coniac. Fumul de tutun, mirosul de alcool, zgomotul bilelor de biliard, pocnetul dopurilor, hohotele de rîs, toate astea îmi sporesc simţurile ; parcă-mi cresc mustăţi şi aş fi în stare să ridic biliardul în braţe.

Ieşim şi mergem să facem o plimbare la „Potcoava" — ca nişte rentieri ! Ne oprim în cerc cînd avem ceva nostim de văzut şi eu merg cîteodată de-a-ndaratelea în faţa celorlalţi.

Pe urmă vîrsta iese iar la iveală.

— Ia să te văd ! Sari peste banca asta cu amîndouă picioarele deodată ? Ce zici, ridici bolovanul ăsta fără să îndoi braţul ?

— Pun rămăşag că-l trîntesc pe Michelon.

Nu ştiu dacă-s cel mai tare, dar ceilalţi cred că sînt pentru că mă îndîrjesc grozav. Mai bine să-mi dea sîngele pe nas şi pe gură decît să mă trîntească Michelon sau să scap bolovanul.

Sînt stăpîn pe mine însumi. Fac ce vreau şi sînt chiar puţintel căpetenia celorlalţi, cel de care ascultă toţi. Cînd deodată un derbedeu a dat cu pietre în noi, eu am strigat : „Staţi pe loc !" M-am repezit la derbedeu, l-am luat de brîu, l-am adus în pumni numai pînă în faţa celorlalţi şi i-am spus : „Cere iertare !" Era mai mare decît mine.

Ne-am plimbat cu barca. Nici unul nu ştie să vîslească şi de zece ori era să ne înecăm. Dar am petrecut straşnic.

Au vrut să mă aleagă căpitan.

— Fleacuri ! Alegeţi-l pe Michelon. Eu mă culc.

Şi m-am întins în barcă, clipind din ochi la soare şi muindu-mi mîna în apa albastră...

Un unchi, din nu mai ştiu care ramură a familiei vine fuga după mine, în Martouret, trece pe la domnişoara Balandreau ca să-i dea de veste şi mă ia în căruţă la el acasă. Are să mă trimită poimîine înapoi.

— Hai, nepoate ! Hi, surule !

Cînd trecem prin mahala ţin eu hăţurile. Învîrt din cînd în cînd biciul, fără să fie nevoie şi cînd lovesc cu coada biciului parc-aş trage şi o sudalmă ! Hi, gloabă !

Ne oprim la „Calul bălan" să dăm ovăz surului. Sar din căruţă ca un clovn şi pocnesc din bici ca un geambaş.

Unchiul cel din nu ştiu care ramură a familiei e tare mîndru de mine.

— Ăsta-i nepotu-meu ! spune el tuturor celor de la han.

Mîncăm cu coatele pe masă şi el îmi spune (în timp ce înfulecă nişte ouă cu muştar, apoi nişte ochiuri cu şuncă şi la urmă o salată cu ouă răscoapte) din care ramură anume face parte. S-a însurat cu cutare, e văr primar cu cutare etc.

— Ai să le cunoşti pe verişoarele tale ; sînt drăguţe.

Da, sînt ; şi par foarte dezgheţate şi vesele.

Acum parcă aş fi eu fată, mă simt stîngaci şi prostănac. Fetele vorbesc foarte corect franţuzeşte deşi-s ţărance. Au fost la şcoală în tîrg.

Mă întreabă :

— Vrei un pahar de vin ?

— Da, vreau.

Beau numai ca să ciocnesc prin cîrciumi și hanuri, pentru că ciocnitul paharelor îmi place ; tot așa îmi place coniacul cînd îi dau foc și arde cu o flacără albastră. Dar, ce să spun, văd deodată că verișoarele astea ale mele mă întrec, sînt îndrăznețe, vorbesc tare ; și mă grăbesc să beau ca să capăt curaj.

— Noroc ! spun ele după ce și-au turnat un strop, dar numai un strop pe fundul paharului.

Pe-al meu l-au umplut ochi.

Mi se pare că m-am cam cherchelit. Păzea, verișoarelor !

În adevăr am o îndrăzneală îndrăcită, un curaj nemaipomenit !

Vor să-mi arate livada. Hai și în livadă ! Și intru sărind peste zaplaz cu amîndouă picioarele deodată.

Așa sînt eu, să știți !

Verișoarele mele se uită la mine cu gura căscată, eu rîd și mă întorc ca să le dau mîna și să le ajut să sară gardul. Un', doi, hop !

Chicotesc și cînd sar îmi cad în brațe ; se sprijină de mine, s-agață, mai-mai să mă răstoarne. Și chiar ne răsturnăm, pierdem toți echilibrul și cădem pe iarbă. Au clațavete albastre.

Ce frumos e aici ! Un soare ca aurul ! Picături mari de sudoare îmi cad de pe tîmple și au și ele mărgăritare pe obrajii lor roșii. Zumzetul albinelor care sforăie prin preajma stupilor, după niște tufe de coacăze, umple văzduhul cu o muzică monotonă.

— Ce faceți acolo ? strigă un glas din pragul casei.

Ce facem ?... Sîntem fericiți, fericiți cum eu n-am fost niciodată, cum niciodată n-am să mai fiu. Mă

scufund în flori pînă la glezne şi sărut nişte obraji care miros a fragi.

Trebuie să ne ducem acasă, ne cheamă! Ne întoarcem ca nişte oameni aşezaţi şi domnişoarele mă iau fiecare de cîte un braţ; se sprijină încrucişîndu-şi mîinile şi zgîlţîindu-mă de cot ori de cîte ori vor să-mi arate ceva sau să mă întrebe ceea ce ştiu.

Au început să mă şi dojenească! Spun că nu răspund, sau că răspund cum nu trebuie. „Dacă tot glumeşti aşa, să ştii că nu-ţi mai spunem nimic, auzi?"

Îmi dau cîte o palmă în spate şi mă iau la trei parale.

Dar şi eu am adoptat un anumit sistem ca să scap din încurcătură: le sărut cînd îmi pun o întrebare la care văd că e greu de răspuns.

A, ce bine am făcut că am băut vin!

Vor să mă înfunde.

— Ştii geografia?

— Nu prea.

— Ştii care-i capitala judeţului cutare?

Habar n-am şi, ca să scap, îi dau înainte cu sărutările. Cu tot paharul de vin pe care l-am băut, îndrăzneala mea se cam duce şi dacă fetele nu s-ar preface că vor să-şi ascundă faţa ar vedea că mă înroşesc pînă în vîrful urechilor.

Sosim la vremea mesei. E la amiază. Papucii de lemn ai argaţilor bat ceasul prînzului pe lespezile curţii şi toată lumea se întoarce acasă, chiar şi găinile care vin la grăunţe şi se înghesuie la uşă. Un pui şchiop a rămas în urmă şi se grăbeşte tîrînd piciorușul. Primprejurul casei e pustiu. Departe-n cîmp văd cum se opresc plugurile şi cum

țăranii se așază să mănînce merindele pe care le aduce slujnica în șorțul ei verde.

E marea liniște a amiezii și marea ei tăcere.

Pe masa noastră (pusă anume pentru nepot) e o față albă, farfurioare cu fructe și o crenguță de măceș care tremură într-un borcan cu apă, ca un pampon verde cu ciucuri roșii.

Vine de undeva un miros de soc. Atît e de dulce mireasma asta încît mi se topește inima.

După prînz.

— Ce-ar fi să luăm căruța și să ne plimbăm cu verișorul ?

— E prea ostenit surul, spune tatăl fetelor.

— Da, e drept. Oare unde să ne ducem ?

Eu le spun să ne ducem pe unde-s tufele de soc, și peste cîteva clipe iată-ne cu toții tăind crenguțe de soc, scoțîndu-le măduva și făcînd niște șuierători care lucesc ca arama. Verișoara Marguerite se taie la un deget și cîteva picături de sînge cad pe frunzele albicioase.

Legăm cu iarbă degetul și plecăm de la copacii aceștia urîcioși din pricina cărora s-a tăiat verișoara !

Ne ducem la baltă unde se bălăcesc rațele, la șură, unde îmblăciurile se opresc cînd intră domnișoarele și verișorul. Pe urmă pornesc din nou descriind un cerc în aer și bat ritmic snopii pe podeaua sonoră. Iau și eu unul ca să încerc ; simt cum se învîrte hadaragul care lovește ca un ciocan și stîrnește vînt... Dacă ar nimeri în capul cuiva i l-ar sparge ca pe-o sticlă.

În fundul curții e o groapă plină de apă și de crengi uscate, cu broscuțe verzi, care lucesc la soare. Fac o undiță dintr-un băț pe care-l culeg

de pe jos, un capăt de sfoară găsit prin buzunar și un ac de gămălie pe care mi-l dă Marguerite. Soră-sa dă o panglică roșie și pescuitul începe.

Ce țipete cînd s-a prins o broscuță! Trebuie smulsă din undiță, dar nimeni nu îndrăznește, broasca scapă și fetele o iau la fugă.

Fug și eu după ele! Petrecem de minune toată ziua, cutreierăm cîmpul, intrăm pînă la genunchi în rîu și mă reped să le prind sărind pe bolovanii neteziți de apă.

Deodată piciorul îmi alunecă și cad în apă.

Ies ud leoarcă și, cu pantalonii lipiți de piele și grei, mă duc să mă întind la soare. Ies aburi din mine ca dintr-un castron de supă.

— Ar trebui să-i stoarcem, spune una din verișoare, făcînd gestul.

Se duc și ele după un bolovan care nu le ferește bine de privirile mele și își scot ciorapii. Și pulpele lor sînt ude, oricît ar spune ele că nu-s... și-s așa de albe!

În sfîrșit ne-am uscat și plecăm veseli.

Ochii ni-s limpezi, pielea ni-i lucioasă. O luăm pe drumuri cu mure pe margini și cu prune vinete, acre ca oțetul și din care mîncăm o grămadă; eu înghit și sîmburii ca să fac pe grozavul.

Ne mai supărăm, ne mai pierdem, dar ne întîlnim iar și ne luăm la braț, împăcați și curioși, eu vorbind de viața pe care o duc la Saint-Étienne, de poznele colegilor, ele istorisind cum petrec la pension, ba una, ba alta, și isprăvind cu întrebarea:

— Pe care din noi o iubești mai mult?

— Pe care o iubești mai mult? mai întreabă o dată Marguerite, oprindu-se drept în fața mea.

Neştiind ce să le spun le sărut pe amîndouă. Îmi trag un şfichi peste obraz cu o floare, se dau la o parte şi mă bombardează cu prune vinete.

Ne prinde seara cam ostenţi şi acuma stăm de vorbă pe un bolovan tocit din faţa casei ca nişte moşneguţi la uşa unui han.

A! hotărît! Marguerite îmi place mai mult! Întotdeauna după ce a isprăvit de spus ceva, mă ia de mînă şi îmi zice, zbîrlindu-mi chica cu degetele :

— Dă-ţi părul pe spate, nu-ţi stă bine aşa!

Mă conduc cu toţii pînă la odaia mea care e lîngă pod — podul în care astă-iarnă au fost struguri la uscat, mere, mănunchiuri de mărar şi de levănţică. A mai rămas mireasma ei şi las uşa deschisă ca să intre şi *la mine* — încă o seară în care pot să spun : *la mine.*

M-aşez la fereastră şi privesc cum se sting în depărtare luminile satelor. O privighetoare se foieşte printre ramuri şi începe să cînte. Din pădure se aude un cuc şi broaştele orăcăiesc.

Ascult pînă nu mai aud nimic.

Mă trezeşte deodată cocoşul. Am adormit cu capul pe braţe. Prins de un fior mă dezbrac şi mă scufund din nou într-un somn fără visuri, ameţit de miresme, copleşit de fericire.

Trec aşa două zile — cu certuri şi împăcări prin tufişuri, printre flori, în fîn; şi mereu jocul straşnic al îmblăcitului, cîntecul domol al pîraielor şi mirosul socului.

Trebuie să plec.

— Ai să-mi scrii, îmi spune Marguerite, cînd ne luăm rămas bun. Uite buchețelul ăsta ca amintire. Bună seara !...

Îmi întinde fruntea să i-o sărut, numai fruntea. Ieri și alaltăieri se lăsa s-o sărut pe gură. Acum pare foarte serioasă și o văd de departe cum flutură din batistă așa cum fac castelanele în cărți, cînd le pleacă logodnicul; pipăi buchetul pe care mi l-a băgat în sîn și mă împung într-un ghimpe. Îmi sug degetul.

De buchetul acesta cu florile uscate am să mai dau eu cîndva cu lacrimi în ochi...

XV

PLANURI DE EVADARE

Intru într-a patra. Profesorul Turfin.

A ieşit al doilea la examenul de capacitate. E nepotul unui director de minister, poartă guler înalt, redingotă lungă, buza de jos i-i groasă şi umedă, are nişte ochi de faianţă albastră, păr lung şi lins.

Dispreţuieşte pe pedagogi, pe săraci, se poartă rău cu bursierii şi rîde de cei prost îmbrăcaţi.

Îi face pe ceilalţi să rîdă de mine ; mi se pare că vrea să-i facă să rîdă şi de mama.

Îl urăsc...

Fiind fiu de profesor mi se fac înlesniri.

Extern, sînt pedepsit ca un intern. Mereu la arest. Nu mai vin niciodată acasă. Mi se aduce de la sala de mîncare o bucată de pîine uscată.

— Aşa, îi dăm de mîncare pe degeaba ; o mai scap pe mamă-sa de o grijă.

Asta o spune Turfin vreunui coleg care zîmbeşte. Vorbeşte cu glas scăzut şi la oarecare depărtare de mine ; cred totuşi că vrea ca eu să-l aud.

Mă mulţumesc să-mi vîr mîinile în buzunar şi am aerul că rîd ! Plîng însă. Cîte hohote de plîns nu mi-am înăbuşit cînd nu mă vedea nimeni !

Nu mai sînt decît o ființă împovărată de pedepse !
Sute de rînduri de copiat, arest și închisoare !
Mai bine închisoarea decît arestul !
La închisoare sînt liber între cei patru pereți, șuier, fac gogoloașe de hîrtie, desenez oameni pe zid, mă joc cu bile singur.
Cu bucățele de lemn și capete de sfoară fac spînzurători în care îl spînzur pe Turfin, și abia seara m-așez la lucru și scriu ce am de copiat ca pedeapsă.
La nouă mi se dă drumul să mă duc acasă.
Închisoarea nu mă înspăimîntă ; ba chiar sînt o leacă mîndru cînd trec seara prin curțile pustii ale liceului și întîlnesc cîțiva elevi care se uită la mine ca la un răzvrătit.
Mă întîlnesc cîteodată cu Malatestat care iese din altă închisoare. El e șeful scandalagiilor din cursul superior.
La anul, la Saint Cyr [1], numai el va fi primit. E campionul Saint-Étienne-ului ; nu l-ar da afară pentru nimic în lume.
Poartă un chipiu cu galoane de aur și ia lecții de scrimă și de tir.
Malatestat îmi face semn din cap cînd trece pe lîngă mine și-mi spune : „Salut, Vingtras !“ Salut, ca în latinește, „Vingtras“, ca unui om mare.

Arestul mă plictisește cel mai mult.
Înghit la pedepse cu duiumul. Sînt așa de stîngaci ! Ba îmi răstorn călimara, ba îmi cade condeiul, ba îmi zboară hîrtiile, sau îmi hîiesc pupitrul.

---

[1] Așezămînt școlar, situat în localitatea cu același nume, în apropiere de Paris ; fondat de Ludovic al XIV-lea, inițial destinat tinerelor fete ale nobilimbii fără avere, mai tîrziu sediul școlii militare speciale a Franței.

— Vingtras, ai să copiezi o sută de rînduri !

Buf ! toate cărţile îmi cad deodată şi fac un zgomot cumplit.

— Încă o sută de rînduri !

— Domnule profesor...

— A ! mai şi răspunzi ? Cinci pagini din gramatica elină !

Din ce în ce mai mult !

Oamenii ăştia vor să mă omoare cu copiatul !

Aproape că nu mai văd soarele.

Duminica, la fel ca şi în celelalte zile, mă duc la şcoală pentru arestul cel mare, de la două la şase, într-o sală care în ziua asta e într-adevăr lugubră din pricina tăcerii copleşitoare, a zgomotului melancolic pe care-l face un pas în coridor, o uşă care se închide de vînt, un crîmpei de cîntec solitar, sau strigătul vreunui vînzător ambulant departe, cine ştie unde...

Sîntem vreo douăzeci.

O peniţă scîrţîie, vreunul tuşeşte, pedagogul din cînd în cînd se plimbă uitîndu-se pe geam.

— Vă rog, daţi-mi drumul afară !

El face da din cap şi eu, sub pretext că mă duc afară, mai umblu prin coridoarele lungi, îmi bag nasul prin sălile goale, arunc o bilă pe fereastră, zvîrl unei vrăbii un gogoloş de pîine, mă uit la infirmieră şi încerc să şterpelesc cîteva fructe din sala de mîncare, apoi mă întorc în sala de meditaţii sărind într-un picior.

Îmi bag din nou capul în hîrtia care mi-a mai rămas şi o mîzgălesc cu cîtă cerneală mai am, mă gîndesc la cu totul altceva decît la ceea ce scriu — şi de multe ori, în caietele mele de copiat se găseşte şi cîte un „Turfin bădăran", „Turfin tîmpit".

Ora de compoziţie latină.

Caut un cuvînt într-un dicţionar mititel pe care mi l-a dat tata în locul lui Quicherat.

Turfin crede că e o traducere.

Vine la mine şi spune să-i dau cartea pe care am ascuns-o adineauri. Îi arăt dicţionarul.

— Nu-i asta !

— Asta-i, domnule profesor !

— Copiezi !

— Nu copiez !

Nici n-am isprăvit bine vorba şi mi-a tras o palmă.

Tata şi mama mă bat, dar numai ei singuri pe lume au dreptul să dea în mine. Acesta mă bate pentru că urăşte pe săraci.

Mă bate ca să arate că e prieten cu subprefectul, că a ieşit al doilea la capacitate.

O, dacă părinţii mei ar fi ca ceilalţi părinţi, ca aceia ai lui Destrême care au venit să se plîngă că un profesor a dat o palmă uşoară băiatului lor !

Tata însă, în loc să se supere pe Turfin, s-a întors împotriva mea, pentru că Turfin e coleg cu dînsul, pentru că Turfin are influenţă în liceu, pentru că se gîndeşte cu drept cuvînt că două-trei palme mai mult sau mai puţin n-au să-mi vatăme cine ştie ce scăfîrlia. Nu, dar mi se întipăresc în inimă.

Am simţit o zvîcnire de mînie împotriva tatei.

Nu mai pot răbda ; trebuie să fug de acasă şi de la liceu.

Unde să mă duc ? Ta Toulon.

Am să mă tocmesc marinar pe un vapor şi am să fac înconjurul lumii.

Chiar dacă mi-or da picioare în spate şi m-or bate cu frînghie udă, dar cel puţin cei care au să facă asta au să fie nişte străini. Dacă m-or bate prea tare am să m-arunc în mare şi am să înot pînă am să dau de vreo insulă pustie unde n-o să mai am lecţii de învăţat şi nici de tradus din greceşte.

Mai este o consolare. Chiar dacă eşti pedepsit să fii legat de catargul cel mare sau pus în lanţuri în fundul corăbiei îţi rămîne speranţa că ai să ajungi şi tu ofiţer la rîndul tău şi o să ai dreptul să tragi o palmă căpitanului.

Turfin însă poate să mă chinuiască cît vrea fără ca eu să mă pot răzbuna.

Tata poate să mă facă să plîng şi să sîngerez cît timp sînt copil : eu îi datoresc ascultare şi respect.

Regulile vieţii de familie îi dau drept de viaţă şi de moarte asupra mea.

Şi la urma-urmei eu sînt un rău şi un stricat !

Meriţi să ai capul spart şi coastele rupte cînd în loc să înveţi verbele greceşti te uiţi cum trec norii sau cum zboară muştele.

Eşti un leneş şi un netrebnic dacă vrei să fii ciubotar, să-ţi petreci viaţa în dohot şi-n clei, să împungi cu potricala, să tai pielea cu custura, în loc să visezi o *togă* de profesor cu tocă şi hermină.

Eşti obraznic faţă de tată-tău dacă te gîndeşti că toga te face sărac iar şorţul de piele — liber.

Eu greşesc şi tata are dreptate să mă bată.

Îl dezonorez cu gusturile mele grosolane, cu instinctele mele de ucenic, cu apucăturile mele de lucrător.

Părinţii mi-au dat educaţie şi eu nu mai vreau educaţie !

Îmi place mai mult să stau cu plugarii și cu ciubotarii decît cu profesorii ; și întotdeauna am fost de părere că unchiul Joseph e mai puțin prost decît domnul Beliben !...

— Zdravăn și așa de leneș ! spun ei mereu.

Tocmai pentru că sînt zdravăn mă plictisesc în sălile acestea de clasă în care mă țin închis toată ziua. Mă furnică în tălpi și mă doare ceafa.

Eu de felul meu sînt vesel ; îmi place să mă veselesc și plesnesc de rîs cîteodată ! Cînd pot să scap de pedepse și de sechestrarea asta și să mă duc cît mai departe de pedagogi și de profesori, zburd ca un cîine scăpat din lanț și mă veselesc ca un negru.

Ce bine e să fii negru !

O ! multă vreme am vrut să fiu negru !

Mai întîi negresele își iubesc copiii. Dacă aș fi negru aș avea o mamă care m-ar iubi.

Pe urmă, după ce și-au sfîrșit treaba, seara, fac panere ca să se distreze, împletesc liane, șlefuiesc nuci de cocos și dansează.

O, da ! Aș fi vrut grozav să fiu negru. Dar nu sînt ; n-am noroc și pace !

Atunci am să mă fac marinar.

Toată lumea are să fie mulțumită.

Tata și mama mi-au spus de atîtea ori că „îi facă să moară de supărare".

Acum au să învie și au să trăiască din nou.

Le las partea mea de fasole, bucata mea de pîine ; dar vor trebui să isprăvească ei friptura de berbec !

Să isprăvească friptura de berbec ?

Hotărît, sînt o fire păcătoasă ! Nu mă gîndesc numai la plăcerea de-a scăpa de friptura asta de berbec, dar, ros de un gînd de răzbunare, îmi spun, ca un mic iezuit, că vor trebui *ei* s-o mănînce,

friptă, prăjită, vinegretă, cu sos, tocană şi chiftele — aşa cum făceam eu.

Merg şi mai departe, ipocrit ce sînt !

Îmi spun că trebuie să fac exerciţii, să mă pun la probă, să mă întăresc şi caut toate prilejurile cu putinţă ca să fiu *burduşit.*

Pe vapor o să am de îndurat multe. Trebuie să mă deprind de pe acuma sau mai bine zis să mă *deprindă* cu meseria ; şi iată-mă cîteva săptămîni în şir, spunînd că am spart farfurii, că am pierdut sticle de cerneală, că am mîncat toată hîrtia ! Trebuie să mărturisesc că mănînc mereu hîrtie şi beau cerneală, nu pot să mă dezobişnuiesc.

Tata habar n-are de planurile mele şi se lasă prins în capcană, nenorocitul !

În două săptămîni strică cu mine trei rigle şi o pereche de botine. Îşi rupe riglele de degetele mele şi îşi scîlciază botinele de-atîtea picioare cîte îmi dă în spate.

Îl cost cît ochii din cap, îl aduc la sapă de lemn, săracul ! Mă gîndesc că mai tîrziu cînd are să afle intenţiile mele are să mă ierte ; şi, de altfel, am impresia că treaba asta nu-l supără prea mult.

Doar atîta că e cam obosit cînd m-a burduşit prea tare — asudă !

Şi atunci eu mă tîrăsc pînă la fereastră şi o închid ca să nu-l tragă curentul.

Noaptea mă culc într-un cufăr — numai cu cămaşa, fără plapumă.

„*Doar cu cămaşa mă-nveşmînt ;*
O, Doamne, fă ca în curînd
Să izbîndească planul meu cel sfînt !"

Cum am să plec ? Singur ?

E cam neplăcut ! Cînd sînt mai mulţi atunci poţi să pui mîna pe un vapor, să faci pe corsarul, la nevoie să stîrneşti o răzvrătire şi, după ce ai ostenit, să întemeiezi o colonie.

Oare pe cine să iau în expediţia asta ?

Malatestat a plecat tocmai ieri.

Mamă-sa s-a îmbolnăvit şi el s-a dus s-o vadă.

O iubeşte mult pe mamă-sa care totuşi e o mamă rea !

Mereu îi trimite băiatului harbuji, curmale şi portocale ; îi dă şi bani pe ascuns, fără ştirea directorului.

— E bogată tare, mamă-ta ? îl întreb eu o dată.

— Nu, dar e foarte bună.

— O iubeşti ?

— Cum să n-o iubesc ?

Îmi spune asta c-o lacrimă în colţul ochiului ! El, care are să fie militar !

Să ai o mamă aşa de rea şi s-o iubeşti atît de mult ! O mamă care îl mîngîie cînd e pedepsit şi care poate că nu mănîncă pîine destulă numai ca să aibă băiatul ei portocale !

— Ce face mamă-ta ?

— Are o cîrnăţărie la Modena.

Şi nu pare să-i fie ruşine de asta !

— Cîrnăţăreasă ! Totul e limpede acum. E o femeie *de rînd.*

Mama n-ar putea fi niciodată cîrnăţăreasă. Niciodată !

A ! e mîndră mama, ce-i al ei e-al ei !

N-ar vinde şuncă pentru nimic în lume ; socoate că nu-i de obrazul ei şi cu atît mai puţin de obrazul lui feciorului-su.

Preferă să crape de mizerie și să-l sfătuiască pe tata să fie laș! Preferă să ducă o viață înăbușită, nătîngă și josnică dar e soție de funcționar, e cucoană, și fiu-său va spune mai tîrziu: „Tata a fost profesor!"

O! grozav de bine are să-mi mai șadă! Profesorii mi se pare mie că sînt stimați într-un chip ciudat.

Dacă ar auzi mama ce aud eu, nu numai ce mormăie elevii — asta nu-i nimic — dar ce spun părinții — atunci ar vedea ca ce crede lumea despre profesori! Dacă ar ști ea cît sînt de disprețuiți chiar de șefi: de director, de inspector, de cenzor care, atunci cînd vreo mamă bogată se plînge, răspund:

— N-aveți nici o grijă că-i trag eu un perdaf!

Din odăița în care mă bagă de obicei înainte de-a mă duce la carceră, pot să aud ce se vorbește în cancelaria directorului și mi-am lipit urechea de perete ori de cîte ori am avut prilejul.

Odată, un profesor a venit să se plîngă că l-a insultat un servitor. Directorul n-a stat mult la gînduri și l-a chemat pe Souillard, un pedagog care-i face slujbă de secretar și i-a spus:

— Domnule Souillard, uite, domnul Pichon se plînge că Jean i-a răspuns obraznic de față cu elevii; unul din ei trebuie să plece. Eu țin la Jean: curăță bine latrinele. Domnul Pichon e un nătărău, nu are protecție, își cumpără de sute de franci cărți pentru cartea lui de etimologie și poartă niște haine care ne fac de rușine. Scrie pe marginea dosarului lui: „Pichon. Se înjosește luîndu-se la ceartă cu servitorii — e murdar — are cultură clasică. Ar putea fi de folos în altă localitate."

A! Să fie al dracului! Trăiască cîrnățarii!

Şi ciubotarii ! Trăiască băcanii şi văcarii !
Trăiască negrii !
Eu mai bine decît să fiu profesor am să fac orice altceva, orice !
Aşadar, nu mă mai pot bizui pe Malatestat care e la cîrnăţăria din Modena, şi care chiar şi-a lăsat neatinsă în pupitru o cutie de fructe zaharisite pe care ni le împărţim între noi în arest. Îmi caut pretutindeni complici. Arunc asupra colegilor mei o privire pătrunzătoare de căpitan. Vorbesc cu cîţiva : stau la gînduri. Unii zic că nu li-i urît acasă, că dimpotrivă petrec foarte bine, că tata vorbeşte şi rîde cu dînşii, că mama are aceleaşi metehne ca şi mama lui Malatestat.
— Nu te bate cîteodată ?
— Ba da, dar îmi pare bine cînd mă bate pentru că ştiu că seara au să mă ducă la teatru sau au să-mi dea o băncuţă. Întotdeauna cînd mănînc vreo chelfăneală, tata e foarte necăjit şi începe să se ciorovăiască cu mama : — Din pricina ta l-am bătut. — Ba din a ta. — Nu i-ai dat prea tare, ca să-l doară ? — Ba da, am dat cam tare, sînt un ticălos.
— Dar cel puţin i-ai dat ca să-l doară ? întreabă mama, tocmai pe dos decît părinţii aceştia nătărăi. Poate că de data asta a simţit în sfîrşit !
Şi trebuie mărturisit că mama e logică. Să baţi copiii e spre binele lor, ca să-şi aducă aminte în clipe cînd sînt gata să facă o greşeală că li se va smulge părul şi li se vor răsuci pînă la sînge urechile, într-un cuvînt că vor suferi ! Mama are un sistem şi îl aplică.
Are mai multă judecată decît părinţii băiatului acestuia căruia îi dau o băncuţă cînd îi plesnesc o palmă, care îl bat fără să ştie pentru ce şi cărora le pare rău că l-au bătut.

Nu pricep cum colegul meu își iubește așa de mult părinții care sînt atît de proști și au atît de puțină energie.

Eu am dat de-o mamă care are bun simț, metodă.

Oare n-am să găsesc pe nimeni ca să vrea să fugă cu mine ?

Richard ?

La ei sînt nouă copii.

Acasă îi bat de-i sting. Ce noroc !

Îl iscodesc pe Richard, pipăi terenul. Cînd zic pipăi, vorbesc la figurat : nu mă lasă să mă ating de el (îl dor coastele). E murdar cumplit. Îmi spune că mamă-sa îi bate pentru că el și cu frații lui sînt murdari ; dar și ea e murdară grozav !

Îi mai bate și pentru că vorbesc urît, înjură ca niște surugii ; mezinul care are cinci ani suduie cumplit.

Numai unul din ei e cuminte și nu înjură : cel care e coleg de clasă cu mine.

Totuși îl bate și pe el. De ce ?

Pentru că o mamă nu trebuie să arate că ține la un copil mai mult decît la ceilalți. Asta face o impresie proastă și ceilalți ar putea să se plîngă că-s nedreptățiți.

Și stă ca *„o curcă plouată“*.

Stă ca o curcă plouată — de asta îl bate.

Pe ceilalți mama îi bate pentru că fac gălăgie, înjură și-s obraznici. Pe el îl bate pentru că tace și e cuminte.

Mai are o meteahnă (cine nu are ?) : face pipi în pat.

Asta e taina nenorocirii lui, de asta e trist, de asta mamă-sa strigă mereu la dînsul că are să-l jupoaie de piele, ba ici, ba dincolo.

Părinţii lui parcă ar crede că face asta ca să se joace, pentru că aşa îi place, din cochetărie sau din bravadă, că e un joc sau o ameninţare, un capriciu de autocrat, un gest de om trîndav. Şi nenorocitul face totuşi ce poate — şi ce face nu slujeşte la nimic. Se trezeşte în mijlocul nelegiuirii şi cearşafurile lui trebuiesc puse pe fereastră în fiecare dimineaţă.

Îi fac şi ruşinea asta. Toată lumea ştie de meteahna lui, aşa cum se ştie că regele e la Tuileries atunci cînd flutură drapelul deasupra palatului !...

Bietul băiat plînge de necaz ; seara la cină se lipseşte înadins de orice, bea cu un pai.

Degeaba se roagă el lui Dumnezeu, sfintei fecioare, şi caută un sfînt anume pentru acest soi de păcat ; cade iarăşi deznădăjduit, în mîna mamă-si care are o vorbă ciudată ca să arate că începe chelfăneala :

— Ia să-l facem pe iepuraş să plîngă !

Aluzie, fără îndoială (ironică şi crudă) la meteahna băiatului ei şi la operaţia pe care vînătorul o face iepurelui atins de gloanţele lui ucigaşe.

Îl conving. Pe corabie are să-şi facă singur hamacul şi nimeni n-are să ştie că a plîns iepurele !

Ce-ar fi să vorbesc şi cu Vidaljan ?

E băiatul unui perceptor şi mănîncă şi el ca şi mine nişte bătăi cumplite.

Încă unul care ar vrea să fie ce nu vrea tată-său : ar vrea să fie scamator.

A venit un scamator la liceu. Un franc intrarea. Vidaljan a avut nenorocul ca scamatorul să-l aleagă pe el ca să se urce pe estradă şi să ţină în mînă pachetul de cărţi de joc. A văzut cum îi taie

turturicii gîtul, cum arde batista; a stat alături de Domingo, ajutorul scamatorului.

— Spune, dragul meu, ce ai în buzunar?

Și i-a scos din buzunar o perucă.

— Ce? În cap îți ții banii?

Și deodată îi scoate din păr o monedă de cinci franci.

— Și acuma, mulțumesc.

S-a dus la locul lui în fața întregului liceu. Toți se îngrămădeau împrejurul lui, îl întrebau, îl invidiau; colegii lui crăpau de ciudă. De ce l-a luat tocmai pe el? Cine l-a ales?

— Norocul lui, spune Ricard care se gîndește că la noapte iar...

Din seara aceea cînd a avut rolul lui, luminat de toate lumînările vrăjitorului, privit cu atenție de toată lumea, sorbit din ochi de elevii cei mari și de cei mijlocii, din seara aceea, Vidaljan și-a găsit vocația: s-a pus hotărît pe lucru. Întotdeauna a avut o înclinare către scamatorie!

E cel mai mare hoț al liceului. Îi plăcea și pînă acum să scotocească prin pupitre, știa cum să tragă un creion de după urechea unui coleg fără ca acesta să simtă. Știa să taie o portocală în opt și să ascundă o monedă într-un colț de batistă. Șterpelea titireze, bile și condeie. Avea o colecție de poze culese, cu ajutorul unor chei false, de prin pupitrele băieților.

Nu că-i plăcea asta, dar îi plăcea să facă lăcătușerie secretă și să-și bage degetele prin crăpăturile băncilor. Fura caietele de pedepse și listele de premii din buzunarul profesorilor. Șterpelise odată portofelul unui profesor, Boquin, și astfel

secretele acestuia au fost o săptămînă întreagă la îndemîna ţîncilor.

Bietul Boquin din cauza asta a pierdut mîna unei fete cu care voia să se însoare şi era cît pe ce să-şi piardă catedra.

Vidaljan adusese îmbunătăţiri şi condeiului cu care îşi scria ce avea de copiat ca pedeapsă : izbutise să potrivească patru peniţe la un condei, lucru care nu se mai pomenise, după spusele chiar ale lui Gravier, care fusese trei luni la un pension la Paris ; în felul acesta, scria patru versuri din Vergiliu deodată.

Deja predispus la scamatorie, magia albă i-a sucit capul.

A cumpărat *Secretele micuţului Albert*. Îl vedeam cu tot felul de unelte de scamator, cu broaşte uscate şi găoace de ou goale.

Fabrica şi praf de puşcă.

Asta m-a hotărît să-i spun şi lui ce-aveam de gînd, cu toate că apucăturile lui mă făceau să nu prea am încredere în el.

Cu vreo două zile înainte, tată-său era să-l omoare în bătaie cînd aflase că fiul său în loc să-şi facă lecţiile se ocupa cu scamatoria. Mama, întorcînd salteaua băiatului ei, găsise nişte piei de şarpe şi nişte ploşniţe de aramă printre ploşniţele familiei.

I-am propus să fie locotenentul meu.

A primit. A primit şi Ricard.

Dar iată că în ziua hotărîtă, la fereastra lui Ricard, fîlfîie iar drapelul cearşafului şi el îmi aruncă pe fereastră o hîrtie, cam jilavă, care îmi dă amănunte dureroase. A făcut-o iarăşi boacănă,

mai boacănă chiar ca de obicei, și l-au bătut mai tare decît oricînd ; nici nu poate umbla.

Şi Vidaljan ? Nu vine la întîlnire. Elevii sosesc unul cîte unul, clopoţelul sună, intrăm în clasă şi el tot n-a venit. Ce s-a întîmplat ?

Dau tîrcoale casei lui și aud pe niște femei spunînd că era să sară toată mahalaua în aer din cauza băiețașului lui Vidaljan. „A scăpat un chibrit aprins într-o strachină în care făcea praf de puşcă. I-a băgat asta în cap un derbedeu, băiatul cucoanei aceleia care se tîrguieşte mereu şi are un şal vechi de cînd lumea ; Vingtrou, Vingtras... Umblă acuma după el să-l caute. Cred c-au să-l bage la închisoare.“

— Uite-l chiar aici, strigă una dînd cu ochii de mine într-un colţ unde mă pitisem și de unde tocmai voiam s-o tulesc.

Sînt prins şi dus acasă !

Ce bătaie am să mănînc de la mama !

Nu s-a oprit decît atunci cînd m-am jurat pe toţi sfinţii că n-am să mai fug.

Şi Vidaljan ? S-a vindecat şi n-a mai făcut praf de puşcă.

Şi Ricard ? Spaima care l-a cuprins cînd a aflat de accidentul lui Vidaljan l-a tulburat în aşa hal, încît n-a mai făcut pipi în pat.

Tot e ceva.

XVI

O DRAMĂ

Ne-am împrietenit cu o vecină, doamna Brignolin.

E o femeie mititică, durdulie, vioaie, și cu ochi focoși. E veselă și-ți face plăcere s-o vezi cum umblă repede și cu pași mărunți, cum face haz, cum cochetează, cum dă capul pe spate cînd rîde, netezindu-și părul cu un gest prelung care parcă-i o dezmierdare. Și are un fel al ei de a se tot fîțîi care pare neobișnuit chiar și tatei, fiindcă se înroșește cînd se uită la dînsa.

Ce femeiușcă ciudată ! Are trei copii.

Își conduce și își crește copiii cu înfrigurare, toată vremea umblă încoace și încolo ; îmbracă pe unul, spală pe altul, ăstuia îi tuflește o șapcă în cap, ăstuilalt o bonetă, coase pantalonași, calcă rochițe, șterge la nas pe unul, spală pe altul. Toată vremea în picioare !

Seara își pune un capot curat și cîntă puțin la un pian cu coadă. La sfîrșitul fiecărei bucăți scoate un *bum* grav din notele de jos și un *hi* subțirel din notele de sus. *Bum, bum, hi, hi.*

— Domnule Vingtras, parcă tot îți ninge și-ți plouă, asta din pricină că nu te-ai ras! Să vii mîine proaspăt bărbierit. Am să te sărut.

Și spunînd asta vine lîngă el, își lasă o clipă mîna pe mîna lui, îl atinge cu fusta. Ba chiar îl ia și de braț și-i spune :

— Hai să dansăm !

Și înaintînd, veselă, cu picioare îndrăznețe, lăsîndu-se ușor pe spate, cu părul fîlfîind, își ia cavalerul, face două-trei tururi prin odaia prea strîmtă — și cade apoi, rîzînd, pe un scaun care scîrțîie în timp ce tata, în fața ei, tace.

Pe urmă, deodată, se repede la bucătărie unde a auzit zgomot.

Ba fetița a căzut jos, ba băiețașul a spart o ceașcă ; ea aleargă ca un vîrtej de muselină, se năpustește, dispare și se întoarce iar, vorbăreață și nebunatică, ridicînd mîinile cu palmele strîns lipite una de alta, aplecîndu-se ca să poată rîde mai bine, scuturînd din cap și povestind cu haz ce-a mai pățit vreo odraslă.

Mai găsește și acum prilejul să se atingă de domnul Vingtras și să-l împingă puțin în treacăt ; acesta se fîstîcește, nu mai poate scoate o vorbă și răstoarnă scaunele cînd pleacă.

Domnul Brignolin e rar pe-acasă. E un savant. E asociat într-o fabrică de produse chimice și a inventat o mulțime de lucruri pe care le tot fierbe în laboratorul lui.

Stă cu ei o vară de-a lor : domnișoara Miolan. Are douăzeci de ani, e delicată, îndatoritoare și palidă, galbenă ca ceara. Am auzit spunîndu-se în șoaptă că nu mai are mult de trăit.

Doamna Brignolin e plină de dragoste față de dînsa ; ni-i dragă tuturora. Jucăm cărți sau zaruri pe genunchii ei ; ne face cocarde și fionguri, are

degete firave dar harnice și iscusite. Are un portofel cu colțuri de sidef, singurul lucru de care nu ne lasă să ne atingem. Odată ne-a spus : „Aici e inima mea“. Se zice că tînjește din pricina unei dragoste pierdute.

Într-o zi cînd doamna Brignolin tocmai vorbea de asta, tata ședea lîngă dînsa. Mama nu era acasă. Deodată am auzit un oftat, am întors capul și am văzut-o pe doamna Brignolin cu mîinile pe mîinile tatei și cu ochii în ochii lui. El părea stingherit. Ea zîmbea ușor. I-a spus :

— Mare prost mai ești !

Mi-am dat seama că îi stînjeneam. Mi-au aruncat amîndoi deodată o privire care voia să spună : „Nu față de el !“ sau „Ce caută aici ?“ N-am uitat niciodată acest „mare prost mai ești !“ atît de duios și gestul ei atît de gingaș.

Au închiriat o căsuță la țară pentru domnișoara Miolan ; mergem uneori și stăm acolo două-trei ceasuri, seara, după școală ; cînd e frumos duminica, stăm toată ziua.

Ce bine petrec aici cu copiii lui Brignolin !

Împrejurimile căsuței nu sînt frumoase. Mergi pe un drum pustiu, negru de cărbune, galben de nisip, cenușiu de praf, care miroase a ars și a scrum și care zgîrie pantofii și face trăsurile să scîrțîie. În apropiere e o mină și două fabrici de cărămidă care-și înalță acoperișurile oable pe cîmpia goală. Iarba e firavă și îngălbenită și crește numai pe alocuri ca smocurile de păr pe spinarea unei cămile ; sînt pe aici o mulțime de bucăți de cox și de cărămidă roșietice, spălăcite ca niște gogoloașe de sînge închegat. Dar noi clădim din toate acestea portice și căsuțe și facem găuri în

pămînt. Ațîțăm un foc, suflăm în el, flacăra strălucește și fumul se duce luat de vînt. Munca asta ne amintește de Robinson. Ne simțim singuri pe cîmpia asta largă — ca și cum am trebui să trăim fără ajutorul orașului : vorbim ca niște oameni mari, simțim emoția pe care o dă întotdeauna tăcerea.

Cînd ne săturăm de natura asta mută și goală, cînd frigul nopții coboară, cînd zgomotele cad ca niște pietre într-o prăpastie, ne întoarcem la căsuța cu pălărie roșie și încălțată cu verde.

Este și o grădiniță, doi copaci, niște straturi de pansele și o floarea soarelui.

Văd și acum panselele cu ochii lor de aur, cu pleoapele lor albastre, simt catifeaua petalelor și mi-aduc aminte că erau cîteva pe care le îngrijeam eu ; mai am și acum cîteva petale într-o carte veche unde le pusesem.

Uneori seara, luminile sînt aprinse și vedem de departe lampa care lucește ca o stea.

Gazdele și cu tata pregătesc repede o cină cu fructe, lapte și pîine neagră ! Le-au adus pe toate, tocmai din capătul celălalt al satului. Ce liniște ! Îmi dau lacrimile de fericire.

* *

Duminica, e hărmălaie mare ! Noi copiii ducem merindele. Doamna Brignolin își pune un șorț alb, mama își ridică poalele și tata ajută la curățitul legumelor. Nouă, copiilor, ne-aruncă vreo cîțiva morcovi ca să avem ce ronțăi, și dăm și noi o mînă de ajutor la bucătărie, învîrtim frigarea pe care se frige un pui deasupra jăraticului (culegînd din zbor lacrimile de grăsime) ; încurcăm treaba, tulburăm, spargem, dar nimeni nu se plînge.

Întîi, zgomot de crătiţi şi de farfurii, pe urmă zgomot de fălci care mestecă, pe urmă zgomot de sticle care se destupă. La desert bem vin alb spumos.

Ciocnim şi iar ciocnim.

Primul pahar e întotdeauna în sănătatea doamnei Vingtras.

Ea răspunde roşie de bucurie : sîngele ei de ţărancă curge mai slobod în atmosfera asta de ţară, cu un uşor miros de cîrciumă şi cu fermele care se văd pe geam, în zare.

Aproape că nici nu se mai gîndeşte că trebuie să-mi suflec pantalonii sau că pantofii mei cei noi au potloage de glod. De altfel doamna Brignolin n-o lasă !

— Toată lumea trebuie să fie veselă ! spune ea închizîndu-i gura şi luînd-o de braţ ca s-o ducă la plimbare prin grădină.

Dar tata ştiu că-i fericit !

Se joacă ca un copil, ne împinge scrînciobul cînd sîntem osteniţi de joacă ; cîntă (are o voce slabă). Doamna Brignolin cîntă şi ea cîntece meridionale.

Mama — ţărancă — spune : „Astea-s cîntece deşănţate" şi cîntă şi ea în dialectul din Auvergne.

Doamna Brignolin reia refrenul schiţînd la rîndul ei un pas de dans — un gest numai, cu capul pe spate, mlădiindu-se şi apoi brusc îşi strînge fustele, îşi saltă şoldul !

Bate din picior, pocneşte din degete, apoi deodată parcă leşină cu buzele întredeschise şi cînd răsuflă pieptul i se ridică, rămîne o clipă aşa fără să mai rîdă, pe urmă repede porneşte din nou într-un val de veselie care amestecă ***la bourrée*** [1]

[1] Dans spaniol (n.t.).

și *la cachucha*[1], dialectul din Auvergne și spaniola :

La madone et la fouchtra,
Laya !

— Asta ce înseamnă ? întreabă domnul Brignolin, spirit pozitiv, care din cînd în cînd vine și el la țară spre nenorocirea sosurilor.

Încearcă sosuri concentrate întemeiate pe chimie, care au un gust științific și strică mîncarea.

Cînd jucăm ceva împreună cu el, încurcă întotdeauna jocul și nu ghicește niciodată nimic.

Întotdeauna cade platcă.

— *El* e platcă !

Doamna Brignolin spune asta într-un chip ciudat și aproape întotdeauna uitîndu-se la tata. Pe urmă adaugă scuturîndu-l pe bărbatu-său :

— Hai ! tu ești bun numai să oferi brațul. Oferă doamnei Vingtras brațul. — Domnule Vingtras, vrei să mi-l oferi pe-al dumitale ? — Jacques tu ai să stai cu domnișoara Miolan.

Biata fată ! În timp ce noi ne jucăm și facem gălăgie, ei i se strînge inima deodată sau o apucă o tuse care îi ridică tot sîngele în obraji și o face apoi să cadă pe pernele ce-i căptușesc scaunul. Zîmbește totuși și se supără cînd tăcem și ne oprim deodată din pricina ei.

Vocea i se curmă dar face un semn cu mîna care parcă ar spune : „Jucați înainte !"

— Nu, nu, vă rog, petreceți ! Îmi face plăcere, îmi face bine să vă văd așa ! Petreceți !

---

[1] Dans spaniol în ritm vioi, acompaniat de castaniete.

Viața se schimbă deodată.

Am fost pînă acum toba în care mama bătea. A încercat pe pielea mea toate felurile posibile de bătaie, m-a frămîntat în toate chipurile, m-a pişcat, mi-a însemnat trupul cu dungi, m-a bătucit, m-a burduşit, m-a pălmuit, m-a frecat, m-a dărăcit, m-a tăbăcit şi totuşi n-am ajuns nici idiot, nici schilod, nici ghebos, nici cu picioarele strîmbe, nici nu mi-a crescut ceapă în stomac ori lînă pe spinare după atîtea pulpe de berbec !

La un moment dat m-a slăbit cu dragostea. Nu mă mai păzeşte atîta.

Altădată n-auzeai decît poc, trosc ! Îmi spunea bandit ticălos.

De treisprezece ani n-am putut nici cinci minute să stau cu ea fără să n-o scot din sărite şi să nu-i întărît dragostea.

Unde-i acuma tot zbuciumul, toată larma, vîrtejul zilnic al palmelor ?

Nu-mi părea rău că-mi spunea bandit ticălos ; eram obişnuit, ba chiar o leacă măgulit.

Bandit ! ca în romanele cu poze. Şi pe lîngă asta, vedeam că mamei îi făcea plăcere să mă bată, că avea nevoie de mişcare şi că în acest fel putea să facă gimnastică fără să meargă la sala de gimnastică unde ar fi trebuit să-şi puie pantaloni scurţi şi bluză. Nu mi-o puteam închipui cu bluză şi cu pantaloni scurţi.

Cu mine trăgea la ţintă şi nimerea întotdeauna ; zburătăcea porumbelul, cîştiga iepuraşul, răsturna turcul.

Aşadar, de cîtva timp trăiesc aşa şi nimic nu mă mai înviorează, nimic nu mă mai încălzeşte, ca un snop care putrezeşte într-un colţ de şură

în loc să zvîcnească sub îmblăciu, ca o gîscă țintuită de labe care se umflă în fața focului.

Nu trebuie să mă ridic, să mă duc — țintă resemnată — la mama. Pot să stau jos cît îmi place.

Șomajul acesta mă neliniștește.

Să stai jos e foarte bine — dar cînd se vor întoarce obișnuințele de odinioară, cînd ceasul bătului va suna din nou, ce am să fac ? Plăcerile de la Capua [1] mă vor fi pierdut atunci, nu voi mai avea platoșa obișnuinței, hainele de exercițiu, pavăza de piele bătucită !

Ce se petrece oare ?

Nu înțeleg nimic, dar mi se pare că este o legătură între doamna Brignolin și tristețea asta neagră a casei și mînia asta înăbușită a mamei.

Mama stă de multe ori seara cu ochii țintă, cu buzele strînse, fără o vorbă. Se ascunde după fereastră și ridică perdeaua ; parcă ar pîndi o pradă.

— N-o mai vezi pe doamna Brignolin ? a întrebat-o o vecină.

— Ba da.

— Ați fost supărate ?

— Nu, nu ! duminică mergem împreună la țară.

Într-adevăr, am auzit vorbindu-se de o excursie care e ca o împăcare după cîteva săptămîni de răceală. Am auzit chiar pe mama rostind încetișor cîteva cuvinte :

— Am să mă fac că nu știu nimic, am să-i las singuri, pe urmă am să vin tiptil fără să m-audă...

---

[1] Oraș italian, pe rîul Vulturno, unul din cele mai frumoase locuri din Italia. Odinioară, tabăra de iarnă a lui Hanibal, care a fost acuzat că s-ar fi lăsat moleșit de plăcerile de la Capua.

Sînt iar prietene ; joi se întîlnesc ca să pună la cale plimbarea de duminică.

Eu tocmai am căpătat o pedeapsă și trebuie să mă duc duminică la arest.

Am scăpat pe jos în clasă în timpul orei o bucată de cărbune, pe care o culesesem de lîngă căsuța de la țară. Am auzit pe domnul Brignolin spunînd că în așchiile de cărbune sînt diamante și de atunci am început să culeg toate bucățile de cărbune care au o vînă sclipitoare, un punct galben.

Profesorul a crezut că am făcut înadins. Și acuma iată-mă silit să stau în oraș duminică și la unu să mă duc la arest în sala de meditație a internilor.

Adio căsuța de la țară !

Îi văd plecînd cu panerele de merinde.

Cucoanele și-au pus rochii noi.

Doamna Brignolin e foarte drăguță : puținţel decoltată, cu o eșarfă cu dungi albastre, cu botine negre, și miroase frumos — ce frumos miroase ! Mama și-a pus un șal nou, verde care țipă ca un osîndit alături de rochia de muselină albă cu picățele roze, care o învăluie ușoară ca o ceață pe doamna Brignolin...

Mi-au făcut programul. Voi prînzi acasă cu niște salată de fasole, mă voi duce la arest și după aceea la domnul Laurier, intendentul, cu care am să stau la masă seara.

— E mai mult decît meriți, mi-a spus mama.

Perspectiva aceasta e destul de măgulitoare, așa încît părerea de rău că nu mă duc și eu la țară nu e prea mare ; îmi primesc cu voie bună soarta.

Am mîncat salata de fasole ; m-am jucat în bile cu niște băieți, coșari de meserie și cunoscuți de-ai mei. Am ajuns la arest cu întîrziere și plin de funingine. Sub pretext că am o nevoie ur-

gentă am izbutit să ies, m-am dus în sala de gimnastică, unde m-am cățărat pe un trapez, de eram cît pe ce să-mi rup gîtul; m-am întors în clasă, mi-am scris pedeapsa, am băut puțină cerneală și s-a făcut șase seara! Arestul s-a isprăvit, ne-au dat drumul și eu m-am dus la domnul Laurier.

— Ai venit, băiete?

— Da, domnu' Laurier.

— Toată vremea la arest!

— Nu, domnu' Laurier.

— Ți-i foame?

— Da...

— Vrei să mănînci?

— Nu.

Mi se părea că-i mai politicos să spun nu. Mama mi-a spus să nu primesc niciodată imediat, în lumea bună nu se face așa. Cînd cineva te poftește nu te repezi ca un hămesit. Și exemplul îl dădea chiar ea.

Părinți de-ai elevilor ne poftesc cîteodată la masă.

— Vreți supă, doamnă?

— Nu... da... poate... dar foarte puțină.

— Nu vă place supa?

— Ba da, îmi place foarte mult, dar nu mi-i foame...

— O, de pe acum, chiar de la începutul mesei!

„Să lași întotdeauna ceva pe fundul farfuriei." Încă un sfat pe care mi l-a dat.

Să lași ceva pe fund.

Așa am făcut acuma cu supa, spre marea mirare a intendentului care a și văzut deja că-s un prost fiindcă am spus că mi-i foame dar că nu vreau să mănînc.

Nu-mi pasă, eu atîta știu că trebuie să ascult de mama. Mama știe ce sînt bunele maniere. Așadar nu mănînc din farfurie tot și mă las rugat.

Intendentul mă îmbie cu pește. A, nu !

Nu mănînc pește așa deodată, ca un țopîrlan.

— Vrei crap ?

— Nu.

— Nu-ți place ?

— Ba da !

Mama mi-a spus că atunci cînd sînt la masă la cineva să spun că-mi place tot ; dacă nu-ți place ce ți se servește ai aerul că disprețuiești pe cel care te invită.

— Îți place ? Bun !

Intendentul îmi aruncă o bucată de crap ca unui nerod care are să mănînce dacă vrea sau are să lase mîncarea în farfurie dacă nu vrea.

Mănînc crapul — cu greutate.

Mama mi-a mai spus așa : „Trebuie să stai departe de marginea mesei ; nu trebuie să ai aerul că ești la tine acasă, că te lăfăiești". M-am așezat cît am putut mai rău. Scaunul mi-i la un kilometru de masă. De vreo cîteva ori era să cad de pe scaun.

Nu mai am pîine !

Mama mi-a spus că nu trebuie „să ceri" ; copiii trebuie s-aștepte să li se dea.

Aștept ! dar domnul Laurier n-are grija mea — m-a lăsat în plata domnului și mănîncă cu nasul în ziar.

Fac zgomot cu furculița și clănțănesc din dinți ca o păpușă automată : zăngăneala și clănțăneala asta îl fac în sfîrșit să-mi arunce o privire pe deasupra ziarului, dar vede că mai am crap în farfurie, cu o mulțime de sos.

Mi-i greață să mănînc fără pîine dar nu îndrăznesc să cer.

Pîine ! Pîine ! Mi-s mîinile ca ale unui fanaragiu şi nu îndrăznesc să mă şterg prea mult cu şervetul. „Dacă te ştergi prea mult ai aerul că ţi-s degetele prea murdare, mi-a spus mama, şi cînd se strînge masa, un şervet pătat face o impresie proastă."

Mă şterg de fundul pantalonilor — gest care uimeşte pe intendent cînd mă vede cu coada ochiului că fac aşa. Nu ştie ce să creadă :

— Te mănîncă ?

— Nu.

— Atunci de ce te scarpini ?

— Nu ştiu.

Nepăsarea asta, răspunsurile astea în neştire şi acest fatalism mistic văd că îi insuflă de la o vreme o scîrbă de neînvins.

— Ai isprăvit peştele ?

— Da.

Domnul Laurier îmi ia farfuria şi îmi împinge alta cu momiţe de viţel cu sos de ciuperci.

— Mănîncă, hai, nu te sfii, mănîncă pînă te saturi !

Bine, fie, dacă mă îndeamnă chiar stăpînul casei, şi m-arunc asupra momiţelor.

Dar n-am pîine ! n-am pîine !

Viţelul şi peştele se întîlnesc în stomacul meu pe o mare de sos şi se luptă între ei cu înverşunare.

Parcă aş avea o corabie în mine ; o corabie de unt care se topeşte şi mi-i greu ca şi cum aş fi mîncat un borcan de pomadă de şaizeci de bani kilogramul !

Am isprăvit masa : era şi timpul ! Domnul Laurier mă trimite acasă nu însă fără a-şi pune ochelarii ca să vadă desenele cu care mi-am dungat pantalonii mei albaştri închis.

Ora 7 și-jumătate

M-am întins îmbrăcat pe pat ; un ciot de lună străbate pe geam ; nici un zgomot.

Capul îmi arde ; parcă mi-ar fi spart cineva țeasta într-o parte.

Mi-aduc aminte de tot : de pîinea care lipsea, de peștele care înota, de vițelul care sugea.

Nu-i nimic. Pot însă să spun că cel puțin am păstrat bunele maniere. Am suferit dar am stat departe de marginea mesei și n-am avut aerul că cer pîine de pomană ; am fost credincios lecțiilor mamei.

Ora nouă

Două ceasuri de somn. Durerea de cap s-a dus. Dacă aș vedea un vițel în odaie aș sări pe fereastră ; dar asta nu se poate întîmpla și mă dezbrac tot gîndindu-mă la una și la alta.

Ora zece

Am aprins lumînarea și am citit. Dar lumînarea e pe sfîrșite, n-a mai rămas decît un căpețel pentru părinții mei cînd au să se întoarcă acasă.

Mă urc în cămăruța mea. Dorm într-o cămăruță la care ajungi pe o scăriță îngustă. Aici vara te coci, iarna degeri ; dar sînt liber, singur, și îmi place chichineața asta în care pot să mă izolez și ai cărei pereți de scînduri au auzit toate murmurele mîniilor și durerilor mele.

Miezul nopții

Ațipisem. M-am deșteptat deodată !

Un zgomot nelămurit ! Țipete sfîșietoare — unul mai ales care îmi pătrunde în inimă și mi-o străpunge ca un cuțit. E vocea mamei !

Mă reped pe scăriță în cămașă. Scărița nu era agățată și cad. Aproape că mi-am zdrobit genunchii de podele.

Drama se petrece afară pe coridor, la capătul scării ; între mama care stă răsturnată pe balustradă, cu ochii rătăciți ; și tata care o trage după el, palid, cu părul vîlvoi.

M-arunc plîngînd între dînșii. Ce s-a întîmplat ? Încep să strig.

— Taci, taci ! spune tata închizîndu-mi gura, taci ! Cît pe ce să-mi fărîme dinții cu pumnul. Taci ! taci ! În vocea lui e mînie și groază.

Mama a leșinat. Stau lîngă ea și îi stropesc fața cu lacrimi. Se pare că fac mult bine lacrimile copiilor pe fruntea mamelor. Mama deschide ochii deodată, mă recunoaște și spune :

— Jacques ! Jacques !

Îmi ia mîna și mi-o strînge. Întîia oară în viață cînd face asta.

Pînă acum nu-i cunoșteam decît bătăturile palmelor, oțelul ochilor, oțetul vocii : în clipa asta însă s-a lăsat cuprinsă de un val de dragoste, de-o slăbiciune a sufletului și și-a domolit mîna și inima.

Pornirea asta de dragoste pe care i-o smulgea spaima în clipa aceea supremă m-a făcut să simt cum cu bunătatea poți să faci din mine ce vrei.

— Du-te de te culcă iar ! mi-a spus tata.

Mă duc ; am înghețat cît am stat pe lespezile coridorului, și pe urmă în odaia cea mare unde ferestrele au fost deschise pentru ca bolnava să aibă aer.

Dar oare ce s-a întîmplat ?

Și în inima mea e furtună, nu pot să-mi adun gîndurile și să chibzuiesc în înfrigurarea mea. Ceasurile cad unul cîte unul.

Mă uit cum moare noaptea, cum vine dimineața. Un fel de fum alb se întinde pe cer.

Am văzut, ca un asasin, cum trec prin fața mea ceasurile întunecate ale nopții ; am stat cu ochii deschiși, în timp ce ceilalți copii dormeau ; m-am uitat țintă la chipul lunii rotunde, fără privire ca un cap de nebun ; mi-am auzit inima de copil nevinovat bătînd deasupra acestei odăi tăcute. Un vînt de bătrînețe a trecut prin viața mea ; mi-a nins în suflet. Simt că o nenorocire s-a abătut asupra capetelor noastre !

Ce s-a întîmplat ? Aș vrea să știu.

Am fost de multe ori în situații dureroase. Dar niciodată n-am tremurat cum am tremurat în ziua aceea, cînd mă întrebam cum au să mă întîmpine și cu ce ochi are să mă privească tata care îmi spusese, atît de galben la față : „Taci ! taci ! Nu țipa !"

Mi-era frică să nu le fie rușine față de mine.

Mă întrebam ce mutră va trebui să aibă fiul lor, ce trebuia să spun, dacă n-ar fi bine să mă duc să-i sărut. Dar cu care să încep ?

Tremuram din tot trupul și, lucru ciudat, îmi era mai mult decît frică de drama al cărei secret nu-l cunoșteam.

Și iată așa cîteodată nu știi ce se petrece în inima celor din jurul tău și ți-i frică să nu-i tulburi cumva cu izbucnirile dragostei tale ; simți instinctiv că aceste dureri nu trebuie întîmpinate cu nesocotință ; inima n-ar mai putea să uite asta și ar păstra în ea, neagră sau roșie, o pată sau o rană, o tristețe sau o mînie.

Și de aceea șovăi.

Să nu zici nimic ? Dar atunci ar putea să spună că ești răutăcios fiindcă durerea lor nu te tulbură. Să vorbești ? Dar atunci au să se supere pe tine

pentru că le-ai adus aminte de greşeala lor sau de fapta lor rea şi ai trezit dimineaţa cu lacrimile tale — cu fandoselile tale — nişte năluciri care trebuiau să piară o dată cu cel din urmă strigăt şi cu cea dintîi rază de soare.

Nu ştiam ce să fac !

Era de mult ziuă. Tata se scula de obicei pe la şapte ca să poată fi la opt la şcoală. Tot atunci mă sculam şi eu.

Am făcut ca de obicei. M-am îmbrăcat dar încet şi nu mi-am pus pantofii ; am aşteptat stînd pe pat.

Din odaia lor nu s-auzea nici un zgomot : o tăcere de moarte.

În sfîrşit, pe la opt fără un sfert m-a chemat tata.

N-a părut mirat cînd a văzut că sînt gata : mi-a cerut prin uşă hîrtie şi cerneală ; a scris două scrisori, una cenzorului şi alta unui medic şi m-a trimis cu ele.

— Să te-ntorci acasă după ce le dai.

— Nu mă duc la şcoală ?

— Nu, mamă-ta e bolnavă şi trebuie să stai cu ea. Dacă cenzorul te întreabă ce are, să-i spui că s-a speriat la ţară, că are febră şi stă în pat.

Spunea asta fără să pară emoţionat, cu oarecare vulgaritate în ton şi în gesturi, îşi tîrşîia papucii pe duşumele şi îşi potrivea pantalonii.

Ce se petrecuse ?

N-am ştiut niciodată prea bine. Din nişte strigăte scăpate în clipe de furtună, din nişte vorbe de ceartă pe care le-am cules cu urechea, am înţeles că mama se pusese la pîndă şi prinsese pe doamna Brignolin vorbind în şoaptă cu tata

într-un colț al grădinii, în duminica aceea blestemată.

Urmase pare-se o scenă de gelozie, se luaseră la harță și asta ținuse pînă la miezul nopții, pînă la ceasul cînd s-au întors acasă și i-am văzut.

Nu puteam să întreb pe nimeni ; de altfel chiar numai amintirea acelei clipe mă urmărea ca o faptă rea și o alungam în loc să încerc să știu.

Să știu ce ? A fost ce-a fost !

Dintre toți, poate, cel mai atins sînt eu, nevinovatul, copilul !

Tata din ziua aceea (să fie remușcare, sau rușine, sau părere de rău ?) tata s-a schimbat față de mine. Pînă acum a trăit departe de casă din pricină sau sub pretextul că avea de dat lecții particulare și că trebuie să asiste la niște conferințe pe care le ținea profesorul de retorică pentru profesorii care nu și-au dat examenul de capacitate.

Acuma stă acasă patru seri din șase. Stă încruntat, uitîndu-se aspru, cu buzele strînse, pîcliș și palid, și din nimica toată îi sare țandăra și se face rău.

Vorbește cu mama cu o voce spartă, care suspină sau șuieră ; se vede că vrea să pară bun și că suferă din cauza asta ; îi arată o politeță care-ți face rău și o tandrețā falsă care-ți face milă.

Văd bine că îl doare rău inima.

O ! casa așa cum e acum e îngrozitoare ! toți umblăm încetișor și vorbim în șoaptă.

Trăiesc în tăcerea asta și respir aerul acesta încărcat de mîhnire.

Cîteodată tulbur tăcerea cu țipetele mele.

Tata are nevoie să-și arunce asupra cuiva necazul și mă copleșește pe mine cu durerea și cu mînia lui. M-a lăsat mama și m-a înhățat tata.

Mă plesnește cu cravașa și mă bate cu bastonul pentru orice, cînd nu m-aștept ; și pot să jur că de foarte multe ori fără să fiu vinovat.

Multă vreme am păstrat o bucată dintr-un baston pe care mi l-a rupt de coaste și în care am potrivit o lamă de cuțit ; îmi spusesem că dacă am să mă omor vreodată numai cu asta am să mă omor. Şi odată chiar m-am gîndit să mă omor !

Iată cu ce prilej.

Tata intră repede pe ușă, palid la față și m-apucă strîns de braț, mai să mi-l rupă.

— Ticălosule ! spune el printre dinți, am să te omor în bătaie.

Adulmec un supliciu — și tocmai de-abia m-am vindecat după o chelfăneală care mi-a frînt ciolanele.

Pretinde că în cancelaria directorului cînd a fost vorba de bursieri și de scutiri de taxă și s-a ajuns la numele meu, directorul i-a spus :

— Domnule Vingtras, fiul dumitale ar putea să aibă în clasă alt rang decît acela pe care-l are, dacă ar învăța mai bine. Te sfătuiesc să te ocupi de el, auzi ?

— Să-mi facă mie reproșuri directorul din pricina ta, păcătosule ?

Și se repede la mine cu toată furia.

Am suferit adevărate cazne — dar necazul meu era mai mare decît durerea fizică.

Cum așa ? Va să zică pentru viitorul lui eu însemnam ceva și acuma s-ar putea întîmpla ca din cauza mea să-l mute cine știe unde sau chiar să-l destituie ! Făcînd *mea culpa* îmi dădeam în piept niște pumni mai grozavi chiar decît pumnii pe

care mi-i dădea el și poate că m-aș fi și omorît, așa de deznădăjduit eram, dacă nu m-aș fi gîndit să repar răul pe care tata mă învinuia că l-am făcut.

Am început să învăț bine, foarte bine ; la școală nu mă mai pedepsesc dar acasă mă bat mereu.

Înger să fiu și tot m-ar bate, jumulindu-mi aripile ; m-am hotărît să înfrunt caznele și fiindcă îmi înghit lacrimile și îmi ascund durerile, furia tatei e la culme.

De două-trei ori trebuie să fi scos totuși niște țipete cumplite așa cum țipă cei cărora li se smulge sufletul. S-a îngrozit și el. Dar e atît de cătrănit și mintea i-i atît de bolnavă încît iarăși începe. Îmi închipui că într-adevăr crede că-s un ticălos. Vede toate lucrurile cu scîrbă și mînie.

Cîteodată e și mai grozav, mama îmi ia parte. Și ea care atîta vreme m-a bătut de m-a smintit, spune tatei că-i un barbar.

— Să nu te atingi de băiat !

Din cînd în cînd se împacă și mă bat amîndoi deodată. Împăcarea nu ține mult.

Sînt foarte nenorocit dar îmi stă mereu pe inimă mustrarea cumplită a tatei și-mi spun că trebuie să-mi ispășesc greșeala, plecîndu-mi sub lovituri grumazul și tocind, pentru ca situația lui în învățămînt, gata primejduită, să nu mai sufere acum din pricina lenii mele !

Fac tot ce pot. Uneori mă culc la miezul nopții și mama care altădată mă învinuia că mă culc prea devreme, mă învinuiește acum că ard prea mult lumînarea :

— Și pentru ce, mă rog ? Astea-s maimuțării !

Tata pretinde că citesc romane pe ascuns, nimeni nu ține seamă de osteneala pe care mi-o dau și abia dacă par puțintel mulțumiți că am note bune,

pentru că acuma mi-am luat locul în frunte și sînt întîiul în clasă.

Ca să ajung aici cîtă plictiseală n-am înghițit !

Iată, de pildă, *Gradus ad Parnassum* [1] în care caut epitetele alese și silabele scurte și silabele lungi. Hîrțoaga asta scîrboasă nu pot s-o sufăr !

Istoria lui Alexandru cel Mare are colțurile roase ; eu le-am mușcat, de ciudă, și bucăți din pielea ei sînt în stomacul meu.

Toată latineasca și toată greceasca asta mi se pare ciudată și barbară ; și totuși mă îndop cu ea, și o înghit ca pe un noroi.

Nu mai vorbesc, nu mai stau la taifas cu nimeni. Înainte, eram mai iubit de colegi ; acum îi aud vorbind de mine pe la spate : „Învață așa pentru că îl bate tată-su".

Mai spun și așa :

— Nu ți se pare că s-a făcut ascuns și mironosit ?

Am fost întîiul la nu mai știu ce și întîiul duce întotdeauna directorului compozițiile. Tocmai acum stă cu cineva de vorbă în birou și mi se spune să aștept într-o odaie de alături, de unde se aude tot.

E vorba de noi.

— Care va să zică despre chestia Vingtras nimic ?

— Nu, nimic, ar însemna să-i facem rău pe toată viața ; și pe urmă, vă rog să mă credeți că și eu în locul lui, cu o nevastă ca a lui...

— Da, într-adevăr, nu vorbește decît de porcii pe care i-a crescut și de dansurile ei din Auvergne... Pe cînd doamna Brignolin, he, he !

---

[1] Dicționar pentru cei care fac versuri latinești (n.t.).

— Mai încet, spune directorul, să nu ne audă nevastă-mea !

Mi-a fost frică să nu deschidă ușa, să vadă dacă n-ascultă cineva...

Era directorul și cu inspectorul ; îi cunoșteam după voce. Au reluat vorba :

— M-am mulțumit numai să-i dau un avertisment. Sub pretext că vorbesc de fecioru-su.

— Ce fel de băiat e fecioru-său ?

— Un biet nenorocit, îl îmbracă ca pe o maimuță și îl bat de-l smintesc. Nu-i prost și are suflet bun. I-a plăcut mult inspectorului general ultima oară... L-am luat de pretext pe băiat și i-am spus lui Vingtras : „Ocupă-te mai mult de fiul dumitale“ ; asta înseamnă : „Mai stai pe-acasă cu nevasta“. Și a ținut seama de observație.

A doua zi am stat tot pe gînduri...

Tata s-a supărat și mi-a dat un ghiont.

— Ce caști gura, leneșule ? Acuși pică inspectorul și n-am poftă să mă fac iar de rușine ca anul trecut și să suferim toți din cauza lenii tale.

Ce rușine ? Ce lene ?

Tata mi-a spus minciuni.

XVII

AMINTIRI

Domnul Laurier intendentul, care a trecut la un liceu de rangul întîi într-un oraș din Vest a auzit că este o catedră vacantă la Nantes. Catedra de gramatică e liberă. A stăruit ca s-o capete tata.

Numirea a sosit.

Vom pleca din Saint-Étienne. Am pus în rînduială caietele tatei. Ici traducerile din franceză în elină, dincoace traducerile din latină în franceză. Sînt o grămadă.

Tata și cu mama se duc să-și ia rămas bun de la cunoscuți.

Ies și îi văd cum merg pe stradă fără să vorbească.

Instinctiv, aproape de pasajul Kléber, se întorc și o iau la stînga ca să nu treacă pe lîngă casa unde stă doamna Brignolin...

Cuprind cu privirea strada asta care într-o parte duce la liceu și în cealaltă la piața Marengo ; care mi-aduce aminte de plăceri și de necazuri, de lungi ceasuri de plictiseală și de clipe de fericire.

Ah ! am crescut acuma ; nu mai sînt copilul care venea de la Puy, sfios și simplu. Nu citisem decît catehismul și credeam în strigoi ; pe atunci

îmi era frică numai de ceea ce nu vedeam, de Dumnezeu, de dracul ; astăzi mi-i frică de ceea ce văd ; frică de profesori răi, de mame geloase și de tați desperați. Am atins viața cu degetele mele mînjite de cerneală. Am avut prilejul să plîng lovit pe nedrept și să rîd de prostiile și de minciunile pe care le spun oamenii în toată firea.

Nu mai am nevinovăția de odinioară. Pun la îndoială bunătatea cerului și învățămintele bisericii. Știu că mamele făgăduiesc și nu țin întotdeauna făgăduielile.

Adineauri, umblînd prin locuința asta în care mobilele stau în neorînduială ca decorurile unei drame care nu se mai joacă, am dat de cioburile pușculiței în care mama pune bani ca să-mi cumpere un om în loc și pe care acum a spart-o.

Să fie tăcerea, să fie efectul tristeții care mă va năpădi întotdeauna în viață ori de cîte ori voi pleca dintr-un loc unde am stat, chiar și dintr-o închisoare ?

Să fie mirosul care iese din toate aceste bulendre puse claie peste grămadă ? Nu știu, dar toate amintirile mele se adună în clipa cînd plec.

Iată într-un ungher o panglică albastră. E a verișoarei Marianne. O aduseseră pe Marianne de la Farreyrol sub cuvînt că avea apucături de cucoană și că dacă va sta cîtva timp la noi va căpăta neapărat lustrul și cuviința pe care ți le dă tovărășia unor oameni cu educație și gust.

Biata verișoară Marianne !

Au făcut din ea o servitoare cu care se purtau rău ca și cu mine — atîta doar că n-o băteau.

Eram amîndoi în bucătărie — eu făceam treabă grosolană — un bărbat trebuie să știe să facă orice. Curățam fundul tingirilor și Marinne le freca marginile ; la farfurii eu răzuiam marginile și ea le

ştergea fundul ; aşa era consemnul. Mama observase cu drept cuvînt că la tingiri partea cea mai murdară e fundul iar la farfurii marginile. Şi de aceea făceam eu treaba grosolană.

Au silit-o să-şi păstreze boneţica de la ţară. La Farreyrol îi plăcea s-o poarte şi ştia că flăcăii spuneau că-i stă bine aşa, dar ea vedea că la Saint-Étienne boneţica ei stîrnea rîsul. Oamenii pe stradă întorceau capul după dînsa şi o priveau curioşi.

Mama spunea :

— Fata asta mi-i dragă ca şi băiatul meu. Nu fac nici o deosebire între ei.

Şi adăuga :

— Jacques mai c-ar putea să se supere.

Da, chiar mă şi supăram şi aş fi vrut să se facă o deosebire. Destul mă chinuiau pe mine, de ce s-o mai chinuiască şi pe ea ?

Domnul Laurier i-a spus mamei odată că la oraş boneţica nu se potriveşte. Mama a răspuns :

— Ce credeţi că mie mi-i ruşine de obîrşia mea ? Ce, vreţi să am aerul că mi-i ruşine de surorile mele şi că nu vreau să ies cu nepoată-mea pentru că e îmbrăcată ca la ţară ?... A ! nu mă cunoaşteţi bine, domnule Laurier !

Într-o bună zi totuşi, mama a crezut de cuviinţă că a sfărîmat de-ajuns voinţa nepoatei şi că a dovedit destul că nu i-i ruşine de obîrşia ei. A desfiinţat boneţica ; dar a dictat altă bonetă şi i-a croit chiar ea o rochie.

— N-am să ies niciodată îmbrăcată aşa, a spus Marianne în ziua cînd i-a încercat rochia şi boneta.

— Adică vrei să spui că mătuşa ta n-are gust. că mătuşa ta e o proastă care nu ştie să se îmbrace. care strică orice atinge. Stric, nu ?

— N-am spus asta, mătușă !

— Și mai ești și prefăcută ! Da, sigur, du-te și spune în toate părțile că stric rochiile nepoatelor mele. Ba ai să mai spui poate că le las să moară și de foame !...

O pauză.

Și-apoi deodată, întorcîndu-se către mine, cu o voce care era într-adevăr a sîngelui și în care simțeai cum piere mătușa și învie mama, spuse :

— Jacques, copilul meu, sărut-o pe mama.

Atîta dragoste, atîta duioșie, izbucnirea asta, inima asta care deodată a început să bată deasupra pîntecului care mă purtase, toate acestea m-au tulburat adînc și am făcut cîțiva pași parc-aș fi mers prin niște clei.

— Nu vrei s-o săruți pe mamă-ta, a strigat ea, mîhnită de întîrzierea mea și ridicînd mîinile spre cer.

Am iuțit pasul; m-a apucat de păr, m-a tras spre ea și mi-a dat o sărutare cu resort care m-a izbit de perete unde țeasta mea a înfundat un cui !

O, ce ți-i și cu mamele cînd le pălește dragostea ! Nu-i nimic, cuiul mi-a luat o bucată de piele cu păr cu tot.

Mamele astea pe care le crezi rele și care simt deodată nevoia să-și sărute copilul !

Ce lovitură ! Dar mă cam doare ! Și îmi frec occiputul.

— Jacques ! Nu te mai scărpina așa ! A ! știi că m-am uitat adineauri în fundul tingirii celei mari ; dacă asta înseamnă la tine curățit, atunci să știi că te înșeli, băiete ! Pun rămășag că de două zile nici nu te-ai atins de tingire !

— Chiar azi dimineață, mamă !

— Azi dimineață ! Cum îndrăznești !...

— Zău că-i așa !
— Bine, atunci greșesc eu ; mama ta spune minciuni !
— Nu, mamă !
— Vino-ncoa să te cîrpesc !
Draga mea Marianne, din ziua aceea s-a simțit foarte nenorocită. A scris mamă-si care o iubea foarte tare și i-a spus că vrea să se întoarcă numaidecît la țară.
Dar la scrisoarea care a venit din Farreyrol mama a răspuns :
„Va să zică dai dreptate fiică-ti şi eşti împotriva mea ? Crezi deci că soră-ta e mincinoasă ? Crezi, așa cum a spus ea, că stric ? Crezi așa ceva ?... Dacă crezi — atunci, bine !"
Ortografia am pus-o eu.
Cei de la țară n-au îndrăznit s-o ia imediat înapoi pe Marianne așa că a mai stat o lună.
Ea a suferit mult în luna aceea dar eu am fost atît de fericit !
Era blondă, cu ochii mari albaștri, mereu umezi, cam reci și care parcă te priveau din apă. Părul era aproape de culoarea cînepei și pe obraji avea pistrui, dar pielea pe gît era albă, moale și fină ca laptele covăsit.
Am văzut-o multă vreme după aceea, într-o mănăstire, în sala de primire după un grilaj ; se făcuse călugăriță.
— Dacă aș fi rămas mai mult la Saint-Étienne, a șoptit ea plecîndu-și ochii în jos, poate că n-aș fi venit aici.
— Îți pare rău ?
Și-a întors chipul palid, încadrat de boneta mare, albă, și n-a răspuns nimic dar mi s-a părut că văd două lacrimi căzînd din ochii ei limpezi și

parcă a făcut un gest de părere de rău și de dragoste.

Și a plecat mistuindu-se în tăcerea coridorului pustiu în care era un Isus de fildeș pătat de sînge.

Iată pupitrul negru la care mă așezam și care era așa de înalt; trebuia să-mi înalț scaunul cu cărți.

Cîte seri triste și ursuze n-am petrecut aici și cîte dimineți păcătoase de duminică cînd mi se cerea să fac zece versuri sau să învăț trei pagini și abia după aceea să-mi pun cămașa cea albă și hainele cele frumoase.

Tata de multe ori m-a dat cu capul de colțul pupitrului cînd mă uitam la cer, pe fereastră, în loc să mă uit în carte. Eram așa de scufundat în visuri încît nu-l auzeam cînd vine; mă făcea „leneș“ și mă izbea cu nasul de pupitru.

Nasul e sensibil! Nici nu știți cît e de sensibil!

Odată am făcut în pupitru o crestătură cu briceagul. Din pricina asta mi-a rămas o cicatrice pe față, de la o lovitură cu rigla, pe care mi-a dat-o drept pedeapsă.

Iată, plin de farfurii și de tacîmuri vechi, un paner spart.

Aici dormea Myrza, cățelușa pe care fostul cenzor, mutat disciplinar, mi-o dăduse ca s-avem grijă de ea. N-avea bani ca s-o ducă cu dînsul; și nici nu știa dacă în tîrgușorul pierdut în care îl îngropaseră va avea măcar el ce să mănînce, cu nevasta și cu copilul.

Myrza a murit din facere. Tata si mama mi-au spus că-s un nătărău și un nerod cînd, în fața cățelușii moarte, am izbucnit în plîns fără să îndrăznesc să-i atingă trupul rece și să duc panerul în curte ca pe un sicriu.

Eu le spusesem s-aștepte pînă seara si să mă lase s-o îngrop în grădina unui coleg cu care vorbisem.

A trebuit însă s-o iau și s-o duc așa, în fața mamei care rîdea batjocoritor. Tata mi-a dat un ghiont și era cît pe ce să cad pe scară cu ea. Am ajuns jos și am întors capul cînd am răsturnat panerul în gunoi la ușa acestei case blestemate. Am auzit-o căzînd cu un zgomot domol și am fugit de acolo strigînd :

— Trebuia îngropată !

Era un gînd de copil. Nu voiam să-i despice capul hîrlețul gunoierului sau s-o taie în două roțile vreunui camion ! Și multă vreme mi-am închipuit-o așa, ghilotinată sau spintecată, în loc să-și aibă și ea un locșor în pămînt, un locșor în care aș fi știut că este o ființă care m-a iubit, care îmi lingea mîinile cînd erau vinete și umflate și se uita cu niște ochi parcă înlăcrimați, la stăpînul ei mititel care și-i ștergea pe-ai lui.

XVIII

PLECAREA

Ce bucurie să pleci, să te duci departe !

Și unde mai pui că Nantes înseamnă marea ! Am să văd corăbii mari, ofițeri de marină, mateloți cățărați pe catarguri ; am să văd furtuni pe mare !

Văd de pe acum farul clipind din ochiul lui însîngerat și aud tunul de alarmă însoțind cu oftatul lui de bronz deznădejdea cumplită a naufragiului.

Am citit *Franța maritimă*, istorisirile cu pirați, cu naufragiați pe plute, cu pescari de balene, și fiindcă n-am putut să mă fac marinar din cauza catastrofei lui Vidaljan, m-am cufundat în cărțile în care se învîrtejesc păsările oceanului.

Am compus cîteva povestiri de naufragiu ca și cum aș fi fost unul din eroi și cred chiar că frazele pe care le-am scris sînt luate din cărțile pe care le-am citit sau compoziții pe care le-am schițat cînd ședeam la carceră.

Deznădejdea naufragiilor, oftaturi de bronz, învîrtejiri de păsări ; mi se pare că vorbele acestea sînt din Fulgence Girard, meșter în furtuni și care îmi place grozav. Îmi spun mereu aceste cuvinte ca un papagal legat de catargul cel mare ; dar în

fundul sufletului meu e speranța ocnașului care de data asta crede că va putea evada.

La Nantes voi putea să scap cînd voi dori.

Un pas numai și am să plutesc pe ocean.

Nu mai sînt al tatei ; m-ascund în fundul vaporului, mă bag într-o țeavă de tun și cînd au să-și dea seama de dispariția mea, eu am să fiu departe în larg.

Căpitanul înjură și blestemă cumplit cînd mă vede ieșind din ascunzătoarea mea și-i spun că vreau să mă fac marinar, dar n-are încotro, nu poate să m-arunce peste bord ; și iată-mă făcînd parte din echipaj !

Dar și călătoria de acuma, în așteptarea evadării pe mare, e plină de poezie.

Mergem mai întîi cu diligența — pe imperială — pe urmă intrăm într-o gară.

Mașinile sforăie ca niște măgari sau mugesc ca niște boi și aruncă foc pe nări. S-aud șuierături care îți sfîșie sufletul !

Orléans

Sosim la Orléans noaptea.

Lăsăm bagajele la gară.

Trebuie să luăm unele lucruri cu noi — a spus mama — și a luat o mulțime ; mi le pune mie în spate ; parc-aș fi un vînzător de panere și de-abia pot să umblu.

Mereu cade cîte o cutie pe care apoi o culegem de pe jos la lumina lunii.

Nu ne hotărîm unde să ne ducem. Ceasul tîrziu și liniștea dimprejur ne îndeamnă la o reculegere foarte obositoare pentru mine, care port în spate tot calabalîcul.

La gară erau o mulțime de comisionari de pe la hoteluri ; care mai de care voiau să ne ducă la „Leul de aur“, la „Calul alb“, la „Cocoșul îndrăzneț“. „La doi pași, domnilor ! Aveți omnibusul hotelului !“

Inima îmi bătea de emoție auzind că-i vorba să mergem la hotel, la „Calul alb“, la „Leul de aur“ ; dar părinții mei nu-s nebuni să se dea pe mîna primului venit și să se ia după un străin într-un oraș necunoscut.

Mama cunoaște oamenii ; a vrut să găsească o mutră de încredere și a început să umble de la unul la altul trăgîndu-l după dînsa pe tata ca pe un orb, scormonindu-i pe toți cu privirea și punînd întrebări care se pierdeau în întuneric și în larmă.

A potrivit așa de bine lucrurile că la un moment dat ne-am trezit singuri ca niște orfani strînși laolaltă.

Se sting luminile. N-a mai rămas decît un felinar în fața porții celei mari ; ca un huhurez. Și acum iată-ne umblînd tăcuți și fără speranță printr-o piață la care am ajuns osteniți. Mama spune tatei : „E vina ta“. Tata răspunde : „Asta-i culmea, ce, nu ești tu de vină ?“

— Ei, poftim !

Am strigat pe niște trecători singuratici ; ni s-a părut chiar că zărim o birjă, dar strigătele noastre s-au pierdut în văzduh.

E lună plină ; toate nopțile mele de pomină au avut-o de martor.

Umple piaţa cu razele ei şi umbra noastră se întinde pe jos. E chiar nostim.

Par uriaş cu calabalîcul meu biblic şi cînd tata sau mama dau fuga după vreum pachet care a căzut, umbrele se lungesc şi se ciocnesc pe caldarîm. Are un nas tata !

Nu pot să rîd ; dacă aş rîde iar aş mai scăpa ceva pe jos ; şi nici nu prea am chef de rîs.

— Uite colo pe cineva !

Mă întorc ca o ţărancă care duce o doniţă, ca un jongler gata să prindă o minge ; capul îmi intră în piept, braţele îmi cad din umeri ; parc-aş fi un telescop care se închide.

— Cineva !

— E o femeie ! Îţi spun că-i o femeie !

— Pe ce-i urcată ?

— Urcată ?

— Da, pe ce-i urcată ?

Mama e acră, foarte acră.

— Hei, femeie !

Nu se mişcă nimic decît doar bagajele mele care erau cît pe ce să se răstoarne.

. . . .

— Dragii mei, ne-am înşelat cu toţii...

Glasul tatei are un ton religios, note grave ; ai spune că o lacrimă i-a înmuiat coardele.

— Ne-am înşelat cu toţii, spune el iarăşi cu un ton de sinceră căinţă. Ce-avem în faţa noastră nu-i un bărbat, nu-i o femeie, e *Fecioara din Orléans*.

Se opreşte o clipă.

— Jacques, e Fecioara din Orléans !

Simt că trebuie să fiu emoţionat dar nu sînt. Am şi prea multe pachete !

Mama și-a luat în gospodărie un rol ingrat, a vrut să fie mamă după preceptele *Bibliei* și n-a avut timp decît să-și bată copilul și să-i facă redingote cu ceaprazuri; cunoaște din renume pe Jeanne d'Arc dar nu știe numele acesta cast pe care i l-a dat istoria.

— Mult ai de gînd să mai vorbești măscări cu băiatul?

I se prăbușesc brațele văzînd că tata îmi spune vorbe care nu trebuiesc spuse, în timp ce eu duc bagajele, la două noaptea, printr-un oraș de provincie pe care nu-l cunoaștem...

— E Jeanne d'Arc, rostește acest părinte învinuit că-i ușuratic cînd e copilul său de față; cea care a salvat Franța!

— Da, răspunde mama parcă cu gîndul aiurea; și adaugă cu un aer mulțumit: putem să ne așezăm și să ne sprijinim cu spatele de ea.

Am petrecut aici noaptea. Era cam tare dar ne puteam sprijini.

Un vardist ne-a văzut și a venit către noi.

Vardistul a crezut că sîntem o familie de pelerini habotnici care am căzut morți de oboseală — și, ciudat, cu o sumedenie de bagaje — la picioarele sfintei lor. Nu ne-a repezit dar ne-a spus că trebuie să plecăm de-aici; și tot el ne-a dus la un han ținut de cumnatu-său, la capătul străzii, lîngă piață.

Pe drum tata o întrebă pe mama:

— Nu ți-e foame?

— De ce să-mi fie foame?

Trebuie amintit că tata aseară spusese să cinăm la bufetul din Vierzon de teamă că dacă nu vom lua această precauție vom mînca prea tîrziu. Mama se împotrivise și acuma nu voia ca tata să aibă aerul că-i reproșează această hotărîre întrebînd-o dacă i-i foame.

Tata nu mai suflă o vorbă. Vardistul aruncă către mama o privire de groază.

Am ajuns la han.

Hanul tocmai se trezește. Un rîndaș umblă prin curte cu o lanternă, un țăran își pune caii la căruță. Vardistul cheamă pe cumnatu-său și bate într-un perete de scînduri :

S-aude un mormăit.

— Da, da, vin îndată !

Printre scînduri se zărește o lumină și auzim pe hangiu cum se îmbracă căscînd, cum plesnește cu bretelele și își tîrîie papucii.

— Dumnealor vor o odaie și o gustare.

Vardistul spune „gustare" cu fața către tata. Îi sună în urechi și acuma vorbele mamei : „De ce să-mi fie foame ?"

Dar mama sare îndată :

— Numai o odaie ; avem să mîncăm cînd ne sculăm.

— Cum vreți, spune hangiul căruia puțin îi pasă dacă vinde mîncare dimineața sau noaptea și care preferă chiar, o dată culcați călătorii, să se culce și el din nou.

Aud cum mațele tatei huruie ca tunetul sub o boltă ; ale mele urlă ; e un schimb de ghiorăituri ; nici mama nu-și poate opri ghiorăielile și căscatul ; a spus însă la gară că nu trebuie să mîncăm și nu vom mînca pînă mîine. Nu vom mîn-ca !

Totuși a strigat către tata :

— Mănîncă tu, dacă vrei !

Tata a dat numai din cap ; a deschis gura ca un pește pe uscat și a murmurat :

— Nu, nu, mîine.

Știe ce înseamnă acest „mănîncă tu, dacă vrei".

Asta înseamnă : „Nu vreau să mănînci nici o fărîmitură de pîine, nu vreau să muști nici măcar

dintr-o ridiche, nu vreau să te atingi de vreun cîrnaț, să adulmeci cumva o bucată de brînză".

Tata se culcă ; și mama la fel. Mie îmi pun un mindir într-un colț.

Cad de oboseală și adorm. Tata și mama adorm și ei.

Dar ne trezim din cînd în cînd la vuietul pe care-l fac mațele noastre.

Mama ia și ea parte la concert ca și noi. Totuși nu dă înapoi. Mama e o femeie și jumătate. O admir ! Ce voință ! Ce deosebire între ea și mine ! Eu, dacă mi-ar fi foame, aș spune și chiar aș și mînca... dacă aș avea ce !

Fire grosolană, curcă plouată, bicisnicule !

Uită-te la mamă-ta care, ca să-și țină cuvîntul, ca să nu dea înapoi de la ce a vorbit, stă flămîndă toată noaptea și așteaptă dimineața ca să îmbuce ceva. Și ai să vezi că iar are să se prefacă că n-are poftă de mîncare. Mama ta e o romană, Jacques ! nu semeni cu ea — mai ales la nas, fiindcă al tău e turtit.

Am mîncat — mama a ciugulit numai ; dar am văzut-o după aceea cum înfuleca într-un colț o bucată de ficat prăjit pe care-l ceruse de la bucătărie și pe care și-l băgase într-o bucată de pîine ; ce mai mușca din ea !

Tata a mîncat de-a plesnit — i s-au înroșit și urechile.

As'noapte nu s-a supărat, pentru că era cu mîinile și cu picioarele legate : a făcut la plecare o mare imprudență. A dat mamei toți banii.

Mama spusese c-un aer foarte nevinovat :

— Buzunarele mele sînt mai largi decît ale tale, așa că banii au să încapă mai bine ; pe drum am să plătesc eu.

Tata n-a înțeles imediat cît e de mare nenorocirea și cît de gravă greșeala pe care a făcut-o ;

la prima staţie însă a simţit rana. Nu mai avea nimic la dînsul, nici o monedă de un franc, nici măcar una de zece bani. Îşi dăduse toţi gologanii pe bacşişuri, hamalilor şi comisionarilor şi nu mai avea acum nici cu ce să ia un pahar de sirop.

Murea de sete.

— Dă-mi nişte parale !

— Vrei parale ?

— Da, i-i sete lui Jacques...

Mama se întoarce către mine :

— Ţi-i sete ?

Eu vreau să-l sprijin pe tata ori de cîte ori pot ; dar de ce cînd i-i sete lui zice că mi-i sete mie ?

Nu răspund la întrebarea mamei care, cu o ironie rece, îşi plimbă ochii de la bărbatu-său la fecioru-său.

— Las' că mai poate s-aştepte, spune ea ghemuindu-se iar în colţul ei şi avînd aerul că nu-l ia în seamă deloc pe tata ca şi cum acesta nici n-ar exista.

Trei zile au durat aceste cereri de bani şi aceste refuzuri !

Tata s-a supărat ; s-au şi certat, întîi la uşa unui birt, apoi în vagon ; şi mama a învins, tata şi-a cerut iertare.

Mama, asta are : e curajoasă şi sinceră. De multe ori spune : eu sînt cu inima deschisă.

Şi fiindcă e cu inima deschisă îi face tatei reproşuri faţă de hotelieri, faţă de călători, că e un om fără suflet, un soţ necredincios.

Îşi povesteşte toată păţania, pomeneşte nume :

— Îţi pare rău după Brignolina, asta te mănîncă ! Ha ! ha ! vrei să te îmbuibi cu mîncare ca să uiţi... Domnul vrea poate bani ca să-şi părăsească soţia şi copilul şi să se întoarcă la amanta dumisale !

Şi tata a cerut doar cinci franci !

Șade pe ghimpi, încearcă să-i taie vorba, să-i îmbucătățească frazele, să-i spulbere efectul. Dar mama e atît de sinceră !

— Nu, n-ai să mă faci să tac ! Degeaba îmi dai coate ; ce spun e adevărat, știi și tu... Noroc că-i lume de față ! Sper că n-ai să mă bați în fața lumii !...

Pe vapor

Pierdem vaporul — mama se îmbolnăvește, din fericire.

A stat prea mult flămîndă, a înghițit nemestecat ficatul — n-a închis ochii toată noaptea. În sfîrșit a apucat-o migrena și a adormit.

Tata stă cu dînsa timpul moral necesar ca să fie sigur că doarme, că s-a scufundat într-un somn adînc și că nu mai poate să se năpustească asupra lui.

Se urcă pe punte...

O veche cunoștință

— Chanlaire !

— Vingtras !

Chanlaire e un pedagog din Puy care are la Nantes un unchi cu care se certase pe vremea cînd era pedagog, cu care s-a împăcat și la care se întoarce acuma dintr-o călătorie la Paris în interesul firmei :

E fericit, cîștigă bani.

— Ce întîlnire !

— Tragem un chef, ești cu nevasta ?

Pune această întrebare cu teamă și pare cam sastisit cînd tata îi răspunde trist :

— Ba da, e jos.

Şi cu un ton mai vesel :

— E bolnavă.

— Nu-i nimic.

— Nu — nu — nu.

— Atunci asta nu ne împiedică să destupăm o sticlă de Bourgogne, ba chiar dimpotrivă.

Şi întorcîndu-se spre mine :

— Da' ce mare s-a făcut băiatul ! Ce chică și ce ochi !

— Chelner !

Pe vapor sînt o mulțime de subofițeri care pleacă în concediu și care s-au întîlnit și ei cu vechi camarazi.

Masa din sufragerie e plină de sticle de vin și de căni de bere.

E o veselie și niște rîsete cum n-am auzit niciodată.

Unii joacă cărți, alții fac *punch* și îi dau foc, beau vin îndulcit cu zahăr. Miroase a lămîie.

S-au apucat și de cîntat acuma !

Un furier începe un cîntec de cazarmă — și toți în cor cîntă refrenul.

Cînt și eu și vocea mea pițigăiată se amestecă cu vocile lor groase : e drept c-am băut un pic din paharul tatei, căruia i s-au îmbujorat obrajii și îi străluceasc ochii.

După al treilea pahar, și-a luat inima în dinți și i-a spus lui Chanlaire că n-are un sfanț. Toți banii sînt la nevastă-sa !

— Vrei să-ți împrumut douăzeci de franci ? spune Chanlaire ; ai să mi-l dai înapoi la Nantes ; sper c-o să ne mai vedem și o să mai petrecem împreună... Dar ce m-apuc să vorbesc, am uitat că băiatul e aici !

— Nu-i nici o primejdie !

Nu, tată, nu-i nici o primejdie. Ce tînăr pare acuma tata ! Nu l-am văzut niciodată rîzînd așa din toată inima !

Vorbește cu mine parc-aș fi băiat mare.

— Hai, Jacques, mai bea un pic !

Pe urmă îi vine o idee :

— Ce-ar fi să gustăm ceva ? Picioarele astea de porc îmi fac cu ochiul ; îmi vine să le spun cîteva vorbe..

E un limbaj îndrăzneț pentru un profesor de liceu ; dar directorul de la Saint-Étienne e departe ; directorul de la Nantes încă n-a apărut și picioarele de porc stau colea, roze și aromate.

O ! simt și-acuma gustul sosului Sainte-Menehould usturoiat și buchetul vinului alb cu care l-am stropit !

Mi se dă un tacîm ca și celorlalți și mă servesc singur și-mi torn singur de băut. E întîia oară cînd sînt camaradul tatei și ciocnim ca doi prieteni.

Mă șterg cu șervetul — fie ce-o fi ! îmi potrivesc bine scaunul — fie iar ce-o fi ! Am maniere proaste, sînt în largul meu ! Nu-mi spune nimeni nimic nici de coate, nici de picioare, fac cu ele ce vreau. E un sfert de ceas de fericire nespusă pe care n-am mai simțit-o pînă acuma.

Tinerețea mea se trezește, mama doarme.

...Tinerețea mea se stinge, s-a trezit mama ! Se ivește ca un spectru din cabină ; ea era într-o cabină din fund, noi sîntem în sufrageria din față. Vine drept la noi și sigur că are să înceapă o scenă.

Aș ! gălăgia îi acoperă vocea, chelnerii umblă încoace și încolo, bucătarul trece cu mîncărurile, subofițerii aduc sticle în brațe ; toți fac glume,

cîntă, e o larmă și un talmeș-balmeș de zgomote atît de mare încît furia mamei se stinge.

Cum e singura femeie aici, e sigură mai dinainte că va fi învinsă ; și pe lîngă asta a văzut bani în mîna tatei care plătește picioarele de porc.

— Da, avem bani, spune tata vesel și pișicher. și strigă : Înc-o sticlă !

— Nu mi-i sete.

— Da mie mi-i sete. Și lui Jacques i-i sete. Ți-i sete ?

Asta-i o replică voioasă la vorba de ieri. Tata spune asta pe un ton glumeț, nu răutăcios. Vinul l-a îmbunat.

— Poftiți, doamnă ! zice el întinzîndu-i sticla și un pahar.

Nu-i chip să te superi. Mama se lasă păgubașă fiindcă vede că nu-i merge. Spune fără prea multă supărare :

— Eu mă urc pe punte. Ai să vii cînd ai să isprăvești. Jacques, hai !

— Nu, rămîne cu noi ! Vom face o partidă de domino, el are să fie al treilea.

Strașnic ! Sînt al treilea și stau cu subofițerii, la aceeași masă ; dau la o parte sticlele ca să-mi așez jocul ; chelnerii își cer scuze cînd mă ating cu cotul în treacăt ! Mă umflu în pene grozav ; ia uitați-vă, eu cel bătut, eu cel biciuit, eu cel strîns în chingi, îmi întind în voie picioarele, îmi scot cravata, pot să rîd cu hohote și să-mi mînjesc mînecile !

Partida de domino s-a sfîrșit...

— Jacques, du-te și spune mamei că venim.

Am uitat de mama și acum, după ce izbucnirea primei bucurii a trecut, parcă mă cam mustră cugetul.

Mama mă primeşte cu o privire aspră şi cu o vorbă de ameninţare. Mustrarea mea de cuget piere. Eu cred c-ar fi trebuit să ghicească că mă gîndeam la dînsa în clipa asta, că peste izbucnirea mea de veselie se înalţă un sentiment de dragoste ; şi sînt supărat pe ea că mă primeşte aşa.

— Las'că ai să-mi plăteşti tu asta cînd o să ajungi !

Să plătesc ce ? O clipă de fericire ? Am făcut ceva rău ? Mi-am muiat şi eu buzele într-un pahar în spuma căruia se jucau razele soarelui. Va trebui să plătesc asta. Oricît de scump aş plăti tot nu voi plăti cît face ; cînd om ajunge n-ai decît să mă baţi cît îţi place.

Zi norocoasă astăzi pentru mine !

Lîngă noi s-a aşezat o doamnă şi-a intrat în vorbă. Doamna Vingtras e în culmea bucuriei ori de cîte ori o cucoană bine îmbrăcată îi face cinstea să stea de vorbă cu dînsa.

Ele vorbesc şi copiii doamnei care vin din cînd în cînd să spuie ceva de haz mamei mă iau cu dînşii la joacă !

— Jacques, stai aici !

— Lăsaţi-i să se joace, spune cu bunătate cucoana cea elegantă.

— Nu vi-i frică c-au să se înece ?

Asta-i tot ce găseşte mama de spus, dar e măgulită că fiul ei se joacă cu copii de oameni bogaţi ; dacă m-oi îneca, m-oi îneca !

Cred totuşi că într-adevăr i-i frică să nu mă înec ! Cînd ne apropiem de un foc se teme să nu mă ard. Odată, în curtea liceului, băieţii au înălţat un balon ; mama care era pe-acolo a strigat :

— Bagă de seamă să nu te tragă în sus !

Nu ştie însă că ori de cîte ori a suflat sau a lovit în curiozitatea mea, poftele mele s-au umflat ca şi pielea, cînd mă bate cu varga.

Nu, orice ar spune, nu-mi vine să cred că sînt mai fricos decît ceilalţi şi caut toate prilejurile să petrec şi eu aşa cum petrec colegii mei. Ei nici nu se îneacă, nici nu se ard şi baloanele nu-i iau cu ele în aer. Am tras la fit ori de cîte ori am putut. Am lipsit de la şcoală ori de cîte ori am izbutit să fug şi am şters-o pe rîu în luntre sau m-am dus lîngă furnal, în uzina în care tatăl lui Terrasson e contramaistru.

M-am urcat în copacul cel mare din grădina Pélissier, am ajuns pînă la capătul crengii celei mai mari.

Mi-aduc aminte acuma de toate acestea; mi-i capul cam înfierbîntat. Parc-aş ţine o cumpănă. Dacă nu-mi dau voie să mă duc pe malul apei, să mă apropii de cărămidării şi de baloane, foarte bine — nu vreau să-i fie frică mamei; dar cu cel dintîi prilej îmi scot eu paguba, am să intru în rîu pînă la brîu şi am să pun piciorul pe fierul topit.

Aşa m-am hotărît. Pînă una-alta, astă-seară, fiindcă mama m-a lăsat în voia mea, am să fac tot ce-mi stă în putinţă ca să nu mă înec.

Dacă nu mi-ar fi dat voie să mă joc nu m-aş fi putut opri şi m-aş fi aplecat peste roată şi aş fi încercat să prind spuma cu mîna...

Alergăm de la un capăt la celălalt al vaporului, strigăm pe mecanici, necăjim pe omul de la cîrmă, ne agăţăm de funii, punem mîna pe macarale, încercăm să urnim ancora.

Ziua se isprăveşte, vine seara.

Ne lăsăm cuprinşi ca nişte oameni mari de melancolia amurgului ; cu obrajii răcoriţi, cu un fior între umeri, cu pletele în vînt, privim dîra pe care o lasă pe apă vaporul, zărim cele dintîi stele care clipesc pe cer şi urmărim şuviţele de lună pe apa lucie şi tremurătoare.

Maşina face puf ! puf !

Deodată vorbeşte clopotul ; ne apropiem de pod.

Iată-ne la Tours ; aici poposim.

Domnul Chanlaire ştie un hotel nu prea scump. Zice că să mergem cu toţii acolo, dacă vrem. Da, desigur. Şi peste zece minute de la debarcare ajungem la „Cerbul cel mare".

Mîncăm la hotel.

Stăm la masă cu nişte voiajori comerciali, cu o englezoaică şi cu un preot. Toată lumea face cinste mîncărilor care sînt gustoase şi mai ales un muştar de Dijon are un succes care foloseşte grozav pivniţei de vinuri. E picant şi face sete.

Deschid ochii mari, îmi umflu nările şi ciulesc urechile. Ce lux ! O mulţime de tăvi de argint ! Zece feluri de mîncare. Lumea înfulecă şi stă de vorbă.

— Daţi-mi vă rog ostropelul. Vreţi somon ?

Parc-aş fi la un ospăţ din *O mie şi una de nopţi*. Sînt adînc mirat că toţi calcă în picioare învăţămintele pe care mi le-a băgat în cap mama în ce priveşte felul cum trebuie să te porţi în lume. Chiar şi preotul şade cu coatele pe masă şi cu scaunul foarte aproape de marginea mesei, aşa cum şedeam şi eu astăzi în cabină în faţa piciorului de porc fript şi a vinişorului alb.

Mama e lîngă doamna de la Paris care m-a pus să şed alături de dînsa, împreună cu copiii ei.

Sînt aproape liber, și mă reped la farfurie. Mama nu protestează, ba chiar se supără cînd dintr-un fel de mîncare nu iau.

— Ia uite, parcă l-ar fi pus cineva la post. E preț fix, nu ? întreabă ea pe domnul Chanlaire.

— Da, doi franci de persoană.

— Jacques, strigă ea imediat, mănîncă din toate !

Rostește asta ca o chemare la cruciadă, ca o lozincă de luptă : „Mănîncă din toate !"

Strigătul acesta domină o clipă zgomotul de linguri și de furculițe și stîrnește rîsul mesenilor.

Nu se poate opri să nu aibă grijă de mine, de la locul unde șade ; și veghează mereu asupra copilului ei.

— Jacques, nu se fac tartine de muștar. — Jacques, știi doar că nu-mi place să-ți sugi degetele. — Nu poți să-ți sufli nasul fără zgomot ? — Jacques, nu așa se mănîncă puiul !

În clipa asta o văd cum culege pe ascuns și bagă în buzunar resturi de mîncare. Lumea observă. Eu mă înroșesc.

— Jacques, nu te mai înroși așa !

Ah ! mi-a stricat toată plăcerea... Îmi dau seama foarte bine că vecinii de masă rîd de ea și chelnerii o privesc chiorîș. Aș fi vrut să mă port ca un om mare și să spun chelnerului : „Mai dă-mi din asta", să mă șterg la gură cu șervetul și apoi să mă răstorn pe spatele scaunului și să spun : „A fost bun".

Domnul Chanlaire se ridică :

— Doamne, domni și copii, dați-mi voie să vă ofer șampanie.

— Jacques, tu ai să bei din paharul meu, spune mama cu tonul cu care ar spune : „Nu-mi veți lua copilul !"

— Nu, are să bea din paharul lui şi chiar lui am să-i torn întîi, spune domnul Chanlaire, dînd drumul dopului care țîşneşte ca un glonte ; întîi copiii !

Îmi umple ochi paharul şi-mi spune :

— Dă-l pe gît !

Mama îmi aruncă nişte priviri cumplite, şi bate cu degetele în masă ceva ce înseamnă : „Uită-te la mine !"

Nu îndrăznesc nici să mă uit la ea nici să beau.

— Hai, ce stai ca un bleg !

Bleg ! Domnul Chanlaire spune asta tare ; mi-i inima grea, mîna îmi tremură şi vărs jumătate de pahar pe rochia unei cucoane de lîngă mine...

— Prostule ! spune cucoana.

Bleg ! Prost ! Din cauza mamei am fost aşa de nătărău.

Acuma mă mai dojeneşte şi ea, mai mult chiar decît ceilalți.

Mă duc la culcare mîhnit şi jalnic.

— Pe aici e odaia dumneavoastră, spune chelnerul.

În clipa în care sînt la capul coridorului urînd noapte bună doamnei din Paris şi băieților ei care toată seara au fost prietenoşi cu mine, mă strigă mama :

— Jacques, *privata e jos !*

În glasul ei e poruncă — dar şi grijă ; ia precauții la care copilul ei, cu lipsa de prevedere a vîrstei — nu se gîndeşte.

Camarazii mei zîmbesc, mama lor se înroşeşte, mama mea spune bună seara.

Şi astăzi chiar, în vis, în vreun salon, printre femei decoltate, la masă, la vreun bal, aud ca Jeanne d'Arc o voce : „Jacques, privata e jos !"

A doua zi dimineața luăm iar vaporul.

Doamna de la Paris e tot cu mama și eu cu băieții ei.

Sînt mai vioi decît mine și nu se opresc în mijlocul punții, cu buzele ușor deschise și cu nările umflate ca să respire și să soarbă o adiere de vînt : boarea dimineții care mișcă frunzele copacilor și dantelele la gîtul călătoarelor. Cerul e senin, casele sînt albe, rîul albastru ; pe maluri sînt grădini de trandafiri și văd orașul cum se desfășoară vesel.

Colo e un pod pe care trec țărănci, care rîd între ele și un bătrîn care merge încetișor ; are o pălărie cu margini late, părul i-i cărunt, n-are barbă și poartă o redingotă cum au preoții, și chiar și înfățișarea lui e de iezuit.

— El este ! El !

Cineva a spus numele acestui om și toți l-au recunoscut.

— Acesta e cîntărețul *Golanilor*, Jacques — e Béranger [1] !

Tata îmi spune asta cu același ton cu care mi-a spus : Fecioara din Orléans.

Și-a scos, cred, pălăria și și-a luat o înfățișare gravă ca și cum și-ar face rugăciunea. Tata e plin de respect față de celebrități și ar fi în stare să capete un guturai, numai să le salute. N-a izbutit încă să-mi insufle și mie această venerație și în timp ce toți se uită la Béranger cum merge pe pod, eu mă uit departe pe un cîmp la niște păsări care se rotesc împrejurul unui copac stufos, pe urmă se lasă jos și se scufundă în argintul plopilor și în aurul răchitelor.

---

[1] *Pierre Jean de Béranger*, poet francez, autor de cîntece satirice foarte răspîndite în prima jumătate a secolului al XIX-lea. A satirizat monarhia, nobilimea, iezuiții, iar după 1830, pe bancheri și capitaliști.

În geografia mea am văzut că ţinutul acesta se cheamă grădina Franţei.

Grădina Franţei ! Da, şi eu i-aş fi spus tot aşa, eu, un băieţaş ! Asta-i impresia pe care am păstrat-o de la miresmele acestea, de la liniştea asta, de la malurile acestea presărate cu case frumoase şi care tivesc cu verde şi roz panglica albastră a Loarei !...

Deodată, panglica asta începe să se întunece ; capătă o culoare verzuie şi parcă ar duce nişte nisip murdar sau nişte noroi. E marea care se apropie şi îşi revarsă fluxul ; Loara se va sfîrşi şi va începe Oceanul.

Am ajuns. Toată ziua am fost sub impresia domoală a dimineţii. Nu m-am jucat aproape deloc cu micii mei tovarăşi care se miră de tăcerea mea. Spaţiul m-a făcut întotdeauna să cad pe gînduri. Sîntem lîngă podul de fier. Citesc o firmă, departe, „Hotelul floarei“. Sîntem la Nantes.

Nantes

Mama atîta l-a pisat pe domnul Chanlaire întrebîndu-l unde ar fi mai bine să mergem după ce debarcăm, încît el o lasă în plata Domnului şi, imediat ce sosim, o şterge. Aruncă tatei adresa, unui hamal bagajul şi pe-aici ţi-i drumul.

Doamna din Paris pleacă şi ea. Strîng mînuţele băieţilor şi iată-l acum pe domnul Vingtras, profesor la liceul din Nantes, stînd în picioare pe caldarîmul oraşului cu bagajele, cu nevasta şi cu copilul.

Specialitatea noastră este să stînjenim cu prezenţa noastră şi să stingherim cu bagajele noastre viaţa oraşelor în care pătrundem. Deocamdată

avem aerul că vrem să rămînem aici pe chei şi lumea crede că vrem să facem foc şi să punem de mîncare. Sîntem o piedică în dezvoltarea comerţului ; din pricina noastră nu-i loc destul pentru descărcarea mărfurilor din vapoare. Ocupăm tustrei mai mult loc decît se cuvine într-un port comercial. Lumea începe să se adune în jurul coloniei noastre.

Mama îl ia la rost pe tata.

— Nu puteai să-l întrebi pe domnul Chanlaire ?

— Ai spus că-l întrebi tu.

— Eu !

La glasul ei ascuţit trecătorii întorc capul. Unii se opresc să vadă ce-i.

S-apropie un hamal.

— Cît iei — întreabă mama — ca să ne duci bagajele ?

— Trei franci.

— Trei franci ! ?

— Nici un ban mai puţin.

— Las'că găsesc eu altul, n-ai nici o grijă, care n-are să ceară trei franci, spune mama dîndu-i tatei pachetele ei, şalurile şi o cutie, ducîndu-se la un nenorocit de zdrenţăros care umblă şi el pe-aici.

Acesta nici n-apucă să răspundă şi hamalul a şi sosit iar, îşi arată medalia, se repede şi trînteşte zdrenţărosului cîţiva pumni şi familiei Vingtras ocări. În învălmăşeală bagajele se năruie şi se rostogolesc spre rîu.

— Jacques, Jacques !

Alerg după o boccea, mama se ia după alta ; ţipă, zdrenţărosul ţipă şi el ; jandarmii vin către tata, eu mă urc iar pe chei să-i dau ajutor ; sîntem împresuraţi. Iată intrarea noastră în Nantes.

Uf ! ! !

Cu destulă greutate, ne-am găsit o locuință.

Am stat o săptămînă la un han ; pe hangiu îl chema Houdebine ; mi-aduc aminte și n-am să uit niciodată.

Firește, ne-am ciorovăit cu el și mama a făcut ce-a făcut și-a întors casa cu fundu-n sus, tărăboi în coridor, certuri pe scară, hărțuieli cu nevestele pasagerilor. Cînd a fost la socoteală, discuții ; servitoarea a cerut bacșiș. Ne-au dat afară. Și într-o bună zi, la amiază, ne-am pomenit iar pe stradă, domnul Vingtras, soția dumisale și odrasla dumisale.

Din fericire domnul Chanlaire a sosit în clipa cînd stăteam de strajă lîngă bagaje. Eu eram încărcat de boccele, gata de plecare, ca un grup de soldați cu ranița în spate care așteaptă să pornească îndată ce se va ști în care parte.

Oamenii din cartier ne cunoșteau deja datorită certurilor noastre cu hamalii. Răsturnarea asta a calabalîcului în mijlocul străzii și mormanul acesta de lăzi care întrerupe din nou mersul treburilor orașului, înfățișarea mea, țipetele mamei, zăpăceala tatei, totul a stîrnit vîlva și după ce i-a făcut pe oameni curioși, a început acum să-i facă bănuitori.

Tare aș fi vrut să fiu pe o corabie, în timpul unei lupte navale, cu cangea de abordaj în mînă, în bătaia ghiulelelor, departe de bagaje !

Stăteam așa în mijlocul străzii — mama deoparte, eu de alta și tata în chip de întunecată iscoadă — cînd iată-l pe domnul Chanlaire care trecea pe acolo din întîmplare ; el e providența noastră, hotărît !

Ne-a luat ca pe un grup de deținuți și ne-a dus la o locuință pe care o știe el ; am impresia că

s-au luat după noi nişte poliţişti. Se întrebau desigur ce rost avem.

Tata nu voise să spună cine este şi nici că stătuse la han, fiindcă asta nu se potrivea cu situaţia lui în societate, aşa încît deasupra noastră plutea un mister.

Tata a intrat în slujbă chiar a doua zi după ce ne-am mutat şi imediat a băgat frica în elevi : asta îi asigură liniştea în clasă şi lecţii particulare din belşug. Pare atît de cîinos încît elevii vor lua lecţii şi acasă !

Merg bine toate ! Hai acuma să vedem oraşul !

Toate iluziile mele despre Ocean s-au dus ; toate visurile mele de furtuni au căzut în apă dulce, fiindcă apă dulce era !

Nu sînt corăbii cu tunuri cu gurile căscate, nici ofiţeri cu chipie de comandă ; nici salve de artilerie, nici manevre de război, nici chipuri de corsari, nici depozite de praf de puşcă ; nici vorbă de vreo pregătire de luptă, sau de exerciţii de abordaj ; miros de catran, nu miros de mare. Îmi mai rămăsese o nădejde : auzisem că pe un vapor s-ar fi aflînd un morman de capete de mort : erau numai nişte ghiulele de brînză de Olanda.

Ce searbădă mi se pare viaţa de marinar !

În casa noastră, jos, e o cîrciumioară ; iau de aici vin într-o cană, ca s-avem la masă. Vin aici şi mateloţi. Nu vorbesc niciodată de lupte, nu ştiu să înoate ; nu se aruncă deci de pe catargul cel mare în „valurile înspumate“, nu înfruntă „furia talazurilor“... Dacă ar cădea în apă, s-ar îneca. Din zece mateloţi nu cred să fie cinci care să poată trece Loara înot. Frumos, n-am ce zice !

Acuma e drept că noi stăm în partea de sus a orașului și că vasele cele mari sînt în partea de jos. Dar eu nu prea fac mare deosebire între vasele comerciale de mare și cele fluviale. Cum nu văd nicăieri tunuri și uniforme, pun în aceeași oală pe marinarii de mare și pe cei de fluvii. În dezamăgirea mea, acopăr cu același dispreț pe lupul de mare și pe corăbierul brînzar.

Profesorul meu

Profesorul meu e un om scund cu ochelari cu ramă de argint, cu nasul și cu glasul ascuțit, cu un pic de mustață, cu picioarele cam strîmbe — care însă nu-l vor împiedica să-și facă drum — insinuant, scormonitor, viclean, iscoditor, ca o cîrtiță sau o nevăstuică ; a picat de la Paris unde a fost ca și Turfin printre cei dintîi la examenul de capacitate. Și-a lăsat acolo protectori fiindcă e mucalit prichindelul ; și-a adus tot de acolo o nevastă plină de haz, drăguță și care desigur găsește că toți provincialii aceștia sînt niște nătărăi.

Domnul Larbeau, așa îl cheamă, nu prea are grijă de elevi, și nu-i prea pasă de ei — e blajin cu băieții oamenilor influenți pe care îi cruță și față de care și-a cîștigat popularitate pentru că se poartă cu dînșii ca cu niște băieți mari ; dar nu e rău nici față de ceilalți. Trebuie numai să rîzi de glumele lui ; face jocuri de cuvinte și propune uneori șarade ; toți îi spun Parizianul.

Pe mine mi se pare că mă crede cam nerod fiindcă glumele lui nu mă fac să rîd. Pe urmă a mai auzit de la un coleg pe care îl meditează că am vrut să mă fac cizmar și că acuma mi-ar plăcea să fiu fierar. Îi par grosolan ; și mama de altfel i se pare vulgară și pe tata îl socoate drept un

pîrlit oarecare. Dar nu mă chinuieşte şi are aerul că mă crede, chiar cînd îi spun că mi-am uitat temele acasă sau că am greşit şi am făcut altă lecţie.

La sfîrşitul anului, la compoziţiile pentru premii, ne citeşte romane de Walter Scott.

Vine şi împărţirea premiilor : eu nu capăt nimic — ba da, capăt ceva — mi se pare că am luat şi eu o cunună, două, şi că m-a sărutat pe estradă unul care mirosea urît. Aşadar, merge !

Dar n-am ambiţie şi puţin îmi pasă că sînt sau nu premiant, o dată ce tata nu mă chinuieşte.

Casa

Stăm într-o casă veche, tencuită şi vopsită din nou dar care tot veche pare ; cînd e cald se simte un miros de terpentină şi de fontă care mă coace înăbuşit ca pe un cartof ; lipsă de aer, lipsă de orizont !

Petrec aici, mai ales duminica, ceasuri apăsătoare. Nu s-aude nici un zgomot altul decît acela al clopotelor ; tristeţea mea, de altfel, chiar în timpul săptămînii, e mai adîncă în ţinutul acesta, sub cerul acesta senin, decît sub cerul înnegurat al Saint-Étienne-ului.

Acolo auzeai căruţe scîrţîind, vedeai lucrători de la uzine, zăreai focul cuptoarelor aprinse ; şi în fiecare zi era ceva nou, ba vreun accident în mină, ba vreo burzuluială a minerilor.

Aici, sau cel puţin în cartierul în care stăm, nu sînt uzine cu scîntei şi oameni cu ochi de foc, aşa cum sînt aproape toţi cei care lucrează fierul şi trăiesc pe lîngă cuptoare înalte.

Aici sînt ţărani cu păr lung şi rar, trişti şi urîţi : merg tăcuţi în urma căruţei pe străzile ora-

şului, şi au înfăţişarea ştearsă şi posacă a surzilor. N-au nici o vlagă, umblă mărunt, vorbesc încet. Au buze subţiri, nas ascuţit ; ochii li-s înfundaţi în cap şi fruntea li-i teşită ; nu seamănă, ca ţăranii din Loara-de-sus, cu nişte boi — nu miros a iarbă ci a mîl ; nu poartă haină largă şi roşie, poartă un surtuc alb spălăcit ca un stihar murdar de noroi. Toţi aceşti fii ai Vandeei, toţi aceşti oameni din Bretania mi se par habotnici, aspri şi vicleni.

Bulevardul Saint-Pierre mi se pare pustiu, cu cei cîţiva moşnegi şi cele cîteva babe care şed pe bănci. Şi mai sînt şi umbrele care se furişează ca nişte gîndaci prin preajma bisericii.

Îmi vine cîteodată să plîng.

Acasă nu mă mai bat. Poate din cauza asta sînt trist. Mă obişnuisem cu suferinţa sau cu mînia ; trăiam mereu cuprins de o uşoară înfrigurare.

Nu mă mai bat. Directorul nu-i din şcoala bătăii. A auzit că un profesor aplică pe spinarea lui fiu-său aceeaşi metodă ca şi tata. L-a chemat şi i-a spus :

— Ai să te duci să-ţi baţi copiii în altă parte dacă ţii numaidecît ; dar dacă aflu că continui să-i baţi aici, să ştii că cer să te mute şi am să insist să te mute disciplinar.

Întîmplarea asta a ajuns la urechile tatei şi le-a salvat pe ale mele.

Mama a făcut cunoştinţă cu soţia unui profesor care e gheboasă.

Cînd e frumos ies seara să se plimbe.

Mă iau şi pe mine. Parc-aş fi un prizonier pe care-l scot să ia aer. Merg înainte cu ordin să nu mă îndepărtez, să nu alerg şi nu pot nici măcar să m-aplec să culeg o crenguţă sau o pietricică fiindcă mi-ar plesni pantalonii.

Într-o zi mi-au plesnit pantalonii pe stradă şi doamna Boireau, care nu vede bine a fost totuşi foarte jignită. Mama nu mi-a mai dat voie să m-aplec pînă n-oi avea nişte pantaloni largi.

Acuma îi am. Nu mai este nici o primejdie. Mă plimb în voie ; parc-aş fi o răţuşcă cu şezutul în creştere.

Văd eu că lumea se uită la mine şi că marinarii se-ngrămădesc în jurul meu ; dar mă respectă ca pe ceva necunoscut. Colegii care mă cunosc rîd de mine şi mă trag de fundul pantalonilor ca pe-un cîine de coadă — îmi pun chiar şi sare — şi îmi spun Circe [1].

Costume şi trădări politice

Chinurile din cauza hainelor pe care le port încep din nou. Mulţi mă cred legitimist. Am o cravată care îmi înfăşoară de trei ori gîtul, aşa cum aveau *les incroyables* — filfizonii din timpul Directoriului [2], sau cum purtau regaliştii pe timpul Restauraţiei [3], totuşi speranţele pe care acest partid ar fi putut să le pună în mine se spulberă în curînd. Mama a găsit într-un fund de cufăr, alături de o zgardă de cîine, un guler de ştofă înalt ; îl pun. De data asta lumea strigă — „vivat bonapartismul !" E semnalul de adunare a briganzilor Loarei, cravata dueliştilor de la cafeneaua Lemblin.

---

[1] În *Odissea :* vestită vrăjitoare ; îi transformă în porci pe tovarăşii lui Ulysse, pentru a-l reţine în insula ei.

[2] Nume dat guvernului care a funcţionat în Franţa între 1795 şi 1799 (n.t.).

[3] Epoca de reacţiune feudală în Franţa, între 1815 şi 1830 (n.t.).

Am venit oare ca să mă iau la harţă cu membrii clubului alb [1] care e chiar aici de partea cealaltă a pieţii ? Lumea se pierde în presupuneri de tot felul, dar mirarea e mai mare cînd într-o duminică apar pe bulevard îmbrăcat ca un adevărat republican.

Am o redingotă cafenie, o umbrelă verde şi o pălărie gri.

Acesta e costumul meu de primăvară şi de toamnă. Mama vede că cresc şi vrea să mă îmbrace ca un om din clasa mijlocie, care are ştofă în el, nu vrea să facă pe filfizonul şi are totuşi felul lui de-a fi. Am într-adevăr felul meu de-a fi dar aş vrea mai bine să trăiesc în umbră, să nu dau partidelor speranţe repede înăbuşite — mai ales că şi eu mă înăbuş ! Redingota asta e aşa de grea şi mînecile-s aşa de largi, încît nu pot să-mi suflu nasul.

Legitimist azi, bonapartist mîine, constituţional poimîine — iaca aşa se pervertesc cugetele şi se demoralizează masele.

Şi pe lîngă asta, colegii ! Îmi spun Ludovic Filip [2]. Asta-i chiar primejdios pe vremurile astea de regicid [3].

În zilele de *clasă mijlocie,* cînd sînt îmbrăcat ca un *cetăţean burghez,* vin acasă frînt.

Servitoarele noastre

Avem o servitoare ; se pare că tata cîştigă bine. Dă lecţii cu grămada. Ia şase, şapte elevi care îi aduc fiecare cîte douăzeci şi cinci de franci şi le

[1] Albii, partizanii vechiului regim ; regaliştii.
[2] Rege al Franţei, 1830—1848 (n.t.).
[3] Aluzie la numeroasele atentate împotriva lui Ludovic-Filip (n.t.).

spune timp de un ceas lucruri pe care ei nu le ascultă. La sfîrşitul lunii trimite socoteala — şi îşi face astfel, cu lecţiile particulare, o sumă frumuşică pe trimestru.

Elevii pe care îi prepară au mai puţine pedepse de scris şi au timp să umble pe coridoare. Tocmai în vremea asta apar desenate sau scrise pe pereţi şi pe tablă tot felul de glume pe socoteala profesorului sau a pedagogilor — ba nasul unuia, ba coarnele altuia, în versuri pipărate. Sînt unele grozave şi nevasta cenzorului cînd trece şi le vede se simte cam ruşinată.

Ne uităm la ea de după uşi, de prin colţuri. E foarte drăguţă şi tînără. S-a măritat cu cenzorul pentru că acesta are ceva parale şi o să ajungă director. Aşa cel puţin am auzit-o pe mama, care mai spune că cucoana asta se îmbracă prost.

— Dacă asta o fi moda la Paris, atunci îmi place mai bine *moda de la noi.*

Spune asta cu un ton mucalit şi plin de înţeles. Poate să spuie — dar mie nu-mi place *moda de la noi !*

Şi sînt cu totul dezinteresat — de vreme ce umplu de mirare chiar pe croitorii de la noi, şi nu sînt îmbrăcat după nici o modă cunoscută din antichitate pînă astăzi. Manechin inconştient al unei politici pe care n-o pricep, cameleon fără să vreau — pot să aduc în privinţa asta mărturia mea ; are greutate.

Îmi place mai mult eşarfa roză cu care nevasta cenzorului îşi înfăşoară talia mlădioasă decît şalul gălbui de care e atît de mîndră mama. Îmi place mai mult pălăria pariziencei, cu floricele tremurătoare, cu două-trei mărgărite cu ochi de aur, decît pălăria pe care o poartă aceea care m-a alăptat,

sau a pus pe alta să mă alăpteze — nu mai țin minte bine — pălărie pe care e un pepene galben mititel și o pasăre cu pîntecele prea mare.

Așadar, acasă toți sînt fericiți !

Mie însă nu-mi place c-au luat o servitoare ! Înainte măcar aveam ceva de făcut, aduceam apă, căram lemne, urneam mobilele grele. Îmi plăcea să bat cu ciocanul, să pun umărul, să tai cu fierăstrăul. Mă simțeam puternic și mă deprindeam să duc dulapul în spate și donițe pline cu brațele întinse. Acuma nu mai am voie să m-ating de nimic și cînd sînt grăbit nu pot nici măcar să-mi curăț pantofii !

— Da-s plini de noroi.

— Asta-i treaba servitoarei !

— Să-i dau numai cu peria !

— Avem servitoare, n-am luat-o ca să stea toată ziua cu mîinile în sîn !

N-are timp să stea cu mîinile în sîn, vai de capul ei ! Mama n-o scapă din ochi o clipă.

Și totuși nu i-i nici copil, nici nepoată ! Atunci de ce să-i arate aceeași considerație ca și mie ! Face pentru străini ceea ce făcea numai pentru Jacques. Nu face nici o deosebire între servitoarea ei și fiul ei. Ah ! încep să cred că nu m-a iubit niciodată !

Biata fată nu mai poate. O hrănesc bine totuși. Mama îi dă tot ce nu vrem să mîncăm noi.

— Eu servitoarelor le dau să mănînce cît le trebuie !

Și pune pe marginea farfuriei zgîrciuri, pieliți, gogoloși de seu.

— Astea-s bune pentru ea. Și chiftele reci ; asta întărește.

Biata Jeanneton ! Dacă n-ar fi îngrijită aşa de bine s-ar istovi cu totul ! Că uite, chiar cu regimul acesta, nu-i merge bine, nu-i grasă deloc, ba chiar dimpotrivă !

Îmi vine-a crede că Jeanneton nu se prea dă în vînt după maică-mea şi că vrea chiar s-o supere.

— Vrei un pahar de cidru, Jeanneton ?

— Mulţumesc, doamnă.

— Mulţumesc da sau mulţumesc nu ?

— Nu, doamnă.

— Nu-ţi place cidrul ?

Jeanneton mormăie ceva.

— Cum vrei, fetiţo !

Şi mama adăugă cu necaz :

— Eu pun paharul aici, ai să-l iei dacă vrei ; sau ai să-l laşi să se răsufle.

Cidrul n-are să se răsufle, e răsuflat demult. De două zile stă într-o sticlă din care tata n-a vrut să bea pentru că mirosea a oţetit şi care a rămas destupată. A mai căzut şi un gîndac însăşi şi numai după ce a mirosit cidrul s-a hotărît băgare de seamă aşa cum ar fi făcut pentru ea însăşi şi numai după ce a mirosit cidrul s-a hotărît să-l dea lui Jeanneton.

— Cidrul nou, cidrul proaspăt are un acid care face rău femeilor gingaşe, să ţii minte, copile.

Am să ţin minte. Dacă vreodată am să fiu slab de plămîni am să iau cidru de acesta care n-are acid, care miroase a oţetit şi a mucegai. Să pun oare şi un gîndac înăuntru ?

Mama m-a văzut stînd pe gînduri şi uitîndu-mă la gîndac.

— Asta-i semn că-i bun cidrul. Dacă ar fi rău n-ar fi căzut în el. Insectele au şi ele glagoria lor.

Auzi, ce deştepte !

Încă o observaţie de care am să ţin seama. Cînd ceva are insecte înseamnă că e bun. Şi eu care nu vreau să mănînc brînză pentru că are viermi şi prefer să nu fie muşte în untdelemn !

Nu înţeleg.

De acuma înainte e hotărît că nu mai luăm servitoare care să trebuiască să fie hrănită : asta o oboseşte prea tare pe mama !

Într-o bună zi văd că vine o fată zdravănă, roşie la faţă, dar ce roşie ! cu pistrui, scundă şi rotundă — ca o minge. Nişte ochi care-i ies din cap şi un pîntece care îi umflă rochia să crape ! Ce de pîntece ne mai sosesc în casă !

Trebuie să vie în fiecare zi să spele vasele, să facă toată treaba murdară şi să meargă cu mama la piaţă ca s-aducă tîrguielile. Mama vrea chiar s-o pună să meargă şi cu mine, ca s-arătăm c-avem servitoare, că am pe lîngă mine o slujnică. Ascult de mama şi merg pe stradă sau puţin înaintea Petronillei, aşa o cheamă, sau puţin în urma ei. Din nefericire e vorbăreaţă şi se ţine mereu de mine. Lumea ne vede împreună.

Şi iată că într-o dimineaţă, cînd intru în clasă, băieţii îmi spun Zaharachi. Pe pereţii clasei văd portretul tatei şi dedesubt scris Zaharachi. Toţi ne spun acum Zaharachi.

Iată de ce.

Petronilla în ceasurile ei libere vinde acadele pe stradă şi elevii o cunosc bine. Tot văzîndu-mă cu dînsa s-au întrebat ce legătură misterioasă e între noi şi aşa s-a răspîndit zvonul că noaptea fabricăm acadele şi zaharicale şi că tata a adăugat profesoratului această ramură de industrie.

Se spune chiar că acadelele nu mai sînt aşa de bune de cînd tata s-a asociat cu Petronilla.

Mă plictisesc grozav ! Mă gîndesc că e rău lucru să nu mi se dea voie să stau acasă și să fiu silit să ies ca să merg, fără să am dreptul de-a culege flori. Ai mei mă pun cîteodată să culeg flori dar trebuie să le prind dintr-o aruncătură de ochi și să le iau repede parc-ar fi niște piese de domino ; și trebuie să le apuc și să le culeg într-un anumit fel...

Mă urzic, mă înghimp, e o corvadă, o plictiseală ! Ajung să urăsc grădinile, să nu mai pot suferi buchetele, să confund florile nobile și florile comune, trandafirii și cacadîrii.

Trebuie cînd merg să fac pași foarte mari, așa e mai bărbătește, și stric și pantofii mai puțin. Fac pași mari și întotdeauna parcă m-aș duce să schimb o santinelă, să execut un ordin, sau parcă aș fi la defilare. Îmi petrec viața cu o agerime de soldat sau cu iuțeala unei imagini de lanternă magică.

Și port mereu o codiță de ștofă la spate !

Aș vrea să stau într-o celulă, să fiu legat de piciorul mesei, cu un belciug în zid, dar să nu mă mai duc la plimbare cu familia seara.

Azi dimineață am umblat desculț și am călcat într-o *chestie* de sticlă. (Mama spune că mă fac mare și că trebuie să mă pregătesc să ies în lume și să-mi șlefuiesc limbajul și să spun de acuma înainte : *chestie* de sticlă, dar cînd scriu să înlocuiesc *chestie* cu o liniuță.)

Am călcat într-o *chestie* de sticlă care mi-a intrat adînc în talpă. M-a durut cumplit. Doctorul s-a speriat cînd a văzut rana.

— Te doare tare ?

Da, mă doare, dar în clipa asta vîntul a deschis

puţin fereastra ; am zărit colţul de mahala, crîmpeiul de periferie, marginea de cîmp tristă pe unde ai mei mă duc în fiecare seară. Cîtva timp n-am să mai ies. M-am tăiat la picior. Ce noroc !

Şi îmi privesc fericit rana care e urîtă şi adîncă.

Intrarea mea în lume

Mama nu numai că mă îndeamnă să întrebuinţez cuvinte caste, dar vrea să adaug pudoarei eleganţă.

I-a intrat în cap să mă pună să iau lecţii de *„comme il faut"* [1].

L-a găsit pe domnul Soubasson care e maistru de dans, de scrimă şi profesor de „ţinută".

E un fost militar care bea zdravăn, care îşi bate nevasta, dar care înoată ca un peşte şi are şi o medalie de salvare. A scăpat de la înec pe inspectorul şcolar. I s-a dat la liceu această catedră de savată [2] şi de dans în chip de recompensă şi ca să aibă cu ce trăi. La toate acestea a adăugat şi cursul lui de ţinută care e foarte frecventat pentru că domnul Soubasson are vederea scurtă, e fudul de ureche, îi place să sugă şi dacă îi duci la gură un biberon plin de trăscău eşti liber după aceea să faci ce vrei la cursul lui.

Şi numai Dumnezeu ştie ce nu poţi să faci !

Eu însă iau lecţii particulare. Domnul Soubasson vine la noi acasă. Îl aduce şi pe fecioru-său, pe care tata îl presară cu o leacă de latinească, şi în schimb, domnul Soubasson îmi dă lecţii de ţinută.

Mama e întotdeauna de faţă.

— Alunecă uşor cu piciorul, un', doi, trei — fă o reverenţă ! — zîmbeşte !

---

[1] Textual : aşa cum trebuie. Cuviinţă şi distincţie (n.t.).

[2] Savata, scrimă cu picioarele, sport larg practicat în Franţa în secolul al XVIII-lea.

— Auzi, Jacques, zîmbește ! De ce nu zîmbești ? Nu zîmbesc ? Dacă nu-mi vine !

Trebuie să încerc totuși și îmi rotunjesc buzele ca o *chestie* de găină.

Mama în schimb se fasolește în fața oglinzii, tot încearcă, ba așa, ba altfel și găsește în sfîrșit un zîmbet pe care mi-l arată ca pe o grimasă.

— Uite, așa !

Mai trebuie să țin degetul cel mic în aer și asta mă obosește !

— Atenție la auricular ! spune domnul Soubasson, care a pus pe cineva să-i spuie numele științific ale degetelor mîinii și care găsește că strașnic lucru e și latineasca fiindcă într-adevăr, cu degetul ăsta te scarpini în ureche ! După părerea mea el se scarpină chiar prea mult.

Ce lucruri jignitoare îmi spune mama în timpul lecției de ținută, cît o fac eu să sufere, biata femeie, în gusturile ei de eleganță, cît sînt eu de grosolan și de țărănoi, este cu neputință să spun ! Nu izbutesc să-mi lunec piciorul și nici măcar să-mi țin ridicat degetul cel mic !

— Te credeam mai voinic, spune mama care știe că mă fălesc cu pumnii mei și care vrea să-mi jignească mîndria.

Pare-se că nu-s așa de voinic fiindcă nici nu trec zece minute și auricularul cade, ostenit, cerînd îndurare, zgîrcindu-se ca o coadă de șobolan otrăvit. E destul să mă gîndesc și-l simt și azi cum mi se zgîrcește și mă trec fiorii.

După două luni abia dacă sînt în stare să fac o reverență în trei glisade ; în orice caz mi-i cu neputință să și vorbesc în același timp. Dacă aș vorbi cred că aș vorbi țărănește fiindcă salut cum salută țăranii pe scenă. Cînd repet cu mama îmi

vine să-i spun „Nanette"[1] şi să urlu că pe mine mă cheamă „Jobin"[2], ceea ce e fals, după cum se știe, și e rău, după cum văd eu !

Trebuie totuși s-arăt că n-am pierdut vremea degeaba și să pun în practică, mai curînd sau mai tîrziu, lecţiile mele de eleganță și să fac mai mult sau mai puţin cinste domnului Soubasson şi mamei.

— Jacques, sîmbătă mergem în vizită la soţia directorului. Pregătiţi-vă ţinuta.

Îmi strîng cu frenezie auricularul, fac și refac reverenţe ; ziua asud cu exercițiile și noaptea numai reverenţe visez.

Sîmbătă ne ducem ceremonios la director.

Cioc ! Cioc !

— Intră !

Întîi intră mama, nu pot să văd ce face, parcă aş avea o ceaţă înaintea ochilor.

E rîndul meu !

Îmi trebuie loc și fac mașinal semn cu mîna să se dea la o parte.

Uimiţi, toţi se dau înapoi ca în faţa unui scamator.

Toată lumea se întreabă ce să fie : am să scot un beţişor fermecat, sînt vrăjitor ? Am să fac tumbe ? Așteptare.

Înaintez în mijlocul lor și încep :

Unu — fac o glisadă.

Doi — mă dau îndărăt.

Trei — înaintez iar și sfîșii covorul de parcă aş avea un cuţit în tălpi.

Un cui de la pantof.

Mama stă modestă în spatele meu și n-a văzut nimic.

Îmi suflă :

---

[1], [2] Nume de ţărani de operetă (n.t.).

— Acum zîmbește !

Zîmbesc.

— Și mai și rîde ! murmură indignată soția directorului.

Da, și rup și mai tare covorul.

— E prea din cale-afară !

Lumea s-apropie de mine, mă învăluie. Sînt luat prizonier. Mama cere iertare.

Eu mi-am pierdut capul și strig : Nanette ! Nanette !

— Avansarea mea s-a dus dracului pe cinci ani ! spune tata seara, la culcare.

A doua zi domnul Soubasson e dat afară ca un mitocan. Toată treaba asta ne îmbolnăvește pe tustrei. Eu mă întorc la apucăturile mele proaste ; nu-mi pare rău, fiindcă degetul meu cel mic se destinde, își ia forma lui obișnuită. Prefer să am apucături proaste și să n-am auricularul ca o coadă de șobolan otrăvit.

Am și noroc în nenorocirea mea.

Rana de la picior nu e vindecată bine. Se deschide din cînd în cînd și mai mint și eu puțintel ca să am dreptul să nu ies sub pretext că nu pot umbla. O zgîndăresc chiar și aș zgîndări-o și mai tare dar mă gîdil.

Chestia aceea de sticlă (vezi, mamă, cum te-ascult) mi-a făcut un serviciu strașnic. Stau acasă și nu mă mai plimb pe niște drumuri pustii, cu copaci pe margini în care să nu pot să mă sui, tivite cu o iarbă în care nu pot să mă tăvălesc și în pulberea cărora mă tîrăsc ca o insectă schiloadă în noroi.

Stau la o masă în fața unor cărți pe care am aerul că le citesc, în timp ce visez la tot felul de lucruri de care ceilalți habar n-au.

Tata lucrează de cealaltă parte şi nu mă stingherește, doar numai cînd își suflă nasul prea tare. Își îngrijește grozav nasul.

N-am nevoie să învăț cine știe ce pentru că prind repede și sînt de multe ori întîiul în clasă; pocnesc filele dicționarului ca să-l fac pe tata să creadă că-mi caut cuvinte dar eu în vremea asta alerg după amintiri din Farreyrol, din Puy, din Saint-Étienne...

Îmi aflu o ciudată bucurie cînd privesc în trecut!

Ni se dă cîteodată ca temă la compoziție să descriem un peisaj. Eu îmi descriu amintirile.

— Săptămîna asta n-ai făcut compoziții bune, îmi spune profesorul care nu găsește nici pe Vergiliu, nici pe Horațiu, nici zdrențe din Cicero, dacă e vorba de latină, nici pe Thomas [1] și pe Marmontel [2], dacă e vorba de franceză.

Într-o bună zi am să ajung coada clasei!

Mă fac mare și uit pe *cei vechi*. Mă gîndesc mai mult la ce-am s-ajung eu decît la ceea ce a ajuns împăratul roman. Ușurința mea, imaginația mea dispare, moare, a murit!!! (Bossuet, *Cuvîntări funebre*.)

Un domn David, care e președintele *Academiei poetice* din Nantes, dă serate din cînd în cînd. Poftește la el pe profesori cu soțiile lor să vie să danseze.

Are un salon mare, gol; pe tăblia căminului e bustul lui Socrate. O cucoană tînără se uită la bust și spune:

— Așa de urîți sînt filozofii?

Mama sosește cu tata și firește, la început, m-au luat și pe mine.

---

[1], [2] Scriitori francezi din secolul al XVII-lea.

Sosirea noastră e anunţată cu plăcere și întîmpinată cu bunăvoință.

Tata e ca de obicei uscat, slab, cu nasul ascuțit, cu fruntea ca un acoperiş peste ochii cenușii : ai zice că-s două pisici sub o streaşină. Nu are o înfăţişare prea plăcută.

Mama !... hm !... mama !... Are o rochie verzuie cu o centură galbenă ; la încheieturile mîinilor niște fionguri tot galbene, cam umflate, ca nişte noduri de paie la coada ridicată a unui cal. Asta e toată toaleta. Simplicitatea, asta e lozinca ei.

O dată numai, şi-a pus pasărea de la pălărie în chip de broșă, cu pliscu-n jos, cu *chestia* în sus. O fantezie, o încercare. Aşa cum prinţesa de Metternich şi-a pus un şarpe drept brăţară.

— Ce caută pasărea asta aici ? se întrebă lumea.

Sînt unii care ar fi preferat pliscu-n sus și chestia în jos.

Mama făcea pe jucăușa zgîndărind pliscul păsării ca și cum ar fi fost vie.

— Asta-i pasărea mea... Uite ce drăguţă-i.

Tata a convins-o să-și lase pasărea la pălărie.

În ce privește fiongurile însă, odată cînd a pomenit de ele, mama i-a răspuns :

— Uite ce, Anton, sînt eu o femeie cinstită ? Da sau nu ! Taci, nu spui nimic. Tăcerea ta e o insultă !

— Draga mea !

— Crezi că sînt cinstită, nu ?... Niciodată nu te-ai gîndit că Jacques, copilul nostru, provine dintr-o sursă impură, că e un fruct stricat, viermănos ? Nu te-ai gîndit, continuă ea. Atunci trebuie să ai încredere. Nevastă-ta are poate și ea un pic de cochetărie — sîntem fiicele Evei, ce vrei ? Dar să ai încredere, Anton. Dacă aș ajunge cumva prea departe — pentru că, de, sînt cam

neștiutoare ! atunci, da, ai avea dreptul să-mi faci reproșuri ; dar așa, nu ! Și nu lua drept omagiile unei pasiuni vinovate complimentele pe care le rostește cineva față de un pic de toaletă și de bun gust.

Își pătureşte rochia și se joacă cu fiongurile cele galbene, apoi lovindu-l ușor peste mînă pe tata, spune :

— Urîciosule, ești gelos !

Se dansează.

— Nu dansați, doamnă Vingtras ?

— Sîntem prea bătrîni, spune tata c-un zîmbet și cu o plecăciune.

— Prea bătrîni ? Pentru mine ai spus asta ? întreabă mama.

Scena se petrece într-un colț unde l-a înghesuit pe Anton, după o perdea.

— Numai pentru mine trebuie să fie, pentru că dumnealui, desigur, e mai tînăr decît nevastă-sa. Anton, ascultă...

— Vorbește mai încet.

— Am să vorbesc cum îmi place.

Și ridică și mai tare vocea.

— O, n-ai să mă faci să tac ! Nu. Dacă ai poftă să mă insulți, eu n-am deloc poftă, să știi ! Prea bătrîni ! (Îl măsoară din cap pînă-n picioare.) Prea bătrîni ! poate pentru că n-am vîrsta Brignolinei, hai ?

Eu stau pe ghimpi și fac o leacă de zgomot cînd cu picioarele, cînd din gură. Ca să le acopăr vocile, imit instrumente de suflat — cu riscul de a fi calomniat !

În sfîrșit se face liniște după perdea.

Nu-mi prea place la seratele profésorului. Toți spun de mine că-s prea trist. Am haine noi. Numai că mi-au ales o stofă ciudată, parc-aş fi într-un ciorap de lînă ; o culoare ştearsă, cu dungi, dar atît de ştearsă !

Pe lîngă asta, culoarea se ia, aşa că pătez hainele celor de care mă ating.

Toți se feresc de mine. Chiar şi mama vorbeşte cu mine numai de departe, parc-ar vorbi c-un străin. O, Doamne !

A zis : Am să dan-sez ! Şi dansează.

Încurcă cadrilul, calcă lumea pe picioare, dar nu-i pasă ! salvează situația cu vreo glumă, fandosindu-se — mă rog, parc-ar fi o şcolăriță !

La galopul de la urmă, îi vine o idee şi anume să-l facă pe copilul ei să se împărtăşească şi el din bucuriile Terpsichorei[1]. Iese o clipă din joc, m-apucă şi mă trage-n vîrtej după dînsa. Galopul s-a isprăvit şi eu tot mai sar şi ea parcă-i un păpuşar care hîțînă o păpuşă. Mă doare subsuoară.

De cîtăva vreme e tot pe gînduri.

— Mamă-ta şi-a pus ceva în minte, spune tata cu tonul unui om care presimte o nenorocire.

Se închide în odaie şi de după uşă s-aud parcă nişte chiuituri şi duşumeaua scîrțîie ; odată uşa era crăpată şi am zărit-o fandosindu-se la oglindă şi ducîndu-şi mîna la frunte.

Serată la domnul David. Soția profesorului de istorie, care e spaniolă, schițează un *fandango*[2] destul de frivol, he ! he ! deşi e revăzut şi corectat ca bucățile alese de arhiepiscopul din Tours.

---

[1] În mitologie, muza cîntului şi a dansului.

[2] Dans spaniol executat de un bărbat şi o femeie, în ritm viu, cu acompaniament de castaniete.

Soția profesorului de germană, alsaciană, cîntă și dansează un vals din provincia ei. A isprăvit. Se așază pe o canapea și locul unde a dansat e gol.

S-aude deodată un chiot ușor.

— *Iu-iu ! Iu-iu !*

Tata, care e în fața mea, parcă-i gata să-l lovească damblaua iar eu sînt gata să *zbor în brațele lui.*

Și deodată o arătare năvălește în salon și începe să se învîrte pe parchet.

Arătarea cîntă :

„Ché la bourra, la, la !
Oui la bourra, fouchtra !" [1]

Și vocea făcîndu-se tot mai energică, aproape biblică, rostește deodată :

— Hai, bărbate !

Bărbatul acesta e Anton, care de la cel dintîi *iu-iu !* adulmecase primejdia — e tata care e luat pe sus așa cum am fost eu în ziua aceea păpușa ei.

— Hai, bărbate, hai !

Și mama îl proptește în fața ei dojenindu-l din pricina *moliciunii* lui — spre „ștupefacția" [2] tuturor celor de față, care n-au știut că mai vine și asta.

— Hai, cîntă ! cîntă, bre !

Mi-e frică să nu-i treacă prin cap să mă ia și pe mine și mă ascund în privată. Toată seara stau aici și cînd vine cineva strig : ocupat !

---

[1] Strigătură, în dialectul din Auvergne, provincie din centrul Franței de unde e mama lui Jacques. Intraductibil (n.t.).

[2] Locuitorii din Auvergne au un fel de a vorbi caracteristic, înlocuind de multe ori pe *s* cu *ș*; pronunță *chonge (șonj)* în loc de *songe* (sonj) (n.t.).

Noaptea m-a găsit istovit.

Am ieșit înfricoșat cînd s-a stins cea din urmă lampă și m-am întors acasă unde numai grija mea n-o aveau.

Mama, singură cu tata, îi șoptea la ureche :

— Ei, ce zici ? o *bourrée* nu face cît un *fandango ?* Și cu un glas o leacă tremurat, adaugă : Ia, *spune !*

Era în vorba ei mîndrie și zburdălnicia fericirii.

Treburile se încurcă.

Tata — Anton — n-a mai vrut să iasă în lume cu mama.

Sindrofia cu *bourrée*-a i-a sucit mamei capul ; s-a îmbătat de succesul pe care l-a avut ; a găsit ceva care-i place și încăpățînîndu-se să urmeze această vînă de aur vorbește numai ca în Auvergne.

Tata, la un moment dat, îi interzice cu desăvîrșire dialectul din Auvergne.

Ea-i răspunde cu amărăciune :

— Păcat c-ai învățat atîta și ți-i ciudă pe o femeie care are doar *spirit natural.* Vai de capul tău ! Cu toată latinăria și grecăria ta ți-i frică să nu te puie-n cofă nevastă-ta, care-i de la țară !

Certurile se întețesc.

— Uite ce, Anton, eu ți-am făcut de-ajuns pe plac, nu-mi cere prea mult. Ai vrut să nu mai spun *ștatuie,* n-am mai spus. Ai vrut să nu mai vorbesc ca la țară și n-am mai vorbit, dar nu mă scoate din răbdări că încep iar.

Și dă-i înainte :

— Mama zice *ștatuie...* Și n-a fost mai prejos decît mamă-ta, să știi !

Tata, amenințat din toate părțile, se apără și încurcă lucrurile și mai tare.

Mama îl ocărește și pocește înadins cuvintele ca să-l necăjească. Aceste cuvinte intră adînc în inima tatei. Sîmbăta următoare se îmbracă fără o vorbă și se duce la sindrofie fără mama.

Sîmbăta cealaltă, la fel ; mama, la miezul nopții mă trezește din somn.

— Hai, scoală ! Ai să te duci și ai s-aștepți pe tata la ușă la domnul David. Cînd are să iasă ai să strigi : *La, la, fouchtra !* Cînd am să vin eu, tu ai să pleci.

Am strigat : *La, la, fouchtra !* Rău am făcut.

Mama îi face tatei o scenă față de toată lumea și țipă la el în gura mare că-și lasă familia să moară de foame iar el cutreieră balurile.

Cineva mă arată și spune :

— Nu prea pare să moară de foame, ia uite ce buci are !

— Da, spune mama, ne lasă să murim de foame.

Am mîncat astă-seară o supă zdravănă și niște cîrnați ; și la urmă friptură de iepure de casă. Ce să zic, eu nu mor de foame ; și a mîncat zdravăn și ea.

Mama țipă într-una.

— Băiatul n-are nici o cămașă ca lumea, ia uitați-vă cum e îmbrăcat.

De data asta nu-s în negru, am surtuc gri, pantaloni gri ; parc-aș fi un infirmier.

S-adună lumea, tata vrea să se pitească sub o trăsură și se încurcă printre picioarele cailor. Oamenii îl scot de-acolo.

În sfîrșit apare ; pălăria lui de gală e turtită, parc-ar fi un acordeon. Mama îl ia de braț așa cum l-ar lua un sergent.

— Vino, copile, îmi spune ea printre lacrimi; vino şi spune-i că eşti fiul lui.

Doar ştie că-s copilul lui; ce? nu mă mai cunoaşte? M-am schimbat de-aseară pîn-acum?

Pe drum tot caut pe la vitrinele modistelor şi ale croitorilor vreo oglindă ca să văd ce mutră am de cînd mor de foame.

Tu, dumneata

Casa s-a făcut iar posomorîtă, aproape ca altădată, pe vremea doamnei Brignolin, cînd începuse tristeţea. Tata nu se mai duce la sindrofii, nu ştiu unde se duce.

Într-o seară, mama mi-a spus să mă iau după el fără să mă vadă. Tata a venit chiar atunci şi a auzit.

Eu stăteam în faţa mamei, sfios şi ruşinat, întrebîndu-mă în gînd: Oare-i bine să-l spionez pe tata?

Tata a spus mamei:

— Vra să zică vrei să faci din fiul dumitale un poliţist? Am auzit ce i-ai spus.

Acest *dumneata* a făcut-o să se îngălbenească. N-a mai vorbit niciodată cu mine de treaba asta.

Acuma încearcă să dreagă lucrurile; se vede asta din ton, din gesturi.

— Cred că-nţelegi şi *tu* că nu-i plăcut să mă trezeşti din somn în fiecare seară cînd vii...

— N-am să *vă* mai trezesc, spune tata.

Chiar în seara aceea tata şi-a coborît din pod o saltea şi un pat de campanie.

Nu se mai aude nici un zgomot în casă. Stăm fiecare în colţul nostru şi aproape că nici nu mai vorbim între noi.

Femeile de serviciu după o săptămînă pleacă spun că mor de urît la noi.

Am ajuns de pomină în tot cartierul.

E-o bună bucată de vreme de cînd trăiam așa. Mama mă ia seara la dînsa, mă pune să-i citesc din cărți religioase, în odaia ei, la lumina unei lumînări proaste, lîngă un foc fără flăcări.

Nu-i vorba decît de iad și de chinuri. În cărțile acestea bisericești se pomenește numai de lucruri jalnice.

O scenă !

Tata a umblat printr-un cufăr vechi și a dat de ceva greu și sunător.

E un ciorap plin pînă la gleznă cu monede de cinci franci.

Se uită la el mirat cînd deodată mama năvălește ca o furie și se repede să-i ia ciorapul.

— Banii sînt ai mei, i-am pus deoparte din banii pentru îmbrăcămintea mea.

Tata nu dă drumul ciorapului, mama strigă :

— Jacques, ajută-mă !

Dar eu nu fac decît să strig alergînd de la unul la altul :

— Tată ! Mamă !

Tata rămîne stăpîn pe ciorap și îl încuie în dulapul lui.

S-au împăcat !

Mama s-a dus la tata și i-a spus :

— Eu nu mai pot să trăiesc așa, mai bine plec ; iau băiatul și mă duc la soră-mea.

Dar nu are de gînd să se ducă și de la o vreme chiar îi spune lui Anton că nu se duce și îi mărturisește că a greșit — și-l roagă să uite.

S-a săturat şi el fără îndoială şi se lasă rugat numai de formă ; e măgulit că i se cere iertare ; aşa-i el, îi place ca lumea să i se închine ; şi acuma, cînd e sigur că a învins şi că ea a cedat, e bucuros să iasă din stinghereala pe care i-o dădea atîta tristeţe şi atîta tăcere. Îl întreb :

— Tată, să duc în pod patul de fier şi salteaua ?

Îmi pare rău c-am întrebat.

Văd că sînt încurcaţi amîndoi.

— Jacques, răspunde tata, poţi să te duci să te joci cu băiatul din apartamentul de jos.

XIX

LOUISETTE

Bergougnard a fost coleg de clasă cu tata. E un om ciolănos, palid, îmbrăcat întotdeauna sever.

El era întîiul la disertaţie, tata era numai al doilea, dar tata era întîiul la versuri latine. Au păstrat unul faţă de celălalt o admiraţie adîncă, ca doi oameni de stat care s-au înfruntat dar au putut să se preţuiască unul pe altul.

Amîndoi sînt convinşi că au fost născuţi pentru isprăvi mari şi numai nevoile vieţii i-au ţinut departe de cîmpul de luptă.

Şi-au împărţit între ei domeniul.

— Tu eşti imaginaţia, spune Bergougnard, o imaginaţie arzătoare...

Tata se îngîmfă şi îşi dă toată osteneala să arunce fulgere din ochi, aruncă o privire cam tulbure în spaţiu — şi-şi zburleşte părul pe furiş.

— Tu eşti imaginaţia nebunatică...

Tata se preface că e foarte tulburat şi face nişte schime cumplite.

— Eu, urmează Bergougnard, sînt raţiunea rece, glacială, nemiloasă.

Şi îşi pune bastonul, drept, între genunchi.

În acelaşi timp îşi potriveşte pe un nas gălbui, punctat cu negru ca un zar, o pereche de ochelari albi care seamănă cu nişte lentile solare şi care mă fac să-mi fie teamă să nu-mi aprindă hainele care-s cam uscate.

Ai impresia că au să găurească lucrurile. Mă întreb chiar cîteodată dacă nu i-au ars ochii care îndărătul lor parcă-s nişte pete mari, negre.

— Sînt raţiunea rece, glacială, nemiloasă.

Îi place să tot spuie aşa. Şi rosteşte asta scrîşnind din dinţi ca şi cum ar sfărîma o dilemă şi i-ar mesteca coarnele.

A fost şi el profesor ; se cunoaşte c-a fost. Dar a ieşit din învăţămînt ca să se însoare cu o văduvă — care a crezut că se mărită cu un om de geniu şi i-a adus zestre o rentă. Cu renta asta poate să lucreze la marea lui carte *Raţiunea la greci*.

Lucrează de vreo trei ani ; şi mereu parcă scrîşneşte din dinţi ; stoarce argumentele ca pe nişte rufe, vrea să raţioneze strîns, nu-i place o logică slobodă — pentru că i se pare că-l constipă şi-i dă dureri de cap.

— Creierul, asta-i ! spune el tatei, lovindu-şi fruntea cu degetul.

— Nu-i creierul, spune medicul care crede că-i o boală a maţului gros, aşa că nu se ştie bine dacă domnul Bergougnard e filozof pentru că e constipat sau e constipat pentru că e filozof.

Lumea vorbeşte de asta. Se-ncing mici discuţii foarte aspre prin cafenele. Creierul îşi are partizanii lui.

Mama la început îşi dăduse foarte aprig părerea.

Odată tatei îi trecu prin cap să-l ia pe domnul Bergougnard ca orator şi să-l trimită la mama so-

lemn, cu dinţi ameninţători, ca să încerce s-o convingă cu arma raţiunii că uneori se îndepărtează faţă de bărbatul său de normele respectului altfel cum le-au înţeles anticii şi modernii, făcîndu-i nişte scene care nu-şi au seamăn în marii clasici.

— Vin să vă spun o dilemă, spuse el.

— Mai bine ai face să-ţi pui nişte cataplasme undeva.

Plecase şi nu s-ar mai fi întors niciodată dacă mama nu şi-ar fi învins scîrba datorită mie.

A pus răspunsul ei cam aspru pe seama firei ei vesele, ţărăneşti, căreia îi place să mai şuguiască o leacă şi ea care nu-şi cerea niciodată scuze, îşi ceruse numai din dragoste faţă de fiul ei, pentru ca domnul Bergougnard să mai vie — în interesul meu.

Aşadar se înjosea pînă la scuze numai pentru Jacques al ei, şi suferea să se aşeze lîngă dînsa — atît cît se putea aşeza — această statuie vie a constipaţiei.

Pentru mine, da! fiindcă domnul Bergougnard mă învăţa, îmi arăta în texte, îmi dovedea cu cartea în mînă că filozofii din vechea Grecie şi din Roma îşi băteau zdravăn copiii ; tot aşa şi el şi-i burduşea pe-ai lui în numele Spartei şi al Romei — Sparta în zilele de palme şi Roma în zilele de bătaie la fund.

Mama, cu toate că nu-l putea suferi, se arunca din dragoste faţă de mine în braţele groaznic de uscate ale domnului Bergougnard care ca om avea maţele încurcate dar ca filozof nu se-ncurca de loc şi asuda cumplit ca să întipărească principiile filozofiei pe *chestia* copiilor lui — aşa cum baţi în cuie o firmă, sau cum înfigi un drapel.

Mama ghicise că eu nu cred în bătaie.

— Întreabă pe domnul Bergougnard ! Du-te la domnul Bergougnard ! Uită-te la spinarea băiatului lui Bergougnard !

Şi într-adevăr, după ce mi-am băgat nasul de vreo cîteva ori în gospodăria domnului Bergougnard, am văzut că situaţia mea era minunată pe lîngă aceea în care erau puşi în fiecare zi copiii lui Bergougnard : fie cu capul între pulpele tatălui lor care în acest chip îi şi sugruma o leacă şi îi bătea şezînd comod ; fie în faţa lui, luaţi de păr, ridicaţi în sus şi bătuţi cu bastonul, dar zdravăn de le mergeau fulgii — pînă nu le mai rămînea nici un fir de păr în cap şi nici un fir de praf pe haină.

S-auzeau cîteodată strigăte cumplite ieşind din casa lor.

Oamenii de prin partea locului arătau vila Bergougnard străinilor de seamă care veneau pe aici :

— Aici stă filozoful — spuneau ei — aici scrie domnul Bergougnard *Raţiunea la greci.* Asta-i casa înţeleptului.

Şi deodată băieţii lui se iveau la fereastră zvîrcolindu-se ca nişte maimuţe şi urlînd ca nişte şacali.

Da, bătaia pe care o mănînc eu e o dezmierdare pe lîngă cea pe care o dă domnul Bergougnard odraslelor lui.

Domnul Bergougnard nu se mulţumeşte să-şi bată băieţii pentru binele lor — binele lui Bonaventura sau al lui Barnabé — şi pentru plăcerea lui.

Nu-i egoist, e devotat unei cauze și omenirea întreagă e în fața lui atunci cînd cu-o mînă ridică cămașa lui Bonaventura și cu cealaltă face semne savanților că își va pune în aplicare sistemul.

Trage o bătaie așa cum ar trage o lovitură cu tunul și e mulțumit cînd Bonaventura scoate niște țipete să sperie și o locomotivă.

Pe vremuri ar fi dus la *rostra*[1] bucile sîngerînde ale fiului său ; în Turcia i-ar fi înfipt șezutul într-o suliță ca pe un cap și l-ar fi așezat la poarta palatului.

Eu nu-s decît un stingher, un terchea-berchea, un om care trăiește degeaba — nu slujesc la nimic, sînt bătut dar nu știu pentru ce ; pe cînd Bonaventura e un exemplu și intră de-a-ndaratelea, dar adînc în filozofie.

Nu-l plîng pe Bonaventura.

Bonaventura e foarte urît, foarte prost, foarte răutăcios. Bate pe cei mai mici decît el așa cum îl bate tată-su pe dînsul, îi face să plîngă și el rîde. O dată a tăiat coada unei pisici cu un brici ; din coadă, sîngele picura ca niște stropi dintr-un bastonaș de ceară roșie la lumînare ; el se prefăcea că pecetluiește scrisorile cu picături de sînge. Altădată a jumulit o pasăre de vie.

Tată-su e foarte mulțumit :

— Bonaventura vrea să-și dea seama de esența lucrurilor, lui Bonaventura îi place știința.

De cînd a tăiat coada pisicii și a jumulit pasărea, îl urăsc. L-aș lăsa să fie zdrobit cu pietre ca o broască. Oi fi și eu crud ? Deunăzi l-am prins răsucind mîna unui băiețel mai mic. I-am dat cîteva picioare și l-am izbit cu nasul de zid.

---

[1] Tribună în Forul roman (n.t.).

Soră-sa însă ! — o, Doamne !

Stătea la o mătuşă, la ţară. Mătuşa a murit şi fetiţa a fost trimisă la părinţii ei. Biata fetiţă. Ce fiinţă nenorocită !

Inima mea a fost de multe ori rănită ; multe lacrimi am vărsat ; de multe ori am crezut că mor de mîhnire dar niciodată n-am suferit atît de cumplit în faţa dragostei, a năpastei, a morţii, ca atunci cînd Louisette a fost ucisă în faţa mea. Ce făcuse fetiţa asta ? Pe mine aveau dreptate să mă bată pentru că atunci cînd mă băteau nu plîngeam — ba cîteodată chiar rîdeam fiindcă mama mi se părea caraghioasă cînd se mînia — şi aveam ciolane tari, muşchi zdraveni, eram bărbat. Nu ţipam ; atîta numai voiam, să nu-mi rupă vreo mînă sau vreun picior — pentru că voi avea nevoie de ele ca să-mi cîştig viaţa.

— Tată, sînt sărac, nu mă stîlci !

Dar biata Louisette cînd o bătea cerea iertare împreunîndu-şi mînuţele, şi cădea în genunchi şi se zvîrcolea de spaimă în faţa lui tată-său care o bătea şi mai tare !

— Mă doare, mă doare, tată, tată !

Ţipa aşa cum am auzit ţipînd într-o zi o nebună de optzeci de ani care îşi smulgea părul cînd i s-a părut că vede în aer pe cineva care voia s-o ucidă.

Ţipătul acelei nebune mi-a rămas în urechi ; vocea Louisettei, nebună şi ea de spaimă, semăna cu vocea aceea.

— Iartă-mă, iartă-mă !

Mai auzeam o bufnitură ; pe urmă nu mai auzeam decît un zgomot înăbuşit, un horcăit.

Odată am crezut că i-a frînt gîtul, că i-a zdrobit bietul ei piept mititel şi am intrat să văd ce-i.

Zăcea jos pe duşumele, albă ca varul la faţă; plînsul i se oprise în gît într-un spasm de groază în faţa tatălui ei, care, încruntat, se oprise numai pentru că de data asta se temuse să n-o omoare.

Dar tot a amorît-o. A murit de durere la zece ani.

. . . .

De durere!... ca un om pe care necazurile îl ucid.

Dar şi de durerea bătăilor!

O durea cumplit cînd o bătea; şi degeaba se ruga s-o ierte.

Cum s-apropia tată-su de dînsa, biata ei minte începea să-i tremure în capul ei de înger.

Şi omul acesta n-a fost ghilotinat! acestui asasin al copilului său nu i s-a dat pedeapsa talionului, acest mişel n-a fost pus la cazne, n-a fost îngropat de viu alături de fetiţa moartă!

— Să nu plîngi! îi spunea, pentru că se temea să n-audă vecinii şi o bătea ca să tacă; dar cu asta îi sporea şi mai mult groaza şi o făcea să plîngă şi mai tare.

Era frumuşică, rumenă la faţă, veselă şi mulţumită atunci cînd a sosit întinzînd mînuţele şi zîmbind tuturora.

N-a trecut mult şi sîngele i-a pierit din faţă: cînd auzea că vine tată-său o cuprindeau fiorii ca pe un cîine pe care stăpînu-său îl bate.

O sărutasem şi-i mîngîiasem obrăjorii plini şi călduţi, la staţia de poştă, unde ne dusesem cu domnul Bergougnard ca s-o primim ca pe un buchet.

În timpul din urmă (o, n-a durat mult, din fericire pentru dînsa) era albă ca ceara ; vedeam că, deşi mititică, îşi dădea seama că are să moară — zîmbetul şi parcă era o strîmbătură. Şi părea aşa de bătrînă Louisette, cînd muri la zece ani — de durere, cum vă spun !

Mama în ziua înmormîntării a văzut că sînt trist.

— Nici dac-aş muri eu n-ai plînge aşa !

Îmi mai spusese asta atunci cînd a murit cîinele.

— N-ai plînge aşa !

Eu nu zic nimic.

— Jacques, cînd mamă-ta îţi spune ceva, trebuie să-i răspunzi... Nu vrei să răspunzi ?

Nici nu ascult ce-mi spune, mă gîndesc la fetiţa moartă pe care au văzut-o ca şi mine cum a fost martirizată şi pe care au lăsat-o să fie bătută în loc să-l împiedice pe domnul Bergougnard s-o lovească ; dimpotrivă, îi spuneau să nu fie rea şi să nu-l necăjească pe tată-său !

Louisette rea ! Fetiţa asta cu zîmbetul ei, cu mînuţele ei...

Ochii mi se umplu de lacrimi şi sărut o broboadă pe care am luat-o de la gîtul bietei asasinate.

— Aruncă porcăria aceea !

Mama se repede la mine. Eu strîng la piept broboada ; ea mă apucă de mînă, turbată.

— Dă-o-ncoace !

— E de la Louisette...

— Nu vrei ! Anton, laşi pe fiu-tău să se poarte aşa cu mine ?

Tata îmi poruncește să las broboada.

— Nu, n-o dau.

— Jacques, strigă tata, furios !

Nu mă mișc.

Jacques ! Și îmi sucește brațul.

Îmi fură amîndoi bucățica asta de mătase pe care o aveam de la o Louisette.

— Mai este o zdreanță undeva, am s-o azvîrl și pe-aceea, spuse mama.

E buchetul pe care îl am de la vară-mea.

A dat de el într-un fund de sertar.

Se duce acuma și-l ia, îl smulge și îl *omoară*. Da, parcă *omora* pe cineva cînd rupea buchetul acela uscat.

M-am dus și m-am închis într-o cămăruță întunecoasă blestemîndu-i în gînd ; mă gîndeam la Bergougnard și la mama, la Louisette și la vară-mea...

Asasini ! Asasini !

Cuvîntul acesta ieșea din gîtlejul meu ca un hohot de plîns și înfiorat l-am rostit așa multă vreme...

Noaptea, am sărit deodată din somn. Mi se părea că Louisette era lîngă mine, pe pat, învelită în giulgiu. Brațul ei subțirel ieșea din giulgiu, plin de vînătăi !...

XX

ÎNVĂȚĂTURA MEA CLASICĂ

Mare nătărău și profesorul meu de anul acesta! E proaspăt ieșit de la Școala Normală, e tînăr, cam chel, poartă pantaloni cu supieuri și traduce pe Pindar. Își presară vorbirea cu cuvinte grecești și cînd m-aplec să-mi bag șireturile în pantofi îmi spune: „Nu-ți atinge *coturnele* cu extremitățile digitale!" Frumoase coturne într-adevăr, cu cocoloașe de noroi și aurituri de bălegar.

Înainte de a mă duce la școală trec pe la un grajd de lîngă noi unde cunosc niște grăjdari și n-am bălegar numai pe picioare, am desigur și în cărți.

Spune *coturne* și alte cuvinte grecești cu un zîmbet ca să nu rîdă lumea prea mult de el, dar se vede bine că el însuși crede în ce spune și că îi plac aceste aluzii antice, da, *știu prea bine* (îl imită pe Bossuet).

Ține la mine pentru că potrivesc bine versurile latine:

— Ce imaginație are, ce ușurință! Minerva e nașa lui.

— Nu, tanti Agnès, spune mama.

— Tantiagnés, Tantiagnétos, Tantagnététon.

— Cum ați spus? întreabă doamna Vingtras, ni-

ţel speriată de aceste vorbe care i se păreau ei că sună cam măscărăgios.

— Ce imaginaţie ! repetă profesorul ca să scape. Îi las să spuie că-s inteligent şi că am mari însuşiri fireşti.

Nu am.

Deunăzi ni s-a dat ca subiect *Temistocle*[1] *vorbind grecilor*. N-am găsit nimic, nimic, nimic !

— E un subiect frumos ! a spus profesorul lingîndu-şi buzele — nişte buze noroioase — cu o limbă galbenă.

E un subiect frumos fără îndoială, şi sigur că în liceele mai mici nu se dau asemenea subiecte ; se dau numai în liceele regale[2] şi numai cînd sînt elevi aşa ca mine

Ce-aş putea oare să spun ?

— Puneţi-vă în locul lui Temistocle.

Mereu îmi spun ca să mă pun în locul unuia sau altuia — cum aşa ? cu nasul tăiat ca Zopyrus[3], cu mîna arsă ca Scaevola[4] ?

Mereu numai generali, regi, regine !

---

[1] General grec (n. 525 î.e.n.), şeful partidului democratic după primul război medic. Comandant al flotei ateniene de la Salamina, în timpul invaziei lui Xerxes. Celebru este răspunsul dat de el spartanului Eurybiade, care se opunea ofensivei greceşti şi care se pregătea să-l lovească : „Loveşte dar ascultă".

[2] Adică de stat. Cele povestite aici se petrec aproximativ pe la 1845—1846, cînd Franţa era regat (n. t.).

[3] Satrap persan, renumit prin credinţa faţă de regele Darius. În timpul asediului Babilonului, şi-a tăiat nasul şi urechile pentru a-i convinge pe locuitorii cetăţii că a fost victima cruzimii regelui persan. Încredinţîndu-i-se paza porţilor, predă cetatea lui Darius.

[4] *Mucius Scaevola* (Stîngaciul) : cetăţean roman ; în anul 507 î.e.n. a pătruns în tabăra etruscilor care asediau Roma pentru a-l ucide pe regele Porsenna, dar înşelîndu-se îl ucide pe secretarul acestuia ; spre a se pedepsi, şi-a pus mîna pe jăratec.

Dar eu am paisprezece ani şi nu ştiu ce trebuie să spună Hannibal şi nici Caracalla[1] şi nici Torquatus[2] !

Nu, nu ştiu !

Caut la adverbele şi adjectivele din *Gradus*[3] şi nu fac decît să copii ce găsesc în Istoria lui *Alexandru cel Mare*.

Tata nu ştie, n-am îndrăznit să-i spun.

Dar chiar şi el ! (o ! dezvălui un secret de familie) am văzut că exerciţiile lui, pentru capacitate, erau făcute tot din crîmpeie şi din bucăţi. Sîntem oare o familie de tîmpiţi ?...

Uneori compune discursuri în care trebuie să vorbească o femeie. — Tînguirile Agripinei, Aspasia către Socrate, Iulia către Ovidiu.

Îl văd scărpinîndu-se în cap şi apucîndu-se de barbă cu groază ; e Agrippinus, Aspasios, nu-i Aspasia, nu-i Agrippina ; îşi răsuceşte barba şi şi-o muşcă desperat !

Simt toată inferioritatea firii mele şi sufăr cumplit.

Sufăr şi mă văd copleşit de laude pe care nu le merit ; toţi mă cred tare la latină şi eu nu-s decît un simplu pungaş. Fur în dreapta şi-n stînga şi culeg de prin cărţi cuvinte pentru încălecări de versuri. Uneori sînt chiar necinstit Dacă am nevoie de un epitet, nu mă mai sinchisesc de adevăr ! Iau din dicţionar cuvîntul care îmi trebuie chiar dacă spune tocmai contrariul celor ce vreau

---

[1] Împărat roman între anii 211—217 e.n. ; domnia lui a fost un lung şirag de crime.

[2] *Titus Manlius Torquatus*, consul roman, în anul 340 î.e.n., l-a condamnat la moarte pe fiul său care luptase fără ca el să-i fi ordonat.

[3] *Gradus ad Parnassum ;* dicţionar de prozodie şi fraze poetice, ajutor al celor care studiază versificaţia latină.

să spun. Pierd noțiunea dreptății. Mie îmi trebuie un spondeu sau un dactil, altceva nu mă interesează — *calitatea* nu-i nimic, cantitatea e totul [1].

Cu ei trebuie să fii mereu lîngă Ianicul [2].
Și totuși nu pot să-mi închipui că sînt un latin.
Nu pot.

Eu cînd ies de la școală, nu mă duc la latrinele lui Vitellius [3]. Și n-am fost nici în Grecia. Pe mine nu mă supără laurii lui Miltiade [4], mie îmi face rău ceapa. Mă laud în narațiunile mele cu rănile pe care le-am căpătat în față, *adverso pectore* [5] am căpătat însă unele și dinapoi.

— Veți zugrăvi viața romană așa și pe dincolo... Habar n-am cum trăiau romanii ! Eu spăl vasele, mănînc bătaie, am bretele și mă plictisesc grozav ; dar nu cunosc alt consul decît pe tata care are o cravată groasă și botine pingelite ; iar cît despre bătrîne (*anus* [6]) cunosc una, pe mătușa Gratteloux, care lucrează cu ziua la chiriașa de la al doilea.

— Și tot se mai spune despre mine că învăț ușor.

Prea multă ipocrizie. O ! remușcarea mă înăbușă !...

---

[1] Versurile antice, grecești și latinești sînt bazate pe cantitatea silabelor, adică pe scurtimea și lungimea lor (n.t.).

[2] Unul din cele șapte dealuri ale Romei (n.t.).

[3] *Aullus Vitellius,* împărat roman în anul 69 e.n. ; lacom, depravat, mediocru.

[4] General atenian, învingătorul perșilor la Marathon (490 î.e.n.).

[5] Cu pieptul înainte (lat.) (n.t.).

[6] Babă (lat.) (n.t.).

Domnul Jaluzot, profesorul de istorie, li-i drag tuturora la liceu. Se zice că e bogat de-acasă și că nu-i pasă de nimeni. E un om de treabă.

M-arunc la picioarele lui și-i spun tot.

— Domnu' Jaluzot!

— Ce-i, băiete?

— Domnu' Jaluzot!

Îi scald mîinile în lacrimi.

— Domnu' Jaluzot, sînt un pungaș!

El crede că am furat niște bani și își pipăie lanțul de la ceasornic.

În sfîrșit îi mărturisesc furturile mele din *Istoria lui Alexandru* și toate cuvintele pentru încălecări de versuri pe care le-am reînghițit și îi spun de unde îmi iau capetele de dinapoi ale versurilor mele latinești.

— Ridică-te, băiete! Nu-i nimic dacă ai cules resturile astea și ai făcut cu ele versuri latinești; de asta ești la liceu ca să mesteci și să rumegi ce-au mai mestecat odată alții.

— Și nu pot să vorbesc cu Temistocle!

Asta-i mărturisirea cea mai grea.

Domnul Jaluzot răspunde doar cu un hohot de rîs ca și cum și-ar bate joc de Temistocle. Se vede cît de colo că are avere!

La compoziția franceză izbutesc tot așa de bine și tot cu cîrpeli și cu pingeliri, cu minciună și cu furt.

Spun în compozițiile mele că nimic nu înalță sufletul cum îl înalță patria și libertatea!

Habar n-am ce-i libertatea și nici patria. Am fost mereu bătut, pălmuit — asta nu-i libertate;

iar cît despre patrie cunosc numai locuința noastră în care mi-e urît și cîmpul, care îmi place dar pe care nu mă duc.

Puțin îmi pasă de Grecia, de Italia, de Tibru și de Eurotas [1]. Îmi place mai mult pîrîul de la Farreyrol, baliga de vacă, baliga de cal și să culeg păpădie ca să fac salată.

Recitări din clasici și dicțiune

— Mai tare, băiete!

Mama spune așa. Azi e foarte blajină! Spune „Mai tare!“ Ca o soră de spital unui bolnav pe care-l ține de frunte, „mai tare, hai! curaj! bun!“

Cad istovit pe un fotoliu, cu brațele atîrnînd moi, ca un iepure de casă mort; am chiar ca și iepurele asasinat un strop de sînge pe vîrful botului; iar împrejur pielea e roșietică și netedă ca o coajă de ceapă, netedă, netedă. Dacă am avut niște fire de păr care făceau pe nebunele, s-au dus, înecate de-atîta apă cîtă mi-a trecut prin nări de azi dimineață!

Azi avem la școală *recitări din clasici și dicțiune* și mama vrea să iau premiu.

Pentru asta trebuie nu numai să știu bine dar să și *spun bine*; și un nas limpezit zdravăn te face să ai o voce sonoră.

Mama mi-a limpezit nasul.

Mi l-a luat și mi l-a pus în apă; nasul mi-a rămas în apă multă vreme, multă de tot! Minutele erau secole. În sfîrșit l-a scos curățit și mi-a spus:

---

[1] Rîu din Grecia, curge prin sudul peninsulei Peloponez.

— Trage tare aer pe nas ! Trage !

Nu mai puteam.

— Fă o sforţare, Jacques !

Am făcut.

Seringă moale, nasul meu a tras şi a împuşcat apă timp de-o jumătate de ceas, poate şi mai mult şi acum parcă mi-i capul gol pe dinăuntru şi se ţine de gît ca un balon roş de o sfoară. Îl clatină vîntul. Îmi ridic mîna să-l prind. Unde-i ? A ! iată-l !

Numai nasul are importanţă. Mă usturǎ cumplit şi îmi coace, roş.

M-agăţ de el, îl iau de vîrf eu însumi şi mă călăuzesc aşa, fără să mă grăbesc, pînă la pupitru, unde îmi repet lecţia.

Cîteodată greşesc ţinta, nasul îmi curge în toate părţile, cad din el picuri ca dintr-o cîrpă atîrnată la uscat şi spun „Babă".

Babă aceleia care mi-a dat viaţă.

Da, *babă,* în loc de *mamă.* Din pricina nasului nu pot pronunţa bine unele consoane.

În clasă cînd recit cîntul întîi din *Iliada* spun : *Benin, aeide ! — hapciu ! theia Beleiadeo — hapciu !* [1]

Îl fac caraghios pe bătrînul Hober [2]. Hapciu ! Hapciu !

Uneori nu-mi vine să strănut şi atunci vorbesc numai ca un trombon spart — acolo unde mi-i nasul. Înfăţişez foarte bine omul aşa cum l-a zugrăvit un filozof : un tub găurit la cele două capete.

[1] În loc de *Menin aeide, theia Peleiadeo* (n.t.).

[2] Homer (n.t.).

Nimic mai bun pentru un cap de copil, spune directorul vorbind de exercițiul purificației nazale de care mama i-a pomenit.

Da, nimic mai bun ca să faci o pastă.

Totuși — cu sau fără hapciu, hapciu — sînt foarte tare la recitări. Memoria mea prinde versurile cum prinde nasul meu apa și trag pe gît cînturi întregi din *Iliada* și coruri din Eschil, și din Virgiliu și din Bossuet — dar toate se duc cum au venit. Uit pe Bossuet așa cum uit saburul[1] binefăcător.

Matematica

— Are o imaginație înflăcărată, băiatul ăsta !

E un fapt stabilit. Sînt un mic vulcan (a cărui gură miroase de multe ori a varză : se mănîncă multă varză la noi !).

— Da, da ! O imaginație înflăcărată ! N-o să fie tare de loc la matematică !

Profesorul de literatură parcă ar vrea să spuie că sînt tari la matematică numai cei care n-au nimic în cap.

La Roma, la Atena, la Sparta nici o clipă nu-i vorba de cifre. Și mie într-adevăr nu-mi place să fac scăderi cu mulți zero și nu pricep nimic din proba împărțirii, nimic, nimic !

Tata rîde, profesorul de literatură rîde și el.

La matematică sînt printre cei din urmă.

Dar într-o bună zi se răspîndește o veste.

Mare mirare. Rumoare în curte, pe sub arcade.

Am fost întîiul la geometrie.

Profesorul de literatură îmi cam face mutre. Sînt un vulcan — sau nu sînt ?

---

[1] Purgativ puternic (n.t.).

Lovitura asta e atît de neaşteptată încît toţi se întreabă dacă n-am şterpelit, dacă n-am copiat, dacă nu e o şolticărie de-a mea şi sînt chemat la tablă ca să se vadă dacă am să mă descurc cu creta în mînă.

Mă descurc, ba chiar mai adaug cîteva lucruri noi. Mă întorc spre colegi şi le explic problema făcînd gesturi, răsfoind cărţi şi demonstrînd cu nişte bucăţele de lemn ; fac cornete de hîrtie, construiesc figuri şi mă opresc numai cînd profesorul îmi spune, jignit :

— Ei, n-ai de gînd să mai isprăveşti ? Cine predă lecţia, dumneata sau eu ?

Mă duc la locul meu însoţit de un murmur de admiraţie.

La sfîrşitul orei toţi mă întreabă :

— Cum ai făcut ? Cînd ai învăţat ?

Cum am învăţat ?

Pe o străduţă este o casă posomorîtă, cu cîteva geamuri sparte şi astupate cu hîrtie. La fereastra de la etaj atîrnă o colivie neagră peste o oală de flori care se clatină de vînt.

Locuieşte aici un om sărac, un italian proscris.

Intîia oară cînd m-am dus la el eram emoţionat. Tot trecutul întrezărit în traducerile mele din latineşte avea să se ivească în carne şi oase înfăţişat de un om care se scăldase în Tibru : Tacit, Tit-Liviu, calul lui Cezar, capra lui Septimus, torţa lui Neron !...

Dar ce tristă locuinţă.

O lămpuşoară care arde pe o masă încărcată de cărţi vechi, un cîine care mă priveşte cu ochii daţi peste cap, şi un bărbat cărunt cu nişte ochelari mari care cîrpeşte nişte pantaloni.

Era romanul.

— Vin din partea tatei, domnul Vingtras...

I-am dat o scrisoare de la tata. A citit-o. Eu mă uitam la dînsul.

Cum ? Venea de la Roma ? Bătrînul acesta care semăna cu o bufniță și punea un petic la niște pantaloni rupți în fund, era din țara gladiatorilor ?

Peticul erau *vexillum* [1]-ul lui și acul îi era sabia ? Dar unde îi erau coiful și pavăza ? Purta un tricou de lînă...

La o mînă îi lipseau trei degete ; cioturile acestea de ciolane erau urîte și cele două degete care rămăseseră păreau două coarne.

Tremura ușor cînd a împăturit iar scrisoarea.

— Să-i spui tatei că-i mulțumesc foarte mult.

Mi s-a părut că văd o pată lucie, o picătură de apă în ochii lui.

Plîngea — dar oare romanii plîngeau ?

Mai că-mi venea să cred că nu era adevărat ce se spunea despre romani sau că omul acesta mințea. Mi-a dat o cărțulie și mi-a spus :

— Eu am scris-o. Îți place matematica ?

După mutra pe care am făcut-o a văzut că nu.

— Nu ! Ia-o, poate că tot are să-ți placă. Uite și o cutie.

M-a dus pînă la ușă, fără să lase din mînă pantalonii cei rupți și ridicîndu-și ochelarii cu vîrful degetelor ; l-am auzit în urma mea vorbind cu cîinele.

— Am o lecție cu doi franci ora. Acuma ai să ai și tu ce să mănînci, și eu.

Fusese recomandat tatei de cineva și tata îi găsise o meditație ; asta-i spunea în scrisoare.

— Îți place matematica ?

[1] *Vexillum* (lat.), steag (n.t.).

Cum ? Nu văzuse oare că eu sînt un *vulcan* ? Lui îi plăcea matematica ? Acest coborîtor din Romulus avea un suflet de contabil ? Într-adevăr, cu pantalonii lui rupţi şi cu ochelari, n-avea nimic dintr-un *civis* [1] şi dintr-un *commilito* [2] !

Ce era în cutia pe care mi-a dat-o ?
Nişte plăci de ghips.
Şi în carte ? Lecţii de geometrie.

A doua zi era duminică ; în loc să mă duc la un coleg, aşa cum îmi dăduse voie tata, mi-am petrecut toată ziua cu cartea aceea şi cu plăcile de ghips.

Sîmbăta următoare am ieşit întîiul.

M-am dus plin de bucurie la omul acela şi i-am spus ; el mi-a povestit viaţa lui.

Fusese cît pe ce să moară de loviturile zbirilor regelui Neapolului, care veniseră să-l aresteze fiindcă era conspirator, şi cu care se luptase ca să salveze nişte hîrtii ce-ar fi compromis pe alţii. Atunci îi tăiaseră degetele. Izbutise să se tîrască într-un ungher ; nişte prieteni l-au luat şi l-au scăpat şi după aceea a trecut în Franţa.

— Conspirator ! Aţi fost conspirator ?

— Din fericire eram şi zidar. M-am folosit de ceea ce ştiam din meseria mea ca să fac modelele astea de geometrie. Da' ia spune, după cum văd mi-ai înţeles sistemul.

— Da, n-ai nevoie decît să te uiţi şi să pui mîna. Vreţi să v-arăt ?

---

[1] *Civis* (lat.), cetăţean roman.
[2] *Commilito* (lat.), tovarăş de luptă, ostaş (n.t.).

Am luat plăcile de ghips, am refăcut demonstrația.

— Da, da, așa! zise el dînd din cap. Vor să-i învețe pe copii ce este un con, cum se face o secțiune, vor să le arate volumul sferei și le arată linii și iar linii. Mai bine să le dea un con de lemn sau de ghips și să-i învețe să-l taie așa cum tai o portocală. Tot sistemul lor e vechi, e teologie, nu știință! Mereu Dumnezeu și iar Dumnezeu?

— Dumneavoastră ce părere aveți despre Dumnezeu?

— Nici una, nici una.

Își lăsă la o parte mînia și începu să vorbească iar de geometrie, cu fire de ață și figuri de ghips.

XXI

DOAMNA DEVINOL

— Domnule Vingtras, cînd Jacques are să iasă întîiul am să-l iau la teatru cu mine, vrei ?

Spune asta doamna Devinol. Are un băiat care e în clasa tatei și e un leneș și un chiulangiu. Dacă domnul Devinol n-ar fi un personaj influent și bogat, băiatul ar fi fost dat afară de mult.

Dar mamă-sa e distinsă, poate cam prea brună, cu niște ochi atît de negri și niște dinți atît de albi ! Cînd se uită la tine te luminează. Cînd îți ia mîna, ți-o strînge. E ceva bun, care îți place.

— De ce te înroșești ? mă întreabă ea deodată.

Eu bolborosesc ceva și ea mă bate ușurel pe obraz, spunînd :

— Ia uite ce băiat mare !... Da, am să-l iau cu mine la teatru ori de cîte ori are să fie întîiul.

Tata e măgulit că am să ies în lume cu o persoană așa de însemnată, dar mama se miră grozav :

— Nu vi-i teamă că o să vă facă de rușine ?

— De rușine ? E foarte drăguț băiatul, parcă-i un mulatru și umblă drept ca un soldat.

— Are burtă, spune mama. N-ai crede... dar Jacques are burtă.

Burtă eu ? — fac semne de protest.

— Da, da, acuma poate mai puţin dar nu uita c-ai avut pîntecăraie cînd ai fost mic şi ţi s-a umflat burta. (Apoi, întorcîndu-se către doamna Devinol :) Îi fac hainele aşa ca să nu se vadă.

Doamna Devinol zîmbeşte uitîndu-se la mine.

— Mie îmi place aşa cum e. Hai, pune-ţi pălăria şi vino puţin cu mine.

Care pălărie ? Cea gri ? Cea de *clasă mijlocie*, care mă face să semăn cu Ludovic-Filip ?

Mama îmi dă voie să ies cu şapca.

Din întîmplare am nişte haine mai bune, cîştigate la o loterie. S-a făcut o tombolă. O casă de confecţii a oferit un costum. Mama a luat un număr pe numele băiatului ei.

Numărul a ieşit.

— Vezi, dragul meu, virtutea e întotdeauna răsplătită.

— Şi cei care n-au cîştigat ?

— Scopurile lui Dumnezeu sînt de nepătruns. Dar să ştii că nu-i chiar lînă-n lînă.

Doamna Devinol mă ia cu dînsa.

— Dă-mi braţul de-a binelea, nu aşa de nimica toată... Aşa, da ; foarte bine ! Pot să mă sprijin de tine, eşti voinic.

Nu ştiu cum de nu plesnesc deodată, aşa de tare îmi umflu şi îmi încordez muşchii ca să simtă ea ce biceps viguros am.

— Şi acuma, ia spune ce-i cu pălăria cea gri ? Şi cum a fost cu pîntecăraia ? Ai o mulţime de povestit.

Îmi pierd cumpătul, mă înroşesc, mă îngălbenesc. La urma urmelor, ce-o fi o fi, îi spun tot.

Ea rîde, rîde cu hohote şi se tot suceşte la braţul meu spunînd :

— Şi zi aşa cu redingota cu ceaprazuri şi cu pulpa de berbec ?

Şi rîsul ei răsună ca nişte clopoţei de argint.

— I-am spus toate necazurile mele. I-am povestit toate cu mult haz ; la un moment dat am şi tutuit-o ; mi se părea că vorbesc cu un coleg.

— Nu face nimic, spune ea văzînd că m-am oprit speriat. Doar şi eu îţi spun tu. Vrei să-ţi spun tu, domnişorule ? Aş putea să-ţi fiu mamă.

Drace ! Ce bine mi-ar fi părut !

— Sînt bătrînă... Ce zici, sînt bătrînă ?

Şi se uită la mine cu nişte ochi ca nişte stele.

— Nu, nu.

— Cum ţi se pare că sînt, drăguţă sau urîtă ? Nu vrei să răspunzi ? Asta înseamnă că-ţi par urîtă, prea urîtă ca să mă săruţi...

— Nu, nu-i asta...

— Bine, atunci sărută-mă...

Mă duce la teatru cînd ies întîiul, aşa cum ne-am înţeles.

E-o lună acum de cînd ne cunoaştem.

— Îţi place să mergi cu mine ? mă întreabă ea într-o zi.

— Da, doamnă, mie îmi place teatrul foarte mult, comedia îmi place grozav.

Odată, la Saint-Étienne, m-am dus la *Hapurile dracului ;* am ieşit de-acolo înnebunit şi după aceea două luni în şir am vorbit numai de eroii piesei. Acuma vedeam dramă ; cîteodată operă. Nu mai erau atîtea decoruri. Dar urmăream cu încordare necazurile orfanilor, nenorocirile eroului piesei. D-apoi *Hughenoţii* [1] cu binecuvîntarea pum-

[1] Operă de Meyerbeer (n.t.).

nalelor! Și *Favorita*[1] cînd domnișoara Masson cîntă: *Fernando drag!*

Se despletea, își frîngea mîinile:

Fernando drag, toat-avuția lumii...

Rostea asta din tot sufletul, ca și cum ar fi fost una din creștinele martire despre care ni se vorbea la școală. Dar ea nu se ruga cerului, se ruga de un bărbat înalt și oacheș, cu mustăți negre și botfori de vînătoare.

Va să zică nu numai pentru Dumnezeu oftează oamenii și își dau ochii peste cap!

O, vino cu mine în altă țară!
Vino să-ți ascunzi fericirea...

Îmi tremurau picioarele și gulerul mi se muia la ceafă de sudoare; doamna Vingtras zicea că serile acestea la teatru erau moartea lenjurilor.

Chiar pînă a nu se ridica cortina simțeam că mă înalț, cuprins de emoție.

Îmi umflam nările ca să răsuflu mirosul de gaz și de portocale, de pomadă și de buchete care îngreuiau aerul și o leacă te înăbușea. Ce mult îmi plăceau suflul acesta cald, parfumurile și liniștea, foșnetul mătăsurilor în locurile de rangul întîi și zgomotul papucilor de lemn la *cucurigu!* Doamne decoltate se aplecau pe marginea lojilor; ștrengarii făceau glume și aruncau programele. Bogații mîncau înghețată, săracii mîncau mere; și peste tot lumină din belșug!

Eram pe o insulă fermecată; și cînd vedeam femeile acestea care-și răsuceau trena rochiei așa

---

[1] Operă de Donizetti (n.t.).

cum își răsuceau coada sirenele din cărțile noastre de mitologie, mă gîndeam la Circe și la Elena.

Cînd muzicanții intrau unul cîte unul în orchestră și își încercau instrumentele, trombonul gemea, vioara plîngea, țimbalele făceau pșșș, toate cu note înăbușite ca niște șoapte de tîlhari.

Cînd domnișoara Masson era pe scenă uitam de doamna Devinol.

Ea își dădea seama de asta.

— Îți place mai mult decît mine, ce zici ?

— Nu !... Da !... îmi place mult.

Odată doamna Devinol a venit mai devreme să mă ia la plimbare și am hoinărit prin preajma teatrului.

Am întîlnit în drum o cucoană.

— Știi cine-i ?

— Cine ?

— Uite femeia aceea care trece acum prin fața cafenelei cu o manteluță de mătasă.

Mă uit.

— Domnișoara Masson ?

Nu-s încă sigur dacă-i ea.

— Da, *Fernando drag*, spune doamna Devinol și rîde...

Ce deziluzie ! Avea o față aproape ca de bărbat, avea la gît o mulțime de bulendre : o broboadă, o dantelă, un boa — și încă ceva de stofă sau de lînă care îi atîrna la brîu, ceva prea mare, iar cînd mergea nu-și ridica cum trebuie coada rochiei.

— Ei, ce zici ? m-a întrebat doamna Devinol.

În clipa asta a trecut pe lîngă noi directorul teatrului și-a salutat-o pe actriță, pe care o zărise mai întîi, și pe urmă pe doamna Devinol.

I-au răspuns amîndouă la salut : actrița ca toată lumea, doamna Devinol cu o aplecare din cap și cu un joc de pleoape care i-au dat o ușoară înfățișare de mironosiță, dar era atît de drăguță, și avea o măreție, o măreție !

După ce a trecut directorul, s-a lăsat iar pe brațul meu.

— Ei, tot îți place mai mult decît mine ?

— O, nu, deloc !

— Ce drăguț spui asta ! Va să zică tot eu îți plac mai mult.

Cînd sîntem în lojă împreună mă pune să șed lîngă dînsa, lipit de ea.

— Mai aproape, vino mai aproape. Ți-e frică de mine ?

O leacă.

Am început acum să-mi lucrez grozav compozițiile !

Cîteodată însă tot o mai scrîntesc și nu-s întîiul.

Odată, de pildă, la compoziția de versuri latine.

Ni se dăduse să povestim moartea unui papagal. Am spus tot ce se poate spune cînd trebuie să vorbești de o nenorocire ca asta : că niciodată n-am să mă mai consolez, că Charon văzînd cum trece pe apă colivia — astăzi sicriu — ar scăpa vîslele din mîini, că de altfel am să-l înmormîntez eu — *triste ministerium* [1] — și că-i voi pune flori pe mormînt. *Manibus date lilia plenis.* [2]

Într-un vers ingenios exclamasem : „Acum, vai ! puteți să semănați pătrunjel pe mormîntul lui".

---

[1] Tristă slujbă (lat.) (n.t.).
[2] Puneți mănunchiuri mari de crini (lat.) (n.t.).

Profesorul a prețuit cum se cuvine această trăsătură de la urmă, dar la clasificație trec în urma lui Bresslair care și-a arătat emoția cu mai multă vigoare și a cărui durere a fost mai vie. A pus, ca în imnuri, un refren:

Psittacus interiit ! Jam fugit psittacus, eheu ! [1]

Eheu, repetat de patru ori ! Nu pot să spun că mi s-a făcut o nèdreptate ! E foarte bine !

Sînt numai al doilea și deci n-am să mă duc la teatru. Să-mi smulg părul nu altceva : chiar mi-l smulg. Pun chiar deoparte firele smulse. Cine știe ?

Mi-i unsuros părul. Asta pentru că acuma mă dau cu pomadă. Mă îngrijesc. Mă și rad. Aș vrea să am barbă.

Tata își ascunde briciul. Am luat un cuțit pe care îl bag sub saltea, are tăișul subțire și l-am ros pe jumătate tot frecîndu-l pe mașină.

Dimineața, în zori, îl scot din ascunziș și mă furișez ca un asasin... într-un loc retras.

Nu mă deranjează nimeni. E prea devreme. Am unde să m-așez.

Atîrn o oglindă în perete, îmi bat bine săpunul, îmi fac toate pregătirile și încep !

Rîcîi și rîcîi și scot din piele un fel de zeamă verzuie, ca atunci cînd speli niște ciorapi vechi.

Mă tai cumplit.

Tăieturile sînt de multe ori orizontale — ceea ce dă mult de gîndit profesorului de istorie naturală, care stă la al doilea și care, cînd are timp, îmi ia capul în mînă.

---

[1] Papagalul a murit ! S-a dus papagalul, vai ! (n.t.).

— Una din două, ori băiatul ăsta se apleacă într-o parte înadins pentru ca pisica să-l poată zgîria, ceea ce nu-i în firea omenească...

Se oprește pe gînduri și mă întreabă :

— Te apleci ca să te zgîrîie ?

— Da, cîteodată. (Spun așa ca să-mi bat joc de el.)

— Nu întotdeauna ?

— Nu.

— Nu întotdeauna ! Va să zică apucăturile pisicii se schimbă... După ce timp de secole a dat cu laba de sus în jos, acuma dă de la dreapta la stînga... Ciudățenie a marelui Cosmos ! metamorfoză curioasă a animalismului !

Și pleacă clătinînd din cap.

Am fost la teatru. Doamna Devinol îmi spune :

— Da' ce ai astăzi ? Parc-ai fi supărat ?

Supărat ! Crede că-s supărat pe dînsa, eu care am cincisprezece ani, șireturi de piele și de copiat pe mîine nu știu cîte rînduri drept pedeapsă, eu, necioplitul !

Nu-s supărat. Ieri însă era cît pe ce să-mi tai nasul cînd mă rădeam și am rămas cu o dungă în jurul nasului, ca un inel.

Am să spun totuși că-s supărat.

E mai comod așa. Am un pretext ca să stau cu spatele la ea și să-mi ascund nasul.

Am potrivit lucrurile așa ca să nu mai fiu întîiul cît a ținut cicatricea ca inelul și să nu fiu acasă cînd vine ea. În sfîrșit n-a mai rămas decît o urmă albicioasă într-o parte. Pot să vorbesc cu ea, din profil.

Minunate seri !

Ne întoarcem de la teatru împreună și uneori numai noi doi... Bărbatu-su nu se ocupă de ea, rămîne întotdeauna la „Cafeneaua actorilor“ unde după spectacol e joc de cărți. E cartofor. Ea mă ia la braț și mă strînge. Tînjește de dorință după mine. O simt de la umeri la șolduri. Mă apucă ușurel de mînă ; cu vîrful degetelor îmi dezmiardă încheietura mîinii între mînecă și mănuși.

Ajunși la ușa ei ne întoarcem și începem iar și iar plimbarea pînă cînd își desprinde singură brațul, alene și fără să mă lase cu totul.

— Iar m-ai ținut o mulțime...

Eu ? Niciodată n-am ținut-o, am fost chiar mirat în prima zi cînd, în loc să se ducă acasă, a vrut să se mai plimbe și să colinde ca o pisică trotuarele, pe care botinele ei răsunau. Își ridica rochia și-i vedeam botinele de șevro care cuprindeau gleznele cum se încrețeau cînd călca. Avea niște ciorapi albi, de un alb rumenit așa cum e lîna și o leacă lucios ca pielea.

De vreo cîteva ori s-a oprit.

— Nu cumva mi-oi fi pierdut medalionul ?

Și a început să se caute pe la gît, a desfăcut un nasture. M-a întrebat :

— Îl vezi ? Să știi că a alunecat !

Scotocea cu degetele pe sub gulerașul de dantelă cum scotocesc eu pe sub cravată cînd mă strînge.

— Ajută-mă...

În clipa aceea medalionul s-a ivit și a strălucit în bătaia lunii.

Parcă s-a supărat deodată.

— Ai pierdut și tu ceva ? m-a întrebat ea cu o voce cam rece văzînd că mă aplec.

— Nu, îmi leg șireturile.

Mereu trebuia să-mi leg șireturile fiindcă sînt prea scurte și găurile prea strîmte și o cheutoare a plesnit.

— Jacques, dacă ieși întîiul, sîmbăta viitoare am să te iau la țară la Aigues-la-Jolie. Am să-i spun lui bărbatu-meu că mă duc la doica Josefinei și o să plecăm la țară numai noi doi. Vom culege mere din livadă și vom mînca trufe la restaurant.

Trufe ? A ! iar trebuie să-mi leg șireturile.

Odată, un prieten de-al tatei a vorbit de trufe față de mama și mama s-a înroșit.

Sînt întîiul !

Am dat naștere unei poezii latine care a stîrnit admirație.

— Parcă auzi galinaceul ! a spus profesorul.

Era vorba și acum tot de o pasăre — un cocoș. Făcusem un vers care începea așa :

Caro, caro canens... (armonie imitativă).

Vom merge deci la țară, așa cum ne-am înțeles.

Sîntem în curtea hanului unde e diligența care merge la Aigues. Surugiul tocmai isprăvește de înhămat caii.

M-am ascuns după colțul străzii ca s-o văd cînd vine, și am sosit după dînsa. Mi-era teamă s-aștept aici singur. Dacă cumva mă întreabă cineva pe cine aștept ?

Mi-a spus că față de lume să-i spun ***mătușică.*** Mi-a spus ieri și-mi mai spune o dată și acum, cînd ne urcăm în diligență.

Un strop, ca un scuipat, cade pe geamul trăsurii.

Cerul s-a întunecat ; un tunet în depărtare ; plouă cu găleata.

Un călător de pe imperială ne întreabă dacă poate să vină înăuntru. De voie de nevoie e primit dar fiecare se lăţeşte cît mai tare ca să nu-l aibă alături.

Numai mătuşica mea se strînge şi-i spune că-i loc la stînga ei, chiar lîngă ea.

E bună şi se sacrifică. Se împinge în mine aşa că şade pe jumătate pe genunchii mei.

Ori de cîte ori tună, tresare şi pare să se sperie grozav. Mă tem să nu-mi vadă cicatricea în formă de inel şi nu ştiu cum să-mi mai ascund nasul. Dar ce plăcut e : aproape c-o ţin în braţe şi simt pe gît răsuflarea ei caldă.

Am ajuns. Plouă mereu.

Îşi ridică poalele rochiei în uşă, în timp ce se deshamă diligenţa pe al cărei coviltir şuruie ploaia iar eu îmi dezmorţesc picioarele.

— Nu-i chip s-avem o trăsură ?

— O trăsură ca să mergi la Aigues pe nişte drumuri late numai de-o palmă şi pline de gropi şi de hopuri ! Glumiţi, cuconiţă !

— Ce să ne facem, Jacques ?

Mă priveşte şi rîde.

— Dac-am avea măcar o odaie unde să ne adăpostim ! Ne-am uita pe geam cum plouă.

— Am o odaie, spune hangiul.

— A ! bun !

In odaie

M-a plouat toată...

Cum aşa ? Doar numai un salt a făcut din trăsură pînă-n casă.

— M-a plouat toată. Mi-a curs apa pe spate, pe piept. Ah ! Ce rece-i ! Trebuie să-mi scot bluza... Îmi dai voie. Doar nu ți-o fi frică ?

. . . .

Strigăte, o izbucnire de strigăte ! Pe mine mă strigă...

— Vingtras ! Vingtras !

Zece glasuri deodată îl cheamă pe Vingtras.

E clasa a șasea care a venit pe aici în excursie și a năvălit în han.

Îi văd pe după perdele.

Doamna Devinol se repede la ușă și o încuie. Pe urmă se răzgîndește.

— Nu, mai bine du-te ! Du-te repede !

Îmi caut pălăria și n-o găsesc.

— Nu mi-ai văzut pălăria ?

— Pleacă o dată, ca să închid.

— Da, da : dar ce vrei să spun ?

— Spune ce vrei, *prostule !*

Iată ce s-a întîmplat.

Cînd au intrat în han au zărit pe o masă un pardesiu ciudat, pardesiul meu, și o pălărie.

Și așa au aflat că sînt aici.

Epilog

Sînt silit să plec din oraș. Toată lumea vorbește de întîmplarea mea.

Directorul îl sfătuiește pe tata să mă trimită în altă parte.

— Dacă vrei îl ia cumnatu-meu la Paris, cu preţ redus, fiindcă băiatul învaţă bine, spune profesorul de la a şasea. Vrei să-i scriu ?

— Da, desigur, spune tata care avea poftă să se plimbe puţin pe la Paris. E un prilej foarte bun.

Hotărăsc preţul. Eu m-arunc în braţele mamei ; mă smulg, şi la drum !

Ne ducem la Paris.

XXII

PENSIONUL LEGNAGNA

Iată-mă la Paris !

Am ajuns aici cu fața umflată de curent. Legnagna, directorul pensionului, m-a primit cu mirare. A spus nevesti-si : „Asta nu-i un elev, e-o bășică".

N-are a face, poți să fii așa și să fii întîiul în clasă.

— Ai să-nveți bine ?

Și eu cu niște buze cît toate zilele răspund :

— Da, da !

Nu sînt chiar așa de tare cum mă credea. Pun *de la mine* în compoziții.

— Nu trebuie să pui *de la dumneata,* trebuie să imiți pe cei vechi.

Mă ia de sus ; ca să simt că plătesc mai puțin decît ceilalți.

Mi-a dat a înțelege asta chiar a doua zi după ce-am sosit. La masă era spanac. Mie nu-mi place spanacul și am lăsat farfuria neatinsă.

Tocmai trecea pe-acolo.

— Nu-ți place spanacul ?

— Nu.

— Poate că acasă mîncai numai curcan ! Sau vrei potîrnichi fripte ?

— Nu ; mie îmi place mai mult slănina.

A rîs batjocoritor, a dat din umeri și a plecat de lîngă mine murmurînd : „Țărănoi !"

Duminică are sindrofie : mă poftește și pe mine.

Cînd vorbesc, spun mereu „Ei ! al dracului !" E un obicei ; nu-l pierd nici în salonul lui.

— Domnule Vingtras, mă strigă el de la celălalt capăt al mesei, unde ai crescut ? Ai mînat vacile la păscut ?

— Da, cu vară-mea împreună.

Își iese din sărite și se face roșu la față.

— E nemaipomenit, spune el unei vecine de masă.

Apoi întorcîndu-se către mine :

— Du-te în dormitor !

Sînt în clasa celor mari care mă cam iau peste picior, dar mie nu-mi pasă de dînșii ; fac pe deștepții dar mie mi se par cumplit de proști ! Este unul celebru, premiant la concurs ; e slab și verde la față și parcă are tremurici ; cînd îl vezi se scarpină după ureche și tot încearcă să-și atingă cu limba vîrful nasului.

Mai e unul celebru pe jumătate — Anatoly. Acesta e de părere că elevii și profesorii trebuie să viețuiască în bună înțelegere ; mă întreb pentru ce numaidecît să se înțeleagă ?

Toți mă socotesc bădăran ; la alergat li se pare că sînt greoi și mă iau la vale ca pe un provincial. Numai Anatoly îmi ia apărarea.

— Dați-i pace, are să se deprindă el ! Peste o lună are să fie ca noi ; și peste două, o să vedeți !

O, nu-s de loc necăjit ! Sînt zdravăn și n-am pe tata și pe mama pe capul meu, ca să mă facă să fiu timid, rușinos, stîngaci. Puțin îmi pasă că

mă iau peste picior colegii ; nici nu mă sinchiseso de ei.

Mi-i închipuiam cu totul altfel pe toți aceșt tari la latină !

Provincia era mai veselă.

Vorbesc mereu și mereu de aceleași lucruri — de cutare că a fost premiant, de cutare că era cît pe ce să fie ; Cerbidon a săvîrșit un barbarism, altul a făcut un solecism...

— La Labadens, băiatul care trebuia să fie premiant la traducere din grecește n-a venit pentru că a murit tată-său azi dimineață. Labadens s-a dus cu trăsura să-l ia și i-a făgăduit că are să-l aducă tot cu trăsura la înmormîntare. Băiatul n-a vrut și i-a tot dat înainte cu plînsul.

Parc-ar vrea să spună că băiatul este un nătărău.

Institutul nostru merge la liceul Bonaparte.

Marțea avem dreptul să rămînem acasă ca să ne isprăvim compozițiile ; stau pînă văd că profesorul a trecut după colț, pe urmă o șterg și eu. Am înaintea mea un ceas de libertate după care mă duc la profesor acasă și îi las la portar compoziția pe care chipurile o sfîrșesc de făcut acuma.

Hoinăresc pe străzile pline de femei fără pălărie ; sînt așa de vesele și de drăguțe în halatele lor de atelier ! Mă uit după ele, le ascult cum fredonează și le văd pe geam cum șed la masă prin birturi cu gravori cu bluze albe și tipografi cu tichii de hîrtie. Numai la asta mă uit.

N-am chef să văd monumente, cu toate că acuma n-am nici un calabalîc care să mă împiedice ; dar mie mi se pare că toate pietrele s-aseamănă și îmi place numai ce umblă și strălucește.

Nu cunosc deci mai nimic bine din Paris, doar străzile de lîngă foburgul Saint-Honoré, drumul

pînă la liceul Bonaparte, strada Miromesnil, strada Verde, piața Beauveau ; întîlnesc în drum o mulțime de servitori cu jiletcă roșie și servitoare cu bonețică cu panglicile fluturînd în vînt.

Duminica mergem la plimbare.

Mai întotdeauna la Tuileries, pe aleea Mistrețului.

Uf, Mistrețul ! îl urăsc, mă enervează cu rîtul lui de piatră !

Totuși am început să mă plictisesc mai puțin din ziua în care a venit la noi ca pedagog domnul Chaillu.

Domnul Chaillu nu e credincios ; ne lasă duminica să ne ducem unde vrem, numai să fim acasă la șase.

Noi o ștergem repede la „Olandezi", la Palais-Royal. Asta e cafeneaua elevilor de la Saint-Cyr și a *curcanilor*. Li se zice curcani celor care se pregătesc pentru școlile cu uniformă și care și-au și pus una, cu vipușcă portocalie, cu guler roș și cu chipiu cu cozoroc tare, cu galoane de aur și de argint.

Cu toate că sînt de la secția literară, sînt prieten cu curcanii. Din nefericire eu n-am decît un franc pe săptămînă și trebuie să-mi cîntăresc bine banii pînă să iau ceva de băut.

Odată am tras o spaimă straşnică. Am jucat și am pierdut un franc și cincizeci. După prima partidă îmi venea să mă scol dar n-am îndrăznit.

— Mai stai, mai stai !

Sudoare-n spinare, fiori în craniu.

Joc rău și mi se văd piesele de domino. S-a isprăvit. Am pierdut.

Din fericire s-a iscat bătaie. S-au luat la ceartă curcanii galbeni și curcanii roșii, elevii vechi de la Saint-Cyr și elevii noi ; și au început să zboare sticlele.

A fost o bătălie strașnică ; m-am repezit și eu cu înverșunare.

Trăgeam nădejde că m-o lovi careva și m-o face bucăți. Aș ! dau zdravăn și nu încasez nimic.

Dar tot am scăpat.

Chelnerii ne-au dat afară cu forța ca să curețe localul și am plecat la „Mistreț" rămînînd dator la „Olandezi" cu un franc și cincizeci ; așa că mai aveam timp pînă duminica cealaltă.

Am vîndut o cuvîntare la latinește pentru compoziția de marți — un franc bani peșin.

Făceam cîteodată negustoria asta, procuram astfel un loc bun la clasificație vreunuia care aștepta pe unchiu-său sau voia să se fălească de ziua lui sau avea interes să fie printre primii zece.

M-am dus la „Olandezi" cu banii în palmă. Dar n-am mai avut nimic de plată. Ori achitase casieria Saint-Cyr-ului ori curcanii puseseră mînă de la mînă și plătiseră stricăciunile și consumațiile.

Din toată treaba asta am rămas și cu bani și cu renumele că mă bat bine.

Pînă una-alta, eu întotdeauna mă întorc pe gînduri de la cafeneaua asta pentru bogătași. Și noaptea, în patul meu de școlar, mă întreb ce-am să fac ; ai mei vor să mă pregătească pentru o școală în care mi-i frică să intru ; eu n-am cum au curcanii aceștia, o voință a mea, o țintă ; și nici avere n-o să am.

Viața mea de duminică se schimbă istoria !
La liceul din Nantes era un elev model pe c[illegible] l chema Matoussaint.

Matoussaint a venit acum să stea la Paris. Tata i-a dat o scrisoare care îi dă împuternicire să mă scoată duminica.

Matoussaint e liber numai la două. Dar este timp berechet o jumătate de zi — nu știm ce să facem pînă la cinci. Nu vrem să ne ducem la cafenea ca să nu cheltuim. Mi-a adus douăzeci de franci de la mama : dar îi păstrez.

Ne omorîm, cum putem, timpul după-amiaza. Mie mi se pare plicticos să te plimbi cînd toată lumea se plimbă ; și toți au un aer nătîng. A ! dacă ar fi ca în timpul săptămînii. Atunci să vezi ce furnicar de lume ! Duminica însă toți umblă molcom, se strecoară ușurel așa cum merg preoții.

Ar trebui să ne ducem la Meudon ! Acolo se petrece bine !

Da, dar de la Paris la Meudon costă cincizeci de bani ! Să mai așteptăm pînă ne-om îmbogăți.

— E sănătos să mergi pe frig, spune Matoussaint, care vrea să mă facă să cred că petrece strașnic dar care dîrdîie ca un candelabru cînd îl ștergi de praf.

Mi-ar plăcea mai mult să nu fiu așa de sănătos și să-mi fie mai cald.

Cînd plouă duminica ne ducem prin muzee.

— Aici ai întotdeauna ceva de învățat, zice Matoussaint cînd intrăm în vreo galerie.

— De învățat ce ?

— Vezi tablouri, statui.

— Ei și ?

Matoussaint zice că sînt un spirit pozitiv și-mi spune cu amărăciune :

Joc

isprăvi tu care ai făcut versuri latinești așa de frumoase !

Da, e adevărat, n-am ce zice !

Matoussaint vede că sînt tulburat și urmează :

— Îți renegi zeii și scuipi pe liră !

— Domnilor, strigă paznicul cu haine verzi, întinzîndu-și bețișorul și arătîndu-ne un vas cu rumeguș, dacă vreți să scuipați, scuipătoarea e colo în colț.

În sfîrșit se face cinci. Hotărît, nu mă dau deloc în vînt după capodopere și după monumente.

La cinci ne întîlnim cu Lemaitre. Lemaitre e băiat de prăvălie și Matoussaint nu prea face haz de dînsul ; îi plac numai profesiunile nobile. Totuși, fiindcă Lemaitre cunoaște o mulțime de băieți de viață și cu parale îl întîmpină cu brațele deschise.

Mergem cu Lemaitre să luăm un absint la „Rotonda“ sau în altă parte unde l-am putea găsi pe Grassot.

— Hei, uite-l pe Sainville ! Nu-i el ! Ba el îi !

După ce-am sorbit încetișor absintul, pe la șase, în amurg, o ștergem la Palais-Royal ca să ne întîlnim cu niște amici la Tavernier. Stau întotdeauna în sala cea mare, la masa din colț.

Mîncăm cu un franc și șaizeci.

Băieții de prăvălie, camarazii lui Lemaitre, vin cu prietenele lor, bine încălțate, toate drăguțe și care rîd, rîd, de orice și de nimic...

Și ce bune lucruri de mîncare !

Supă Crécy, Cotlete Soubise, sos Montmorency. Așa da, mai înțeleg și eu ! Așa se învață istoria ! [1] Și ce gustoase și picante sînt mîncările și sosurile astea !

Domnului Radigon, mucalitul bandei, nu-i prea plac farafastîcurile astea :

— Băiete ! Un picior de porc la tavă ! Ca să faci picioare de porc ia-le pe-ale dumitale și pîrlește-le.

Toți rîd. Eu n-am spus nimic. Ascult.

— Prietenul dumitale e mut, domnule Matoussaint ?

Fac o schimă și scot un sunet ca să arăt că nu fac parte din discipolii părintelui de l'Épée [2]. Se vorbește de mine la un colț de masă.

— Un cap și niște ochi ! Pare să fie șiret ! Îndrept lucrurile cu giumbușlucuri. Îmi apăs palmele pe masă și-mi întorc degetele pe dos, ridic în dinți castronul de supă, stau optzeci de secunde fără să respir, spre marea spaimă a celor de la masa de alături care văd deodată că mi se umflă vinele la frunte și îmi ies ochii din cap.

— Nu-mi plac asemenea lucruri lîngă mine cînd mănînc, spune unul.

S-a săturat și Radigon.

— Mult are să ne mai plictisească cu respirația lui ?

---

[1] Toate numele de mai sus sînt istorice. La Crécy a fost o mare bătălie între englezi și francezi în războiul de o sută de ani (1346). Soubise și Montmorency, familii celebre din istoria Franței (n.t.).

[2] Fondatorul unui ospiciu de surdo-muți (n.t.).

După masă trebuie să plec.

Ceilalţi elevi ai pensionului mai au pînă la miezul nopţii. Legnagna — din răutate — vrea ca să fim acasă la opt.

Părăsesc *societatea* şi mă îndrept spre foburgul Saint-Honoré.

Mai am un sfert de ceas. Nu vreau să mă întorc mai devreme fiindcă aş da impresia că n-am unde să-mi petrec timpul.

Şi totuşi mai bine m-aş întoarce. Nu mi-i teamă de singurătatea dormitorului în care aud cum vin colegii rînd pe rînd. Pot să mă gîndesc, să stau de vorbă cu mine ; acestea sînt singurele mele clipe de mare linişte. Nu mă distrage vuietul mulţimii în care timiditatea mea mă izolează, nu mă tulbură întorsul filelor din dicţionare sau istorisirile despre concursul general. [1]

Mi-aduc aminte ba de una, ba de alta — de-o plimbare la Vourzac, de oamenii la secere pe cîmpul plin de soare ! şi în tăcerea pensionului adormit, întorcînd capul spre geamul pe care zăresc cîmpul cerului, visez nu la viitor ci la trecut.

Într-una din zile sînt chemat la Legnagna.

Îmi dă un pachet de la mama ; pare furios. Îmi spune :

— Ia şi asta.

Îmi bagă în mîini un borcan şi mă duce pînă la uşă.

Nu pricep nimic, desfac pachetul. Găsesc o scrisoare :

Dragul meu fiu,

Îţi trimit nişte pantaloni noi de ziua ta. I-a croit tată-tu din nişte pantaloni de-ai lui mai

---

[1] Concurs care are loc în fiecare an la Paris între elevii claselor superioare ale liceelor din întreaga Franţă (n.t.).

vechi și eu i-am cusut. Am vrut să-ți dăm această dovadă a dragostei noastre. Am mai pus și o haină albastră cu nasturi auriți. O dată cu aceasta trimit domnului Legnagna un borcan de castraveți ca să te aibă în vedere. Învață bine, dragul meu, și ridică-ți poalele hainei cînd stai jos.“

Mai sînt și cîteva cuvinte de la tata.

I-am scris că Legnagna caută să mă umilească, că aș vrea să plec de-aici fiindcă nu mai puteam răbda să fiu jignit așa tot timpul.

Tata îmi răspunde cu o scrisoare care mă tulbură. Joacă teatru? Ori o fi bun în fond?

„Fii curajos, dragul meu! Nu vreau să-ți spun că din vina ta ești la Paris... Ai răbdare, învață bine, plătește-ți pensionatul cu premiile pe care le iei și atunci ai să poți să-i spui pe față ce gîndești despre el.“

Nici o vorbă despre trecut, nimic. Nici o dojană. Mai c-aș spune că în scrisoarea asta este bunătate, și este și o leacă de tristeță!... L-aș îmbrățișa dacă ar fi aici.

Am să fac cum mi-a spus: am să aștept și am să încerc să fiu premiant.

Dar ce plicticoasă-i toată latineasca și toată greceasca asta! Ce-mi trebuie mie barbarisme și solecisme?

Și toată vremea numai despre concursul general e vorba.

Pe profesor îl cheamă D...

Are o gură mică cu buzele strînse, merge ca o rață, cînd rîde parc-ar cotcodăci, și peruca îi lucește ca niște pene. A luat de trei ori premiul de onoare la concursul general; anul trecut a fost

decorat, are o creastă roșie. Vorbește cum vorbeau filfizonii din timpul Directoriului, abia pronunțînd pe r : *Cice-o, discu-s, Alma pa-ens* [1].

E profesor de latină și are o franțuzească a lui.

Cînd elevii lipsesc de la școală ca să se ducă la cafenea sau la baie și vede că sînt bănci goale, spune :

— Văd mulți elevi care lipsesc.

Pe profesorul de franceză îl cheamă N... E fratele unui academician care are două morale în loc de una : belșugul nu strică.

E deșirat, slab și roșu, are o redingotă croită popește, niște ochelari de carnaval, un glas spart, pițigăiat, șuierător. Citește cu glasul acesta tirade din *Ifigenia* sau din *Esther* și după ce a isprăvit, își împreunează mîinile, se uită la tavanul plin de păianjeni și strigă : „În genunchi ! în genunchi ! în fața dumnezeiescului Racine !“

Odată, un elev nou chiar s-a pus în genunchi.

Și cu o mișcare de dispreț, împingînd cartea din fața lui, profesorul urmează :

— Nu mai rămîne decît să închidem celelalte cărți !

Asta vreau și eu.

— Și să mărturisim că sîntem neputincioși.

Asta s-o spuie el !

La început am avut la disertația franceză note bune, dar repede am dat îndărăt.

De la al doilea am ajuns al zecelea, al cincisprezecelea !

Trebuind odată să vorbesc de niște țărani care ciocnesc un pahar în cinstea regelui, am spus :

Și toți au dat pe gît laolaltă un pahar de vin.

---

[1] În loc de *Alma parens* (lat.), mama care hrănește patria (n.t.).

Au dat pe gît ! băiatul ăsta n-are nici o podoabă în stil, nimic, nimic ; cred că e răutăcios. *A da pe gît !* Cînd limba noastră are atîtea expresii fericite ca să exprime operația săvîrșită de cei care duc la gură sucul lui Bachus, nectarul zeilor ! De ce nu-și aduce aminte de imaginea, modestă și îndrăzneață totodată, a lui Boileau :

Sorbi un pahar de vin ce rîde printre ferigi !

Vorba e că eu n-am înțeles niciodată versul acesta ! Să bei un pahar de vin care se tăvălește de rîs prin iarbă !

Sînt sec, mai sec chiar decît crede el, pentru că mai sînt și alte lucruri multe pe care nu le înțeleg.

— Nu-i nimic aici, spune profesorul ducîndu-și degetul la inimă.

Se oprește o clipă :

— Dar sigur că nici aici nu-i nimic, adaugă el ducîndu-și mîna la frunte și clătinînd din cap cu un aer de compasiune. A reușit odată fiindcă l-a citit pe Pierrot — dar nu-i nimic de făcut cu el, băiatul ăsta întotdeauna are să scrie „pușcă" și nu *armă care răspîndește moartea.*

Păi dacă-mi vine să scriu așa ! doar noi acasă așa vorbim — și în casele pe unde mă duc tot așa se vorbește. Ce să-i faci dacă ne învîrtim numai printre oameni nevoiași !

Mă apuc iar de versuri latinești ; versurile latinești le nimeresc mai bine.

Era și timpul.

Vedeam cum vine clipa în care ticălosul de Legnagna, de ciudă că n-am nici un succes, are să-mi dea prea multe lovituri ascunse. Într-o bună zi i-aș fi rupt coastele.

Odată m-am gîndit să-mi iau tălpășița de-a binelea; nu ca să mă plimb pe Champs-Elysées[1] sau pe la saltimbanci, așa cum fac cînd lipsesc de la școală, ci ca să părăsesc pensionul și să mă scufund ca un evadat de la ocnă în adîncurile Parisului.

Ce-aș fi făcut după aceea ? Nu știu.

M-am întrebat însă de multe ori dacă n-ar fi fost mai bine să fug atunci și să-mi spun hotărît că viața mea are să fie un șir de lupte. Poate că da.

Aproape că mă decisesem. M-a împiedicat Anatoly cel pașnic care a crezut de cuviință să dea de veste lui Legnagna.

Acesta m-a chemat la el și mi-a spus că știe ce vreau să fac. Și mi-a mai spus că a dat de știre la poliție și că dacă fug au să mă prindă jandarmii. Cînd am auzit de jandarmi mi-a fost frică.

În vremea asta am compus o bucată în distihuri care a fost, pare-se, o revelație. Dacă am să fac tot așa de bine și la concurs, am să fiu premiant.

Asta aș vrea, să fiu premiant la concurs. În chipul acesta am să-mi plătesc datoria și cînd am să ies de la Sorbona, în „mijlocul curții", am să-l iau de urechi pe Legnagna și am să i le răsucesc.

Vine și ziua concursului.

Ne sculăm dis-de-dimineață. Ni se dă o plasă, care e unul din trofeele casei și punem în ea vin și pui fript rece. Legnagna îmi dă mîna. Nu pot să nu i-o dau și eu dar i-o întind strîmb și gestul acesta de falsă prietenie e mai rău decît dușmănia și tăcerea.

— Să ieșiți bine.

Și rîde ipocrit.

---

[1] Stradă principală din Paris (n.t.).

Plecăm, Anatoly şi cu mine ; e frig, un frig care te pătrunde.

Sosim, mai-mai să întîrziem.

Nu văzusem niciodată Parisul în zorii zilei, pustiu şi liniştit, şi m-am oprit cinci minute pe pod să mă uit la cerul alburiu şi să ascult cum curge apa. Se izbea de picioarele podului.

Pe malul Senei era un om cu pălărie care îşi spăla batista. Şedea în genunchi ca o spălătoreasă. S-a sculat, a stors batista şi a întins-o o clipă la vînt. Eu îl urmăream din ochi. Şi-a potrivit-o cu grijă, şi-a descheiat redingota şi a băgat batista în buzunar să se usuce, pe urmă s-a încheiat repede cu gestul unui hoţ care se teme să nu fie prins.

A luat apoi ceva de jos. Era o carte groasă ca un dicţionar.

Anatoly m-a tras de haină ca să pornim. Dar am mai avut vreme să văd o faţă palidă, la capătul scării.

O am mereu înaintea ochilor şi toată ziua a stat între mine şi hîrtia albă pe care scriam. Ar fi mai bine să spun că am avut-o toată viaţa înaintea ochilor.

Şi asta pentru că pe faţa acestui om pe care-l zărisem spălîndu-şi o zdreanţă, pe faţa asta mai albă decît batista lui spălată prost, i-am citit viaţa !

Cartea aceea pe care a luat-o de jos mi-a spus că a fost şi el elev, poate premiant. Mi-am adus aminte de toată viaţa tatei, de directorii tîmpi, de elevii răutăcioşi, de inspectorul laş şi de profesorii mereu umiliţi, nenorociţi, ameninţaţi să fie mutaţi disciplinar ! I-am spus lui Anatoly :

— Aș pune rămășag că omul pe care l-am văzut sub pod e bacalaureat.

Nu m-am înșelat.

În clipa cînd ni s-a dat drumul să intrăm în Sorbona, unul de la liceul Charlemagne a strigat, arătînd o umbră care începuse să urce strada :

— Uite-l pe fostul pedagog de la Jauffret.

Era omul cel palid la față, omul cu batista, calicul cu cartea.

Ni se dictează tema.

S-o fac oare ? Dar pentru ce s-o fac ?

Ca să fiu pedagog ca omul acela, ca s-ajung să-mi spăl batișta pe sub poduri ? Care-o fi povestea acestui om ce-mi urmărește gîndurile ?

Nu știu. Poate că a dat o palmă unui cenzor, poate că nici nu l-a pălmuit, l-a luat numai peste picior.

Poate că a scris un articol în *Argusul Dijonului* sau în *Prichindelul cenușiu din Issingeaux* și din pricina asta a fost destituit.

N-am nevoie de meseria asta, nu, nu !

Trebuie totuși să mă port cinstit, trebuie să fac ce pot.

Nu găsesc nimic, nimic — mi-i greață ca atunci cînd în copilărie am mîncat prea multă melasă.

În sfîrșit au ieșit patruzeci de alexandrini [1]. Atîta am făcut.

— Ai isprăvit ? mă întreabă vecinul de bancă.

— Da.

— Și eu. Ce zici, vrei să frigem niște cîrnăciori ?

[1] Alexandrin — vers de douăsprezece silabe (n.t.).

Scoate o mașinuță de spirt, o ascunde după niște dicționare, pe urmă mai scoate și o tigăiță.

— Are să facă zgomot, bagă de seamă.

Profesorul care ne păzea era Deschanel. Era un om de duh. A auzit cum sfîrîiau cîrnații ; în timpul concursului aveai voie să mănînci mîncare rece ; el s-a gîndit că poți să mănînci și caldă. Cu-atît mai rău pentru cel care în toiul luptei ținea în mînă tigaia în loc să țină dicționarul.

— Acum, cafeaua. Mie îmi place grozav cafeaua, dar ție ?

Cel de la Charlemagne a făcut cafea.

Mai lipsea coniacul. Am vîndut crîmpeie de compoziție și fraze gata făcute unor băieți de la Stanislas și de la Rollin[1] care au gulere drepte, cămăși fine și parale în buzunar. Am avut astfel și o leacă de băuturică. Eu mi-am luat sarcina de-a da foc coniacului.

— Dă-mi ciorna ta, îmi spune Anatoly cel pașnic, după ce ne-am întors la pension.

A venit și Legnagna și au puricat-o împreună. Știu că compoziția mea e greșită și, acuma cînd amintirea omului alb ca varul nu mai este așa de vie și cînd fumurile ospățului nostru s-au împrăștiat, sînt mîhnit și parcă am remușcări.

Legnagna nu-mi spune o vorbă. Îmi aruncă o privire de ură.

S-a dat rezultatul. N-am luat nimic !

Dar nici Anatoly n-a luat, nici clasa n-a luat, și nici liceul n-are mare lucru. E un dezastru pentru tot liceul.

---

[1] Licee din Paris (n.t.).

Bucherii și șmecherii n-au făcut mai bine decît mine ; cugetul meu se liniștește.

Vine împărțirea premiilor. Asist și eu, obscur și fără glorie ! *Fractis occumbam inglorius armis !* [1]

Și toți pleacă...

Eu mai rămîn.

Aștept o scrisoare de la tata, să-mi spuie ce să fac. Nu vine nimic. Mă lasă aici la cheremul lui Legnagna care mă urăște.

Sîntem patru la pension.

Unul care nu are rude ci un tutore care îi trimite plata pensionului, un creol din Antile care nu iese decît foarte rar și un japonez care nu iese niciodată.

Aceștia plătesc scump, eu am fost luat cu preț scăzut dar cu condiția să fiu premiat. Nu sînt premiat și mănînc mult.

Am scris. Dacă ai mei nu vin pînă mîine, și dacă n-am nici un răspuns, plec de aici.

Legnagna are să mă lase, s-o șterg, din economie, și de data asta n-are să se ducă la poliție.

O ! așteptarea asta a scrisorii ! Factorul pe care-l pîndesc ! Rugămințile mele de care tata și mama nici nu se sinchisesc !

Aproape c-am plîns în scrisoarea mea rugîndu-i să vie să mă ia pentru că Legnagna mă împunge mereu cu mustrări. Zice că „nu-i destul că m-a hrănit tot anul, mai trebuie să mă hrănească și în vacanță !"

---

[1] *Voi pieri fără glorie cu armele frînte* (lat.) (n.t.).

Într-o zi, tărăboi mare ; e tata în joc. Legnagna vine valvîrtej :

— Va să zică așa ! se repede el la mine mînios ; am auzit că tatăl dumitale cîștigă parale, anul ăsta *și-a făcut opt mii* ; care va să zică m-a tras pe sfoară, te-am primit cu o plată de calic cînd puteai să plătești ca un bogat. Asta, domnule, e o treabă necinstită, să știi !

Bate din picior, vine la mine...

A ! nu ! pîn-aici ! Păzea, Legnagna !

A înțeles și o șterge descărcîndu-și mînia pe ușa cu care pălmuiește peretele.

După ce a plecat și nu-i mai aud insultele, mă gîndesc la ce-a spus și-i dau dreptate.

O ! tată, ai fi putut să mă lipsești de aceste umilințe !

Să fie adevărat că nu ești sărac ?

E adevărat. Lui Legnagna i-a spus cumnatu-său, care a sosit ieri de la Nantes.

După scena de adineauri, Legnagna m-a întîlnit în curte și mi-a spus :

— N-aș fi zis nimic dacă tatăl dumitale te-ar fi luat la sfîrșitul școalei, dar a trecut o săptămînă și nu dă nici un semn de viață ; asta este chiar bătaie de joc !

Bolborosesc ceva și nu găsesc nimic să-i răspund ; gîndesc și eu ca și el.

— Tata are să plătească săptămîna asta.

— Să plătească, pentru că poate. Tatăl dumitale a cîștigat anul ăsta mai bine decît mine și n-avea nevoie să ceară o reducere de trei sute de franci.

Va să zică pentru trei sute de franci am suferit eu atîta.

XXIII

DOAMNA VINGTRAS LA PARIS

— Jacques !

E mama ! Vine la mine și-mi cuprinde mașinal capul în mîini. Japonezul rîde, creolul cască — întotdeauna cască.

Mama mi-a luat capul într-o parte și cu chiu cu vai găsește un loc potrivit ca să mă sărute.

Ne-au dus într-o odaie unde abia vezi să te miști ; e seară și lumînarea pe care o aduce portarul dă o lumină slabă...

— Ce mare te-ai făcut ! Și voinic.

Acestea-s primele ei cuvinte. Nu-mi dă răgaz să spun ceva. Mă întoarce cînd pe o parte, cînd pe alta, tot învîrtindu-se pe picioarele ei scunde.

— Sărută-mă și tu cumsecade ! Hai ; nu fi rău cu maică-ta !

Spune asta cu destulă voie bună. Și iar începe :

— Ești înalt și bine făcut ! Ți-am adus o haină croită franțuzește. Am să dau să-ți facă botine. Da' ia vino-ncoace ! Mustăți ! Ai mustăți !

Nu mai poate de bucurie, de mîndrie. Ridică brațele spre cer, e gata să cadă în genunchi.

— Știi că ești băiat frumos !

Se uită iar cu atenție.

— Leit mamă-sa !
Nu cred. Capul parcă mi-i cioplit cu barda, umerii obrajilor sînt ieșiți în afară, tot așa și fălcile, și am niște dinți ascuțiți ca de cîine. Și pielea feței mi-i gălbuie.
Cît despre ochi, spune doamna Allard, lenjereasa care m-a întrebat odată dacă o găsesc durdulie, oricine mi-i vede, ghicește îndată că eu sînt din Auvergne ; seamănă cu două bucățele de cărbune proaspăt scos din pămînt.
— Și ai și un aer serios !
Poate. Anul acesta a fost cel mai greu. Am fost umilit de-a binelea, fără nici o bucurie în schimb.
Sînt și cu inima scîrbită. Dezamăgirea mea în ce privește Parisul a fost adîncă.
Un orizont tîmp, o viață searbădă, un viitor urît. Acesta e Babilonul modern.
Oamenii sînt mici. N-am auzit decît latinește.
Toată săptămîna și duminica am fost la cheremul acestui Legnagna care e bicisnic, invidios, laș și pe care lipsa de succes l-a acrit și mai tare.
Ultimele zece zile mai ales m-au copleșit ca un supliciu.

— De ce nu mi-ai scris ?
— Tot așteptam să plec de pe o zi pe alta, spune mama.
Nu mi-a scris ca să nu dea bani pe o marcă.
Îi spun de mustrările pe care le-am suferit din pricina sărăciei, de umilințele pe care le-am înghițit.
— Tocmai el s-a găsit să vorbească de sărăcia noastră ! Cînd o să cîștige ce-a cîștigat tată-tu anul ăsta, atunci să vorbească.

— Bine, dar dacă tata a cîștigat parale de ce n-a plătit pentru mine la fel cu ceilalți, că doar v-am scris că mă insultă mereu și că sînt necăjit?

— Te-a insultat, te-a insultat! Ei și? Te doare asta? Am economisit trei sute de franci. După moartea noastră ai să-i găsești și au să-ți prindă bine. Uite, aici am trei sute de franci, ba chiar mai mult... Dar nu-i dau nici o lețcaie!

Rîde și se bate peste buzunar.

— Vezi, așa trebuie să faci în viață! Acuma, cînd ești mare, trebuie să știi și tu. Ce, crezi poate că te-a primit aici pentru că i-a plăcut mutra ta și ca să-și facă pomană cu noi? Nu, te-a luat cum iei o vacă de rasă; dar n-ai fătat cum au vrut ei, și n-ai fost premiat la concursul lor. N-aveau decît s-aleagă mai bine. Să te pipăie înainte de a începe. Las' că-i arăt eu lui, n-ai nici o grijă, ai să vezi acuși!

Sufăr cînd o văd că se supără așa. Omul acesta pe care credeam că-l urăsc, îmi stîrnește acum milă!

După ce îmi spune că are să-l ia la refec, mama adaugă:

— Fă-ți bagajele!

Am ieșit în coridor — aici dăm de portar.

— Doamnă, nu puteți scoate nimic din casă.

— Bagajele fiului meu! N-am dreptul să-i iau rufele? Ciorapii copilului meu!... *Gnagnagna* al dumitale a spus asta?

— Nu, proprietarul; domnul Legnagna îi datorează bani.

Mai este o datorie la brutărie, și alta la măcelărie.

Jalnic om, da, jalnic om! Se purta rău cu toţi cei nevoiaşi, nu numai cu mine. Pe toţi cei care erau lăsaţi în părăsire sau stăteau cu preţ redus îi blefturea şi pe cei mici îi şi bătea.

E şi prost — toate pensioanele vorbesc de el ca de un tip. Cînd vor să spuie bădăran, nătărău, făţarnic, spun numele lui.

Raţionamentul mamei, argumentul cu vaca, mi-a înlăturat unele îndoieli, m-a făcut să văd clar.

Ca pe-o vacă, da, aşa-i! Nu m-au luat pentru mutra mea, asta-i sigur!

— Nu, nu, poţi fi sigur că nu! spune mama care îmi citeşte gîndurile în tăcerea mea şi în priviri.

Oricum ar fi dar îl plîng pe nenorocitul acesta. O înduplec pe mama să nu mai facă gălăgie şi amîndoi îl înduplecăm pe proprietar să-mi dea voie să-mi iau lucrurile.

Plecăm de la pension, nici nu mai ştiu cum. Ne suim într-o birjă şi ne ducem să luăm bagajele, pe care mama le-a lăsat la biroul diligenţei.

Tot timpul mormăie şi-l ocăreşte pe Legnagna; rîde batjocoritor, strigă, îl ia peste picior şi-l îmbrînceşte cu vocea şi cu gestul ca şi cum ar fi lîngă noi.

— Să nu scoţi o vorbă, auzi? A! dacă mi-ai fi spus mie ce i-ai spus lui! (Întorcîndu-se spre mine:) Cum ai putut să te laşi aşa! A! nu eşti fiul mamei tale!

Sînt cumva un copil găsit? Am fost bătut din greşeală timp de treisprezece ani? Vorbeşte, tu, cea căreia i-am spus pîn-acum *genitrix*, mamă, tu al cărei *soboles* [1] am fost, vorbeşte!

[1] Urmaş, odraslă (lat.) (n.t.).

— Și-acum unde mergem ?

Mama îmi pune întrebarea asta după ce ne-am îngrămădit în trăsură. Birjarul așteaptă.

— Doar n-o să ne culcăm în birjă ! Ești de-un an la Paris și nu știi încă unde s-o duci pe mamă-ta, nu știi un loc unde să tragem.

Ce știu eu ? Sorbona ? Aleea Mistrețului ? Oare i s-ar putea pune un pat la „Olandezi" ?

— Atunci hai să te duc eu ! Ah, copiii !

Mă-mpinge spre fereastra trăsurii.

— Strigă birjarul.

— Birjar !

Birjarul se oprește și s-apleacă spre noi.

— Știi unde-i hotelul „La stema Franței" ?

— Ăsta-i la Dijon, cucoană !

— În toate orașele e un hotel care se cheamă „La stema Franței".

— La Paris nu-i !

Mama își ridică șalul pe umeri, își ia într-o mînă valiza, deschide cu cealaltă ușa trăsurii și sare jos.

— Nici o clipă nu mai stau în trăsura asta !

— Cum vreți, dragii mei ! Nu-mi place să duc de colo pînă colo oameni candrii ! Plătiți și poftim bagajele.

Plătim și povestea de la Orléans, din Piața Jeannei d'Arc, de la Nantes și de pe chei, începe iar. Stăm în picioare lîngă bagaje și cutii de pălării care se năruie. Mama nu poate intra într-un oraș fără să împiedice circulația !...

Mă împinge cu umbrela.

— Hai, mișcă-te o dată !

Mișc ce pot, trebuie să bag de seamă să nu scap cutiile, nu mi-a mai rămas mare lucru din trup care să nu fie prins, mai am un deget slobod.

— Oprește altă birjă !

Fac semn unui nou automedon[1] dar echilibrul are legi fatale pe care nu trebuie să le calci, semnul acesta mă pierde ! Muntele de bagaje se surpă. Mama scoate un țipăt. Trăsurile se opresc, vin în fugă gardiștii, ca întotdeauna, ca întotdeauna ! Ce specialitate avem și noi !

Ce ne-am fi făcut dacă n-ar fi trecut pe-acolo niște oameni de treabă ?

Nu ne-au cerut vreun lucru care să jignească convingerile noastre politice și religioase ! O, nu ! Ne-au ajutat cu sfaturile lor fără să ceară nici o tranzacție de conștiință, nici o lașitate. Iezuiții desigur că n-ar fi făcut așa !

Ne-au sfătuit să ne ducem în față, „chiar aici în față unde e o tăbliță". Și tot de la ei am aflat că *odăi mobilate* sînt tocmai pentru oamenii care nu au.

— Tu nu știai asta, Jacques ? O fi de-atîtea versuri latinești ! Sau din vreo căzătură ! N-ai căzut cumva în cap ?

— Nu, numai în șezut !

Mama parcă se mai liniștește.

Am găsit o locuință : o odaie și o cămăruță.

Strigăte în odaia mamei.

— Jacques ! Jacques !

— Da, vin.

De-abia am timp să-mi trag pantalonii dar cu chiu cu vai îi țin.

M-a apucat de fundul lor și mă trage spre ea de-a-ndaratele.

---

[1] Vizitiu iscusit ; de la Automedon, vizitiul lui Achile (n.t.).

— Ești fiul meu, sau ce ești ?

Încep să fiu îngrijat de-a binelea. Doar m-a mai întrebat o dată.

Pe masă văd întinse două perechi de pantaloni și două veste pe care le-am purtat tot anul. Deodată mă ia și mă învîrtește și apoi se uită lung la mine ca și cum s-ar teme mereu că am pus în locul meu pe un străin.

În sfîrșit, aproape sigură că nu s-a înșelat — de altfel și vocea sîngelui o încredințează că-i așa — își dă drumul durerii.

— Jacques, spune ea, Jacques, ăștia-s pantalonii, astea-s vestele, asta-i haina albastră pe care ți-am trimis-o ? Știu eu că nu ești în stare să-ți păstrezi curate hainele, știu, dar nu pot să cred că le-ai mîncat culoarea și, în afară de asta, cele pe care ți le-am dat erau mai largi ! Mai era material la fund, aveau aer și loc destul. Dar la astea nimic ! nimic ! Le-am cusut împreună cu tatu-tău. Ți-am scris doar !... Doamne, ce-au făcut din băiatul meu !

Asta-i a treia oară cînd o cuprinde îndoiala. Mă pipăie să vadă dacă-s eu.

— Vorbește o dată, nătărăule !

O, nu, a văzut că tot eu sînt !

Îi spun toată povestea cu hainele. Hainele pe care le aveam cînd am venit aici s-au ponosit. Cele pe care mi le-a trimis, croite de tata, cusute de mama, erau prea largi. Ar mai fi încăput în ele încă unul ca mine. Nu cunoșteam pe nimeni. Am dat atunci de Rajoux care era de două ori cît mine și avea haine prea strîmte.

M-a întrebat dacă vreau să facem schimb, fiindcă cu niște pantaloni cu fund cît toate zilele așa cum erau ai mei eram caraghios. Mulți se în-

trebau cu grijă ce-o fi cu mine că umblu așa de greu. Și cîte nu mai spuneau despre mine !

Am făcut tîrgul într-o zi în dormitor ; mi-a dat bulendrele lui, eu i le-am dat pe-ale mele și așa am putut să alerg iar cu ușurință.

Mama tăcea. Eu așteptam copleșit. În sfîrșit, a rupt tăcerea și a spus :

— Stofa nu-i proastă. Rajoux ăsta al tău habar n-avea, trebuia să-i mai ceri ceva, vreo jiletcă de flanelă, o pereche de izmene. Hei, dac-aș fi fost eu în locul tău ! Da, stofa e bună. Atîta numai că n-avem bucăți care să semene (uitîndu-se la un fund vărgat) ; pentru fundul ăsta nu văd decît covorul de la noi din odaie. Dar cred c-am să pot potrivi căptușeala dintr-o perdea verde.

Drace !

— Cu asta nu prea poți să faci cuceriri să știi ! Și mie-mi place ca un bărbat să fie nițeluș cochet — o redingotă verde — niște pantaloni cadrilați... Bineînțeles, nu prea mult ! Să placi dar să nu faci din asta un vițiu ! Să fii bine îmbrăcat dar să nu faci pe sclivisitul și pe filfizonul, asta nu ! Și totuși orice ai spune, un pic de originalitate nu strică și nu m-aș supăra pe tine dacă lumea ar întoarce capul după tine pe stradă cînd mergi cu mine la braț ! Pe cînd așa, cine are să întoarcă capul ? Nimeni ! N-are să te bage nimeni în seamă. În sfîrșit, dacă așa ești tu, modest ! (În tonul ei este o leacă de ironie și de decepție.) Dar stofa e bună, nu zic că nu-i bună. Și acuma unde mergem să mîncăm ?

Spune asta cu un ton de dezmierdare, aproape așa cum spunea domnișoara Herminie lui Radigon.

Tonul acesta îmi place și mă înduioșează și imediat îi spun de Tavernier, masa costă un franc și șaizeci.

— Aș vrea — spunea ea — să mă duc odată la Frères-Provençaux sau la Véfour — o dată doar n-oi muri ; și pe urmă tatu-tău a avut un an foarte bun !

Cu mare greutate am putut scăpa de Véfour. Era hotărîtă să nu se zgîrcească. Dacă o fi zece franci, o să dea zece franci ! „Dacă-i chef, chef să fie !"

Zece franci, drace ! eu și vedeam socoteala urcîndu-se la douăzeci de franci, o vedeam pe mama spunîndu-le că-s niște hoți. „Doar eu știu cît costă carnea ! N-o să mă învățați pe mine ce-i un rinichi. Un franc o porție de brînză ?"

Am mințit puțintel. I-am spus că niște prieteni au luat masa acolo și că s-au jurat că o cotletă costă un franc și cincizeci.

— Au rîs de tine, băiete ! Nu te-ai dezghețat de loc la Paris ! N-ai să-mi spui tu mie că poate cineva să ceară un franc și cincizeci pe o cotletă. La noi, la țară, cu un franc și cincizeci poți să cumperi un purcel !

— Și nici nu-i așa de grozav acolo cum crede lumea (încerc eu sfios).

— Dacă-i prost, atunci las' că le trag eu un perdaf pentru cei zece franci ai lor, fii pe pace !

Nu sînt deloc de acord și spun iar :

— Eu zic să încercăm mai întîi la Tavernier. crede-mă că-i mai bine !

Ne ducem la Tavernier.

Cum am intrat a și spus :

— Prea-i frumos aici ca să fie bună mîncarea ! Toate acestea-s farafastîcuri !

Vorbeşte tare, ca la ea acasă, şi eu nu mai pot de ruşine cînd văd că doamna de la bufetul cu dulciuri o aude.

Ca să găsim loc am făcut de trei ori înconjurul sălii.

Lumea începe să spuie că trecem prea des ! În sfîrşit, mama pare că s-a hotărît.

— Uite aici e bine... ba nu, aici în partea asta !... Ia du-te de vezi dacă n-am putea să stăm lîngă fereastră, în fund.

Iau restaurantul de la un capăt la altul, roşu pînă-n vîrful urechilor.

Împiedicăm pe chelneri şi pricinuim întîrzieri în aducerea mîncărurilor. Opresc cu străşnicie în loc un şalău prăjit şi o porţie de ochiuri. Chelnerul o ia la stînga, o iau la stînga şi eu. La dreapta : dă iar de mine. Porneşte drept înainte : se loveşte de mine iar.

În fundul sălii unii pun rămăşag.

— Trece ! Nu trece !

Mama zice :

— E fiul meu !

— Felicitările mele, doamnă !

Izbutesc în sfîrşit să ajung iar lîngă ea. Chelnerul mi s-a strecurat pe sub braţ în aplauzele privitorilor. Cei care au pierdut rămăşagul din pricina mea plătesc, uitîndu-se la mine chiorîş.

Uniţi, mama şi cu mine, ne simţim mai tari. Mama nu vrea să mai plece de lîngă mine. Spune :

— Să nu ne răzleţim unul de altul !

Ne ducem într-un punct strategic care ni se pare mai sigur şi ţinem sfat.

Lumea e cu ochii la noi.

— Ţi-o fi foame ? Bietul copil !

De ce să-mi zică „bietul copil“ de faţă cu lumea ?

Cîţiva încep să cînte pe aria *A fost odată un mic copilaş :*

I-o fi foame bietului copil !
I-o fi foame bietului copil !
I-o fi foame bietului copil !

Toată lumea ia parte la cor.

S-a dat în vremea asta de veste patronului, care era în pivniţă şi trăgea vin în sticle. Soseşte cu şervetul sub braţ. Ne întreabă :

— Aţi venit să luaţi masa ?

Eu răspund „nu", cu îndrăzneală.

Mirare din partea patronului. Murmure în mulţime.

Am spus nu pentru că părea aşa de furios

— N-aţi venit să luaţi masa ? Atunci ce vreţi

— Domnule, numele meu e doamna Vingtras ş vin de la Nantes. Pe băiat îl cheamă Jacques

Sala strigă bravo. *„Tăcere ! Ascultaţi ! Lăsaţi p orator să vorbească !"*

Îmi vîjîie urechile. Nu mai aud. Prind doar c teva vorbe de-ale patronului :

— Să isprăvim o dată !

Ne-au răpus. Ne înghesuie într-un colţ.

A trebuit să mărturisesc că am venit aici s luăm masa.

Ne servesc dar ţinîndu-se în defensivă.

— Am mai văzut eu de-alde ăştia, spune u chelner bătrîn. Nişte şoltici, fac pe proştii pînă serveşti şi după aceea o şterg englezeşte.

— Mai bine ne-am duce la alt restaurant, tu c zici ? spune mama.

— Şi eu zic tot aşa ! Nu pot să sufăr cînteci cu bietul copil. Hai să mergem la Bessay, e la d paşi, şi-i numai cu un franc şi zece.

Ne ducem la Bessay.

— Domnule chelner, ce ne dai ?
— Mamă, nu se zice *domnule* chelner.
—Te-ai făcut nepoliticos! Nu trebuie să te ții așa de mîndru, nu știi niciodată ce poți s-ajungi, copile !
Chelnerul n-a răspuns la întrebarea politicoasă a mamei, e ocupat cu un client căruia îi spune :
— Avem un cap de vițel, nu ?
Domnul face semn că da, nu zice că nu, are într-adevăr un cap de vițel.

Chelnerul vine la noi.
— Ce ne sfătuiești să luăm ? întreabă mama.
— Vă recomand fricandoul.
— N-am venit la Paris ca să mănînc ce pot să mănînc și acasă, nu. Dumneata ce-ai lua ? Ia spune !
Crede probabil că chelnerul are să vorbească cu dînsa ca un prieten.
— Hai, spune, care mîncare-i mai bună ? De unde ești dumneata ?
Chelnerul propune o mîncare, mama parcă ar vrea, pe urmă se gîndește că nu-i bine...
— Jacques, cheamă-l înapoi !
— Chelner !
Spun asta cu sfială, așa cum suni la ușa unui dentist. Trag nădejde că n-are să m-audă.
— Nu vezi c-a plecat ? Fugi după el, fugi !
Ajung pe chelner tocmai în clipa cînd c-un picior în aer, cu capul în jos, strigă cu glas de stentor pe scara care duce la subsol :
— Ce-i cu momițele mele ?
Se întoarce deodată :
— Ce este ?
— Nu mai vreau friptură la tavă.

— Atunci ce vreţi ?
Mama de la celălalt capăt al sălii :
— O cotletă bună, dar nu prea grasă ; dacă-i grasă, nu vrem ; şi o farfurie încălzită, vă rog !

— Poftim cotleta !
— Am spus că nu vreau grasă.
— Nu-i grasă, doamnă !
— Uite ce, dragul meu, fii sincer...
Chelnerul a plecat.
Mama întoarce cotleta cu vîrful furculiţei ; în sfîrşit dă naştere următoarei propuneri :
— Jacques, du-te la bucătărie şi vezi dacă poate să ţi-o schimbe.
— Mamă !
— Asta-i culmea, să dai bani şi să n-ai ce-ţi place ! Parcă-am cere de pomană ! (Cu voce tandră :) Vrei să mănînc ceva care-mi face rău ? Du-te şi spune să ţi-o schimbe, du-te, dragul meu.
Îmi vine să intru în pămînt. Toată lumea numai la *noi* se uită, numai pe noi ne ascultă ce vorbim. Găsesc o scăpare. Şăgalnic şi uşor îmbufnat (mi se pare chiar că-mi muşc degetul cel mic) :
— Şi mie îmi place gras aşa de mult !
— Îţi place gras acuma ? Ce-ţi spuneam eu cînd te băteam ca să mănînci ? Că într-o bună zi are să-ţi placă gras la nebunie ! Uite, ia, copile şi mănîncă !

Nici acuma nu-mi place gras dar numai aşa scap şi nu mai duc înapoi cotleta. Şi părţile grase mă gîndesc că poate le-oi dosi fără să mă vadă. Într-adevăr, izbutesc să bag o bucată în buzunarul

de sus de la pantaloni și alta în buzunarul de la spate.

Intr-o seară mama mă ia deoparte; vrea să vorbească serios cu mine:

— Toate-s bune, băiete, dar acuma trebuie să vedem ce-i de făcut. De-o săptămînă tot colindăm teatrele și petrecem prin restaurante și n-am hotărît încă nimic cu privire la viitorul tău.

Ori de cîte ori mama e solemnă, mă trec sudorile. O săptămînă întreagă a fost femeie cumsecade; acuma, deodată, îmi spune că se spetește-n cheltuieli și că eu nici nu mă sinchisesc:

— Se cunoaște că nu cîștigi tu banii. Restaurantul costă un franc și zece pentru unul dar pentru doi costă doi bani și douăzeci, fără bacșișul chelnerului. Tu ai vrut să-i dau cincisprezece bani! I-am dat dar să știi că zece bani ar fi fost prea destul; dac-ar fi după mine eu nu i-aș da nimic!

Are un fel al ei de-a sublinia plăcerile ce mi le oferă, care mi le strică puțintel.

De exemplu, după ce am fost la Teatrul Palais Royal trebuie să rîd două zile în șir — ca să dovedesc prin asta că n-a dat banii degeaba. Dacă nu mă tăvălesc de rîs, spune: „Nu făcea să mai cheltuim patru franci!“

De aceea rîd și eu cît pot mai mult! Cum întoarce capul mă odihnesc un pic, dar, oricum, e obositor!

M-a dus să văd hipodromul; ne-am întors pe jos. Îi place să umble pe jos, mie nu. Am un aer melancolic.

— Domnul face pe tristul acuma ! Dar cînd făceai pe filfizonul și te uitai la călărețe-de circ, nu erai trist !

— Pe filfizonul ?

— Mai bine spune ce să facem cu tine ?

— Habar n-am !

— Nu-ți vine-n cap nimic ?

— Nu.

— Trebuie să isprăvești liceul.

Nu văd că e nevoie numaidecît.

Mama îmi ghicește gîndul.

— Pun rămășag — zău pun rămășag — că puțin ți-ar păsa dacă sacrificiile pe care le-am făcut pentru tine ar fi degeaba. Ai fi gata să lași și liceu și tot ! Ai fi în stare să legi cartea de gard !

Ba bine că nu ! Că mare plăcere îmi face și grozav are să-mi folosească ! (Asta, bineînțeles, tot în gînd spun.)

— Răspunzi la ce te întreb, strigă mama, sau nu răspunzi ?

— La ce să răspund ?

— Ce ai de gînd să faci ? Ai vreo ideie ?

Nu răspund dar îmi spun :

Da, am ceva în gînd, și am ceva în cap ! Mă gîndesc că vremea pe care mi-o trec cu latina și cu greaca — cu fleacurile astea ! e vreme pierdută ! Și mă gîndesc că aveam dreptate cînd eram copil și voiam să învăț o meserie. Vreau să ajung cît mai repede să-mi cîștig existența și să fiu de capul meu !

Sînt sătul de durerile pe care le-am avut și tot așa de sătul de plăcerile care mi se dau. Mai bine să nu capăt nici o educație decît s-o capăt numai însoțită de batjocuri și ocări. Nu vreau să mă ducă nimeni la teatru luni pentru ca marți să-mi facă reproșuri că m-a dus ; văd că am să fiu mereu ne-

norocit cu voi, atîta timp cît veţi putea să-mi spuneţi că cheltuiţi bani pentru mine !

Iată ce gîndesc eu, mamă !

Şi trebuie să vă mai spun ceva. Fără să vreau îmi aduc aminte de vremea cînd eram copil şi cînd am suferit din pricina supărării voastre. Mi-i ciudă şi acum cînd mă gîndesc şi de aceea n-am să fiu mulţumit decît în ziua în care n-am să mai stau cu voi.

La un moment dat gîndurile acestea izbucnesc şi le spun cu glas tare ; mama m-ascultă uluită.

— Da, am să intru într-o uzină, într-un atelier, am să car lăzi, am să trag obloanele, am să mătur, dar am să învăţ o meserie. Şi cînd am s-o ştiu am să cîştig cinci franci pe zi. Atunci am să-ţi dau înapoi paralele pe care le-ai cheltuit cu teatrul şi cei cincisprezece bani bacşiş chelnerului.

— Nenorocitule, vrei să-l aduci la desperare pe tatu-tău ?

Mai slăbiţi-mă cu desperarea dumneavoastră ! Eu asta vreau, să nu iau şi eu profesia tatei, o meserie de cîine dresat ! Nu vreau să ajung un prost ca N..., un prost ca D... Mai bine să port straie de lucrător ca unchiul Joseph, să-mi iau sîmbătă salariul şi duminica să mă duc unde-mi place.

. . . .

— Şi cum, vrei să nu ne mai vezi ?

A uitat toate celelalte mînii care îi jignesc mîndria, îi tulbură planurile şi îi zdruncină viaţa şi îşi aduce aminte numai de o singură frază, aceea în care am spus că nu mi-s dragi şi că nu vreau să-i mai văd în ochi !

Înfățișarea ei mîhnită m-a tulburat; o iau de mîini :

— Plîngi ?

N-a putut să-și înăbușe un hohot de plîns și, cu un gest jalnic așa cum numai în tablourile de prin biserici am văzut, și-a lăsat capul în mîini... Cînd şi l-a ridicat iar, aproape că n-o mai cunoşteam ; pe fața asta de țărancă era toată poezia durerii ; era albă la față ca o cucoană din lumea mare, cu lacrimi ca niște mărgăritare în ochi.

— Iartă-mă.

M-a luat de mînă. I-am mai cerut încă o dată iertare.

— N-am pentru ce să te iert... Atîta-ți cer numai, să nu-mi mai spui vorbe atît de aspre.

Apoi cu glas scăzut :

— Mai cu seamă dacă le-am meritat...

— Nu, nu, am spus eu printre lacrimi.

— Poate, spuse ea. Astă-seară vreau să fiu singură, poți să te duci în oraș dacă vrei... Lasă-mă ! Lasă-mă !

Mi-a dat cheia — „ca să poată sta pînă la miezul nopții", a spus ea proprietarului, domnul Molay.

Am pornit și eu la întîmplare și am rătăcit pe niște străzi pustii și m-am gîndit toată seara la vorbele duioase care alungaseră atîtea vorbe aspre și atîtea gesturi răutăcioase...

— Jacques, vrei să ne faci un hatîr și să isprăvești liceul ?

— Da, mamă.

— A ! foarte bine. Mulțumesc, copile ! Mi-ar fi părut rău dacă te-ai fi oprit acuma aproape de sfîrșit, după ce ai terminat cea mai mare parte !

Mă gîndesc cît de supărat ar fi tatu-tău. Ai să-i faci pe plac, ai să-ți iei bacalaureatul... După aceea ai să faci ce vrei... dacă ți-ar veni așa de greu să faci ce vrem noi...

A rămas hotărît — a doua zi după ce a plîns — că n-are să mai fie vorba de Școala normală superioară și că am să-mi prepar numai bacalaureatul.

Am primit, fericit că pot să șterg cu făgăduiala asta și să spăl cu acest sacrificiu ochii bietei femei !

Nu mai vorbește cu mine ca altădată.

E atît de gravă și i-i atît de frică să nu mă jignească !

— Te-am necăjit cam mult cu caraghioslîcurile mele, nu ?

Și adaugă, mișcată :

— Acuma ai să mă dojenești tu. Și ai să ții tu banii. Să nu spui nu, vreau să-i ții tu. Și pe urmă eu-s bătrînă, te plictisești să stai cu mine toată vremea. Pot să mai stau și acasă, de vorbă cu doamna Molay. Pot să mă duc și cu ea să văd lucruri frumoase, tot așa de bine ca și cu tine. Seara să te duci unde vrei... Întîlnește-te cu prietenii, cu colegii, du-te pe la Matoussaint.

Matoussaint stă într-o odaie din cartierul Latin împreună cu unul care e cu zece ani mai în vîrstă decît el, e democrat și colaborează la un ziar republican. Face o Istorie a Convențiunii [1].

Dictează și Matoussaint scrie.

---

[1] Convențiunea — adunare revoluționară care a guvernat Franța între 21 septembrie 1792 și 26 octombrie 1795 (n.t.).

Cînd am sosit tocmai discutau, gravi. M-au primit bine dar au continuat să vorbească.

Frazele lor sună ca nişte pinteni.

„Un ziarist trebuie să fie şi luptător." — „Lîngă condei să fie şi o sabie." — „Să fii gata să-ţi torni în călimară sînge." — „Sînt anumite clipe în viaţa popoarelor."

Matoussaint şi prietenul lui, ziaristul, cum îi spunem noi, mi-au împrumutat nişte cărţi. Asta a fost într-o joi ; duminică eram alt om.

Intrasem în istoria Revoluţiei [1].

S-a deschis în faţa mea o carte în care era vorba de mizerie şi de foame, prin care vedeam trecînd chipuri care îmi aduceau aminte de unchiul Joseph sau de unchiul Chadenas, tîmplari cu compase deschise în mîini, ca nişte arme, şi ţărani cu ţăpoaie pline de sînge.

Erau femei care se duceau la Versailles strigînd că doamna Veto [2] înfometa poporul ; şi suliţa în care era înfiptă o bucată de pîine neagră — drept drapel — găurea paginile şi îmi pătrundea în ochi.

Vedeam că erau nişte oameni nevoiaşi ca şi bunicii mei şi că aveau ca şi unchii mei mîinile crăpate ; femeile semănau cu cerşetoarele cărora le dădeam pe stradă cinci bani de pomană şi zăream lîngă ele copiii pe care îi tîrau de mînă ; îi auzeam pe toţi vorbind ca toată lumea, ca moş Fabre, ca mătuşa Vincent, ca mine ; şi asta mă tulbura şi mă cutremura din tălpi şi pînă în creştet.

De data asta nu mai era nici o latinească. Oa-

---

[1] Revoluţia burgheză din Franţa de la 1789 (n.t.).

[2] Poreclă dată reginei Maria-Antoaneta, după porecla de *domnul Veto* pe care poporul o dăduse lui Ludovic al XVI-lea din cauză că acesta se opunea (prin dreptul de veto) la reformele democratice (n.t.).

menii aceştia spuneau : „Ni-i foame ! Vrem să fim liberi !"

Mîncasem şi eu la noi acasă o pîine amară, fusesem şi eu prea chinuit ca să nu-mi meargă la inimă aceste strigăte.

Îmi rupeam în gînd hainele cele prost croite pe care le purtasem întotdeauna şi care stîrniseră întotdeauna rîsul ; îmi puneam uniforma albastră a soldaţilor Revoluţiei, uniforma zdrenţuită a ostaşilor din armata de la Sambre-et-Meuse.

Aici nu te mai băteau tata şi mama, te împuşca duşmanul şi mureai ca Bara[1]. Trăiască poporul !

În cărţile care mi se dăduseră, poporul erau oameni cu şorţuri de piele, cu straie de lucrător, cu pantaloni peticiţi, şi numai oamenii aceştia îmi erau dragi pentru că numai ei, cei săraci, fuseseră buni cu mine cînd eram copil.

Îmi aduceam acum aminte de vorbe pe care le auzisem pe la şezători, cîntece pe care le auzisem la cîmp, numele lui Robespierre sau *Buonaparte,* răsunînd în refrene ; şi mai ţineam minte şi pe un moşneag, bătrîn de tot, cu părul alb, care şedea singur cuc la marginea satului şi căruia toţi îi spuneau nebunul. Îşi punea uneori pe capul lui cu păr alb o tichie roşie şi rămînea aşa cu ochii ţintă la cenuşa din vatră.

Îmi aduceam aminte de unul căruia lumea îi spunea „sanculotte"[2] şi care nu suferea pe preoţi.

---

[1] *Bara* (1779—1793) — copil celebru prin eroismul lui. A intrat în armata republicană şi în cursul unei lupte a fost făcut prizonier de regalişti. Somat să strige „Trăiască regele" el a strigat „Trăiască republica" şi a căzut străpuns de gloanţe (n.t.).

[2] Poreclă pe care aristocraţii o dădeau revoluţionarilor fiindcă aceştia purtau pantaloni lungi şi nu pantaloni pînă la genunchi (culottes) după moda vechiului regim (n.t.).

în ziua cînd nevastă-sa, pe moarte, spusese că vrea să se împărtășească, plecase de-acasă.

Mi-aduceam aminte și de oameni care, de față cu mine, puneau pușca la umăr și ocheau mînioși castelul.

Și tot sîngele meu de fecior de țărancă, de nepot de lucrători, îmi zvîcnea în vinele-mi de cărturar fără voie !

Îmi venea să scriu unchiului Joseph sau unchiului Chandenas... „Să știți că nu v-am uitat și mi-ar fi plăcut mai mult să fiu cu voi alături la plug și în grajd decît cu latineasca la școală. Dar dacă mergeți cumva împotriva *aristocraților,* să mă chemați și pe mine !“

— Ce ai de pari așa de aprins de cîtăva vreme ? mă întreabă mama.

E adevărat — am sărit dintr-o lume moartă într-o lume vie. Istoria aceasta pe care o citesc cu lăcomie nu mai este istoria zeilor, a regilor, a sfinților — este istoria lui Pierre și a lui Jean a Mathurinei și a lui Florimond, istoria ținutului meu, istoria satului meu ; lacrimile săracilor, sîngele răzvrătiților, dragostea celor de același neam cu mine, se găsește aici, în aceste anale care au fost scrise cu cerneală ce de-abia s-a uscat.

Mă folosesc cu patimă de libertatea pe care mi-o dă mama ! Mă duc în fiecare zi în strada Jacob ca să-mi pun inima în cărțile pe care le găsesc acolo sau ca să-l ascult pe ziarist vorbind de drapelul republican înfipt pe podurile Parisului și apărat de revoluționari în strigăte de *„Trăiască națiunea ! Jos regii ! Libertatea sau moartea !“*

Să fii liber ? Nu știu ce înseamnă asta dar știu ce înseamnă să fii victimă, știu asta, așa tînăr cum sînt.

Cîteodată Matoussaint și cu mine ne închipuim că sîntem în campanie și fiecare visează în felul lui.

El ar vrea să aibă pălăria lui Saint-Just[1] cînd venea pe front, epoleții de aur și marea centură tricoloră.

Eu mă văd sergent și strig : „Înainte, băieți !“ Sîntem doar de pe aceleași meleaguri, ne strîngem lîngă același foc de bivuac și vorbim de Loara de Sus.[2]

Visez epoleții de lînă și centura de pînză.

Aș vrea să fac parte din batalionul Mosellei. Cu țărani și cu lucrători. Unchiul Joseph ar fi căpitan și unchiul Chadenas locotenent.

„După victorie“ ne-am întoarce iar la tîmplărie sau la coarnele plugului.

Strada Coq-Héron

Ziaristul ne duce într-o seară la tipografie, într-un parter întunecos unde se trage ziarul ; e prieten cu un lucrător.

Mașina se învîrtește, înghite foile și le scuipă iar, curelele vîjîie. Miroase a rășină și a cerneală proaspătă.

E un miros bun ca acela de bălegar. Călduț ca într-un grajd. Lucrătorii sînt fără haine și poartă scufii de hîrtie. Se dau ordine ca pe o corabie în primejdie. Puitorul, ca un elev marinar, se uită la șeful de echipă, care supraveghează totul ca un căpitan.

---

[1] Revoluționar francez, membru al Convențiunii, partizan al lui Robespierre (1767—1794) (n.t.).

[2] Loara de Sus, departamentul (județul) din care e Jacques Vingtras (n.t.).

Un sul al maşinii s-a stricat.
Totul se opreşte — şi peste cinci minute, dihania de lemn şi fier începe iar să răsufle.
Am găsit meseria care-mi place...
Aş vrea şi eu o bluză albastră, o scufie de hîrtie cenuşie, aş apăsa pe roata de ici, aş înghionti sulurile de colo, aş respira mirosul acesta — care te îmbată, zău, ca un vin tare.
Zeţar ? Nu. Tipograf, da ! Straşnică meserie, în care auzi cum trăieşte şi geme o maşină, în care uneori toţi sînt emoţionaţi ca într-o bătălie.
Aici trebuie să fii voinic — să faci mişcări largi. E fier, e zgomot, îmi place. Îţi cîştigi viaţa şi citeşti cel dintîi ziarul.

Nu vorbesc cu nimeni de asta. Păstrez pentru mine proiectul. Simt că e o mare forţă să taci atunci cînd ceea ce vrei tu este ceea ce nu vor ceilalţi. N-am să scot o vorbă. Dar ce bucurie !
Este o leacă de îngîmfare răutăcioasă în bucuria asta.
Mă gîndesc că voi fi mai presus de camarazii care duc o viaţă de boem — pentru că n-au de lucru întotdeauna ; pe cînd eu de bine de rău am să-mi fac cinci franci pe zi numai cu braţele.
N-am să atîrn de nimeni şi noaptea am să citesc, duminica am să scriu. Am să fac parte dintr-o societate secretă, dacă am să vreau. N-am să mă duc flămînd acolo şi voi putea să dau ceva şi pentru deţinţii politici sau pentru cumpărat arme...

Să trăieşti muncind, să mori luptînd !
— Jacques, spune mama, am primit o scrisoare de la tata ; spune să ne întoarcem la Nantes şi să-ţi prepari bacalaureatul cu dînsul.

Uitasem de asta. Eram în revoluție pînă-n gît. Și-mi place și Parisul acuma. Și tipografia îmi place. Ne-am dus de cîteva ori să mîncăm într-o lăptărie unde vin lucrători care au luat parte la răscoale.

Bluza și redingota ședeau la aceeași masă și ciocneau.

Duminica ne duceam la o cîrciumă „Lira cîntăreață" sau „Copiii lăutei", nu mai știu bine.

Mă cam plictiseam cînd cîntau cîntece fără perdea ; deodată însă auzeam : „Ăsta-i Festeau, ăsta-i Gille !" Și mi se părea că aud departe bătăile unei tobe republicane, pe urmă bătăile se apropiau, Gille începea să cînte și muzica asta îmi mergea drept la inimă.

Nu știu însă dacă nu-mi plac mai mult decît cîntecele în care-i vorba de cei care se duc să lupte și să moară, cîntecele cu secerători și cu fierari pe care le intonează din toate puterile un mecanic care pare blînd ca un miel dar e zdravăn ca un taur. În cîntecele lui e vorba de poezia atelierului — de vuietul mașinei și de duduitul focului — și e vorba de o gospodină care spune : „Curaj, bărbate — lucrează pentru copilul nostru".

Uneori cîntărețul coboară glasul. Cineva zice : „Închideți fereastra !" Și toți intonează refrenul :

Drapelul ce-l purta la Saint-Merry[1] *poporul !*

E răzvrătire în cîte un sfîrșit de vers. Sau, cel puțin, pun răzvrătire eu care ieri am început *Istoria a zece ani*[2] și nu mai sînt în 1793. Sînt acum

[1] Stradă din Paris unde la 5 iunie 1832 au fost lupte între lucrătorii răsculați și armata guvernamentală (n.t.).

[2] *Histoire de dix ans* (1830—1840), de Louis Blanc (n.t.).

la Lyon și la drapelul negru. Țesătorii se răscoală și strigă : *„Pîine sau gloanțe !"* [1]

— Jacques, luni plecăm la Nantes.

O lovitură de cuțit nu mi-ar face mai mare rău. Acum o lună aș fi fost mulțumit că plec și poate că aș fi scuipat pe Paris cînd aș fi trecut bariera, fiindcă prea dusesem aici o viață înăbușitoare și prea multe dezamăgiri avusesem cu colegii și cu profesorii !

De-o lună încoace însă, s-au întîmplat multe : lacrimile mamei și după aceea libertate deplină ; și din cînd în cînd doi franci ca să mănînc un mezelic cu prietenii și, duminică, o friptură la Ramponneau.

Am văzut o mulțime de oameni, am auzit glume într-o franceză necorectă dar vorbită din inimă. Am auzit vorbind poporul, cetățenii, și toți spuneau *Libertate* și nu *Libertas.*

De cînd mă știu, în preajma mea numai de sărăcie am auzit vorbindu-se. Tata a fost umilit pentru că a fost sărac, și eu am fost ; și acum iată că în locul discursurilor lui Cato și ale lui Cicero și în locul oamenilor cu nume în *o, onis, us, i, orum,* văd oameni care se adună în piața publică ca să vorbească de mizeria lor și să ceară de lucru ori moartea.

— Ce zici Jean-Marie, tot n-avem pîine acasă, n-ar fi mai bine să-i facem să nu mai guste pîine niciodată ? [2]

---

[1] E vorba de răscoala din 1831 a lucrătorilor de la țesătoriile de mătasă din Lyon (n.t.).

[2] Adică să-i omorîm. Joc de cuvinte, aproximativ redat pe românește *„Faire passer le goût du pain"* — a omorî (n.t.).

Să mă întorc acasă ?

Cu cine să mai vorbesc de republică și de răscoale ?

A fost vreodată răscoală la Nantes ? La Lyon da, mai înțeleg și eu !

O ! dacă n-aş fi făgăduit mamei ! dacă n-ar fi plîns !

Dacă n-ar fi plîns, aş fi spus : Nu vreau să plec. Puritanul mi-ar fi găsit un post de om de serviciu la vreun ziar. Chiar acum este (ce noroc !) un post liber la *Naționalul ;* treizeci de franci pe lună ca să citesc corectorului manuscrisele cu glas tare. Cu treizeci de franci aş fi putut s-o scot la capăt. După ce mi-aş fi isprăvit treaba m-aş fi dus în tipografie să respir mirosul de cerneală și de hîrtie și să-i rog pe lucrători să mă învețe meseria.

Ce-ar fi dacă i-aş spune mamei ?

Îi spun.

— Bine, dar parcă ziceai că...

— Da, e adevărat...

Mă duc să-mi iau rămas bun de la ziarist și de la Matoussaint.

Ziaristul mă îmbărbătează.

— Lasă că ai să te întorci.

— Măcar să-mi scrieți !

— Da. Chiar dacă o să te chemăm la asaltul Elizeului [1] spune el zîmbind.

— Mai ales atunci, cetățene !

---

[1] *Palais de L'Elysée,* palat din Paris, reședință regală pe vremuri, azi locuința președintelui Republicii Franceze (n.t.).

XXIV

ÎNTOARCEREA

Ah, ce trist e drumul !

Mama îmi vede durerea și încearcă să mă consoleze, ceea ce mă supără și mai tare, și mă silesc din răsputeri să nu mă port mojicește cu dînsa. Mi-i ciudă pe mine că par necăjit : asta înseamnă că n-am curaj !

Nu, nu am. Numele stațiilor strigate prin gări îmi pătrund în piept ca niște lovituri de coarne.

Beaugency ! Amboise ! Ancenis !

Cineva arată pe geam un castel în ruină ; d-apoi ăsta-i chiar lîngă Nantes !

— Da, tinere ! Acuși, ajungem.

— O, Doamne !

Am și sosit.

Ce pustii par străzile ! Pe chei, unde stăm noi, trec doi-trei oameni — nu mai mulți. Văd pe o bancă un căpitan în retragere pe care îl vedeam și pe vremea cînd mă duceam la școală, și mai încolo un negru în zdrențe care avea niște copii care cereau de pomană.

Ce liniște ! Parcă ai fi la țară !

Îmi ridic ochii spre fereastra locuinței noastre.

Iată-l pe tata, slab, necăjit, nemişcat.

Cînd eram mititel şi cînd mama mă arunca în braţele lui, ca să mă sărute, el mă împingea cît colo.

De aceea ori de cîte ori e vorba de solemnitatea unei plecări sau a unei regăsiri, sîntem foarte stingheriţi amîndoi.

De data asta mă întîmpină cu o faţă palidă şi cu o frunte de piatră.

Nu îndrăznesc să-l îmbrăţişez.

Mama ne împinge uşor unul spre altul, eu întind gîtul, îl întinde şi el pe al lui. Părul meu îi intră în ochi, el mă înţeapă cu barba, ne rîşcîim unul pe altul, cu ciudă parcă.

Ne urcăm pe scară fără o vorbă.

Tata vine în urma noastră ; ai zice că e o execuţie în Turnul Londrei.

Măcar dacă s-ar face execuţia mai repede — aş, de unde ! tata tărăgănează lucrurile, solemn.

Asta-i din cauza latinei. E amintirea părinţilor care-şi asasinează fiii în istorie : Cato, Brutus. Nu se gîndeşte să mă asasineze dar sînt sigur că se socoteşte pe el însuşi laş şi că ar vrea ca fiul său, *Bruticulus*, să-i fie recunoscător pentru asta. Ori de cîte ori fac o mişcare sau vorbesc puţin mai tare, se încruntă, strînge din buze (ceea ce pe un om demn ca el desigur că-l oboseşte grozav !) şi parcă-mi spune : „Uiţi, se vede, că trăieşti numai fiindcă mi-i milă de tine şi că aş putea să-ţi dau cu securea în cap, să te predau lictorului ?"

E antic pînă cînd îl mănîncă nasul ; sau pînă cînd nu mai poate.

De la o vreme, tot vrînd să pară amar, se istoveşte şi e nevoit din cînd în cînd să-şi descleşteze fălcile.

Niciodată n-a fost mai Brutus decît astăzi. Şi-a scos canaful de la tichia lui grecească, ca şi cum un canaf ar fi o slăbiciune, şi şade în fotoliu ca pe *sella curulis* [1].

— Eşti fiul meu, sînt tatăl tău.

„O, da, poţi fi sigur de asta, Anton!" parc-ar vrea să spună mama.

— Era la Roma o lege (m-asculţi sau nu?) care dădea tatălui dezonorat de persoana cuiva din familie, dreptul să omoare pe acest... acest... *suum* [2]...

Se încurcă.

Clasa de filozofie [3].

— Ai să-ţi faci filozofia pînă la Paşti şi la Paşti ai să te prezinţi la bacalaureat.

Asta e hotărîrea.

Toţi se uită la mine cînd apar din nou la liceu. Se adună împrejurul meu, mă cercetează din ochi. Un băiat care se întoarce de la Paris, nu-i şagă!

Profesorul e un tînăr care după ce a ieşit întîiul la şcoala normală superioară, a fost întîiul şi la examenul de capacitate. La şcoală vine cel dintîi şi tot cel dintîi se prezintă la casierie să-şi ia leafa. Locuieşte la etajul întîi într-o casă din fundul curţii, pe o stradă lugubră. La teatru se duce la premiere şi în rîndul întîi.

Combinaţia asta mamă-sa a făcut-o. I-a spus de la început:

— Vreau să fii pretutindeni întîiul.

---

[1] Scaun pe care şedeau edilii, în Roma antică (n.t.).

[2] Al său (lat.), cel care se afla sub puterea lui părintească (n.t.).

[3] În Franţa, clasă în care se prepară bacalaureatul (n.t.).

Profesorul acesta se poartă destul de bine cu mine. Trage nădejde că am să fac pe peripateticianul[1] la el în grădină.

Mai de mult avea la el băieţi pe care îi punea să scoată apă din fîntînă şi să-i ude grădina de zarzavat ; acuma nu mai are pe nimeni.

Îşi închipuie că eu, băiatul unui coleg — şi care sînt tot din Eleusis[2] — am stofă de discipol şi de apar.

Nu ştiu cum a ajuns în postul acesta.

La Paris profesorii de la clasa de retorică[3] mi se păreau mai plicticoşi dar toată lumea spunea că printre profesorii de la clasa de filozofie erau oameni care raţionau, care cugetau, care aveau ceva în cap.

Odată chiar unul dintre ei venise să stea de vorbă cu *ziaristul* meu cu toate că ziaristul acesta era republican.

Îmi făcusem o părere înaltă despre aceşti căutători de virtute.

Acesta însă e chiar comic !

În clasă

— Domnule Vingtras, care sînt probele existenţei lui Dumnezeu ?

Mă scarpin la ceafă.

— Nu ştii ?

Pare mirat, are aerul să spuie : „Cum ? Dumneata care vii de la Paris ?"

---

[1] Peripateticieni (de la grecescul *peripatein* — a se plimba) se numeau discipolii filozofului grec Aristoteles, care îşi preda învăţătura plimbîndu-se (n.t.).

[2] Aluzie la „Misterele de la Eleusis", de lîngă Atena, ceremonii religioase din Grecia antică, la care luau parte numai iniţiaţi (n.t.).

[3] Ultima clasă de liceu din Franţa (n.t.).

— Gineston, probele existenței lui Dumnezeu!
— Nu știu, domnule profesor, îmi lipsesc cîteva pagini din carte.
— Badigeot!
— Proba este *consensus omnium* [1].
— Și asta înseamnă? (Profesorul ia atitudini de Socrate moșind geniul.)
— Și asta înseamnă (reia profesorul ajutîndu-l pe bolnav) că toată lumea este de acord că este un Dumnezeu.
— Da.
— Nu simți că este o ființă deasupra noastră?
Badigeot se uită cu atenție în tavan.
Rafoin azi dimineață a zvîrlit în sus o figură de hîrtie prinsă cu o ață de un gogoloș de pîine care s-a lipit de tavan.
— Da, domnule profesor, e o figură sus.
— Figură, figură (spuse profesorul care e miop și n-a văzut ce atîrnă de tavan) dar figura asta e Dumnezeu din Biblie. Brațul lui e cumplit.
Totuși vorba asta nu i-a displăcut.
— Îmi place această simplitate sinceră, a spus el cînd a ieșit din clasă. „O figură sus.“ Exclamație spontană prin care un copil îl arată pe Dumnezeu!
A vorbit la direcție.
— Ce spuneți de asta, domnule director? Copilul care nu știe nimic vorbește ca bătrînul care știe tot. Da, este o *figură* sus.

La ora următoare îl ia iar pe Badigeot și începe aducîndu-i aminte de vorba pe care acesta a spus-o:
— Ei, este o *figură* sus?

---

[1] Consimțămîntul tuturor (lat.).

— Nu, domnule profesor, nu mai este.
Nu se lipise bine şi acum a căzut.

Sufletul meu

Profesorul m-a pus la *însuşirile sufletului.*
Ceilalţi n-au ajuns încă aici, a făcut asta numai pentru mine.
În liceul acesta numai după Paşti ştii cum e alcătuit sufletul.
Sînt şapte însuşiri ale sufletului.
— Numără pe degete, e mai uşor, îmi spune profesorul.

S-anunţă la Nantes sosirea unui profesor de universitate celebru, domnul Chalmat. Chalmat în carne şi-n oase e între zidurile noastre!
L-a cunoscut pe tata la Paris la examenul de capacitate.
Odată au stat la masă, unul lîngă altul, într-un restaurant cu preţ fix. Domnul Chalmat a plecat cel dintîi şi şi-a uitat pe masă un manuscris pe care tata l-a luat. Pe plic era adresa, astfel încît a putut să ducă manuscrisul proprietarului desperat.
— Cînd ai să ai nevoie de mine, a spus filozoful, să vii.
Şi-acum iată-l aici, din întîmplare, în carne şi-n oase, şi tot din întîmplare în casa unde stăm e un apartament mobilat, ceea ce a făcut ca domnul Chalmat să fie vecin cu noi.
Stă uşă-n uşă cu noi.
Doarme puţin şi noaptea vorbeşte singur cu glas tare. Îl aud spunînd :
— Sînt *opt, opt !* Da, sînt *opt !*

Vrea să-mi facă un cadou.

Ne ia deoparte pe tata şi pe mine ; vorbeşte cu noi deschis şi sincer :

— Dragii mei prieteni (mă cinsteşte şi pe mine cu acest nume) vreau să vă răsplătesc pentru serviciul pe care mi l-aţi făcut atunci cînd mi-aţi salvat manuscrisul. N-am avere dar o să vă dau ce am, roadele a douăzeci de ani de gîndire şi de muncă !

Tata are aerul să spună : „E prea mult !"

— Nu, nu ! Ascultaţi-mă bine !

Ne ţinem răsuflarea ; e o tăcere că s-ar auzi o muscă.

— Vi s-a spus că sînt şapte însuşiri ale sufletului ? *Sînt opt !*

Cum, am fost înşelat ? Mi s-a furat una ? De ce ? Ce înseamnă asta ?

— Da, da, aşa e cum vă spun !

Şi domnul Chalmat îmi arată cinci degete de la mîna dreaptă şi alte trei îndoite de la mîna stîngă.

Adaugă cu bunăvoinţă :

— Slujeşte-te de această descoperire, îţi dau voie. Nimenea nu ştie încă nimic ; abia peste două luni are să apară într-o carte de-a mea. [1]

Rennes, luni

Am sosit azi dimineaţă. Mîine e lucrarea scrisă, traducere din latină în franceză. Tata voia să vină cu mine la Rennes dar trebuie să stea cu elevii pe care îi prepară.

---

[1] Cartea a apărut. În cartea asta domnul Chalmat afirmă că există opt însuşiri ale sufletului şi nu şapte. Această descoperire a făcut mare vîlvă la vremea ei (n.a.).

La traducere am ieșit al doilea.

Am fost iar prea aproape de text, altfel aş fi ieșit întîiul.

Azi după-amiază, oralul.

Repet și repet ca şi cum aş putea să înghit manualul din trei îmbucături.

— Domnul Vingtras !

E rîndul meu.

Să trag biletele.

— Traduci cutare pasaj, să traduci cutare.

Merge ca apa.

— Se vede, spune decanul față de toată lumea, nu numai că ai fost legănat pe genunchii unui cap universitar dar totodată că ai fost adăpat la marile izvoare, că ai trecut prin înalta școală de la Paris din care am făcut parte cu toții. (Luîndu-și vorba înapoi :) Adică, nu ! nu toți ; colegul nostru, domnul Gendrel, n-a făcut parte.

Domnul Gendrel era profesorul de filozofie. E licențiat din *provincie*, doctor în litere din *provincie*. N-a sorbit din bogatele izvoare ca ei, ca mine, și, fiindcă, după cum se spune, e un ipocrit şi un fățarnic, decanul îl înțeapă ori de cîte ori poate. Acuma m-a luat pe mine drept pretext.

Domnul Gendrel e galben, galben ca gutuia, cu niște ochelari ca ai lui Bergougnard.

Trec pe la profesorul de matematică înainte de a ajunge la dînsul.

Nu știu mare lucru din ce mă întreabă dar laudele pe care le-am primit adineauri în public îl fac pe profesor să fie îngăduitor.

— Ce este pendulul compensator ?

— E un pendul care compensează.

— Bine, foarte bine.

Şi aplecîndu-se spre urechea decanului :

— E inteligent.

Întorcîndu-se iar spre mine :

— Şi maşina pneumatică, la ce serveşte ?

— Maşina pneumatică ?

— O ! Nu-ţi cer amănunte ! Serveşte ca să facă vid, nu ? Şi dacă pui înăuntru nişte păsări, mor. Bine, foarte bine.

Reia :

— Ai la geometrie secţia conului ?

Da, dar îmi trebuie o pălărie ca să fac o demonstraţie bună, aşa cum făceam cu figurile de ghips ale italianului şi-o fac fără nici o şovăire. Iau prima pălărie pe care o găsesc la îndemînă şi din care cade o batistă ; fac o secţie conică. Sala rîde fiindcă pălăria e foarte slinoasă şi batista foarte murdară ; examinatorii se uită la mine cu un zîmbet de voie bună.

Profesorul de matematică, care hotărît vrea să fie pe plac decanului (se însoară cu fiică-sa) îmi spune la rîndul lui :

— Domnule, după cum se vede îţi place mai mult Vergiliu decît Pitagora, dar, cum atît de bine a spus domnul decan adineauri, ai sorbit din marile izvoare şi asta a folosit şi lui Pitagora.

Murmure măgulitoare.

Încă o lovitură lui Gendrel.

Şi acum am de-a face cu el.

Mă ţintuieşte cu privirea. Ochelarii îi strălucesc ca nişte monede de cinci franci noi.

Îi vine să-şi sufle nasul.

Îşi caută batista. E tocmai batista pe care am scos-o adineauri şi am pus-o iar în pălăria aceea slinoasă.

Pălăria era a lui Gendrel.

Sînt pierdut.
E supărat pe mine din pricina aluziilor pe care decanul i le-a aruncat, adăpostindu-se în dosul meu. E supărat din pricina pălăriei şi a batistei.
Nici nu mă lasă să-mi viu în fire.
— Vorbeşte despre însuşirile sufletului.
Cu glas hotărît :
— Cîte sînt ?
Parc-ar fi un judecător de instrucţie care vrea să-l facă pe un asasin să mărturisească, sau un cavalerist care şarjează pe duşman.
— Te-am întrebat cîte însuşiri are sufletul.
Eu, zăpăcit :
— Opt.

. . . .

Uimire printre auditori, mişcare pe banca examinatorilor.
E o frămîntare generală aşa cum se stîrneşte uneori într-o mulţime. S-aude numai : *opt*, *opt*, *opt*.

Aştept ce va spune Gendrel. Se uită drept în ochii mei.
— Ai spus că sînt opt însuşiri ale sufletului ? Nu faci cinste ***izvorului de înalte studii*** din care cu atîta bunăvoinţă domnul decan te felicita adineauri că te-ai adăpat. La liceul din Paris la care ai fost erau poate opt. *În provincie* nu avem decît şapte.
Examinatorii, care nu-l mistuie deloc, nu pot totuşi să primească în chip public ***teoria celor opt însuşiri*** şi eu voi purta ponosul din cauză că am spus la examen un lucru care avea nevoie de volume întregi şi de oameni celebri ca să fie primit.

Decanul se întoarce în sală și spune, rece:

— Domnul Vingtras e chemat să se prezinte la sesiunea următoare.

Toți pleacă întrebîndu-se cine sînt, ce vreau și unde am ajunge dacă ne-am juca așa cu sufletul. Răstorn temeliile pe care se sprijină conștiința omenească.

Eu nu țin deloc la asta! Vina e a domnului Chalmat care mi-a spus că sînt opt. Nu sînt o unealtă în mîinile unei secte sau al unui partid.

Am spus ce mi-a spus el!

Așadar nu sînt decît șapte însușiri ale sufletului. Că pierd una puțin îmi pasă, dar voi fi silit să mă prezint iar în fața Facultății de la Rennes — și de asta îmi pasă foarte mult. Sînt foarte necăjit...

Tata mă primește cu buzele strînse, încruntat, cu ochii în fundul capului.

Nu-i jignit numai în persoana mea! E jignit în mîndria lui!

Un elev i-a răsucit pumnalul în rană.

În seara zilei în care s-a aflat că am fost respins, pe ușa noastră se putea citi:

LA BILA NEAGRĂ
HOTELUL CELOR TRÎNTIȚI
LA EXAMEN
Capacitate și bacalaureat.
(Se servesc participii și acasă.)

Se servesc participii și acasă! adică se dau totuși lecții particulare cu douăzeci și cinci de franci pe lună ca și cum profesorul ar fi reușit dintr-o dată la examenul de capacitate iar fiul lui ar fi jonglat cu bilele albe!...

— Jacques, ar fi mai bine să nu stai la masă cu noi.

Biata mama de-abia mai trăiește. În fiecare zi are în fața ochilor scene dureroase.

Tata îmi scoate pe gît pîinea pe care o mănînc.

Mama îmi aduce merinde în odaie ca unui om care se ascunde. Îi spun :

— M-am săturat de viața asta ! Vreau să mă întorc la Paris !

— Cu hainele astea ? mă întreabă mama uitîndu-se la bulendrele mele.

— Așa mi-i dat, să am mereu necazuri cu hainele !

A ! dar eu tot am să plec, oricum o fi !

Tata a aflat.

— Dacă pleacă, să-i spui că am să-l aduc înapoi cu jandarmii !

Și Legnagna tot așa mă amenințase...

— Vrei să mă bagi la închisoare, tată ?

Are deci dreptul să ceară să fiu arestat, are dreptul să se poarte cu mine ca și cu un hoț, e stăpîn pe mine, ca pe un cîine.

— Pînă cînd ai să fii major, băiete !

A spus asta mînios, lovind cu pumnul într-o carte care se cheamă *Codul*. Seara dau într-un colț de hîrțoaga asta veche. O răsfoiesc pe ascuns, la lumina felinarului din stradă care își aruncă lumina pe fereastră și în odaia mea.

„Poate fi arestat la cererea părinților săi“ etc.

Să mă aresteze ? De ce ?

Pentru că nu vreau să mai spuie că nu-mi cîștig mîncarea pe care o mănînc — pentru că nu vreau să mai dea în mine care-s mai tare decît el și aș putea să-l zdrobesc cu un pumn — pentru că vreau să am o meserie și pentru că îl umilește

gîndul că el, care s-a luptat atîta să aibă o *togă* jerpelită, va avea un fiu care va purta un şorţ şi o bluză de lucrător?

E în stare să ceară să mi se pună cătuşe şi să fiu legat cobză dacă mă împotrivesc. Şi asta pentru că nu vreau să fiu profesor ca şi el.

Pricep. Cînd spun că vreau să mă întorc la meserie ca bunicii mei insult toată viaţa lui de pîn-acum! Dacă spun că vreau să intru într-un atelier, asta înseamnă că el a făcut o greşeală lăsînd coarnele plugului.

Ar fi în stare deci să ceară ca jandarmii să m-aducă din post în post; dacă nu azi, mîine sau peste o lună. Pînă la douăzeci şi unu de ani poate să facă asta.

E vorba să am o lecţie.

Succesele mele la liceu m-au făcut cunoscut. Şi cîţiva oameni, ghicind poate drama mută care se joacă la noi, vor să-mi arate prietenie.

Una din aceste persoane vine la mama. E o doamnă care ar vrea să dau băiatului ei lecţii de latină. Mama îi spune:

— Doamnă, mie mi-ar părea foarte bine dacă ar cîştiga şi el un ban, nu s-ar mai certa atîta cu tatu-său. Amîndoi sînt buni dar toată vremea se ciorovăiesc. Ar trebui să vorbiţi cu bărbatu-meu să-i ia lui Jacques nişte pantaloni dacă nu vreţi (schiţînd un zîmbet) să vie la dumneavoastră gol puşcă — vă rog să-mi iertaţi vorba. Vorbesc şi eu ca o ţărancă ce sînt. Eu am pornit de jos, cînd eram mică mă duceam cu vacile la cîmp!

Sînt în odaia de-alături şi aud tot. Biata mamă!

Doamna care a venit pentru lecţii pleacă de frică să nu se trezească cu o sticlă în cap dacă

cumva se-ntoarce tata acasă şi ne luăm de păr. Şi nici nu se încumetă să vorbească cu tata de pantalonii mei. Şi pe urmă a mai auzit că cei din familia noastră au mers cu vitele la păscut şi ea vrea un profesor, nu un văcar.

Mama aşteaptă să vie răspunsul. (A rămas vorba că doamna are să-i scrie.)

— Doar i-am spus ce trebuia, zice ea încrucişîndu-şi braţele ; ce ţi-i şi cu bogătaşii ăştia !

Ce ţi-i şi cu ţăranca asta !

Renumele meu de tare la latină mă face totuşi să mai găsesc o lecţie dar tata ca să mă umilească nu mă lasă nici măcar să iau nişte pantaloni noi din dulapul lui. Hainele mele sînt ponosite de tot.

Trebuie să mă aşez numai pe o parte.

Ce spaimă pe mine cînd cei la care dau lecţii mi-au spus într-o zi :

— Mai bine fă lecţia în grădină, domnule Vingtras, și scoate-ţi pardesiul. E destul de cald. Ai asudat.

— O, nu, dimpotrivă, mulţumesc !

Sînt numai o apă.

— Fiul dumneavoastră pare timid și cam agitat, spun ei mamei care pică într-o bună zi pe neașteptate ca să-i întrebe dacă sînt mulţumiţi de mine și să puie o vorbă bună.

— Aş, nu-i timid de loc ! Şi dacă aveţi cumva domnișoare drăguţe, nu le prea lăsaţi pe-aici cînd vine dumnealui ! A fost o istorie întreagă cu el ! E parizian nu glumă în privinţa asta ! Şi chiar înainte de a se duce la Paris a pus (și-și duce la frunte două degete răşchirate în chip de coarne), da, da, aşa-i cum vă spun !

A doua zi sînt trimis la plimbare.

Cum însă m-am tocmit pe o lună, mi se plăteşte toată luna. „Cincizeci de franci."

Cu banii ăştia am să-mi comand nişte haine. Mama se bagă şi ea :

— Ţi le fac eu, cumpăr stofă.

— O, nu ! te rog ! nu !

— Băiatul meu nu mă mai iubeşte, spune ea seara unei vecine cu care e prietenă. Măcar dacă m-ar lăsa să aleg eu stofa !

Cumpăr un rînd de haine gata.

Mama se ia tiptil după mine şi în timp ce vorbesc cu vînzătorul ea se duce la patronul magazinului şi îi spune toată povestea mea.

— Daţi-i ceva trainic ! şopteşte ea cu lacrimi în ochi.

Acuma cînd sînt mai curăţel încep să mă mai duc şi eu în lume. Mama mă roagă să merg cu ea la nişte cunoştinţe.

E atît de mulţumită şi de mîndră !

Dar deodată, stînd de vorbă despre te miri ce, se opreşte şi spune :

— Uite ce cute face ! Se vede imediat că-i căptuşeala subţire ! Măcar dacă ar sta aşa, să nu se vadă ! (Şi îmi trage vesta ca să o îndrepte şi-mi potriveşte cravata.)

Pocnind mîhnită din limbă, adăugă :

— Ai ales şi tu ceva care se murdăreşte repede ! Şi nici n-ai cerut măcar nişte bucăţi de rezervă !

Tata îşi dă seama că sînt cătrănit şi odată, văzîndu-mă foarte palid, deznădejdea mea l-a speriat. A spus mamei :

— Mi se pare că fiu-tău a vrut să se otrăvească.

A ajuns să creadă şi asta !

Biata femeie a îngheţat şi n-a putut scoate nici o vorbă.

De altfel și el s-a săturat de viața pe care o ducem sub același acoperiș. Casa noastră parcă ar fi o casă blestemată.

— Spune-i să-mi scrie ce are de gînd să facă. E ultimul cuvînt pe care îl spune mamei după spaima cu sinuciderea.

E grozav lucru să iau coala asta de hîrtie albă ca să scriu tatei. Trebuie să-i spun *dumneata.*

E întîia oară cînd spun dumneata.

Nu văd bine la lumînărica mea de seu.

— Mamă, dă-mi o lumînare mai mare, de ceară.

— Să nu crezi că luminează mai bine; e mai curat dar luminează mai prost și e și mult mai scump.

Scriu tatei. Fac mereu ștersături.

Tot scriind, mă pomenesc cuprins de sensibilitate și mi-i teamă acuma să nu par prea slab.

Încep iar ; e lucru greu și dureros !

A ! nu, nu merge ! Și iar rup ce-am scris.

Am să scriu numai două rînduri — adică nu, nu două rînduri — patru cuvinte. Așa am să scap de „dumneata" și am să spun tot ce vreau să spun. Scriu numai atît :

Vreau să fiu lucrător.

— Tată-tu e furios, îmi spune în șoaptă mama care a dus hîrtiuța.

Tata mă întîlnește într-un coridor.

— Ia ascultă, îți bați joc de mine, hai ?

Și ridică mîna ; am crezut că are să mă zdrobească.

Prăpastia s-a deschis ; are să se-ntîmple o nenorocire.

XXV

SCĂPAREA

Nenorocirea s-a întîmplat !

Ies uneori seara — foarte rar. Ce aş putea să vorbesc cu oamenii pe care i-aş întîlni ? N-am nici un ban şi nu pot să mă duc la cafeneaua la care se duc liceenii. Nu vreau să-mi facă cinste alţii şi să nu plătesc : sînt prea sărac ca să pot suferi asta. Primesc să plătească alţii numai cînd am bani în buzunar pentru că atunci simt că nu mi se face o pomană şi că pot să fac cinste şi eu.

De multă vreme însă nu mai am nimic — nici un ban.

Îmi adunasem cîteva parale cu cărţile mele de premii. *Poezia în secolul al XVI-lea* de Sainte-Beuve, un Bossuet şi operele lui Victor Cousin.

Mama a găsit cinci franci în buzunarul meu şi m-a întrebat de unde i-am luat. Avea aerul să creadă că erau produsul unui furt sau al unui asasinat. „Te pomeneşti, a spus ea, că te-a sfătuit careva de rău. Pe tineri numai sfaturile rele îi strică."

Cine să-mi dea sfaturi ? Colegii ? Sînt mai bătrîn decît ei, chiar dacă-s de-o vîrstă cu mine. Ei n-au fost bătuţi, cum am fost bătut eu. Ei n-au cunoscut pe Legnagna şi casa noastră mută.

— Cine atunci? Bătrînii? Colegii tatei? D-apoi grija asta au ei? Nu știu cum s-o scoată la capăt cu sărăcia și pe urmă știu numai ce se întîmplă în antichitate și n-au vreme — din cauza lecțiilor — să vadă ce se petrece în jurul lor.

I-am spus mamei de unde erau cei cinci franci. Și-a ridicat brațele la cer.

— Ți-ai vîndut cărțile de premii, Jacques?

De ce nu? Dacă am și eu ceva al meu apoi cărțile astea sînt! Le-aş fi păstrat dac-aş fi găsit în ele cît costă pîinea şi cum se cîştigă. Dar n-am găsit decît lucruri de pe ceea lume! Pe cînd aşa, cu banii care i-am luat pe ele, am putut să-mi cumpăr o cravată care nu e ridicolă şi să iau o cafea cu coniac la „Colonade." Tot aici citesc şi ziarele din Paris, care miros încă a tipografie cînd le aduce factorul.

M-am întîlnit într-o seară cu tata care tocmai trecea pe-acolo. M-a insultat cu o vorbă, cu un gest.

— Aici ești, leneșule?

Și și-a văzut de drum.

Leneș? Îmi venea să alerg după el și să-l întreb de ce mi-a aruncat printre dinți și fără să mă privească în față cuvîntul acesta care m-a durut.

Leneș! Pentru că în tăcerea glacială de-acasă mă plictisesc să tot prepar bacalaureatul şi să mă îndeletnicesc numai cu morţi, pentru că bătăliile romanilor mi se par mai puţin grele decît ale mele și pentru că mă simt mai trist decît Coriolan [1]! O, nu trebuie să-mi spună leneș!

[1] *Gneius Macrius Cariolanus* (sec. V î.e.n.), general roman; potrivit legendei, izgonit din Roma a trecut de partea dușmanilor patriei, asediind orașul împreună cu volscii; la rugămintea mamei și soției ar fi ridicat asediul.

Leneş ?

Dacă tata ar fi alt om, m-aş duce la el şi i-aş spune :

— Mă jur că am să lucrez, că am să lucrez bine dar nu mai fi atît de crud cu mine !

M-ar alunga desigur ca pe-un mincinos. Am păţit aşa cînd eram copil.

De vreo două-trei ori, cînd tocmai voia să mă umilească sau să mă bată i-am făgăduit că, dacă n-are să mă bată, am să îndeplinesc tot ce-o vrea. N-a vrut să ştie de făgăduielile mele şi cît eram eu de copil dar tot îmi era necaz pe el fiindcă nu voia să creadă că fiu-său are curaj.

Şi azi la fel, mi-ar rîde în nas şi ar crede că umblu cu tertipuri !

Fie ! Am să vieţuiesc alături de el ca alături de-un temnicer şi am să lucrez ! M-am hotărît.

A doua zi seara însă, mama mi-a spus, speriată, că tata nu vrea să mai umblu noaptea prin cafenele ca un vagabond. Va trebui să vin acasă la opt, dacă nu, am să mă culc pe stradă.

Şi m-am culcat.

Ce greu e să omori o noapte ; şi pe la două după miezul nopţii a mai şi plouat. M-a udat pînă la piele, picioarele îmi erau ca gheaţa şi mă adăposteam prin ganguri şi pe sub porţi. Mi-era frică şi de sergenţii de stradă ! M-am tot învîrtit pe lîngă casă. La zece uşa a fost încuiată aşa cum fusesem ameninţat. Am găsit zăvorul tras.

Şi mîine am să-l găsesc tot aşa, dacă tata are tot atît de mult curaj ca şi mine.

Nu ţin deloc să umblu pe străzi. Mi-ar plăcea să fiu la mine în odaie, dar mi se pare că vor

să mă *amenințe*. Nu vreau să dau impresia că mi-e frică și dîrdîi și clănțănesc din dinți.
Ce frig e cînd răsare soarele !

M-am întors acasă la ceasul la care tata trebuia să fie la liceu, la opt și jumătate dimineața.
Nu plecase încă. E întîia oară, de la scena cumplită cu mama, cînd nu se duce la curs.
Mă văzuse și mă aștepta ? Se îmbolnăvise de furie ?
De abia am deschis ușa și s-a și repezit la mine. Era alb la față ca un mort.
— Ticălosule, am să-ți rup mîinile și picioarele !

În casă peste un ceas

— Ce s-a întîmplat ?
— Băiatul lui Vingtras a vrut să-l omoare pe tatu-său !
N-am încercat să-l omor pe tata. El ar fi vrut să mă schilodească ; spunea într-una :
— Am să-ți rup mîinile și picioarele !
— Ba deloc ! N-ai să rupi picioarele nimănui ! N-am să dau în dumneata ! Dar nici dumneata să nu cumva să dai în mine. Acuma e prea tîrziu ! Sînt prea mare. Jos mîinile ! Sau, dacă nu, păzea.

Miezul nopții

Tata are să pună să mă aresteze.
Desigur că mîine voi fi la închisoare, ca un criminal.
Viața mea va fi o viață de luptă. Așa e soarta vieților care încep așa. Văd eu bine.

Chiar dacă n-aş sta decît o săptămînă la închisoare şi lumea tot m-ar arăta cu degetul ani de zile în provincia asta.

Aproape că mă gîndesc să pun capăt la toate.

Dacă totuşi m-aş omorî în noaptea asta s-ar putea crede că m-a asasinat tata.

Şi ce rău am făcut? Greşeli de cantitate[1] şi de gramatică, atîta tot. Şi-am spus, din cauza unei informaţii false, că sînt opt însuşiri ale sufletului, pe cînd de fapt sînt numai şapte. Şi numai pentru atîta lucru să mă spînzur de fereastră?

Nu-mi găsesc nici o vină.

N-am pe conştiinţă nici măcar o bilă şterpelită. Odată, tata mi-a dat un franc şi cincizeci să-mi cumpăr un caiet care costă un franc şi patruzeci şi cinci ; şi n-am mai dat înapoi cei cinci bani care au rămas. Acesta e singurul meu furt. N-am pîrît niciodată pe nimeni şi nici nu m-am dat îndărăt cînd a fost vorba de vreo bătaie.

Dac-aş fi la Paris cel puţin! Cînd aş ieşi de la închisoare tot mi-ar mai strînge oamenii mîna. Dar aici, nici gînd !

Foarte bine ! am să-mi fac închisoarea aici şi după aceea am să plec la Paris, şi cînd am s-ajung acolo n-are să-mi fie ruşine să spun că am fost la închisoare, ba chiar am să strig în gura mare ! Voi apăra Drepturile Copilului aşa cum apără alţii Drepturile Omului.

Voi întreba dacă părinţii au drept de viaţă şi de moarte asupra trupului şi a sufletului copiilor lor ; dacă domnul Vingtras are dreptul să mă chinuiască pentru că mi-a fost frică de o meserie

[1] Versurile antice, greceşti şi latineşti, sînt bazate pe cantitatea silabelor, adică pe scurtimea şi lungimea lor (n.t.).

de mizerie, și dacă domnul Bergougnard mai poate să rupă coastele vreunei Louisette.

Parisul! o, ce drag mi-i Parisul!

Văd de-aici tipografia și ziarul, libertatea să te apere, simpatia față de răzvrătiți.

Gîndul Parisului m-a scăpat de funie în ziua aceea. Începusem să-mi întind cravata.

Iarăși țipete și urlete! Asta peste două zile. Mama, înspăimîntată, intră la mine în odaie.

— Jacques, vino repede!

Îl insultă cineva pe tata. Acum cîteva zile a dat o palmă unui elev de-ai lui și iată că în casa asta în care ieri era cît pe ce să mă omoare, rudele celui pălmuit au venit acum să-i ceară socoteală. Vor ca domnul Vingtras să-și ceară scuze; și domnul Vingtras se bîlbîie și ceilalți îi vîră pumnul în ochi.

Sînt doi, tatăl și fratele mai mare, unul mai bătrîn, celălalt mai tînăr.

— Ce este?

— Este, spune cel tînăr, că tatăl dumitale și-a permis să dea o palmă lui frate-meu. Dacă n-aș fi așa de prizărit l-aș pălmui.

— Ticălosule!

L-am luat pe sus. A! nu e greu! Și nici bătrînul. Îi zvîrl afară pe amîndoi. Mai-mai să se rupă în bucăți.

Au început să zbiere; lumea se strînge în jurul lor.

— Vino puțin încoace, strigă către mine fratele mai mare mînios.

— Iaca vin!

Ne-au despărțit cu mare greutate. Are optsprezece ani, e de la Saint-Cyr, e curajos dar eu îi

fac felul. Îl apuc și-l țin cum am văzut că ține unchiul Chadenas porcul cînd îl taie. Acuma, cînd e la pămînt, nu vreau să-i fac nici un rău. Dar tot mai mișcă. Lumea mă trage de păr.

Abia mi l-au scos din mîini și îmi aruncă o carte de vizită peste capetele celorlalți. Îmi spune :

— Dacă ai fi în fața unei săbii, n-ai mai face pe grozavul. Eu cu sabia mă bat.

Și gesticulează și nu mai tace din gură.

Un prost !

— Ei, Massion, du-te și spune-i că dacă nu tace am să-l cotonogesc iar, dar dacă tace am să mă bat cu el cu sabia.

Pe cîmp, la marginea orașului,
7 dimineața

Acasă nu știe nimeni nimic. Tot liceul vorbește numai de asta, dar tata e bolnav în pat — medicul i-a prescris odihnă — așa că am toată libertatea.

Am găsit martori ; toți vechii mei colegi cărora le mijește mustața și vor să intre în Saint-Cyr sau la Școala navală sînt gata să-mi facă acest serviciu.

— Ești încă foarte tînăr, spune unul.

— Am optsprezece ani.

Nu mint prea tare, mă îmbătrînesc numai cu doi ani.

Unii se întreabă în șoaptă dacă nu cumva am să dau înapoi în fața celui de la Saint-Cyr.

Nu știu că viața mă plictisește, că un duel e ca o haină nouă pe care n-a ales-o mama, că e întîia oară cînd mă port ca un bărbat. Și am o poftă grozavă să mă port așa ! Dacă cel de la Saint-Cyr n-ar vrea, l-aș sili.

Dar, oricum, sînt emoţionat. Te pomeneşti că am să par stîngaci! Dacă rîde careva de mine mă las omorît pe loc!

Sîntem pe teren.

— Înaintaţi, domnilor!

Martorii sînt mai neliniştiţi decît noi şi le mai este şi frică să nu greşească ceremonialul.

Ce-i cu adversarul meu că nu înaintează? După cîteva mişcări cu spada, a făcut un salt îndărăt şi acuma mă lasă aşa.

Parcă-s un cîine care şi-a pierdut stăpînul.

Nu se mişcă; eu fac un pas înainte.

Medicul scoate un strigăt.

— Ce este?

— Sînteţi rănit.

— Eu?

— Vi-i şoldul plin de sînge.

Nu simt nimic.

— Să începem din nou, să începem din nou!

Şi, crezînd că e mai simandicos să fac şi eu un salt înapoi cum a făcut celălalt, sar.

— Parcă-i un saltimbanc! spune medicul.

În sfîrşit cîţiva mă iau şi mă duc la el. Nu ştiu încă pentru ce.

— Şoldul e străpuns!

— Credeţi?

— Două săptămîni n-o să puteţi umbla.

O! nici nu prea am unde să mă duc!

Se pare deci că sînt rănit. Într-adevăr, curge sînge.

Cel de la Saint-Cyr îmi strînge mîna şi îmi spune:

— Îmi pare rău.

Mie nu-mi pare rău deloc. Am trecut prin oarecare emoții și am văzut că nu m-a durut de fel, parcă mi-ar fi fost de lemn piciorul.

Am lăsat azi dimineață un bilețel mamei : „*Sînt la un coleg*".

Ea a și spus imediat :

— Nu-i frumos să plece de-acasă cînd tată-su e bolnav.

M-am întors cu trăsura. Au trebuit bani pentru trăsură și eu nu aveam. Am fost nevoit să cer un franc și cincizeci mamei care a crezut că am înnebunit.

— Poftim ! umblă și cu trăsura acuma !

Pe scară era întuneric.

M-am urcat ținîndu-mă de picior, fără să scot o vorbă, și sub cuvînt că mă doare capul (mama crede că am băut) m-am dus și m-am băgat în pat.

O vecină însă — eu abia mă vîrîsem în așternut — i-a spus toată întîmplarea. Mama lasă căpătîiul soțului și vine la al meu.

— Jacques, te-ai bătut în duel !

— Și tata ce face ?

— E în odaia de-alături, de azi dimineață. Medicul a spus că are mai mult aer. Mama se întoarce la el.

Nu înțeleg bine ce vorbesc dar văd că vorbesc de mine ; ea îi spune ce s-a întîmplat. Prind numai crîmpeie.

Era zgomot pe scară. A încetat și acum aud tot. Tata spune cu tulburare în glas :

— Da, cînd are să se facă bine, are să plece.

— La Paris ?

— La Paris. E o rană grea ?

— Nu, ți-am spus că nu !

Cîteva clipe de tăcere.

— S-a bătut pentru mine... După cele întîmplate acum două zile...

Parcă i-ar tremura vocea.

— Da, da... mai bine să ne despărţim. De departe, n-o să ne mai certăm. De aproape m-ar urî. Poate că mă şi urăşte de pe-acum ! Dar ce să fac, e peste puterile mele ! Profesoratul a făcut din mine un om care trebuie să pară rău şi aspru şi care chiar ajunge să fie aşa tot făcînd pe căpcăunul şi tot încruntîndu-se... Asta-ţi tăbăceşte inima... Te faci crud... Şi eu am fost crud...

— Ca şi mine, spune mama. Dar eu i-am spus asta la Paris, şi mai că i-am cerut iertare, şi dac-ai fi văzut cum a plîns !

— Da, tu ai putut să-i spui, eu n-aş putea. Mi-ar fi frică să nu *calc disciplina*. Mi-ar fi teamă să nu rîdă elevii, adică nu, mi-ar fi teamă să nu rîdă fiu-meu de mine. Am fost pedagog şi mi-a rămas asta în sînge. Întotdeauna am să vorbesc cu el de parc-ar fi un şcolar şi am să-l socotesc mereu la fel cu băieţii de la şcoală pe care trebuie să-i pedepsesc ca să le fie frică de mine şi să nu-mi agaţe şobolani de guler, la spate... Mai bine să plece.

— Ai să-ţi iei rămas bun de la el la plecare ?

— Nu. Ai să-i spui drum bun din partea mea. Sînt sigur că aş părea şi acuma tot aspru fără să vreau. Asta-i profesoratul, cum ţi-am spus ! Ai să-ţi iei rămas bun şi ai să-i spui, la ureche, că ţin la el... Eu nu îndrăznesc.

— Doamnă, doamnă !

— Ce este ?

— Jos sînt nişte sergenţi !

— Sergenţi ?

Într-adevăr aud niște glasuri străine pe seară.

— Am venit să-l luăm pe fiul dumneavoastră.

— De ce, pentru că s-a bătut ?

Se urcă repede la tata.

— Mai încet, mai încet, draga mea ; eu, eu am scris la poliție să fie gata să-l aresteze, încă de-acum o săptămînă... După scena de deunăzi, știi, am trimis scrisoarea... Mi-i și rușine acuma... E în odaia de alături, oare nu ne aude ?

. . . .

Aud.

Ce fericire că am fost rănit și că stau în pat aici, în odaia asta ! Altfel, n-aș fi știut niciodată că ține la mine.

Ah ! Ar fi fost mai bine dacă ar fi ținut la mine pe față ! Așa, acuma am impresia că din viața mea de copil au să-mi rămîie mereu în inimă scorburi de melancolie și răni care nu se mai închid.

Intru în viață gata de luptă, plin de vlagă, cu deplină cinste. Mi-i sîngele curat și ochii mi-s limpezi ca să văd cu ei pînă-n fundul sufletelor ; am citit undeva că așa sînt ochii care au plîns.

Nu mai e vorba acum de plîns ! Acum e vorba *să trăiesc !*

Fără meserie, fără bani, e greu. Oi vedea eu ! De azi înainte sînt stăpîn pe mine însumi. Tata avea dreptul să mă bată. Dar de acum înainte vai și amar de cel care s-atinge de mine ! Da, da, vai și amar de el !

Așa vorbesc cu mine însumi stînd întins pe patul meu de suferință.

Peste o săptămînă, medicul vine, desface pansamentul și spune :

— Datorită pansamentului meu — un sistem nou — rana e vindecată. Poţi să te scoli din pat și mîine poţi să ieși din casă.

Mama mulţumește lui Dumnezeu.

— O, ce spaimă am tras !... Dacă, ferească Dumnezeu, trebuia să-ţi taie piciorul ! Şi acum am să-ţi spun ceva...

Și îmi povestește tot ce știam, tot ce-am auzit prin perete.

— Va să zică pleci și mă lași ! spune ea cu-n hohot de plîns.

Mă scol chiar acum să-mi adun cărţile, să-mi fac geamantanul și o întreb unde mi-s hainele.

Sînt hainele pe care le-aveam la duel.

Mama mi le aduce. Se uită la pantalonii găuriţi și plini de sînge.

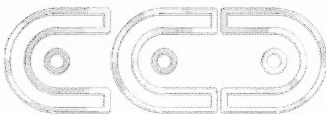
— Nu știu dacă sîngele are să se ducă... Are să se ia și culoarea...

Mai dă cu peria, freacă cu o cîrpă udă, face tot ce trebuie — întotdeauna a avut grijă de îmbrăcămintea mea ! și isprăvește prin a spune clătinînd din cap :

— Uite, vezi, nu se duce... Altă dată, Jacques, măcar să-ţi pui niște pantaloni vechi !

CUPRINS

Scanare și prelucrare digitală

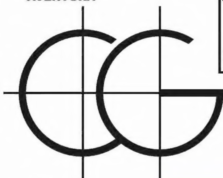
de

Anonim

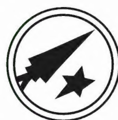

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

